467P
3225

CARPICA

XXIII/1

110 ANI

EDITURA FUNDAȚIEI „CHEMAREA" IAȘI
— 1992 —

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

SAVANȚI ROMÂNI DE SAMĂ

OMAGIU

Savantului

VASILE PÂRVAN

Editura Fundației „Chemarea" IAȘI

1993

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE „IULIAN ANTONESCU“
BACĂU

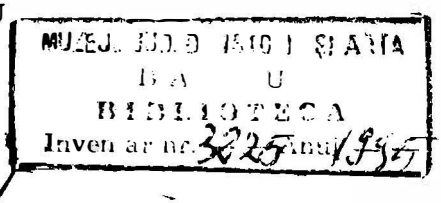

467 P/1992

CARPICA

XXIII/1

VOLUM OMAGIAL

VASILE PÂRVAN

Editura Fundației „CHEMAREA“ — IAȘI

1992

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Toate drepturile privind tipărirea sau multiplicarea prezentei lucrări aparţin în exclusivitate

Fundaţiei „CHEMAREA" Iaşi

Orice reproducere prin diferite mijloace — xerocopie, microfilm, bandă magnetică, ş.a. — constituie contrafacere şi se sancţionează potrivit legii.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

CARPICA

SUMAR

DAN GH. TEODOR, Cuvînt înainte 5

ALEXANDRU ZUB, Un episod dramatic din istoria Ligii Culturale 7

ALEXANDRU PĂUNESCU, Strădaniile lui Vasile Pârvan pentru salvarea și recuperarea obiectelor prețioase din Muzeul Național de Antichități precum și a pieselor arheologice din Dobrogea 15

SEVER DUMITRAȘCU, Vasile Pârvan și Universitatea din Cluj. (Aspecte arheologice). 41

ALEXANDRA-CRISTINA PĂUNESCU, Textele inscripțiilor redactate de Vasile Pârvan a fi săpate pe pereții Arcului de Triumf din Capitală 79

GAVRILĂ SIMION, Geții și sciții dinspre gurile Dunării 95

ION NICULIȚĂ, Traco-geții la est de Prut 107

SILVIA TEODOR, Stratigrafia stațiunii arheologice de la Poiana, jud. Galați 115

VASILE URSACHI, Vasile Pârvan și „Davele" de pe Siret 125

VIOREL CĂPITANU, Noi contribuții la cunoașterea civilizației geto-dacice în bazinul Siretului mijlociu. Dava de la Răcătău 131

VIRGIL MIHĂILESCU-BÎRLIBA, Moneda și datarea complexelor arheologice. 193

VASILE PALADE, Unele observații cu privire la aspectul etnic al populației din aria culturii Sîntana de Mureș în lumina cercetărilor din așezările și necropolele de la Bîrlad—Valea Seacă, Zorleni—Fîntînele. Banca—Gară și Fălciu—Bogdănești 197

VALERIU SÎRBU, Fenomenul Pârvan 223

RECENZII

DAN GH. TEODOR, Creștinismul la est de Carpați de la origini și pînă în secolul al XIV-lea, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1991, 230 p., (V. Spinei) 227

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

COPERTA : PORTRET VASILE PÂRVAN

CARPICA
Publicație a Muzeului de Istorie
„Iulian Antonescu" Bacău
Str. N. Titulescu, nr. 23. Tel. 12444
Cod 5500. BACĂU — ROMÂNIA

CARPICA
Revue du Musée d'histoire
„Iulian Antonescu" Bacău
La rue N. Titulescu, 23
5500, BACĂU — ROMÂNIA

Redactor responsabil : VIOREL CĂPITANU
Secretar științific : ALEXANDRU ARTIMON

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Cuvînt înainte

În cursul anului 1992 s-au împlinit 110 ani de la naşterea lui Vasile Pârvan, una din personalităţile de frunte ale culturii româneşti.

Istoric al antichităţii, arheolog, specialist al începuturilor creştinismului daco-roman, istoric de artă, cercetător al evului mediu românesc, preocupat în aceeaşi măsură de filosofie şi sociologie, Vasile Pârvan ne-a lăsat o operă ştiinţifică de excepţie, reprezentând o zestre de mare preţ pentru cultura naţională românească.

Recunoscut magistru încă din viaţă, creator al unei prestigioase şcoli de arheologie, care a pus bazele temeinice ale cercetării moderne în acest domeniu, deschizător de noi drumuri în investigarea trecutului nostru, Vasile Pârvan a creat o operă ştiinţifică de excepţie, culminând cu marea sa lucrare, Getica. O protoistorie a Daciei, *Bucureşti, 1926, apărută doar cu puţină vreme înainte de prematura sa dispariţie. Lucrările elaborate de Vasile Pârvan, atingând o problematică de o deosebită importanţă şi actualitate, au exercitat o largă influenţă în cultura românească, mai ales în domeniul arheologiei şi istoriei vechi, impulsionând în timp, prin remarcabilii săi discipoli, investigarea amplă a trecutului nostru multmilenar, îndeosebi a civilizaţiei traco-geto-dacice, a relaţiilor autohtonilor cu lumea romană, a originii şi formării poporului şi limbii române.*

Deşi cercetările arheologice din România s-au intensificat în ultima jumătate de veac, luând o amploare încă nebănuită pe vremea lui Vasile Pârvan, cu toate adaosurile aduse de marile descoperiri, opera magistrului rămâne încă actuală. Firește, unele din concluziile sale au fost, cu timpul, corectate, îmbogăţite sau chiar eludate, dar acestea nu au modificat, în ansamblu, valoarea operei sale, a încheierilor temeinic formulate şi a soluţiilor propuse, care au deschis noi căi în abordarea şi rezolvarea unor probleme de mare importanţă. De aceea, specialiştii de astăzi au datoria de a reevalua, printr-o corectă analiză şi înţelegere a conţinutului ei, întrega operă a marelui savant, cu convingerea că pot fi încă relevate noi şi interesante elemente, care să ofere posibilităţi mai largi pentru investigaţiile viitoare.

Omagierea zilei sale de naştere a fost marcată şi anul acesta printr-o serie de manifestări ştiinţifice, între care se înscrie şi aceea iniţiată şi organizată de binecunoscutul colectiv de muzeografi de la Muzeul de istorie „Iulian Antonescu" din Bacău, acţiune care a avut loc în

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

zilele de 26—27 octombrie 1992. La această manifestare ştiinţifică omagială au participat prestigioşi specialişti în domeniul arheologiei şi istoriei din centre academice şi unversitare, precum şi de la unele importante muzee din ţară, care au prezentat comunicări interesante, vizând diferite aspecte din viaţa şi activitatea ştiinţifică a marelui învăţat, precum şi rezultatele recente ale unor importante cercetări arheologice. Sesiunea s-a încheiat cu vizitarea cunoscutei cetăţi dacice de la Răcătău-Bacău şi a muzeului memorial „Vasile Pârvan" din Perchiu, com. Huruieşti, jud. Bacău, locul de naştere al savantului, precum şi cu o întâlnire cu fii satului.

Pentru a omagia în plus memoria şi activitatea marelui învăţat român, volumul de faţă al cunoscutei reviste de specialitate, Carpica, *a înserat în sumarul său o suită de articole, care au fost prezentate la sesiunea menţionată, vizând, aşa cum am mai amintit, unele aspecte din viaţa şi conţinutul operei lui Vasile Pârvan, dar şi altele, în care sunt înfăţişate noi informaţii şi concluzii, rod al cercetărilor arheologice din ultima vreme, întreprinse pentru mai buna cunoaştere a istoriei străvechi din teritoriile locuite din totdeauna de români.*

În acest fel, volumul de faţă al revistei Carpica *se înscrie cu succes, alături de alte publicaţii, în suita lucrărilor care şi-au propus să valorifice, atât ideile generoase ale unui om care, prin întreaga sa activitate şi creaţie, constituie una din marile valori ale neamului românesc, cât şi a unora din descoperirile recente ale cercetării arheologice şi istorice naţionale, la ridicarea şi împlinirea cărora Vasile Pârvan s-a dăruit până la sacrificiu.*

dr. DAN GH. TEODOR
Directorul Institutului de Arheologie
Iaşi

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

UN EPISOD DRAMATIC DIN ISTORIA LIGII CULTURALE

de ALEXANDRU ZUB

Venerabila instituție, al cărei rol în realizarea unității noastre morale și politice a fost de atîtea ori pus în lumină, e departe de a fi o temă epuizată. Nimic, de altfel, nu se poate epuiza în istoriografie decît la nivel de amănunt sau de fragment. În cazul *Ligii Culturale* deși tema a fost abordată în mai multe rînduri, ea rămîne încă susceptibilă de *addenda et corrigenda*. Voi căuta, aici, să pun în discuție un moment peste care s-a trecut, parcă prea ușor [1]. Este vorba de ultima parte a anului 1914, cînd s-au produs schimbări însemnate în viața *Ligii Culturale*. Interesul pentru V. Pârvan mi-a înlesnit apropierea de acest episod, semnificativ nu doar pentru dimensiunea civică a biografiei sale, nici numai pentru instituția în cauză, al cărei vice-președinte era, ci pentru societatea românească în ansamblu.

Începuse războiul, marele război care avea să fie întîiul mondial, lumea era în plină agitație specifică, iar factorii de răspundere din România (coroană, parlament, guvern, partide politice) se aflau într-o mare dilemă. Toți știau că nu vom putea rămîne în afara conflictului, însă orice opțiune s-ar fi emis atunci presupunea jertfirea unei părți din teritoriul ideal al patriei. Să renunțe la Basarabia, intrînd alături de Antantă ? Să sacrifice Transilvania și Bucovina, luînd partea Puterilor Centrale ? Ultima soluție părea cea mai greu de admis, pe de o parte fiindcă era vorba de un spațiu mai întins, mai populat, mai plin de resurse, pe de alta pentru că acel spațiu era perceput efectiv ca sediu al românismului însuși. Atîtea argumente veneau consensual din istorie, iar evenimentele din ultimele decenii, îndeosebi de la mișcarea memorandistă, au făcut să crească sentimentul de solidaritate cu cei de peste munți. *Liga Culturală* fusese întemeiată tocmai pentru a susține ideea unității noastre, cu gîndul desigur la toată românimea, însă cu un interes aparte pentru cei din zona transcarpatină, a căror situație alimenta demult gesturi de compasiune și în afara țării.

---

[1] Cf. V. Netea, C. Gh. Marinescu, *Liga Culturală și unirea Transilvaniei cu România*, Iași, 1978, p. 244—275.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În cadrul *Ligii Culturale* au activat, precum se știe, și mulți istorici, între care V. A. Urechia, A. D. Xenopol, Gr. Tocilescu, D. Onciul, N. Iorga, I. Ursu, V. Pârvan. Ultimul, la care mă voi referi aici cu precădere, asumase de la început un asemenea program, cultivînd încă din anii studenției strînse legături cu intelectuali din Transilvania. Ajunge să amintesc că I. Bogdan și I. Bianu i-au fost profesori la Universitate, că cel din urmă l-a și angajat ca „scriitor" la Biblioteca Academiei, acolo unde a putut înnoda raporturi amicale cu Nerva Hodoș, Al. Lapedatu ș.a., prin intermediul cărora va începe colaborarea la publicații transilvănene, îndeosebi la „Luceafărul" condus de Oct. Tăzlăuanu [2]. A fost o experiență decisivă. S-a familiarizat în modul cel mai serios cu problemele specifice Transilvaniei, urmărind nu numai presa curentă de acolo, dar și marile momente ale militantismului românesc de peste munți. A și scris o monografie dedicată lui Al. Papiu-Ilarian, tribunul de la 1848, care a ajuns apoi istoriograf al revoluției și luptător infatigabil pentru unitatea noastră politică [3]. A pledat în presă pentru o mai bună cunoaștere, directă, a realităților de acolo și a organizat excursii cu studenții săi la locurile de interes istorico-arheologic din Transilvania [4], insistînd mai tîrziu și pentru o politică culturală mai judicioasă în raport cu minoritățile [5]. Stagiul de studii făcut în Germania l-a ajutat apoi să aprecieze mai corect complexul geopolitic în care se situa chestiunea transsilvană. Față de „scepticismul somnoros și stupid" pe care îl remarcase în țară, el recomanda o mobilizare sistematică a energiilor, un program resurecțional, asupra căruia nu e locul, desigur, să insistăm [6]. Știa că „evenimentele se precipită" și că militarismul german era capabil, trecînd chiar și peste Austria, să-și croiască drum spre Mediterana [7]. A aderat, de aceea, fără să ezite, la *Frăția bunilor români*, organism regenerativ creat anume de N. Iorga, a rostit conferințe cu același laitmotiv, a scris în presă, îndemnînd patetic la o pregătire cît mai serioasă pe linia înfăptuirii idealului național [8].

Criza balcanică i-a relevat tînărului Pârvan slăbiciunile existente. Era ca un test înaintea marei crize ce avea să cuprindă lumea toată. Reconsiderarea atentă a situației noastre devenise o necesitate, pentru a ieși pe cît posibil de sub incidența hazardului și a diletantismului politic. A făcut-o el însuși, sub pseudonim, într-o serie de articole din *Apărarea națională* (1913), convins că „e totdeauna cu mult mai bine să te poți mișca în mijlocul unei realități chiar dureroase decît în mijlocul unor iluzii cît de frumoase" [9]. În acest registru, al judecății necom-

[2] Mihai Sofronie, *Vasile Pârvan colaborator la „Luceafărul"*, în *Transilvania*, VI, 1977, 6, p. 17—19.

[3] Monografia urma să fie tipărită de Academia Română, dar i s-a pierdut urma. Autorul a publicat însă unele fragmente în *Luceafărul*, *Tribuna poporului* etc. Cf. Al. Zub, *Vasile Pârvan, biobibliografie*, 1975, p. 29—30.

[4] V. Pârvan, *Scrieri*, București, 1981, p. 150—151.

[5] *Ibidem*, p. 182—184.

[6] Al. Zub, *Vasile Pârvan, efigia cărturarului*, Iași, 1974, p. 117—145, 200—210.

[7] V. Pârvan, *Corespondență și acte*, București, 1973, p. 25.

[8] Cf. Pompiliu Teodor, *Vasile Pârvan și unitatea românească*, în *Tribuna*, XI, 1967, 28, p. 6. Al. Crișan, *Ideea de unire în concepția istorică a lui V. Pârvan*, în *Zirídava*, VII, 1977, p. 197—205.

[9] Pandurul, *Viață în București*, în *Apărarea națională*, II, 1913, 62, p. 2.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

plezente, a vorbit Pârvan despre *Eroii de ieri şi de azi* [10] şi a scos revista *Românismul* (1913/14), împreună cu G. Bogdan-Duică şi Virgil C. Arion. Acesta din urmă, profesor de filosofia dreptului şi sociologie, cu studii la München şi deputat conservator, evoluînd în preajma lui P. P. Carp, juca un rol însemnat şi ca analist al situaţiei noastre social politice [11], inclusiv al legăturilor noastre cu lumea din afară [12]. Pe această mare şi tot mai preocupată temă, Arion a şi intrat în conflict cu N. Iorga, secretarul general (din 1908) al *Ligii.*

Viziuni diferite se conturaseră deja în 1912, cînd marele istoric publica volumul *Les Roumains et le nouvel état des choses en Orient.* Arion era preşedinte al *Ligii Culturale,* ceea ce l-a determinat pe istoric să abandoneze secretariatul, apoi şi situaţia de membru în comitet. Norma sa de conduită era, ca în dreptul roman, *suum cuique.* „A nu cere nimănui ceea ce nu ni se cuvine [14], în expresia lui N. Iorga, voia să însemne totodată că nici nu puteam renunţa la ceea ce era al nostru, adică la imperativul unităţii : „Liga e culturală. Ea reprezintă *integral* idealul ce se desface din această cultură, care e unitar românească. Ea nu poate vorbi decît în numele acestui ideal... ; ea nu face diplomaţie oportunistă. Ea afirmă, ea plînge, ea condamnă, ea îndeamnă. Alţii, fireşte, vor ţine seama de *ce se poate ;* ea arată numai *ce trebuie*" [15].

Ce *trebuia,* anume, să facă atunci *Liga culturală ?* Unde se situa discreta linie despărţitoare dintre *real* şi *posibil ?* N. Iorga se vădea destul de realist atunci cînd definea „nodul gordian" al crizei din regiune prin aspiraţia bulgară spre Constantinopol ; a sîrbilor spre Adriatica ; a Muntenegrului spre un stat mai întins, încorporînd şi elemente alogene ; a albanezilor de a forma un stat naţional ; a aromânilor de a-şi proteja fiinţa etnică ; a grecilor de a restitui pe seama lor Bizanţul *in integrum ;* a Austriei de a-şi asigura hegemonia carpato-balcanică ; a Rusiei de a-i domina pe creştinii din zonă ; a Italiei de a-şi reface influenţa ponto-danubiană ; în fine, a României de a-şi asigura interesele privitoare la conaţionalii din Dobrogea şi de pe malul drept al Dunării [16].

Un tablou atît de complex era susceptibil să creeze imagini contradictorii în societatea românească. Estimarea raportului de forţă existent era, adesea, foarte diferită. Ca de obicei, entuziaştii cauzei naţionale înclinau a-şi supraestima resursele ; scepticii dimpotrivă. Simplificînd primii se considerau (şi puteau trece efectiv) drept patrioţi, singurii în măsură să garanteze idealul naţional, pe cînd spiritele prudente, care îndemnau la o judecată mai realistă a situaţiei, erau suspectate de nepatriotism şi chiar de trădare. Nu e cazul să justificăm aici o conduită sau alta. Opoziţia lor, veche de cînd lumea, indica mai curînd caractere, psihologii, decît realităţi istorice ireductibile. În momente de criză, ele

---

[10] V. Pârvan, *Scrieri,* p. 609—619.

[11] Virgil C. Arion, *Note asupra finanţelor noastre,* 1912 ; *O interpelare,* 1913 ; *Vremi de umilire,* 1913.

[12] Idem, *România şi popoarele balcanice,* Bucureşti, 1913 (colaborare) ; *Politica austriacă faţă de România,* Bucureşti, 1914.

[13] Cf. Petre Dan, *Asociaţii, cluburi, legi, societăţi,* Bucureşti, 1983, p. 200.

[14] N. Iorga, *Românii, vecinii săi şi chestiunea Orientului,* Vălenii de Munte, 1912, p. I.

[15] Apud, Petre Dan, *op. cit.,* p. 200.

[16] N. Iorga, *Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani,* Bucureşti, 1912, p. 1 (extras).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

pot lua însă forme dramatice, cum s-a întîmplat cu societatea românească în preajma războiului de întregire.

Anul 1914 începuse cu un nou guvern şi avea să se încheie cu o nouă domnie. Înlocuindu-i pe conservatori, liberalii ştiau bine că trebuie să asigure, faţă de convulsiile existente, o mai sigură apărare a ţării şi o sumă de reforme indispensabile păcii sociale [17]. Nu doar echipa de la putere, condusă de I. I. C. Brătianu, gîndea astfel. V. Pârvan, între alţii, şi-a dat multă osteneală să deschidă ochii opiniei publice asupra adevăratei situaţii, pe cum o socotea, nu fără temei, departe de a fi satisfăcătoare. În calitate de vicepreşedinte al *Ligii*, el a adresat comitetului central, la 30 octombrie 1914, un memoriu cerînd să se proclame „intangibilitatea sacrosantă a idealului naţional". Recomanda totodată prudenţă şi o temeinică pregătire. Comitetul şi-a însuşit această opinie, rugîndu-l pe autor să o prezinte şi public, la Ateneul Român. Conferinţa a avut loc la 9 noiembrie, seara, într-o atmosferă de nelinişte specifică marilor tensiuni colective [18]. Recitită acum, după trei sferturi de secol, ea ne apare perfect logică şi de un superior pragmatism. Cum să obţii unitatea unui neam divizat între mai multe stăpîniri ? Şi cum să o garantezi după aceea ? O „încordare supraomenească" era necesară pentru a duce un asemenea război, în condiţii de flagrantă inegalitate. *Liga Culturală* a căutat să pregătească spiritele, în timp ce factorii responsabili manifestau un scepticism excesiv, au întîrziat pregătirile diplomatice şi militare. Războiul ne-a surprins în tradiţionala noastră încetineală. Istoricul nu ezita să spună că „interesele noastre sunt de a merge acum cu *Tripla Înţelegere*", deşi aceasta nu ne dădea destule garanţii [19]. Războiul se anunţa greu, cu mari sacrificii. Tocmai de aceea era necesară „oţelirea sufletelor" şi o solidaritate cît mai deplină. A amîna pe cît posibil intrarea în conflict era un semn de prudenţă. Căci aveam încă atîtea de pus la punct pe diverse planuri. Nu era de admis „ciuntirea Banatului" sau „renunţarea la orice lumină românească în Moldova de peste Prut" [20]. Aşadar unitate deplină ! Unii credeau însă că ajunge să fii entuziast pentru a o dobîndi. Este marea naivitate contra căreia Pârvan se ridica la Ateneu, cerînd să se extindă cît mai mult pregătirile. Momentul însuşi de angajare în conflict rămînea să fie ales de factorii responsabili.

Poziţia istoricului era cît se poate de realistă. Ea se va impune curînd, prin decizia neutralităţii, ca un compromis între cele două curente al „nerăbdătorilor" susţinuţi îndeosebi de Partidul Conservator Democrat şi militînd pentru intrarea imediată în război ; al celor care voiau neutralitatea, dacă nu chiar să rămînem fideli pînă la capăt angajamentului program. Ca să precipite intrarea României în război takiştii au creat liga *Acţiunea naţională*, care n-a ezitat să acuze de trădare pe cei care socoteau că înainte de orice decizie trebuia să se asigure o mai bună pregătire pe toate planurile. Este linia adoptată şi de unele publicaţii, între care *Adevărul*, *Dimineaţa*, *Epoca*, *Acţiunea*, ultima fiind chiar organul de presă al ligii conduse de Take Ionescu. În coloanele lor

[17] Cf. I. G. Duca, *Amintiri politice*, I, München, 1981, p. 9.
[18] V. Pârvan, *Pregătirea războiului pentru unitatea naţională*, în *Scrieri*, p. 154—157.
[19] Idem, *Scrieri*, p. 155.
[20] *Ibidem*, p. 156.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

a fost atacat Pârvan pentru „atitudine antiromânească". Acuzație absurdă, pe care nici un text n-o sprijinea, ci numai pasiunea intolerantă a adversarilor. La 30 noiembrie 1914, aceștia hotărau, la îndemnul lui P. Grădișteanu, adept notoriu al iredentismului nostru, crearea *Ligii pentru unitatea națională, politică și morală a românilor.* Amenințată astfel de o gravă sciziune, vechea *Ligă* trebui să convoace pentru 14 decembrie un congres extraordinar, a cărui menire era să o transforme în *Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor.* Faptul odată împlinit, începea o etapă nouă, în care lupta pentru desăvîrșirea unității naționale avea să se poarte și pe tărîm politic. Pentru a evita însă o confruntare de poziții la congres, a fost eliminat mai întîi din *Ligă,* la 7 decembrie, cel care putea să polarizeze mai bine *altera pars,* Vasile Pârvan. Jocul era făcut, detaliile nu interesează aici [21].

Noul comitet avea ca președinte pe V. Lucaciu, cunoscut tribun al memorandismului vicepreședinte pe Delavrancea ; secretar general pe N. Iorga. Intrau în componența lui încă o serie de figuri marcante ale zilei N. Filipescu, T. Ionescu, dr. C. Istrati, O. Goga ș.a. Un manifest lămurea schimbarea produsă prin faptul că „o unitate culturală fără o unitate politică nu are nici o chezășie" [22]. În circumstanțele produse de marele război, unitatea politică devenise inexorabilă. Iorga recomanda, de aceea, ca program, „o bună și sănătoasă pregătire a tuturor straturilor populației românești" în vederea idealului național [23]. Era ceea ce preconizase și Pârvan, numai că în termeni de o vehemență care a iritat pe unii politicieni, îndeosebi grupul din preajma lui Take Ionescu.

Campania contra lui Pârvan a continuat și în lunile următoare. Printre cei care îl acuzau public se afla chiar și președintele Academiei, dr. C. Istrati, takist notoriu, care într-o conferință de la Ateneu îl numea „infam", iar la o întrunire a *Ligii* din Galați îl punea alături de „trădătorii" ce trebuiau pedepsiți. A doua zi, la 20 aprilie 1915, „o întreagă bandă" de gălățeni venea anume în capitală spre a-l molesta, pe stradă, iar presa (*Acțiunea,* de pildă) le comenta „isprava" ca pe un gest patriotic. Relatînd faptul într-o scrisoare către colegii de la Academie, la 23 aprilie, Pârvan le amintea de campania pe care o anumită presă a dus-o împotrivă-i, falsificînd și distorsionînd niște declarații făcute oral de istoric în problema națională. Cum trei academicieni (Istrati, Delavrancea, Iorga) făceau parte din comitetul *Ligii,* Pârvan ruga corpul savant să curme acest echivoc, luînd atitudine față de un gest ce insulta, în fond, Academia însăși [24].

Misiva fu prezentată a doua zi plenului de I. Bianu, căruia emitentul îi ceruse anume aceasta, înainte de a pleca la săpături în Dobrogea, cu precizarea că infama campanie se făcuse „cu încuviințare takistă" [25]. D. Onciul a redactat atunci o declarație, prin care Academia deplora incalificabila agresiune, solidarizîndu-se cu cel ofensat [26]. Abia la 1 mai, însă, după întoarcerea de la Mangalia, Pârvan avu ocazia de a

[21] Cf. V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.,* p. 248—253.
[22] Petre Dan, *op. cit.,* p. 201.
[23] *Neamul românesc,* 1914, nr. 50.
[24] V. Pârvan, *Corespondență și acte,* 1973, p. 177—178.
[25] *Ibidem,* p. 177. Pentru relațiile de mai tîrziu cu Take Ionescu, *Ibidem,* p. 231, 411.
[26] *Ibidem,* p. 178.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

mulțumi colegilor pentru stima dovedită, în mod special lui N. Iorga, fostul său profesor, care îi trimisese două telegrame pe această temă [27].

Se încheia astfel un episod dramatic atît pentru biografia lui Pârvan cît și pentru istoria *Ligii Culturale*. Conduita sa, în acest episod, savantul a explicat-o în broșura *Părerile unui trădător de neam*, care e un document de epocă dintre cele mai impresionante. Un document și o confesiune. Istoriografia *Ligii Culturale* a trecut prea lesne peste argumentele emise de autor. Acesta expunea datele chestiunii, precis și sobru, rezuma ca *dovadă* conferința de la Ateneu, cea incriminată, pentru a încheia cu parabola „fetelor nebune", care așteptînd mirele au ațipit, candelele s-au stins și în clipa supremă ele n-au mai fost în măsură a-l întîmpina cum se cuvine (*Matei*, XXV, 1—13). *A bon entendeur salut !* Numai că avertismentul lui Pârvan suna în deșert. Doi ani de neutralitate n-au putut recupera întîrzierile și România s-a văzut, în clipa ei supremă, în situația „fetelor nebune" descrise de evanghelist. Tristă confirmare a previziunii lui Pârvan. Prețul redresării, o știm, a fost extrem de ridicat.

Dacă episodul de la finele lui 1914 a fost decisiv pentru orientarea *Ligii Culturale*, el a marcat nu mai puțin conduita lui Vasile Pârvan. Savantul va refuza, de acum încolo, orice implicare politică directă, orice formulă susceptibilă a-l expune agresiunii tîmpe sau interesate. Disputa de la *Liga Culturală* conturează, în fond, efigia unui personaj excepțional. Un om de carte, erudit ca puțini alții, întreprinzător infatigabil, dar în același timp un spirit civic de exemplară rectitudine, unul care n-a ezitat să înfrunte la nevoie „idolii" cetății, pentru ca cetatea însăși, adorată, să ajungă a cunoaște frumusețile pe care doar el le trăia atît de intens. Era cetatea prea somnolentă ? Se împotmolise, blocată în deprinderi incompatibile cu lumea modernă ? Fantezia politică *Se caută un Bismarck*, trimisă lui N. Iorga în 1906, „fantezie" în care utopia socială se îmbina cu un efort etnopedagogic bine strunit [28], ne dă o idee despre tipul de activism profesat de Pârvan. Un activism ce se întemeia pe o deplină abnegație, pe restituirea valorilor ce au asigurat cîndva gloria antichității clasice, pe continua depășire de sine în primul rînd. Misiva trimisă în același an corpului pedagogic din țară nu e mai puțin caracteristică sub acest unghi. Ea se deschidea cu îndemnul fichtean la angajarea socială „A sta și a te plînge de stricăciunea și pieirea oamenilor, fără a pune mîna, ca să le micșorezi, e femeiesc. A pedepsi și a badjocori amar, fără a spune oamenilor cum să se facă mai buni, e lipsă de bimăvoință. Acțiune ! Acțiune ! Iată pentru ce trăim. Statul prezent nu poate fi zidit prin măsuri artificiale, din orice material existent, ci națiunea trebuie mai întîi formată și educată în vederea lui" [29]. E un gînd ce venea din generosul *Aufklärung* german, deschizător de noi căi în atîtea direcții, gînd pe care îl recunoaștem în acțiunea *Ligii Culturale*, dar mai ales în programul pârvanian de resurecție. Tot ce a întreprins, din anii studiilor pînă la izbucnirea războiului de întregire, stă sub semnul utopiei luministe a formării națiunii. Războiul a făcut să se producă anumite cristalizări în societatea noastră, atitudinile s-au definit mai tranșant, adesea ireductibil. Între felul serios, metodic, intransigent cum

[27] *Ibidem*, p. 179.
[28] Idem, *Scrieri*, p. 110—112.
[29] *Ibidem*, p. 115.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

trata Pârvan realităţile româneşti şi modul speculativ, am spune frivol, în care unii factori politici au înţeles să trateze nevoile clipei, era o prăpastie. Disputa de la *Liga Culturală*, cu epilogul ei dramatic pentru Pârvan, a pus-o cel mai bine în evidenţă. A pus-o şi o pune mereu, fiindcă un asemenea conflict nu-şi pierde actualitatea. Sînt aceleaşi atitudini care se înfruntă pînă la duşmănie şi crimă. Unii vor să schimbe realitatea în fondul ei, alţii nu doresc decît să-şi asigure puterea, manipulînd opinia publică printr-un joc de aparenţe pe care politicianismul a ştiut să-l facă întotdeauna. Operaţii „cosmetice" pe seama realului induc adesea în eroare un corp social nepregătit pentru absorbţia critică a ideilor. Dacă un asemenea conflict pare evident astăzi, ne putem închipui ce se întîmpla în 1914, la începutul unei conflagraţii pe seama căreia România a izbutit totuşi, înfruntînd toate vicisitudinile, să-şi împlinească idealul pentru care *Liga Culturală* a ştiut să mobilizeze atîtea energii [30].

[30] A se vedea încă, pentru episodul prezentat mai sus, articolul *Trădări şi trădători*, în *Ziua*, I, 101, 15 nov. 1914, p. 1 ; Verax, *Cazul profesorului V. Pârvan*, în *Noua revistă română*, XVI, 18—19, 21—28 dec. 1914, p. 241 ; I. Spulber, *Dl. Pârvan, ligiştii şi presa*, ms. în BAR, Arhiva N. Iorga, vol. 246/1914, nr. 58 ; *Pălmuirea academicianului Pârvan*, în *Acţiunea*, XIV, 3545, 22 apr. 1915, p. 3 ; P., *Cazul D-lui profesor V. Pârvan*, în *Apărarea naţională*, IV, 116, 3 mai 1915, p. 1 ; Şt. Vlădescu-Iaşi, *În chestia d-lui profesor V. Pârvan*, în *Tribunul*, I, 7—8, 10 mai 1915. p. 3 ; Arhim. I. Scriban, *O stare sufletească : cazul d-lui Pârvan*, în *Cultura românilor*, I, 6, iul. 1915, p. 331—336. Comentarii mai noi pe marginea aceluiaşi moment la B. Theodorescu, *Nicolae Iorga şi educaţia maselor*, Bucureşti, 1967, p. 90—92 ; N. Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*, Bucureşti, 1972, p. 435—438 ; V. Curticăpeanu, *Le mouvement culturel pour le paracjèvement de l'état national roumain*, Bucarest, 1973, p. 208—216 ; Al. Zub, *Vasile Pârvan, efigia cărturarului*, Iaşi, 1974, p. 200—209 ; V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, Bucureşti, 1979, p. 202—251 ; I. G. Duca, *op. cit.*, p. 36—116 ; Ion Bulei, *Arcul aşteptării, 1914—1915, 1916*, Bucureşti, 1981, p. 241—277.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

STRĂDANIILE LUI VASILE PÂRVAN PENTRU SALVAREA ŞI RECUPERAREA OBIECTELOR PREŢIOASE DIN MUZEUL NAŢIONAL DE ANTICHITĂŢI PRECUM ŞI A PIESELOR ARHEOLOGICE DIN DOBROGEA

de ALEXANDRU PĂUNESCU

Evenimentele politice ca şi acţiunile militare care s-au derulat neîncetat după intrarea României la 14/27 august 1916 în război alături de Tripla Înţelegere (Franţa, Anglia, Rusia etc.) sînt de altfel destul de bine cunoscute. Cu toate acestea, vom mai reaminti încă două evenimente din acelaşi an, cu consecinţe am putea spune dramatice pentru ţară. Primul, se referă la data de 6 octombrie, cînd armata germană, condusă de generalul Mackensen, ocupa Constanţa, dînd posibilitatea armatei bulgare să mături resturile armatei ruse din Dobrogea şi al doilea, ziua de 23 noiembrie cînd germanii au ocupat, după lupte grele, capitala ţării.

Am făcut această scurtă incursiune istorică pentru a înţelege mai bine atmosfera atît de încordată care a determinat guvernul român să ia o serie de măsuri de securitate şi de salvare a bunurilor celor mai de preţ pe care le aveam. O primă măsură a fost luată la 20 noiembrie cînd guvernul şi autorităţile încep retragerea în Moldova.

Din vîltoarea acestor evenimente nu putea scăpa, ca atîtea alte instituţii şi Muzeul Naţional de Antichităţi, aflat sub conducerea lui Vasile Pârvan.

În acea vară fierbinte a anului 1916, cei cîţiva arheologi ai muzeului, ca D. M. Teodorescu, H. Metaxa, G. G. Mateescu, Scarlat Lambrino, Paul Nicorescu, M. Doraş erau în plină campanie de săpături în Dobrogea (la Histria, Devegikioi etc.). Pătrunderea armatelor germano-bulgare în această provincie îi obligă să întrerupă lucrările. Decretîndu-se mobilizarea generală, aproape toţi, cu excepţia lui G. G. Mateescu, inapt militar datorită bolii, sînt concentraţi. În luna noiembrie, V. Pârvan se refugiază în Moldova, locul său fiind luat în calitate de „locţiitor de director" de către prof. Ion Bogdan, pe atunci şi prorectorul Universităţii. Acesta girează treburile muzeului pînă spre sfîrşitul lunii august

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

1918 cînd Pârvan revine din Moldova. Cam în acelaşi timp se reîntorc din concentrare şi ceilalţi arheologi.

Revenind la perioada extrem de tulbure din vara anului 1916 — cînd o serie de mari valori din patrimoniul naţional ca şi tezaurul Băncii Naţionale trebuiau salvate spre a nu intra în mîna armatelor năvălitoare — V. Pârvan a luat hotărîrea ca bunurile cele mai de preţ ale M.N.A. să fie depuse în siguranţă la Casa de Depuneri. De aici ele au fost transportate la Iaşi o dată cu întreg tezaurul Casei de Depuneri.

Operaţiunea de împachetare a preţioaselor obiecte (în trei lăzi de lemn şi una de fier) precum şi de transportare la Casa de Depuneri a avut loc în cursul lunii august. Amintim doar în treacăt că suma la care a fost evaluat de către muzeu, tezaurul de la Pietroasa era de 3 000 000 lei aur [1]. (fig. 1).

Pentru a avea o imagine cît mai clară asupra tuturor obiectelor de valoare ce părăseau, pentru o perioadă de 40 de ani (unele dintre ele nerevenind, se pare, nici acum), vitrinele frumosului Muzeu Naţional de Antichităţi, adăpostit în Palatul Universităţii, luînd astfel drumul Iaşului şi la scurtă vreme pe cel al Moscovei, vom prezenta mai jos un important document. Este vorba de adresa M.N.A. nr. 6 din 21 martie 1917 semnată de asistentul G. Mateescu către prorectorul Universităţii bucureştene, Ion Bogdan. Iată conţinutul [2] (fig. 2) :

„La întrebarea Dvs. cu privire la obiectele care au fost luate din Muzeul nostru de la 15 August 1916 pînă astăzi, am onoarea a vă răspunde următoarele întemeiat pe declaraţiile gardienilor noştri.:

[1] Arh. MNA (= Arhiva Muzeului Naţional de Antichităţi al Institutului de Arheologie Bucureşti) — dosarul cu inventarul obiectelor preţioase — oct. 1916, f. 8—12. Menţionăm că toate documentele din acest articol păstrează ortografia originală a textului. Două adrese (copii — anexă bătute la maşină) semnate de V. Pârvan către directorul general al Casei de Depuneri. Ele poartă ştampila MNA şi semnătura indescifrabilă pentru conformitate (f. 8). Muzeul Naţional de Antichităţi din Bucureşti.

Adresa nr. 173/19 August 1916

Domnule Director General,

Am onoarea a depune o ladă de fier conţinînd *Tezaurul de la Pietroasa* şi vă rog să binevoiţi a-mi elibera cuvenita recipisă.

Valoarea, trei milioane.

Director, SS. V. Pârvan

Domnului Director General al Cassei de Depuneri.

Adresa Nr. 174/20 August 1916

Domnule Director General,

Am onoarea a depune trei lăzi de lemn conţinînd aurării şi odoare bisericeşti din acest Muzeu, rugindu-vă să-mi eliberaţi cuvenita recipisă.

Primiţi...

Director, ss. V. Pârvan.

Domnului Director General al Cassei de Depuneri.

[2] Arh. MNA — dosarul cu inventarul obiectelor preţioase, oct. 1916, f. 1. Sub semnătura asistentului G. Mateescu se află o notă (scrisă cu creionul roşu) avînd următorul conţinut : Cele „7 (şapte) evang. slave au fost predate de către Academia Română şi aşezate în vitrina respectivă (mss. şi tipărituri) în anul 1920".

Într-o altă ciornă a adresei prezentate, sînt făcute unele adnotări pe margine. De pildă, la punctul 3 care se referă la cele patru planşe cu bijuterii de aur se menţionează : „printre care două cătărămi din Tezaurul de la Pietroasa, cat. p. 155" (vezi Arh. MNA — dosar cu inventarul obiectelor, f. 5).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

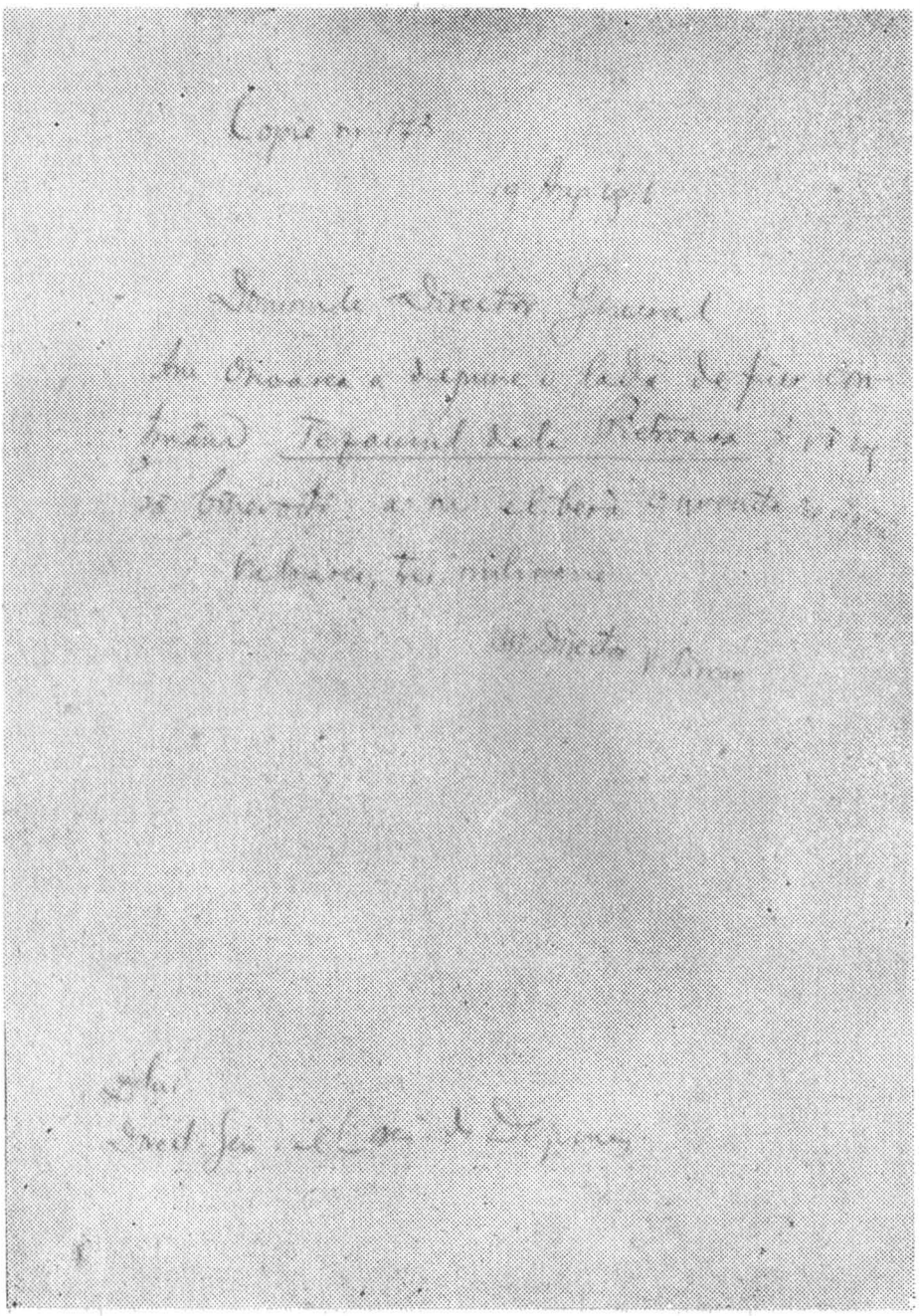

Fig. 1. Ciorna adresei nr. 173/19 august 1916 către Casa de Depuneri privind Tezaurul de la Pietroasa.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

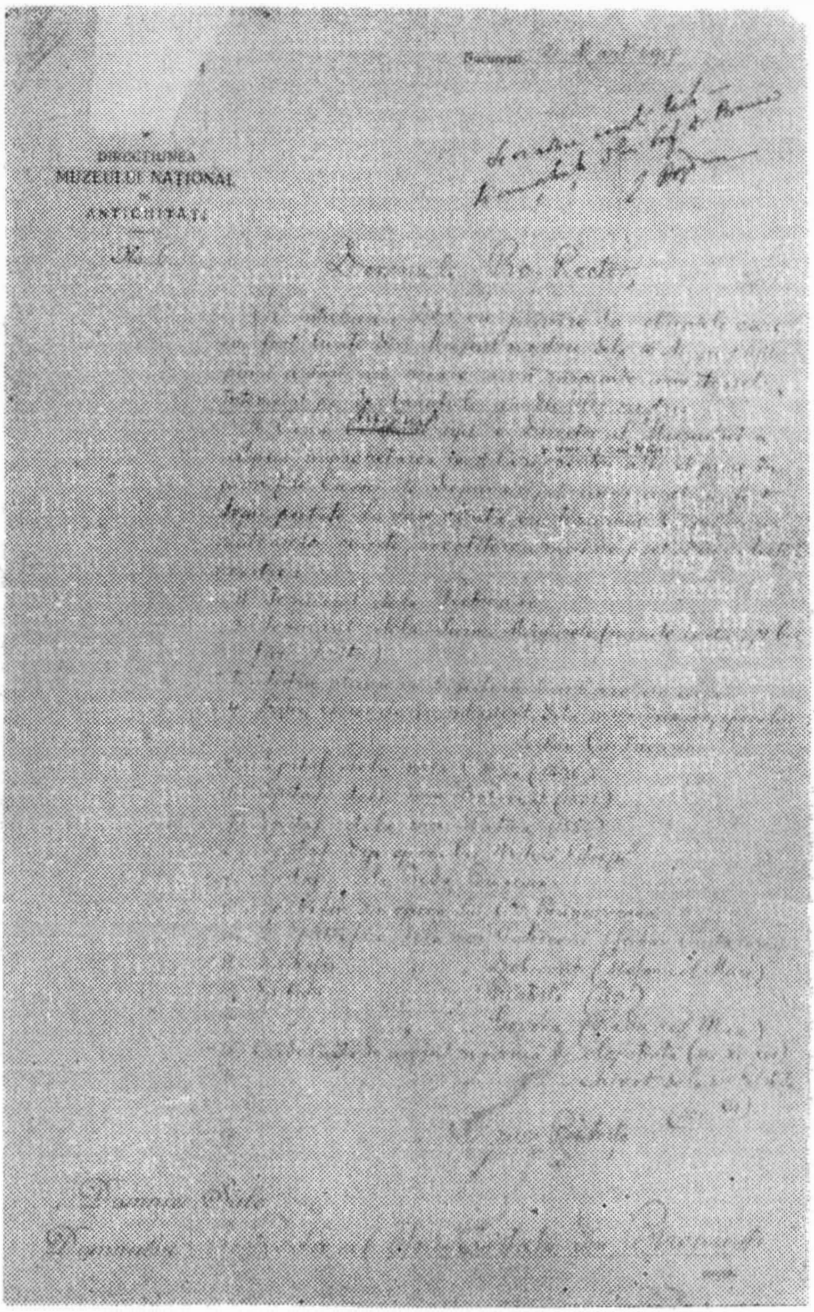

Fig. 2. Adresa MNA nr. 6/21 martie 1917 semnată de asistentul G. Mateescu către prorectorul Universității Ion Bogdan.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

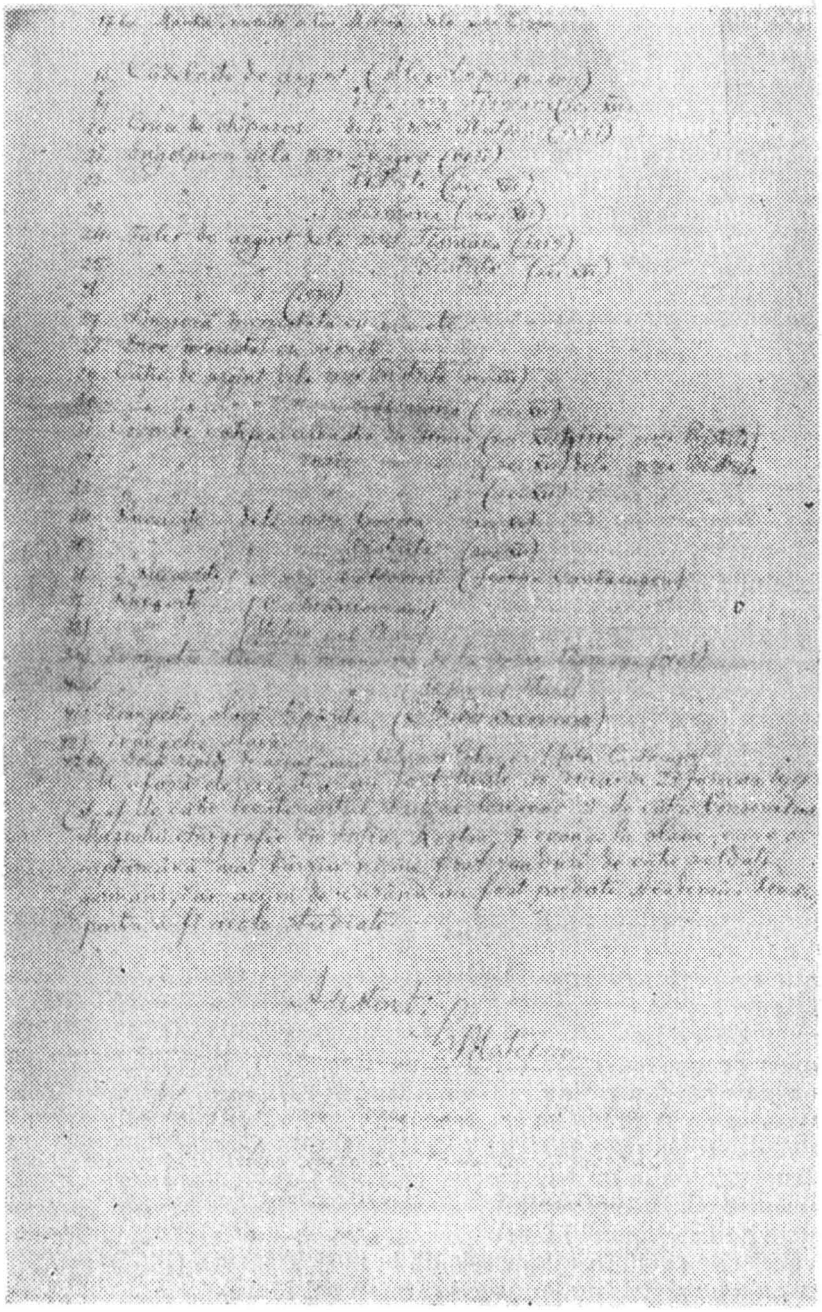

Fig. 2 a.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În luna August 1916 d. Director al Muzeului a dispus împachetarea în trei lăzi de lemn şi o casă de fier, pentru a fi depuse în pivniţele Cassei de Depuneri, de unde apoi au fost transportate la Iaşi o dată cu tezaurul Cassei, a următoarelor obiecte socotite ca mai de preţ din colecţiile noastre

1. Tezaurul de la Pietroasa
2. Tezaurul de la Turnu Măgurele (monete, inelare, 4 brăţări, 1 riton)
3. Patru planşe cu bijuterii barbare de aur
4. Patru cruci de argint aurit de la m^rea Snagov, epoca lui Şerban Cantacuzen
5. Epitaf de la m^rea Cozia (1376) — (corect 1396 n.n.)
6. Epitaf de la m^rea Dobrovăţ (1506)
7. Epitaf de la m^rea Slatina (1556)
8. Epitaf din epoca lui Mihai Viteazul
9. Epitaf de la Preda Buzescu
10. Epitrafir din epoca lui C-tin Brâncoveanu
11. 2 Epitrafire de la m^rea Cotroceni (Şerban Cantacuzen)
12. Epitrafir de la m^rea Dobrovăţ (Ştefan cel Mare)
13. Epitrafir de la m^rea Bistriţa (1521)
14. Epitrafir de la m^rea Govora (Radu cel Mare)
15. Cădelniţă de argint în formă de clopotniţă (sec. XV—XVI)
16. Cădelniţă de argint în formă de chivot de la m^rea Bistriţa (sec. XVI)
17. Cădelniţă de argint de la m^rea Bistriţa

17 bis. Mantia, numită a lui Mircea de la m^rea Cozia

18. Cădelniţă de argint (Alex. Lăpuşneanu)
19. Cădelniţă de argint de la m^rea Tismana (sec. XVI)
20. Cruce de chiparos de la m^rea Slatina (1561)
21. Engolpion de la m^rea Snagov (1431)
22. Engolpion de la m^rea Bistriţa (sec. XVI)
23. Engolpion de la m^rea Tismana (sec. XVI)
24. Taler de argint de la m^rea Tismana (1512)
25. Taler de argint de la m^rea Bistriţa (sec. XVI)
26. Taler de argint (1570)
27. Lingură încrustată cu monete
28. Disc încrustat cu monete
29. Căţie de argint de la m^rea Bistriţa (sec. XVI)
30. Căţie de argint de la m^rea Tismana (sec. XVI)
31. Covor de catifea albastră din Genua (sec. XVI, 1514, m^rea Bistriţa)
32. Covor de catifea roşie din Genua (sec. XVI, de la m^rea Bistriţa)
33. Covor de catifea roşie din Genua (sec. XVI)
34. Rucaviţe de la m^rea Govora (sec. XV)
35. Rucaviţe de la m^rea Bistriţa (sec. XVI)
36. 2 Rucaviţe de la m^rea Cotroceni (Şerban Cantacuzen)
37. Rucaviţe (C. Brâncoveanu)
38. Rucaviţe (Ştefan cel Mare)
39. Evanghelie slavă în manuscris de la m^rea Tismana (1405)
40. Evanghelie slavă în manuscris (Ştefan cel Mare)
41. Evanghelie slavă tipărită (C-tin Brâncoveanu)
42. Evanghelie slavă

42 bis. Două ripide de argint de la m^rea Cotroceni (Şerban Cantacuzen).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În afară de acestea au fost luate în ziua de 23 ianuarie 1917 de către locotenentul bulgar Oreşcov şi de către Conservatorul Muzeului etnografic din Sofia, Rostov, 7 evanghelii slave care o săptămînă mai tîrziu ne-au fost readuse de către soldaţi germani, iar acum de curînd au fost predate Academiei Române pentru a fi studiate".

Înainte de a prezenta odiseea atît a acestor valori de mare însemnătate pentru istoria noastră naţională, cît şi a întregului tezaur român, ne vom opri pe scurt asupra perioadei în care cunoscutul slavist a condus cu tact şi înţelepciune destinele acestei instituţii.

Răspunzînd la întrebările solicitate de către ministrul Instrucţiunii şi Cultelor[3] (fig. 3), Ion Bogdan îşi încheia memoriul său condiţionînd răspunderea păstrării intacte a colecţiilor muzeului de prevederea în bugetul anului 1917—1918 a unei sume care să satisfacă măcar plata salariilor celor trei funcţionari ai instituţiei[4]. Un răspuns asemănător

---

[3] Arh. MNA — dosarul cu inventarul obiectelor..., f. 2. Este vorba de adresa Ministerului Instrucţiunii şi Cultelor — Direcţiunea Învăţămîntului secundar şi superior, — cu nr. 1223/31 martie 1917, către prof. Ion Bogdan, în calitatea sa de locţiitor de director al MNA.

[4] Arh. MNA — dosarul cu inventarul obiectelor.... f. 3—3a. Ciorna copiei adresei nr. 9/1 aprilie 1917, expediată de Ion Bogdan Ministrului Instrucţiunii şi Cultelor.

Domnule Ministru,

La adresa Dvs. cu nr. 1223/31 martie 1917 am onoarea a vă răspunde următoarele :

1) La cele 5 întrebări de la început :

Din Muzeul Naţ. de Antichităţi cu a cărui supraveghere am fost însărcinat de Onor. Minister înainte de ocupaţia germană, dl. Director al Muzeului V. Pârvan, în zilele de 19 şi 20 August 1916, în urma unui ordin verbal din partea d-lui Ministru al Instr. Publice a dispus transportarea unei case de fier şi 3 lăzi de lemn cu căruţa, conţinînd următoarele obiecte mai de preţ din Colecţiile Muzeului în pivniţele Cassei de Depuneri de unde au fost duse, pe cît am putut afla pînă acum, la Iaşi, odată cu tezaurul Cassei :

2) În legătură cu aceasta şi potrivit ordinului D-voastră vă înaintăm totodată copiile nr. 173/19 August şi 174/20 Aug. de pe adresele cu care Dl. V. Pârvan a înaintat lăzile la Cassa de Depuneri. Recipisele de primire au fost luate de Dl. Pârvan la plecarea sa în Moldova.

3) Cu privire la întrebarea de la subpunctul 7 adică la metopele de la Adamclissi, ele au fost transportate din curtea Muzeului înainte de a se începe lucrările de construcţie ale Facultăţii de Stiinţe. în Parcul Carol. unde au fost aşezate toate în jurul Palatului Artelor. Transportul lor a durat din Noembrie 1912 până în Martie 1913.

Răspunzând acum la ultima Dvs. întrebare dacă îmi iau răspunderea de a păstra intact şi nevătămat restul colecţiilor rămase în Muzeu, am onoarea a vă înştiinţa că nu pot face aceasta decât cu condiţia ca în bugetului pe 1917/1918 din personalul Muzeului, şi-aşa destul de redus prin plecarea majorităţii funcţionarilor în Moldova, să se prevadă cel puţin asistentul G. Mateescu, gardianul Ion Mihai precum şi şeful gardian C. Ionescu care locuieşte în Palatul Universităţii, într-o odaie de lîngă Muzeu ; aceşti doi sînt cei mai vechi gardieni ai Muzeului.

Rămînerea lor este cu atît mai necesară acum cu cât Muzeul este deschis şi este des vizitat de militari streini, cari zilnic vin în acest scop în număr însemnat.

Cu ocaziunea aceasta am onoarea a vă înştiinţa că într-o scrisoare trimisă tot astăzi d-lui Prof. dr. H. Braune am răspuns la toate informaţiile ce le-a cerut de la mine asupra Muzeului şi i-am spus că voiu primi răspunderea pentru supravegherea mai departe a lui.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

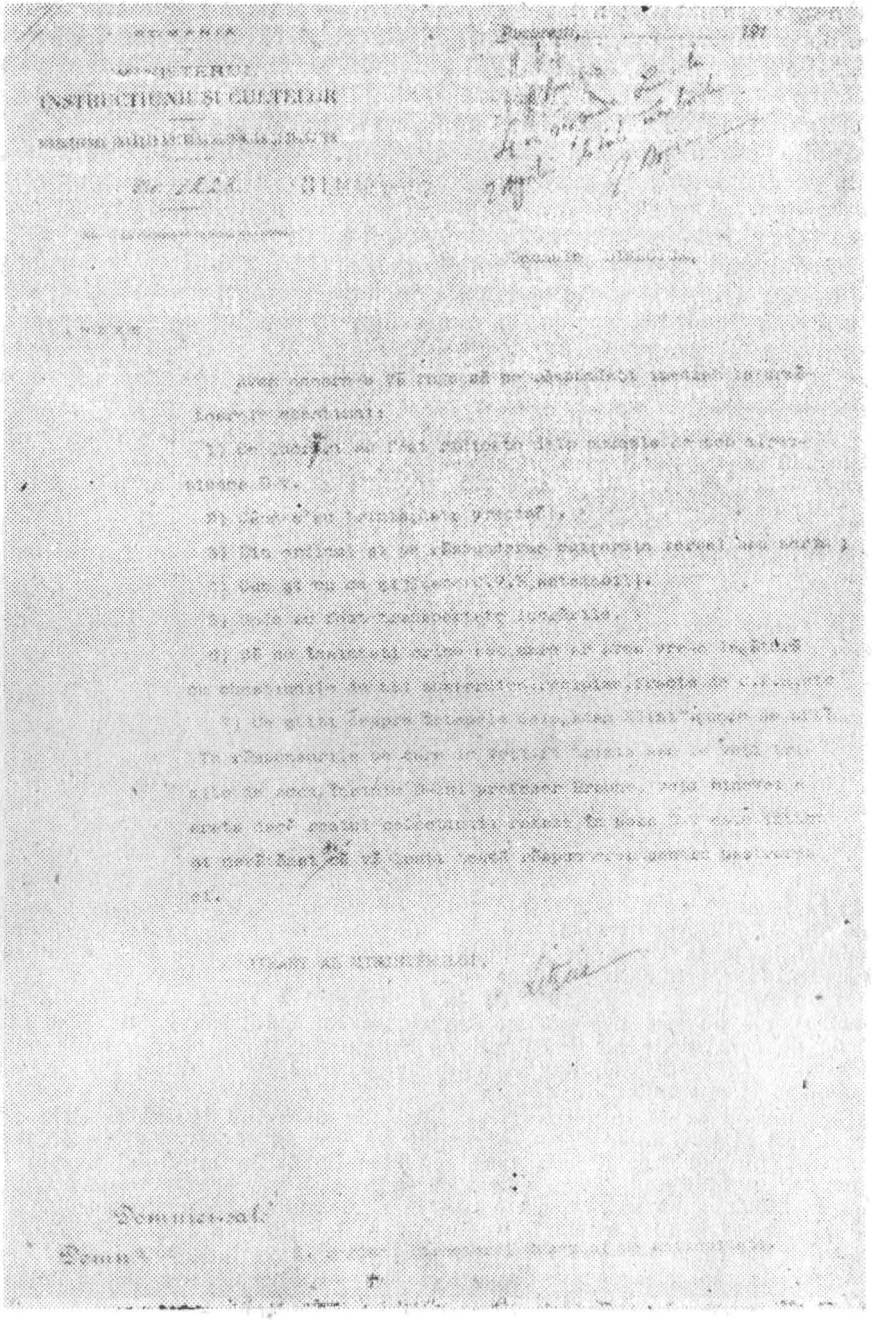

Fig. 3. Adresa Ministerului Instrucțiunii și Cultelor — Direcțiunea Învățământului Secundar și Superior cu nr. 1223/31 martie 1917 către prof. Ion Bogdan, locțiitorul de director al MNA.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

îl da Ion Bogdan şi prof. dr. Heinz Braune, reprezentantul ocupantului german pe linie, credem, culturală [5].

Aşa cum am afirmat mai sus, nu vom intra însă în probleme de detaliu privind soarta nefericită a tezaurului român, aflat din luna decembrie 1916 la Iaşi, ci ne vom rezuma a oferi totuşi cititorului unele date esenţiale pentru a-şi putea face o imagine cît mai clară asupra lui.

La propunerea ministrului finanţelor, Consiliul de Miniştri aproba la 12 decembrie 1916 transportarea în Rusia, din motive de siguranţă a tezaurului Băncii Naţionale, hotărîre ce survenea la o zi după ce ministrul Rusiei la Iaşi, generalul A. Mossoloff comunică ministrului nostru de finanţe că „este autorizat telegrafic să semneze protocolul relativ la încărcarea într-un tren special a tezaurului Băncii Naţionale", adăugînd că „guvernul rus garantează integritatea lui atît în timpul parcursului cît şi pe tot timpul cît depozitul va rămîne la Moscova" [6].

Astfel, la 14/27 decembrie 1916 pleca din gara Iaşi spre Moscova primul transport ce consta dintr-un tren format din 13 vagoane care conţineau un total de 1738 casete reprezentînd stocul metalic de aur al Băncii Naţionale a României, avînd o valoare de 314 580 456,84 lei aur. La aceste casete se mai adăugau încă două cu bijuteriile M.S. Reginei Maria, evaluate la 7 000 000 lei aur [7]. Cel de-al doilea transport, reprezentat de un tren compus din 24 de vagoane, se îndrepta spre Moscova în seara zilei de 27 iulie 1917, într-un moment în care începuse declanşarea marei încleştări de la Mărăşeşti. Trei din cele 24 de vagoane conţineau 188 de casete cu bunurile Băncii Naţionale (aur efectiv, arhiva Băncii Naţionale, titluri, efecte, depozite şi alte valori) a căror valoare declarată era de 1 593 762 197,52 lei aur iar restul de 21 de vagoane erau încărcate cu bunurile Casei de Depuneri, cuprinzînd 1661 casete

[5] Arh. MAN — dosarul cu inventarul obiectelor..., f. 4. Este vorba de copia scrisorii tradusă în limba română din germană, adresată prof. dr. Heinz Braune, Bucureşti, str. Primăverii nr. 25 ; scrisoarea este înregistrată la MNA cu nr. 10/20 martie/2 aprilie 1917.

Stimate D-le Profesor,

În urma indicaţiilor Ministerului Instrucţiunii şi a scrisorii d-tră din 29 martie a.c., sînt onorat să vă prezint în primul rînd lista alăturată a celor obiecte care au fost trimise la Iaşi din ordinul guvernului român înainte de ocuparea Bucureştiului şi anume obiecte ale Muzeului Naţional transferate prin Cassa de Depuneri. Lista a fost redactată de către asistentul Muzeului, dl. G. Mateescu, în limba română, căci nu deţinem o copie a listei pe care directorul Muzeului, dl. V. Pârvan, la vremea respectivă a comunicat-o probabil Cassei de Depuneri.

În al doilea rînd vă explic că Muzeul Naţional nu a suferit nici un fel de daune de la ocuparea oraşului, cu excepţia acestor obiecte şi al celor şapte manuscrise slavone care au fost luate de locotenentul bulgar Oreşcov şi care se află acum la Academia Română.

În al treilea rînd mă simt onorat să vă explic că voi prelua responsabilitatea unei paze în viitor a colecţiei în anumite condiţiuni pe care astăzi le-am comunicat ministrului nostru.

Cu tot respectul,
Prof. I. Bogdan — Prorectorul
Universităţii din Bucureşti.

[6] M. Gr. Romaşcanu, *Tezaurul Român de la Moscova,* Bucureşti, 1934, p. 11—12.

[7] Ibidem, p. 12—13.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

unde se aflau bijuterii, tablouri, numerar şi alte diferite obiecte preţioase provenite fie de la particulari, fie de la instituţii private şi publice, valoarea declarată a acestor bunuri fiind de 7 500 000 000 lei aur.

Recapitulînd, la Kremlin se găseau deci, 3589 casete, conţinînd valori în sumă totală de 9 416 417 177,93 lei aur.

Aşa cum pe bună dreptate menţiona cunoscutul economist M. Gr. Romaşcanu, adevărata valoare a bunurilor Casei de Depuneri unde se aflau valori inestimabile din patrimoniul nostru naţional — cum erau o parte din Arhivele Statului, odoarele mănăstireşti din Moldova şi Muntenia, excepţionalele colecţii ale Academiei Române (tezaure, monede antice, medievale, medalii, numeroase documente originale), precum şi cele mai preţioase piese ale Muzeului Naţional de Antichităţi — toate acestea reprezentau o cifră mult mai mare decît cea amintită, deoarece existau obiecte unice care niciodată nu pot fi evaluate [8].

Vom trece acum la partea a doua a istoriei acestui tezaur şi anume la eforturile făcute pentru restituirea lui, eforturi care, din nefericire, au fost zadarnice, întrucît în ţară n-a revenit, aşa cum vom vedea, decît o infimă parte din el.

Primul efort a fost făcut de colonelul canadian Joe Boyle şi căpitanul englez George Hill, care în decembrie 1917 nu reuşesc să aducă la Iaşi nici obiecte de aur şi nici bijuteriile coroanei regale, ci numai hîrtie albă filigranată şi bancnote (2 504 961 bilete în valoare de 57 425 697 lei) [9].

Cel de-al doilea efort a fost făcut pe cale diplomatică.

La 18 ianuarie 1919 se deschidea la Paris Conferinţa de Pace. La peste două luni de la deschiderea ei, mai exact la 8 aprilie, delegatul Băncii Naţionale, G. Danielopol aducea în discuţie în faţa Comisiei Reparaţiunilor problema tezaurului român. Din păcate, această comisie ajungea la concluzia că transportul tezaurului la Moscova nefiind consecinţa directă a războiului, România nu putea ridica nici o pretenţie asupra fostelor sale inamice.

Eşuînd această acţiune, guvernul român supune în aprilie 1922 problema tezaurului, Conferinţei Economice Internaţionale de la Genua care hotărăşte prin cea de-a XIII-a clauză că „Guvernul sovietic rus va restitui guvernului român valorile depozitate la Moscova" [10].

După cum s-a văzut, hotărîrea de la Genua nu a avut nici un ecou în Kremlinul lui Stalin.

Pentru recuperarea preţioaselor obiecte aflate la Moscova, s-au făcut mai multe intervenţii şi din partea conducerii M.N.A., atît de către Vl. Pârvan cît şi de succesorii săi. În acest sens amintim scrisoarea lui

---

[8] *Ibidem*, p. 24—30 ; Ioan Opriş, *Aventura tezaurului istoric al României*, în Revista Muzeelor, 3—4, 1990, p. 59—63. După autor „trenul băncilor" cu cele 183 de lăzi a plecat din Iaşi la 28 iulie 1917 sosind la Moscova în seara zilei de 3 august. Ministrul Instrucţiunii de atunci, I. G. Duca îl desemna pe Al. Lapedatu în calitatea sa de secretar al Comisiei Monumentelor Istorice, drept responsabil al acestui transport avînd ca adjuncţi pe profesorii G. Popa-Lisseanu şi G. Nedioglu (cf. *Jurnalul de la Moscova* al cunoscutului istoric, în Al. Lapedatu, *Scrieri alese*, ediţie îngrijită cu note şi introducere de I. Opriş, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 232—318).

[9] M. Gr. Romaşcanu, *op. cit.*, p. 73—79.

[10] Ibidem, p. 88 şi 98.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ion Andrieşescu din 1929 adresată lui Nicolae Iorga care trebuia să plece în curînd la Congresul Comitetului Internaţional al Istoricilor de la Veneţia. Marele istoric era rugat să intervină cu toată autoritatea sa pe lîngă subnumitul Comitet, în vederea luării sub auspiciile sale a recuperării colecţiilor aflate la Moscova [11]. De asemenea, în iulie 1941, la nici o lună de la intrarea României în război, conducerea M.N.A. adresa Ministerului Culturii Naţionale şi Cultelor — Direcţiunea Artelor, un memoriu prin care solicita recuperarea obiectelor din vechiul patrimoniu duse în Rusia [12].

După aproape 40 de ani de la trimiterea tezaurului nostru la Moscova, în iunie 1956, guvernului imperiului sovietic post stalinist anunţă cu tam-tam ca pe un „suprem act de mărinimie şi frăţie", dar în realitate de cea mai josnică demagogie tipic comunistă, restituirea unei infime părţi din acest tezaur [13].

Colecţiile cu obiectele restituire au format obiectul atît al unei expoziţii deschisă în luna august 1956 la Muzeul de Artă al Republicii cît şi al unor studii realizate de un grup de distinşi cercetători publicate în anul 1958 în volumul *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.*

Ceea ce ne preocupă în privinţa identificării obiectelor, este confruntarea fişelor (cîte s-au mai păstrat, întocmite în grabă în 1916) ale pieselor trimise de muzeu cu originalele revenite în ţară, atît a obiectelor ce constituiau tezaurele antice [14] cît şi al celor din fostul patrimoniu M.N.A.

În ceea ce priveşte tezaurele antice, putem spune că atît tezaurul de la Turnu Măgurele (format din cinci manşoane cilindrice de aur, unul lucrat din electrum de forma unui butoiaş, un cilindru de aur mult mai mic, un inel de buclă şi 419 inele mici de aur), cît şi tezaurul de la Pietroasa (compus din 12 piese în aur masiv şi piese încrustate cu pietre preţioase, în greutate totală de 18,7975 kg), precum şi rhytonul de

[11] Arh. MNA — dosarul cu inventarul obiectelor..., f. 30 şi f. 31 (vezi copiile adreselor nr. 42 şi 46/3 mai 1929, f. 30) şi copia adresei nr. 25/21 februarie 1931 (f. 31).

[12] Arh. MNA — dosarul cu inventarul obiectelor..., f. 32. Memoriul semnat de H. Metaxa (pentru Director) poartă nr. 329/12 iulie 1941.

[13] Comisia guvernului român care a plecat la Moscova spre a lua în primire părticica de tezaur, a fost condusă de acad. Mihai Ralea. Cu această ocazie, istoricul şi criticul de artă, George Oprescu, care a făcut parte din comisie, ne oferă o serie de informaţii interesante. El ne spune că tezaurul expus în cîteva săli, le-a fost prezentat de către generalul Vedenin, comandantul Kremlinului. Acesta le-a precizat că tezaurul expus cuprindea 33 kg de aur, 690 kg de argint, 12,12 carate de briliante, 30,03 carate de rubine, 184,55 carate de smaralde precum şi 1350 tablouri.

Astfel, colecţia care a revenit în ţară conţinea, după acad. George Oprescu: 39 320 piese, dintre care, aproximativ 35 000 de monede şi medalii, 1 350 de tablouri (picturi, gravuri şi desene, din care 120 sînt iscălite de Grigorescu) „iar restul, cam 2 500 obiecte de orfevrărie medievală şi broderii liturgice, icoane şi stofe datînd din secolul al XIV-lea cînd se fundează primele state bine organizate româneşti pînă la finele secolului al XVIII-lea". Altfel spus, tezaurul era constituit din trei mari grupe: monedele şi tezaurul de la Pietroasa, arta medievală, arta modernă şi contemporană (vezi George Oprescu, *Introducere* la volumul *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.*, Bucureşti 1958, p. 10—11).

[14] Arh. MNA — dosarul cu inventarul obiectelor, f. 13 (fişe întocmite de H. Metaxa).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

la Poroina de argint aurit, au reintrat în patrimoniul M.N.A. [15] ca ulterior să fie cedate de Institutul de Arheologie, Muzeului Național de Istorie a României.

Asupra celorlalte obiecte (bisericești, țesături, manuscrise etc.) aparținînd cîndva Muzeului Național de Antichități, nu ne putem pronunța în ce măsură ele au revenit integral sau nu în țară, deoarece, o dată cu anul 1956 ele n-au mai reintrat în patrimoniul acestei instituții, ci în cel al Muzeului Național de Artă.

Totuși, confruntînd fișele însoțite de fotografii ale acestor obiecte publicate în lucrarea arhitectului Spiridon Cegăneanu [16], cu obiectele revenite — descrise și ilustrate în articolele specialiștilor Teodora Voinescu [17], Corina Nicolescu [18], M. A. Musicescu [19], E. Lăzărescu și I. R. Mircea [20], — nu am putut realiza decît o identificare parțială a lor.

În cea de a doua parte a expunerii noastre vom căuta să prezentăm cît mai succint soarta, din păcate destul de nefericită, pe care au avut-o atît clădirile care adăposteau expozițiile arheologice și chiar instrumentele necesare săpăturilor din cetățile antice cercetate sau în curs de cercetare, cît și îndeosebi, numeroasele piese arheologice de mare valoare științifică descoperite la Tomis, Ulmetum, Histria, Callatis și Tropaeum.

Aminteam în introducere că în octombrie 1916 Dobrogea este ocupată de armatele germano-bulgare.

Despre dimensiunile pierderilor ca urmare a acestei ocupații aflăm atît din memoriul lui Vasile Pârvan către Ministerul Instrucțiunii Publice din 1/14 noiembrie 1918 [21]. (fig. 4), cît și din adresa nr. 1/1 ianuarie

---

[15] Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Tezaurele antice*, în vol. *Studii asupra tezaurului...*, p. 36—56.

[16] Spiridon Cegăneanu, *Obiecte bisericești (Secțiunea Eclesiastică)*, Muzeul Național de Antichități, București, 1911, p. 1—66.

[17] Teodora Voinescu, *Argintăria în colecția de artă medievală din tezaur*, în *Studii asupra tezaurului...*, p. 57—115.

S-au identificat prin imaginile foto opt piese: 2 cadelnițe (una de la mrea Tismana și alta de la mrea Bistrița), ferecătură de la Nicodim. 1405, de la mrea Tismana, două panaghiare (unul de la Tismana și altul de la Bistrița) și un taler de la Neagoe Basarab, 1514, de la Tismana.

[18] Corina Nicolescu, *Broderiile din Țara Românească în secolele XIV—XVIII*, în același volum..., p. 117—148.

S-au identificat fotografiile a șase obiecte: un epitaf de la mrea Cozia din 1396, un epitrahil (epitrafir) dăruit mănăstirii Bistriței la 1521, trei țesături (covoare) italiene din sec. XV—XVI fe la mrea Bistrița (unul din ele dăruit în 1514 de Neagoe Basarab) și o rucaviță (mînecuțe) din sec XVI de la mrea Bistrița.

[19] M. A. Musicescu, *Broderia din Moldova în veacurile XV—XVIII*, în același volum, p. 149—171. S-au identificat prin imaginile foto trei piese două epitafe (unul de la Dobrovăț, 1506 și altul de la mrea Slatina, 1556), și un epitrahil de la Dobrovăț.

[20] E. Lăzărescu și I. R. Mircea, *Manuscrisele*, în același volum, p. 211—232. Se pare că numai două manuscrise din cele nouă amintite de autori s-au identificat: evangheliarul lui Nicodim (1404—1405) de la Tismana, care credem că este același cu „evanghelia slavă în manuscris de la mrea Tismana (1405)" înscrisă la nr. 39 pe lista-tezaur MNA și evangheliarul de la Bistrița, 1502 care apare pe lista-tezaur MNA la nr. 40 sub denumirea de „evanghelie slavă în manuscris (Ștefan cel Mare)".

[21] Prezentăm în întregime punctul 2 (cu toate subpunctele a-f) ale acestui memoriu, semnat de V. Pârvan, păstrat în copie-ciornă și care poartă nr. 103 din 1/14 noiembrie 1918 (vezi Arh. MNA — dosarul cu inventarul obiectelor..., f. 24—25).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

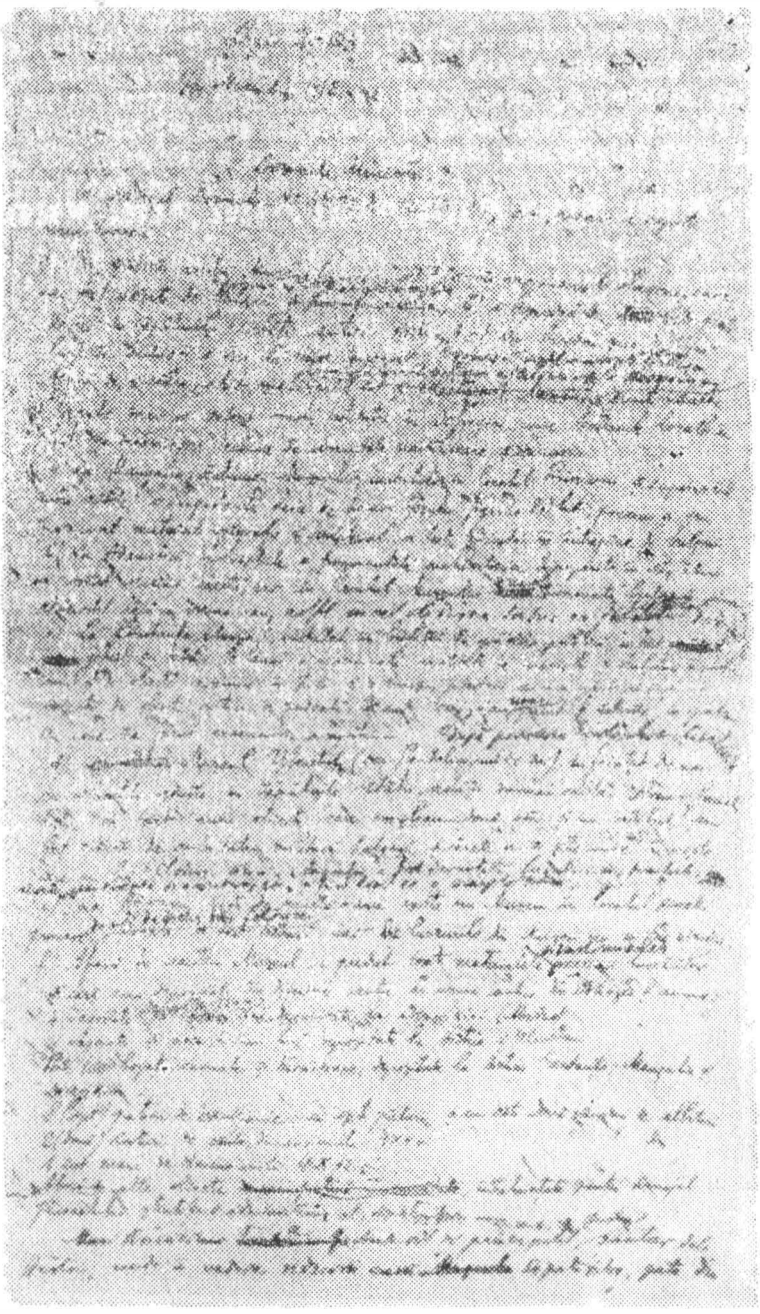

Fig. 4. Copia-ciornă a memoriului nr. 103 din 1/14 noiembrie 1918 adresat de Vasile Pârvan către ministru (a se vedea subpunctele a-f).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

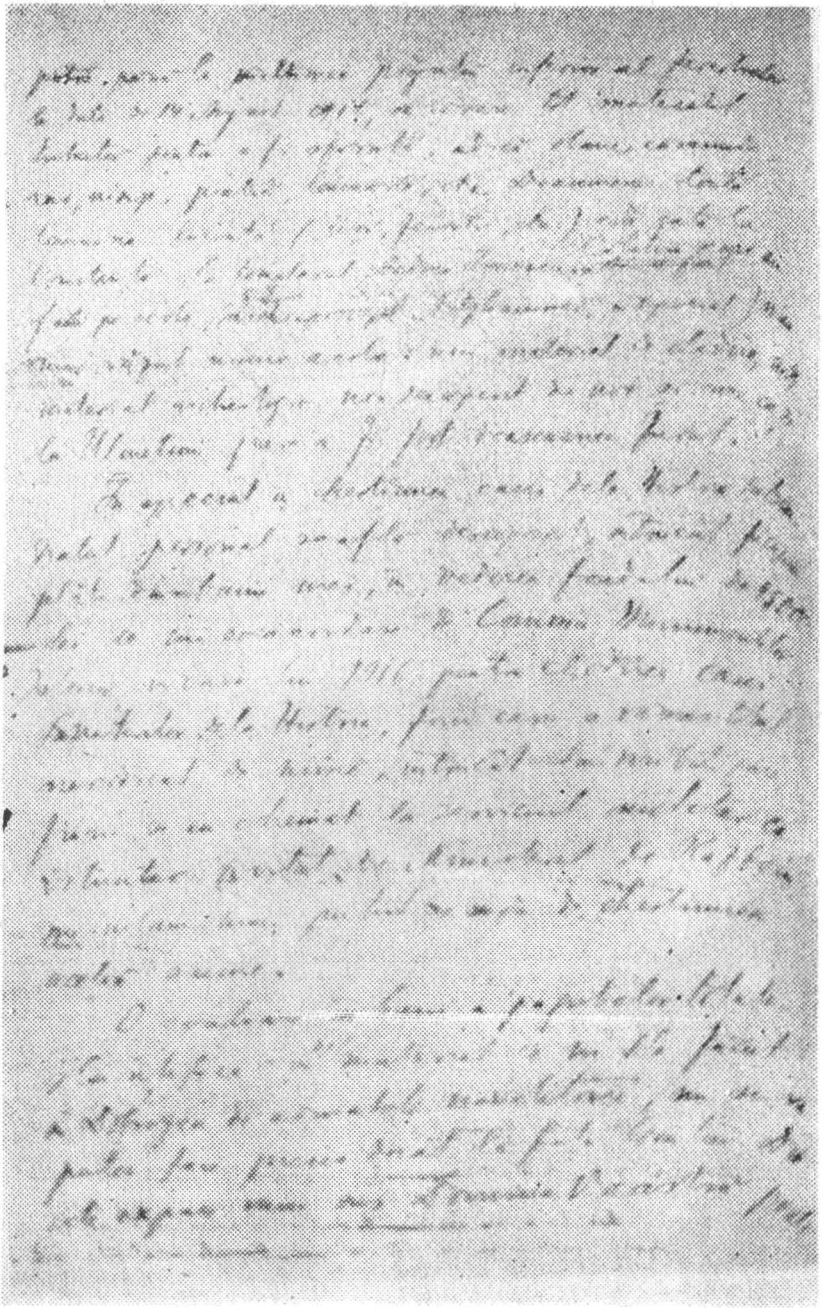

Fig. 4 a

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

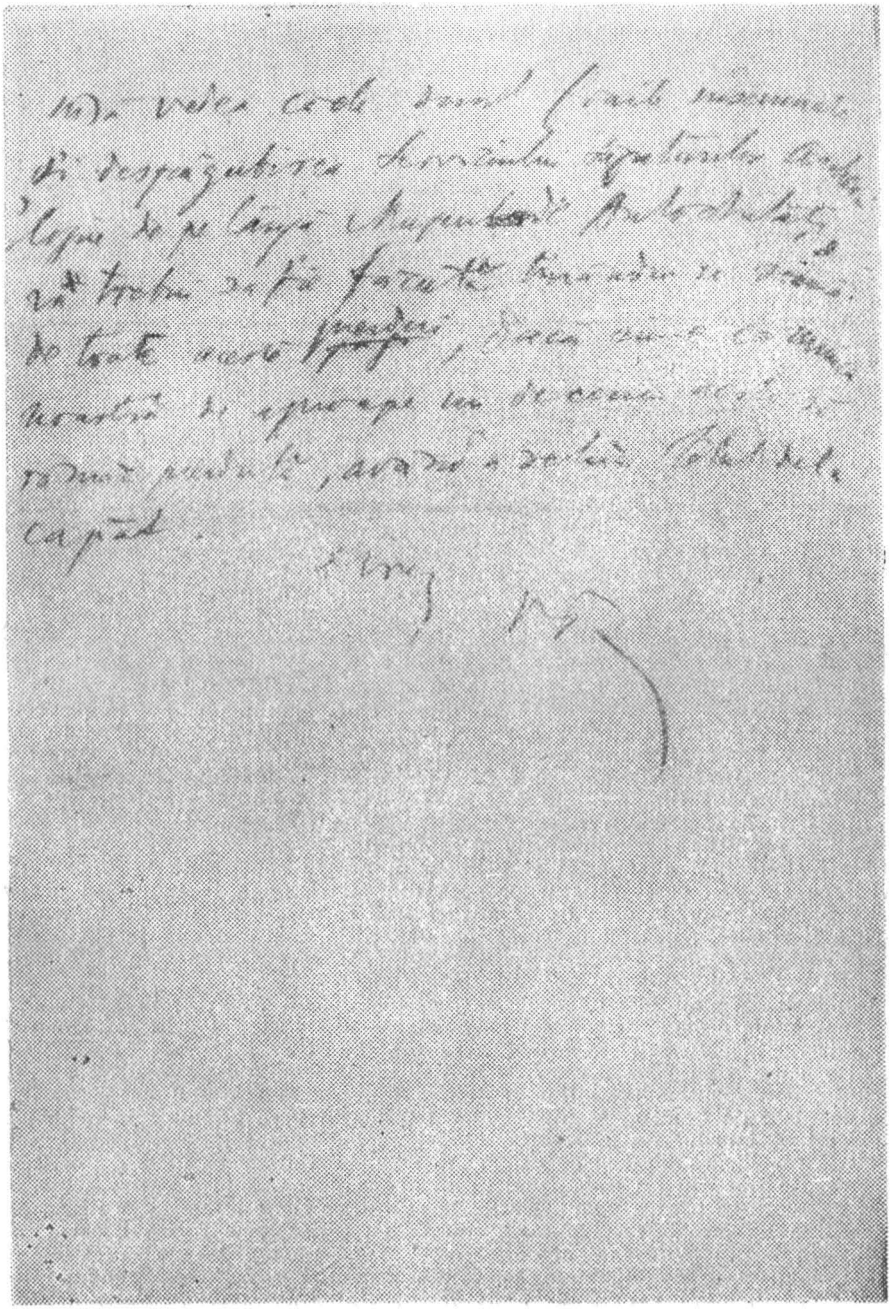

Fig. 4 b

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

1919 [22] către același minister, însoțită de tabelele pagubelor materiale și științifice suferite de secțiunile locale ale Muzeului Național de Antichități de pe urma armatelor năvălitoare.

Domnule Ministru,

La ordinul D-voastră nr. 44073 din 12 Nov. 1918 am onoarea a vă raporta următoarele :

. . . . . .

2) Pagube mari a suferit această Instituție în Dobrogea, unde secțiunile locale au fost cu desăvîrșire distruse de armatele năvălitoare și anume :

a) La Mangalia, Secțiunea Muzeului instalată în localul Primăriei și cuprinzînd între altele o importantă serie de tipare pentru figurine de lut, precum și un însemnat material epigrafic și sculptural a fost ridicată în întregime de bulgari.

b) La Adamclissi inscripțiile și fragmentele arhitectonice descoperite în săpături au avut aceeași soartă, iar în localul Muzeului de acolo armata bulgară și-a adăpostit câtăva vreme caii, astfel încît clădirea trebuie să fie cu totul deteriorată.

c) La Constanța, Muzeul instalat în bufetul din grădina publică a fost jefuit total. Pe lîngă o însemnată cantitate de inscripții și sculpturi în piatră cum și de obiecte ceramice, de sticlă și de bronz, jefuitorii au mai găsit aici și colecții de obiecte antice de podoabe, de aur care după povestirea directorului secției locale n-au mai putut fi salvate în graba cu care s-a făcut evacuarea orașului.

d) Muzeul Ulmetum (com. Pantelimonul de Sus), înființat de noi cu obiectele găsite în săpăturile Cetății, astăzi nu mai există. Avem informații sigure că toate aceste obiecte (care umpleau două odăi și un vestibul) au fost ridicate de autoritatea militară bulgară și cărate nu se știe unde în niște care cu boi. Clădirea iarăși a Muzeului a fost devastată luîndu-i-se ferestrele, ușile, pardoseala de scîndură etc. și fiind lăsată ca o simplă ruină.

e) La Hârșova încă de multă vreme exista un Muzeu în localul școalei primare de sub direcția d-lui Cotovu. Școala a fost distrusă iar de lucrurile din Muzeu nu se știe nimica.

f) Afară de acestea, Muzeul a pierdut toate materialele și instrumentele necesare lucrărilor și care erau depozitate în diferitele centre cu urme antice din Dobrogea și anume : 4 vagoane Decauville, 244 m. șină depozitate la Devegikioi (Abrittus), 14 vagonete și circa 2 km șină depozitate la Histria și Ulmetum. Peste 100 lopeți, casmale și tarnăcoape depozitate la Histria, Constanța, Mangalia și Devegikioi, 8 (opt) paturi de campanie cu opt paturi și cu cîte două rînduri de albituri, 2 (două) corturi de dimensiunile 4×5 m, 1 cort mare de dimensiunile 4×12 m.

În afară de acestea o sumă de alte obiecte întrebuințate pentru menajul personalului științific și administrativ al săpăturilor.

Mari stricăciuni a suportat și principalul nostru șantier da la Histria unde în vederea ridicării casei săpăturilor gata din piatră până la înălțimea pragului inferior al ferestrelor, la data de 14 august 1916 se cărase tot materialul trebuitor pentru a fi sfîrșită, adică olane, cărămidă, var, nisip, piatră, lemnărie etc.

De asemenea, toată lemnăria lucrată (uși, ferestre etc.), era gata la Constanța la tîmplarul Andrei Ionescu.

Călătorii care au fost pe acolo (i.s. archiepiscopul . . . . . în special) n-au mai văzut nimic acolo : nici material de clădire, nici material arheologic nou descoperit de noi și care ca și la Ulmetum pare a fi fost de asemenea furat.

În special în chestiunea casei de la Histria subsemnatul personal se află descoperit întrucît făcusem plăți din banii mei în vederea fondului de 15 000 lei ce mi se acordase de Comisia Monumentelor Istorice în vara anului 1916 pentru clădirea casei săpăturilor de la Histria, fond care a rămas total neridicat de mine, întrucît la mobilizare fiind și eu chemat la serviciul militar ca voluntar invitat de Ministerul de Războiu nu m-am mai putut ocupa de chestiunea acelor sume.

O evaluare în bani a pagubelor totale științifice și de material ce ni s'a făcut în Dobrogea de armatele năvălitoare, nu se va putea face precis decât la fața locului. Din cele expuse mai sus Domnia Voastră poate însă vedea că ele sînt foarte însemnate și despăgubirea serviciului săpăturilor arheologice de pe lîngă Muzeul de Antichități va trebui să fie făcută ținîndu-se seama de toate aceste pierderi, dacă nu e ca munca noastră de aproape un deceniu acolo să rămâie pierdută, avînd a se lua totul de la capăt.

[22] Arh. MNA — dosarul cu inventarul obiectelor..., f. 20 (ciornă-copie nr. 1/1 ianuarie 1919 către ministrul Instrucțiunii Publice).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Aceste tabele trebuiau să servească la formularea pretenţiilor de despăgubire şi restituire a tuturor bunurilor ce urmau a se face.

Nu vom insista asupra *Fişei A* a tabelului anexă de la adresa menţionată, deoarece ea se referă integral la construcţii, materiale şi unelte, fie ridicate, fie distruse sau devastate de către armata bulgară în timpul ocupaţiei [23].

Dar, ceea ce ne interesează în mod special, sînt materialele arheologice ridicate de aceeaşi armată de ocupaţie de la cetăţile Tomis, Ulmetum, Histria, Callatis, Tropaeum — şi transportate ilegal în Bulgaria.

Pentru a avea o imagine cît mai exactă asupra acestor piese, unele dintre ele, inestimabile valori ştiinţifice, ne îngăduim să prezentăm integral *Fişa B* a tabelului-anexă [24] (fig. 5—6).

„I. De la Muzeul din Constanţa"

1. Cele 64 bucăţi epigrafice (inscripţii) şi sculpturale antice descrise în studiul „Monumente inedite din Tomis" în Buletinul Comisiunei Monumentelor istorice, fasc. 28, 29, 30.
2. O colecţie de 12 vase mari de lut
3. Idem, vase mici de lut ars
4. O colecţie de c. 30 vase mici de sticlă
5. O serie de 50 lămpi antice de lut ars
6. O tavă mare şi trei vase mici de bronz
7. O serie de 12 figurine şi obiecte mici de bronz
8. Un lanţ, două tortiţe şi nouă obiecte de podoabă, toate din aur (un mormînt).

---

[23] Arh. MNA — dosarul cu inventarul obiectelor..., f. 14—16.

În *fişa A* a tabelului, pagubele la care ne referim sînt enumerate astfel: I Muzee regionale (1 — Pantelimonul de Sus, 2 — Constanţa, 3 — Caransuf 'Histria), 4 — Adamclissi). Se referă la devastarea caselor muzeale.

II Material rulant de construcţie şi instrumente. Sînt prezentate pe cetăţi: Ulmetum, Histria, Callatis, Tropaeum şi Abrittus (identificată atunci ca fiind cetatea de la Devegichioi), toate materialele ridicate de ocupanţi şi anume: vagonete Decauville, şine metalice, macazuri, „trenuri" cu roţi de oţel montate pe osii, tîrnăcoape, casmale, lopeţi, jaloane etc., iar pentru Histria (10 000 cărămizi, 5 000 olane, 1,474 m^3 scîndură, 10 000 kg var, 20 kg cuie);

III Mobilier şi gospodărie pentru personalul ştiinţific-administrativ şi de pază. Aceste materiale se referă la pînze de cort, paturi, cearşafuri, prosoape, taţîmuri, scaune, etajere, dulapuri, vitrine, birou şi altele furate din magaziile de la Histria (îndeosebi), Ulmetum şi Constanţa.

Valoarea tuturor pagubelor enumerate în tabelul — *fişa A* este indicată la vechiul preţ la 60 238 lei iar la preţul „actual" (adică la cel din noiembrie 1918) la 397 850 lei.

Despre devastarea acestor muzee, inclusiv al celui de la Hîrşova (creat din iniţiativa personală a lui M. Cotovu) vezi şi Radu Vulpe, *Muzeul Naţional de Antichităţi*, în *Boabe de Grîu*, an 1, nr. 3, 1930, Bucureşti, p. 5—6: Z. Covacef, M. Mihail, A. Pop şi A. V. Rădulescu, *Le Musée d'histoire Nationale et Archéologie de Constanza*, în Pontica, 12, 1979, p. 27.

[24] Arh. MNA — dosarul cu inventarul obiectelor..., f. 17—19. Filele 17—19 reprezintă ciornele după care s-a copiat *Fişa B* de pe f. 17. În partea de sus, stînga, a.f. 18 s-a făcut ulterior următoarea notare semnată de Ion Nestor: *„Găsită în moştenirea H. Metaxa.* La dosarul „Colecţiile Muzeului". 28.X.1944". *Fişa B*, la care ne referim, poartă următorul titlu: **„Materiale arheologice luate de Bulgari şi pe care trebuie să le aducă înapoi la locul de unde au fost ridicate"**.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

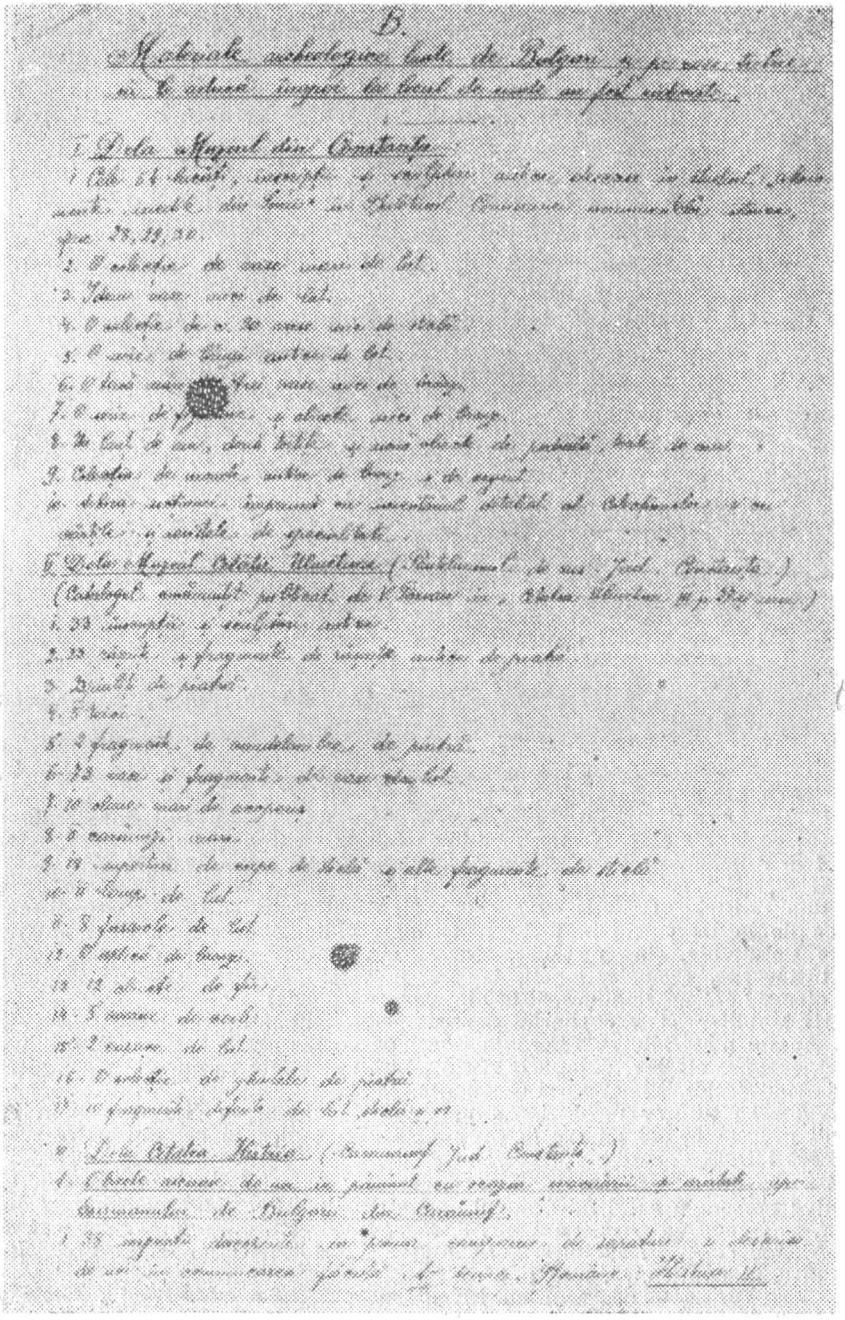

Fig. 5. Fişa B a tabelului-anexă cu materialele arheologice din cetăţile antice din Dobrogea ridicate de armata bulgară.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

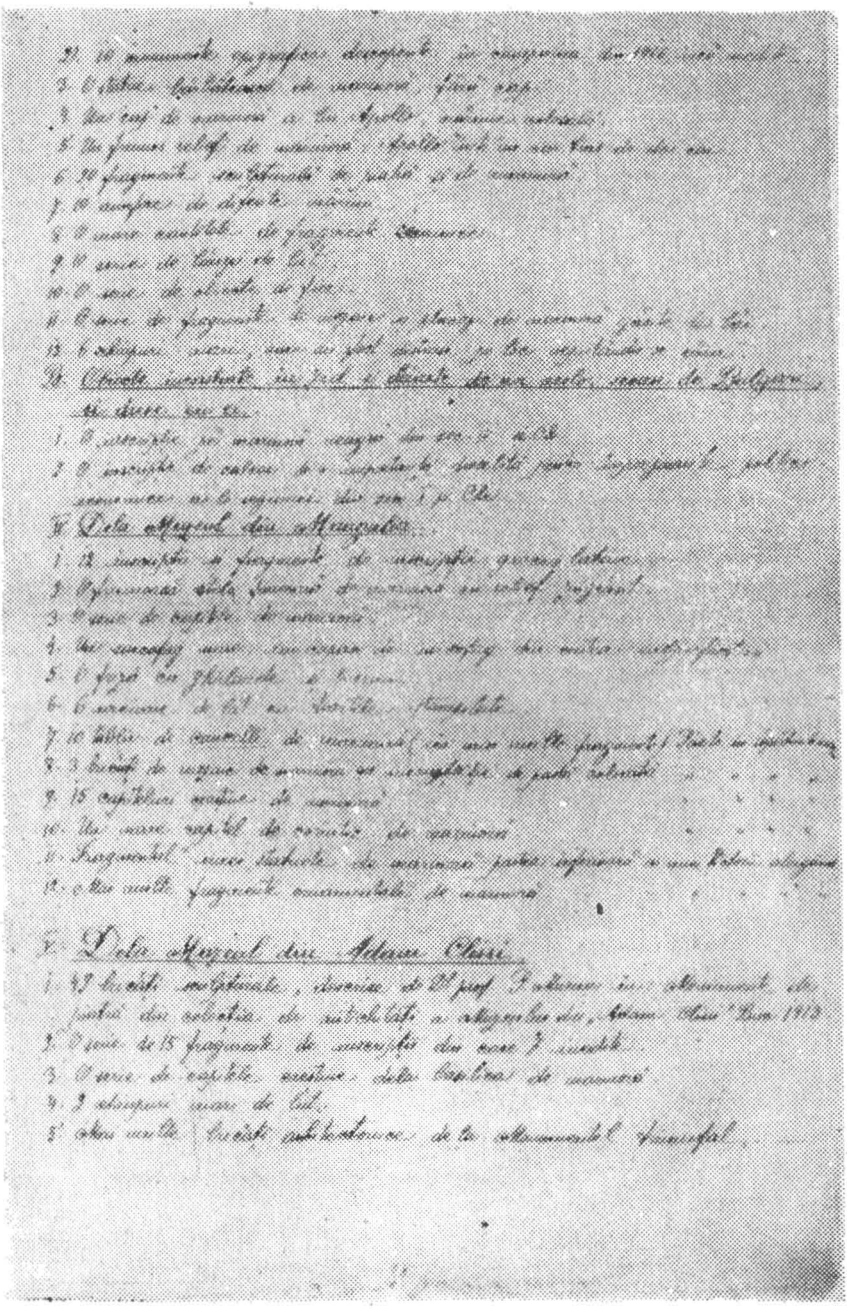

Fig. 5 a

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

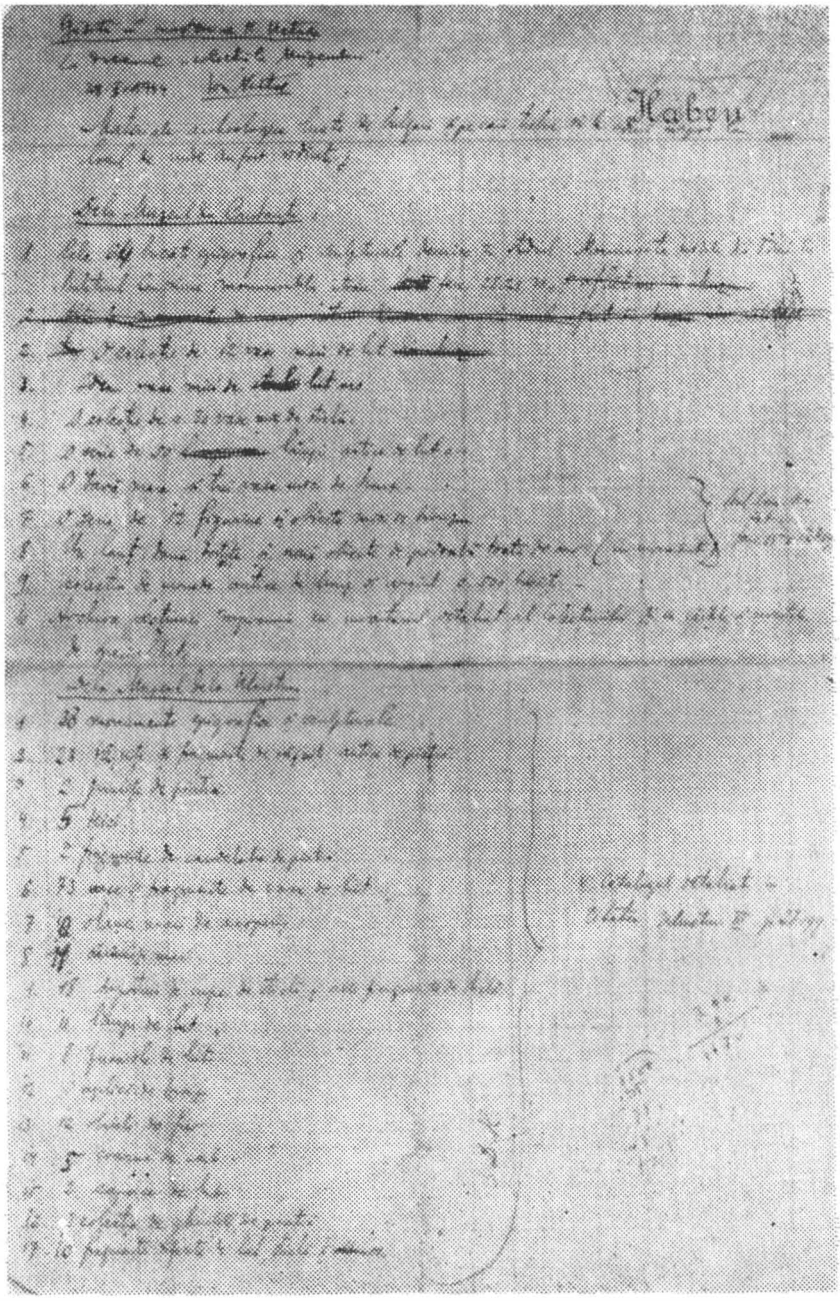

Fig. 6. Ciorna Fişei B a tabelului-anexă întocmită de H. Metaxa după care s-a copiat Fişa B (de la fig. 5.). În ciornă apar unele date în plus.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

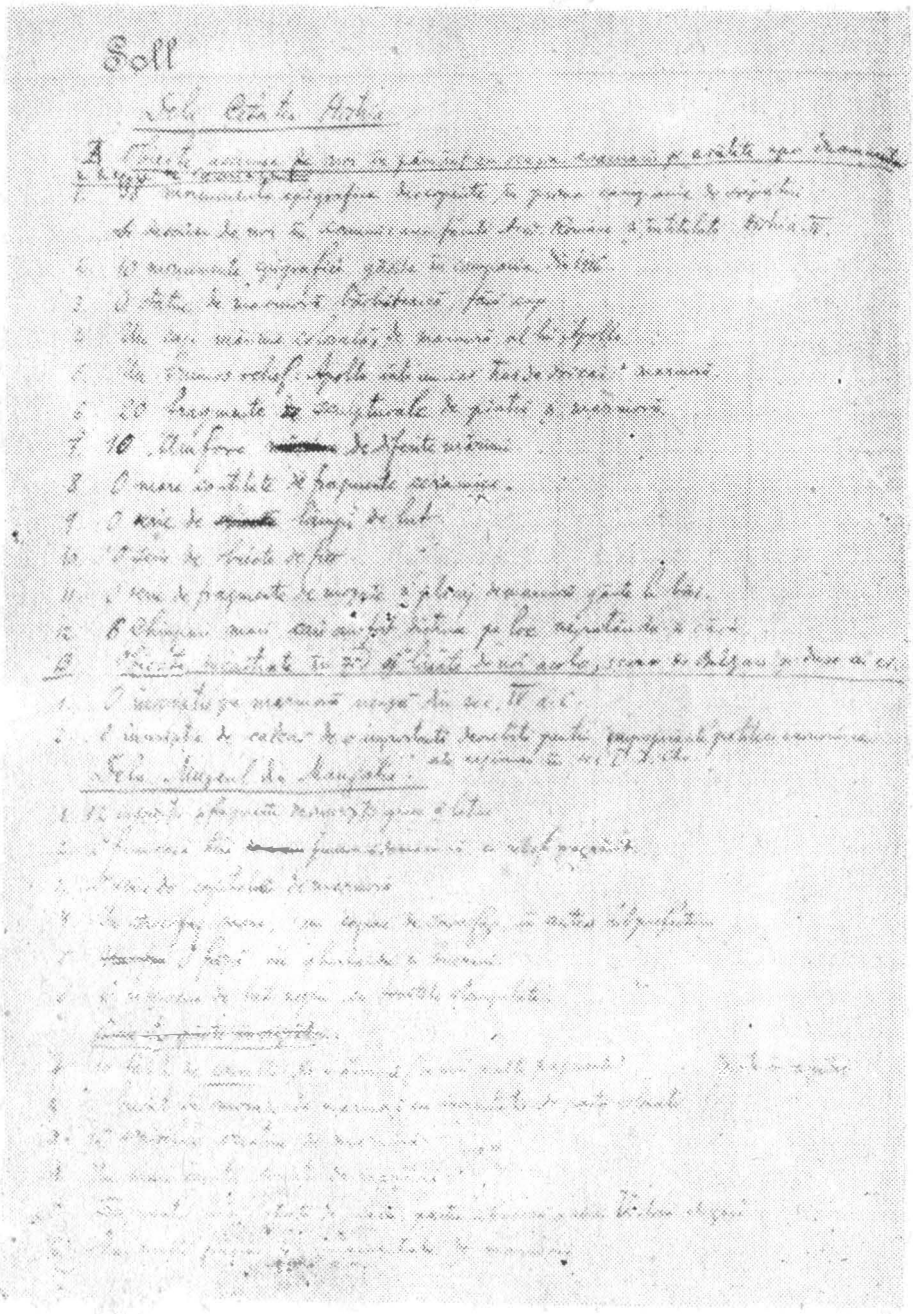

Fig. 6 a

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

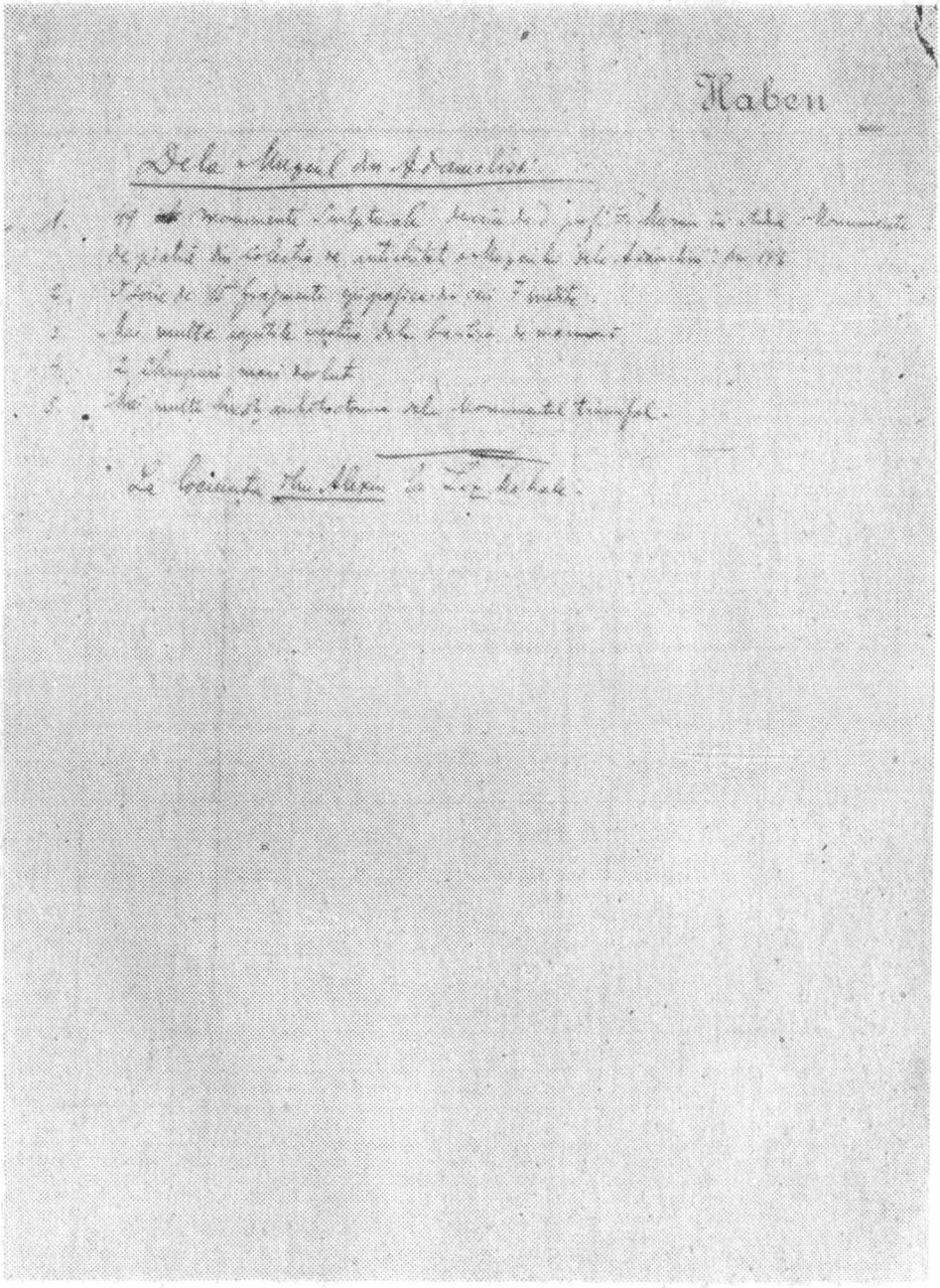

Fig. 6 b

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

9. Colecţia de monete antice de bronz şi argint, c. 500 bucăţi
10. Arhiva Secţiunei împreună cu inventarul detaliat al Colecţiunilor şi cu cărţile şi revistele de specialitate.

II. De la Muzeul Cetăţii Ulmetum (Pantelimonul de Sus — jud. Constanţa) (Catalogul amănunţit publicat de V. Pârvan în „Cetatea Ulmetum", III, p. 27 şi urm.)

1. 33 inscripţii şi sculpturi antice
2. 23 rîşniţe şi fragmente de rîşniţe antice de piatră
3. 2 piuliţe de piatră
4. 5 teici
5. 2 fragmente de candelabre de piatră
6. 73 vase şi fragmente de vase de lut
7. 10 olane mari de acoperiş
8. 11 cărămizi mari
9. 18 suporturi de cupe de sticlă şi alte fragmente de sticlă
10. 11 lămpi de lut
11. 8 fusaiole de lut
12. O aplică de bronz
13. 12 obiecte de fier
14. 5 coarne de cerb
15. 2 capace de lut
16. O colecţie de ghiulele de piatră
17. 10 fragmente diferite de lut, sticlă şi os.

III. De la Cetatea Histria (Caranasuf — jud. Constanţa)

A. Obiecte ascunse de noi în pămînt cu ocazia evacuării şi arătate apoi duşmanului de Bulgarii din Caranasuf.

1. 38 inscripţii descoperite în prima campanie de săpături şi descrise de noi în comunicarea făcută Academiei Române : Histria IV
2. 10 monumente epigrafice descoperite în campania din 1916, încă inedite
3. O statuie bărbătească de marmoră, fără cap
4. Un cap de marmoră a lui Apollo, mărime colosală
5. Un frumos relief de marmoră : Apollo într-un car tras de doi cai
6. 20 fragmente sculpturale de piatră şi de marmoră
7. 10 amfore de diferite mărimi
8. O mare cantitate de fragmente ceramice
9. O serie de lămpi de lut
10. O serie de obiecte de fier
11. O serie de fragmente de mozaic şi placaj de marmoră găsite la băi
12. 6 chipuri mari, care au fost distruse pe loc, neputîndu-se căra.

B. Obiecte încastrate în zid şi lăsate de noi acolo, scoase de Bulgari şi duse cu ei.

1. O inscripţie pe marmoră neagră din sec. IV a. Chr.
2. O inscripţie de calcar de o importanţă deosebită pentru împrejurările politico-economice ale regiunei din sec. I d. Chr.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

IV. De la Muzeul din Mangalia :

1. 12 inscripţii şi fragmente de inscripţii greceşti şi latine
2. O frumoasă stelă funerară de marmoră cu relief zugrăvit
3. O serie de capitele de marmoră
4. Un sarcofag mare, un capac de sarcofag din curtea Subprefecturei
5. O friză cu ghirlande şi bucrani
6. 6 ulcioare de lut cu toartele ştampilate
7. 10 tăblii de *caucelli* de marmoră (în mai multe fragmente) găsite în săpături
8. 3 bucăţi de mozaic de marmoră cu încrustaţii de pastă colorată, găsite în săpături
9. 15 capiteluri creştine de marmoră, găsite în săpături
10. Un mare capitel corintic de marmoră, găsit în săpături
11. Fragmentul unei statuete de marmoră : partea inferioară a unei Victorii alergînd, găsit în săpături
12. Mai multe fragmente ornamentale de marmoră, găsite în săpături.

V. De la Muzeul din Adamclissi

1. 49 bucăţi sculpturale, descrise de dl. G. Murnu, în studiul „Monumente de piatră din colecţia de antichităţi a Muzeului din Adamclissi", Buc., 1913.
2. O serie de 15 fragmente de inscripţii din care 7 inedite
3. Mai multe capitele creştine de la basilica de marmoră
4. 2 chiupuri mari de lut
5. Mai multe bucăţi arhitectonice de la Monumentul Triumfal".

Pentru recuperarea materialelor arheologice mai sus enumerate, aflate în ţara vecină, s-au făcut eforturi atît de către Vasile Pârvan [25] cît şi de succesorul său Ion Andrieşescu [26].

Din păcate, toate aceste intervenţii, inclusiv cele către Conferinţa de Pace de la Paris (privind capitolul despăgubirilor cuvenite statului român), au rămas fără ecou la acea vreme şi după aceea, situaţia nefiind rezolvată nici astăzi.

---

[25] Arh. MNA — dosarul cu inventarul obiectelor..., f. 21 şi 22. Adresă-copie din 23 martie 1919 a lui V. Pârvan către L. Sinigallia, domiciliat în Calea Rahovei 122, Loco (f. 21) şi adresa-copie nr. 63/3 aprilie 1920 a lui V. Pârvan către Ministerul Instrucţiunii Publice (f. 22).

L. Sinigallia a împrumutat în vara anului 1916 pentru trei luni de zile mai multe materiale (vagonete, şine, macaz) necesare săpăturilor arheologice întreprinse la cetatea socotită a fi Abrittus de pe teritoriul satului Devegichioi (fostul jud. Caliacra). Proprietarul acestor materiale solicită acum despăgubiri pentru acestea întrucît „războiul le-a distrus şi împrăştiat ca multe alte materiale ale statului sau împrumutate, aflate în Dobrogea".

În legătură cu disputa Sinigallia şi MNA, în adresă se menţionează : „Se va rezolva numai după încheierea definitivă la Conferinţa Păcii a capitolului despăgubirilor cuvenite statului nostru. Muzeul Naţional de Antichităţi e înscris oficial cu o sumă importantă după obţinerea căreia se va calcula partea ce vă revine".

[26] Arh. MNA — dosarul cu inventarul obiectelor..., f. 28—29. Memoriu adresat Ministerului Cultelor şi Artelor nr. 81/13 Sept. 1927 prin care I. Andriesescu afirmă că pînă la această dată nu primise nici o despăgubire pentru pierderile muzeului, nici de la Conferinţa Păcii şi nici de la statul român.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Concluzia care se degajă din cele expuse este aceea că, dacă încercăm să comparăm, măcar sub aspect cantitativ ce a dat România, spre păstrare Kremlinului în anii 1916—1917 şi ceea ce a primit în 1956, putem afirma cu tărie că există încă o mare diferenţă. Recuperarea bunurilor rămase la Moscova, reprezintă, fără îndoială, o importantă problemă de stat ce nu poate fi soluţionată decît la nivel înalt. Este necesar ca guvernul român să intervină prompt şi hotărît la actuala conducere a Federaţiei Ruse. La cele ce încă mai există la Moscova, ne îngăduim să mai adăugăm două tezaure. Este vorba, în primul rînd, de inventarul „mormîntului crăiesc" de la Conceşti (jud. Botoşani), descoperit întîmplător prin anii 1811—1812 şi confiscat de generalul rus Ciciagoff, comandantul armatei ruse, care se afla atunci în Moldova ca urmare a războiului ruso-turc.

Inventarul păstrat în prezent la Muzeul Ermitaj, constă din obiecte de aur şi argint (colan, placă trapezoidală încrustată cu pietre preţioase, aplice, coif, frunzuliţe, amforă, vas-căldăruşă, platou, etc.). După studii mai recente, aceste obiecte ar aparţine unui conducător hun, îngropat cu calul său şi care ar data din prima jumătate a secolului V d. Hr. [27].

Cel de-al doilea tezaur, descoperit pe teritoriul judeţului Botoşani se află din anul 1904 la Muzeul de Istorie din Moscova. El cuprinde obiecte de argint (vase, monede, linguri) datate de pe la sfîrşitul sec. IV sau începutul sec. V d. Hr. [28].

În încheiere, este necesar să subliniem că pentru revenirea în ţară, atît a pieselor aflate la Moscova, care constituiau înainte de 1916 mîndria exponatelor Muzeului Naţional de Antichităţi, cît şi a obiectelor antice ridicate de armata bulgară din Dobrogea, prezente în diverse muzee din Bulgaria, Vasile Pârvan s-a aflat în fruntea acestei patriotice străduanii.

---

[27] I. Matzulevietsch, *Byzantinische Antike Studien auf Grund der Silbergefässe der Ermitage*, Berlin—Leipzig, 1929, p. 123—137 ; J. Werner, *Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches*, München, 1956, p. 51—87 ; Cătălina Blosiu, în Cercetări istorice (Seria nouă), V, Iaşi, 1974, p. 59—80 ; Al. Păunescu, P. Şadurschi şi V. Chirica, *Repertoriul arheologic al judeţului Botoşani, I. 1976*, Bucureşti, p. 67—68.

[28] A. V. Banck, *Byzantine art in the collections of the collections of the USSR*, (Sovietsky Chudozhnik), Leningrad — Moscova, 1966, p. 346, pl. 100 ; J. W. Brailsford, *The Mildenhall Treasure*, Londra, 1953, p. 14 ; Al. Păunescu, P. Şadurschi şi V. Chirica, *op. cit.*, p. 52.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

VASILE PÂRVAN ȘI UNIVERSITATEA DIN CLUJ (ASPECTE ARHEOLOGICE)

de SEVER DUMITRAȘCU

La *15 martie 1919* vedea lumina tiparului proiectul lui *Vasile Pârvan* pentru organizarea Universității din Cluj : *„Universitaeta Națională a Daciei Superioare. Păreri propuse public Marelui Sfat Național al Românilor din Ardeal, Banat și Țara Ungurească"* [1].

Consiliul Dirigent de la Sibiu, ce avea nobila, dar complexa sarcină de a conduce și administra Transilvania, Bănatul, Crișana și Maramureșul, în urma hotărîrii voinței veșnice a poporului român, exprimată, liber și democratic, la Alba-Iulia la 1 Decembrie 1918 a considerat ideile cuprinse în proiectul lui Vasile Pârvan *minunate, pentru o Universitate modernă,* la Cluj, în capitala Ardealului [2]. Pentru realizarea acestui deziderat major savantul Sextil Pușcariu [3], viitorul Rector al Universității din Cluj, a conlucrat cu Vasile Pârvan în aleasă și sinceră armonie, ca împlinire a întîlnirii a două spirite superioare.

Despre studiul-proiect publicat de Vasile Pârvan în 1919 s-a scris relativ mult, atît cu ocazia discutării acestuia, cît mai ales în legătură

---

[1] V. Pârvan, *Universitatea Națională a Daciei Superioare. Păreri propuse public Marelui Sfat Național al Românilor din Ardeal, Banat și Țara Ungurească,* în *Luceafărul,* XIV, 6, București, 15 martie 1919, p. 105—116 ; pentru înțelesul dat *Țării Ungurești* din proiectul pârvanian Al. Zub, în Vasile Pârvan, *Scrieri,* p. 157, n. 1. „Așa-zisul Ardeal. În înțeles strict, Ardealul sau Transilvania cuprinde numai teritoriul intracarpatic. O accepție mai largă s-a impus cu vremea și termenul înglobează astăzi, afară de teritoriul dintre Carpații răsăriteni, sudici și apuseni, Banatul, Crișana și Maramureșul, teritoriu care la data cînd scria Pârvan (se referă la broșura lui V. Pârvan, *Părerile unui trădător de neam,* apărută în *1914*) făcea parte din Austro-Ungaria, constituind deci, „Ungaria locuită de români".

[2] O. Ghibu, *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut,* Cluj-Napoca, 1974, p. 269—270.

[3] S. Pușcariu, *Memorii,* București, 1978, p. 438.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

cu împrejurările înființării Universității din Cluj[4]. O cercetare special dedicată însă acestui subiect nu s-a publicat încă de către specialiștii în istoria învățământului universitar din România. Cercetarea e pretențioasă deoarece Vasile Pârvan a cuprins în studiul său *întreaga înfățișare* a acestuia, deci nu numai învățământul riguros universitar, ci și pe cel medical, economic, politehnic, artistic, într-o viziune cu totul nouă pentru întregul învățământ românesc, de atunci, și nu numai de atunci, desfășurat în trei etape : în *colegii, facultăți* și *institute*. Considerată un „adevărat Testament“[5] (în 1930) propunerea lui Vasile Pârvan ne interesează, în acest studiu, numai cu privire la înființarea *Institutului de Studii Clasice din Cluj*, deci cu privire la începuturile cercetărilor arheologice românești din Transilvania, după 1918.

Universitatea Daciei Superioare, pe care o dorea Vasile Pârvan înființată la Cluj, trebuia să cuprindă și *patru compartimente* ce urmau să studieze *antichitatea* și anume :

1. *COLEGIUL UMANISTIC OCUPÎNDU-SE CU STUDIILE CLASICE filologice, istorice, artistice* și *filozofice*[6],
2. *COLEGIUL ISTORIC*[7],
3. *FACULTATEA DE LITERE ȘI ARTE*[8] (subsumînd colegiile 1—5 umanistic, literar, istorie, artelor plastice, muzica sacră și profană), și,
4. *INSTITUTUL ARHEOLOGIC*[9].

Dintre aceste patru compartimente au luat ființă numai două : *Facultatea de litere* și *Institutul de Studii Clasice*, acesta în locul *Cole-*

---

[4] Cf. O. Ghibu, *Universitatea din Cluj și institutele ei de educație*, Cluj, 1922 ; V. Pârvan, *Universitatea Națională a Daciei Superioare*, Cluj, 1928, volumul este prefațat de O. Ghibu și conține studiul cu titlul din 1919 și prelegerea *Datoria vieții noastre* ; O. Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare*, București, 1929, p. 32—60; I. Seracin, *În ce măsură se poate realiza Universitatea Daciei Superioare conform ideilor lui Vasile Pârvan și ce poate face studențimea în acest scop*, Cluj, 1929 — cu o *prefață* de O. Ghibu ; B. Tincu, D. Mârza, Viorica Pintilescu, *Cum concepe Vasile Pârvan organizarea vieții studențești la Universitatea din Cluj și ce pot face actualele societăți studențești în vederea realizării acesteia*, în *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj*, 1929/1930, p. 27 ; I. Seracin, *În ce măsură se poate realiza Universitatea Daciei Superioare conform ideilor lui Vasile Pârvan*, Cluj, 1930, p. 3 ; R. Andrei, Margareta Băgăianu, *Cum înțelege generația de studenți să urmeze pe Vasile Pârvan*, în *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj*, 1930/1931, p. 32 ; Șt. Pascu, *Universitatea din Cluj*, Cluj, 1972, p. 11—13 ; Șt. Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, I, Cluj-Napoca, 1980, p. 15—41 ; V. Pușcaș, *Însemnătatea și semnificația înființării Universității românești din Cluj și opinia internațională*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Historia, XXV, 1, 1980, p. 34—63 ; Șt. Pascu, *Founding and Organisation of the Romanian University in Cluj*, în *NOESIS, Travaux du Comité Romain d'Histoire et de Philosophie des Sciences*, VII, București, 1981, p. 107—112 ; C. Albu, *Universitatea românească a Transilvaniei în concepția lui Simion Bărnuțiu*, în *Acta MP*, VIII, 1984, p. 436—438; V. Pușcaș, *Proiecte de organizare a Universității din Cluj* (1919), în *Civilizație medievală și modernă românească*, Cluj-Napoca, 1985 ; *idem*, *Ideea de universitate în cultura română și instituționalizarea ei (pînă la 1860)*, în *Cultură și Societate în Epoca Modernă*, Cluj, 1990, p. 230—242.

[5] I. Seracin, *În ce măsură se poate realiza Universitatea Daciei Superioare conform ideilor lui Vasile Pârvan*, Cluj, 1930, p. 3.

[6] V. Pârvan, *Universitatea Națională a Daciei Superioare*, în *Scrieri*, ed. Al. Zub, București, 1981, p. 161.

[7] *Idem*, *ibidem*, p. 162.

[8] *Idem*, *Ibidem*, p. 162.

[9] *Idem*, *ibidem*, p. 163.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

giului umanistic, de *studii clasice*. A existat, de asemenea, la Cluj, și un *Institut arheologic,* dar nu în forma nouă, prevăzută prin proiectul lui Vasile Pârvan, ci prin preluarea mai vechiului *Institut de Numismatică și Arheologie,* a fostei Universități „Franz Jozsef", din Cluj, ce avusese deci numele fostului împărat, al defunctului Imperiu austro-ungar.

Două surse, de cea mai autorizată încredere, consideră înființarea *Institutului de Studii Clasice* a Universității din Cluj, cea pe care Vasile Pârvan o dorea la „nivelul universităților americane", ca aparținînd tot ilustrului arheolog bucureștean. Astfel, în 1929, Onisifer Ghibu, unul dintre cei mai activi și energici ctitori ai Universității românești din Cluj, în lucrarea monografică *Universitatea Daciei Superioare* scrie „De asemenea luă ființă, prin profesorul V. Pârvan, un *Institut de Studii Clasice* (s.n.S.D.), menit a aprofunda atît istoria cît și filologia clasică, — necesitate cu atît mai mare, cu cît vechii stăpîni ai Transilvaniei nu puteau avea pentru astfel de preocupări un interes atît de mare, cum îl putem avea noi, popor latin. În forma aceasta Facultatea de Litere, cu ale sale *8 institute* (s.n.S.D.) și laboratorii și cu ale sale 26 de seminarii, nu mai semăna aproape deloc cu vechea Facultate ungurească prevăzută cu un singur institut (de Arheologie și Numismatică — prefăcut de noi în Inst. de studii clasice) și cu ale sale 17 seminarii" [10]. Această precizare a sa *nu* tranșează, clar, paralelismul existenței celor două institute, cel nou, de *Studii Clasice* și cel vechi de *Numismatică și Arheologie,* deoarece la prezentarea diagramei alcătuirii Facultății de Litere și Filozofie, a Universității Daciei Superioare, din Cluj, la paragraful *VII Institute,* se prezintă limpede, pe două coloane, *ce s-a întemeiat și ce a fost găsit la această facultate :* A. *Anul 1928/29* 1. *INSTITUTUL DE STUDII CLASICE* [11] ; 2. *Muzeul Limbii Române ;* 3. *Institutul și Laboratorul de Psihologie Experimentală ;* 4. *Institutul de Istorie Universală ;* 5. *Institutul de Istoria Românilor ;* 6. *Institutul de Pedagogie* și B. *Anul 1918/19 :* 1. *Institutul de Arheologie și Numismatică ;* 2. *Institutul de Geografie,* deci în total *opt institute și laboratoare,* față de *două* existente pînă în 1919 (de Arheologie și Numismatică și de Geografie). Nu ni se precizează însă dacă paralelismul existenței celor două institute se menține și în 1929, de vreme ce specificase că înainte exista un singur institut — de Arheologie și Numismatică — „prefăcut de noi în Institut de Studii Clasice" [12].

Peste trei ani apare la Cluj *Anuarul Institutului de Studii Clasice,* având în frunte un colectiv de redacție de excepție : *Ștefan Bezdechi* (elenist), *Teodor A. Naum* (latinist), *Emil Panaitescu* (romanist), *Dumitru M. Teodorescu* (dacolog) și *Constantin Daicoviciu* (romanist), toți profesori la Universitatea din Cluj. În sumarul primului număr semnau

---

[10] O. Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare,* București, 1929, p. 53 ; *Cf.* și Al. Zub, *Vasile Pârvan 1882—1927. Biobibliografie,* București, 1975, p. LXI : „1919, aug. 16 — Se constituie, din inițiativa și pe baza propunerilor sale, Institutul de antichități și studii clasice din Cluj, în cadrul căruia activează V. Bogrea, Em. Panaitescu, D. M. Teodorescu ș.a. ; 1919, aug. 18 — Director al acelui institut, îi dă lui V. Bogrea puteri depline pe timpul absenței sale".

[11] *Idem, ibidem,* p. 55.

[12] *Idem, ibidem,* p. 53.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

studii și articole: *Vasile Bogrea* (românist), *Ștefan Bezdechi*, *Teodor A. Naum*, *Constantin Daicoviciu*, *Octavian Floca* (numismat), *Mihail I. Macrea* (romanist), *Aurel Decei* (turcolog), *Martin Roska* (preistorician) și *Ștefan Kovács* (medievist). În acest prim tom al *Anuarului (AISC)* e publicat postum studiul lui Vasile Bogrea: *Originalitatea poeziei române*, o încîntare de erudiție, acribie și finețe analitică, cu următoarea notă, ce ar face cinste onestității oricărei publicații științifice: „Publicăm acest studiu (probabil ultimul redactat de Vasile Bogrea) întocmai precum l-am aflat între manuscrisele răposatului nostru coleg. Probabil că V. Bogrea ar mai fi introdus schimbări și întregiri pe care noi nu ne-am crezut îndreptățiți să le facem“ [13].

Apariția *Anuarului* mai are, pentru studiul nostru, și poate, nu numai, o semnificație *dublă*, de reținut. Pe o pagină așezată în fruntea publicației, se fac, de către redactori, precizări privind rolul lui Vasile Pârvan în ctitorirea *Institutului de Studii Clasice*, care ne interesează *apăsat*, și, asupra condițiilor în care *Anuarul* a văzut lumina tiparului „Institutul de Studii Clasice din Cluj a luat ființă, acum 13 ani (suntem în 1932 n.n.S.D.), datorită sugestiei lui Vasile Pârvan, marele învățat și animator al cercetării vestigiilor lumii greco-romane în ținuturile noastre. E adevărat că această instituție, în primii ani, a existat mai mult în teorie. O mulțime de obstacole se opuneau la înfăptuirea ei imediată. În ultimii ani însă, grație unor împrejurări mai favorabile, Institutul a putut fi organizat aproape definitiv, iar în 1927, după ce, din publicațiile Institutului apăruseră două lucrări (Șt. Bezdechi: *Antologia liricilor greci* și *Gînduri și chipuri din Grecia veche)* s-a luat inițiativa întemeierii unui organ de publicitate. Din diferite împrejurări acest organ n-a putut vedea lumina zilei decît acum. Acei care și-au luat sarcina de a-l pune la dispoziția publicului cititor își dau seama de răspunderea și de greutățile inerente unei asemenea întreprinderi, ai cărei sorți de viabilitate sunt așa de îndoielnici. Cu toate acestea, imperioasa răspundere morală ce incumbă conducătorilor acestei instituții de a da la lumină organul ei de publicitate, chiar în momente de criză financiară, cum sunt cele de azi, i-a îndemnat în chip statornic să nu șovăiască în hotărîrea lor. Să sperăm că viitorul nu va fi prea de tot vitreg cu noi și că această încercare va găsi un ecou în sufletele înțelegătoare ale acelora care știu să aprecieze un asemenea efort la justa lui valoare. Anuarul acesta are desigur, scăderile inerente oricărui început, însă aceste scăderi nu ne vor împiedica să lucrăm mai departe, pentru că avem convingerea că ne împlinim o datorie, realizînd un *gînd scump dispărutului întemeietor al acestei instituții* (s.n.S.D.). Fie ca acest început, făcut sub auspicii atît de grele să fie cît mai rodnic și să contribuiască, într-o măsură cît mai aproape de bunele intenții ale inițiatorului, la *închegarea unei tradiții clasice* (s.n.S.D.), foarte necesare, mai ales în împrejurările actuale, în această țară așa de bogată în vestigii antice, dar pe care am dori-o bogată și în suflete înnobilate printr-o temeinică cultură clasică“ [14].

[13] V. Bogrea, *Originalitatea poeziei romane*, în *AISC*, I, 1928—1932, Cluj, 1932, p. 3—32.

[14] *AISC*, I, 1928—1932, Cluj, 1932, p. I.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Anuarul, proaspăt apărut în viaţa spirituală a Clujului academic şi universitar, unde mai apărea sub conducerea istoricului Alexandru Lapedatu încă o publicaţie deschisă studiilor de arheologie — *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice — Secţia Transilvania,* avîndu-le amîndouă ca *secretar de redacţie* pe acelaş dinamic C. Daicoviciu, împlinea un gol demult resimţit şi amintea cititorilor de numele a doi moldoveni *Vasile Bogrea* şi *Vasile Pârvan.* Vasile Pârvan care ctitorise *Institutul de Studii Clasice* şi *Vasile Bogrea,* marele său prieten, care le-a fost şi istoricilor clujeni un dascăl de erudiţie, consecvenţă şi dăruire neprecupeţită întru aflarea adevărului. Era, aşa cum l-a numit Constantin Daicoviciu, pe acest învăţat *pereche,* poate, numai cu Vasile Pârvan, celălalt moldovean : „marele dascăl al Ardealului, moldoveanul V. Bogrea" [15].

Alături de studiile clasice sau cele de arheologie romană, în *primul volum al Anuarului* mai sunt publicate două studii *Mormînt german de la Valea lui Mihai* [16], de M. Roska, autor şi problematică cu care ne vom mai întîlni în rîndurile următoare şi *Cimitirul eneolitic de la Decia Mureşului* [17].

Între anul 1919, cu marele proiect pârvanian al Universităţii din Cluj, cu lecţia inaugurală *Datoria vieţii noastre,* din Aula Magna, ţinută la 2 noiembrie 1919, şi înfiinţarea *Institutului de Studii Clasice,* asupra căruia am stăruit mai sus, relaţiile dintre Vasile Pârvan şi Universitatea din Cluj, pe plan ştiinţific, nu se curmă, ci, din contra, se întăresc tracologul *G. G. Mateescu,* unul dintre discipolii săi preferaţi, a devenit director al Şcolii Române de la Roma (Accademia di Romania), după moartea lui Vasile Pârvan, funcţie pe care o va onora mai tîrziu, un alt elev al lui V. Pârvan, membru al Şcolii Române de la Roma, romanistul Emil Panaitescu. Un alt viitor romanist, *Constantin Daicoviciu,* va fi, de asemenea, membru al Şcolii Române de la Roma, fiind, în acest sens, recomandat de Vasile Pârvan : „această recomandare (a lui C.D., n.n.) era anticipat agreată de mine, dată fiind frumoasa activitate a d-lui Daicoviciu pe terenul arheologiei române" [18]. Iar *D. M. Teodorescu,* un mai vechi colaborator al lui Vasile Pârvan, la Muzeul Naţional de Antichităţi şi pe şantierele din Dobrogea, va deveni profesor de arheologie la Universitatea din Cluj, director al *Institutului de Numismatică şi Arheologie,* dacolog, şi unul dintre întemeietorii, alături de C. Daicoviciu, a şcolii arheologice clujene de arheologie, mai precis a *dacologiei* ca ştiinţă.

O situaţie, la un moment dat, mai specială, a apărut între Vasile Pârvan şi un alt membru al colectivului ştiinţific de la Cluj, cu *Martin Roska, şef de lucrări la Universitatea din Cluj.* De acest fapt *real* dă seama o scrisoare, din 2 decembrie 1925, a lui Vasile Pârvan, către Martin Roska, pe care o redăm din excelentul volum de *Corespondenţă şi Acte,* ale marelui savant, publicate de istoricul Alexandru Zub : „Stimate domnule, doctor, N-am înţeles tocmai bine scrisoarea d-voas-

[15] C. Daicoviciu, *Prefaţă,* în Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice,* Cluj, 1971, p. VII.
[16] *AISC,* I. Cluj, 1932, p. 69—73.
[17] *Ibidem,* p. 89—102.
[18] V. Pârvan, *Corespondenţă şi acte,* ediţie de Al. Zub, Bucureşti, 1973, p. 272.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

tre, deoarece ea cuprinde o idee fantastică : anume că între d-voastră și mine ar putea exista vreo chestiune personală, de la egal la egal. Un lucru însă pe care l-am înțeles foarte bine e acela că d-voastră îmi declarați lămurit că, indiferent de originea d-voastre, înțelegeți a reprezenta interesele culturale ale minorității maghiare din România : e o declarație de care iau act, relevînd însă că în 1919 mi-ați făcut — poate subt impresia evenimentelor proaspete — o declarație contrară, *din nenorocire neluată atunci de mine în scris la protocol,* că anume originea d-voastre armeană nu vă obligă a vă identifica mai departe cu minoritatea de origine maghiară, ci, *cum ați fost un bun maghiar de origine armeană în Ungaria, așa veți fi un bun român de origine armeană în România.* Pe baza acelei declarații am stat de șase ani încoace și am așteptat colaborarea d-voastre științifică serioasă și devotată. Această colaborare *nu a* venit. Între timp am cunoscut pe mult regretatul Francisc László și i-am oferit sprijinul și prietenia mea ; și László rămînînd un membru devotat al minorității naționale din care făcea parte, a devenit totuși un eminent și devotat colaborator al nostru. De aceea, volumul I din *Dacia, Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie* va cuprinde la loc de onoare articolul său despre tipurile de vase de la Ariușd și un călduros articol al meu despre dînsul [19]. Observați dară că nu din șovinism, ci din lipsă de informații *asupra adevăratei atitudini* a d-voastre în chestiunile politic-naționale și național-culturale am păstrat față de d-voastră rezerva absolută de care păreți mirat. Dacă n-aș fi fost indus în eroare la început prin declarația I-a a d-voastre și mi-ați fi făcut din capul locului declarația a II-a, din scrisoarea trimeasă abia acum la 29 XI 1925, eu aș fi respectat — întocmai cum am respectat lui László — sentimentele d-voastre național culturale și *n-aș fi fost surprins de manifestările d-voastre ca reprezentat al minorității maghiare.* Aici e, prin urmare, toată buba. Firește că acum îmi vine cam greu să mă deprind cu declarația a II-a a d-voastre. Și aceasta cu atît mai mult cu cît, dacă dumneavoastră sînteți necesar, ori poate chiar indispensabil minorității la care ați ținut să vă alipiți, nu sînteți tot așa de indispensabil majorității române. E deci o greșală în scrisoarea d-voastre a crede că puteți trata cu mine de la egal la egal, pe bază de răspunderi egale. D-voastră sînteți *unul* din *mulții* colaboratori ai *Institutului național român de arheologie,* încredințat conducerii mele. Dacă d-voastră veți putea pleca în Ungaria, va pleca nu *1/2 din arheologia Regatului Român,* ci o parte mai mică la înlocuirea căreia noi lucrăm aici din plin prin creșterea de tineri cercetători serioși de preistorie, întîi cu studii în țară, iar apoi perfecționați în străinătate.

---

[19] *Cf.* F. László, *Les types des vases peintes d'Adriușd,* în *Dacia,* I, 1924, p. 1—27 ; I. Nestor, *Considerații asupra semnificației cercetărilor arheologice ale lui László Ferenc,* în *Studii și Comunicări,* I, Sf. Gheorghe, 1973, p. 21—25 ; A. László, *Date privind viața și activitatea științifică a lui László Ferenc în anii 1923—1925. Corespondența cu V. Gordon Childe, Colaborarea cu Vasile Pârvan,* în *Studii și Comunicări,* I, Sf. Gheorghe, 1973, p. 171—205 ; László Ferenc, *Táj és tudomány — Scrieri alese,* București, *passim.*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Prin urmare cred că d-voastră, ca un cetăţean leal al statului român şi ca un învăţat obiectiv, sînteţi dator a justifica situaţiunea d-voastre, foarte onorabilă, de *şef de lucrări la o universitate română* prin publicaţii ştiinţifice în *organele româneşti*. Atitudinea mea viitoare — de caracter oficial — faţă de d-voastră va depinde de împlinirea leală şi completă a acestei îndatoriri din partea d-voastre faţă de statul român al cărui funcţionar ştiinţific sînteţi. Cît priveşte relaţiile de natură personală dintre d-voastră şi mine, nu atîrnă decît de d-voastră ca ele să aibă cea mai fericită dezvoltare. Aşa cum am fost animat de sentimente prieteneşti faţă de László, aşa cum ţin să ajut pe tînărul Ferenczy, ambii aparţinînd unei minorităţi naţionale, tot aşa aş putea primi cu bunăvoinţă şi încercările d-voastre de a repara o situaţie, astăzi destul de delicată, dar pe care d-voastră sigur aţi creat-o prin declaraţia d-voastre din 1919, căreia i-a urmat o atitudine absolut opusă şi din care n-am putut niciodată înţelege ce folos ar fi putut decurge fie pentru ţara mea, care e şi patria d-voastre, fie chiar pentru d-voastră personal. Sper că scrisoarea mea vă dă toate lămuririle ce v-aţi dorit. Vă rog să credeţi că eu vă rămîn adînc recunoscător pentru scrisoarea d-voastre care clarifică definitiv o situaţie. Al dumneiei voastre, V. Pârvan [20].

Redînd, în întregime, conţinutul acestei scrisori, se impune să-i analizăm conţinutul, în lumina izvoarelor de care dispunem, pînă în prezent, analiză cu atît mai necesară, cu cît e în chestiune un capitol important al *istoriei arheologiei româneşti* şi *un capitol la fel de însemnat, al istoriei arheologiei din Transilvania*, după Marea Unire, şi mai apoi, capitol obscur şi ocolit, pare-se, de critica noastră istoriografică.

Acest *capitol important al arheologiei româneşti*, care înseamnă crearea *generaţiei postbelice*, a doua [21], de arheologi de teren, formaţi de Vasile Pârvan împreună cu I. Andrieşescu *Vl. Dumitrescu, I. Nestor, Gh. Ştefan, V. Christescu, D. Popescu, E. Panaitescu, Hortensia Dumitrescu, Ecaterina Dunăreanu-Vulpe* şi, desigur, cel care s-a ocupat apoi cu adîncă pioşenie de opera pârvaniană postumă, *R. Vulpe*. La încheierea săpăturilor arheologice din vara anului 1925 V. Pârvan a prezentat la Academie comunicarea intitulată simplu *Săpăturile arheologice din România în vara anului 1925*, de fapt un raport de sinteză asupra săpăturilor şi cercetărilor întreprinse, pe întreg cuprinsul României, de discipolii şi colaboratorii săi, bătrîni şi tineri, care constituiau aşa cum plastic a precizat chiar distinsul învăţat „un adevărat *COLEGIUM ARCHAEOLOGICUM DACOROMANUM*“ [22]. De altfel va fi *penultima* campanie de săpături arheologice *iniţiată şi coordonată* de Vasile Pârvan. Anul următor, cu o semnificaţie aparte în viaţa şi creaţia sa, anul 1926 deci, marca apariţia operei sale fundamentale

[20] V. Pârvan, *Corespondenţă şi acte*, ediţie de Al. Zub, Bucureşti, 1973, p. 274—275.

[21] *Idem, ibidem*, p. 187 (Expunere asupra activităţii Muzeului Naţional de Antichităţi în cursul anului 1915 ; *prima echipă de arheologi de teren*, formaţi în Dobrogea ; *D. M. Teodorescu (Callatis, Chiose Aidin, Cadichioi şi Vetren) ; H. Metaxa (Histria) ; M. Doraş (Callatis şi Histria) ; G. G. Mateescu (Tomis, Callatis, Chiose-Aidin, Cadichioi şi Vetren) ; P. Nicorescu (Tomis, Histria, Callatis şi Vetren)* şi *S. Lambrino (Tomis şi Histria)*.

[22] *Idem, ibidem*, p. 327—332.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Getica și ultimul an în care va mai coordona activitatea arheologică din România. E și anul în care a redactat un act de seamă în istoria arheologiei românești: *Proiect de lege pentru înființarea Institutului Arheologic al României*[23], institut care, deși exista de facto, prin suma energiilor arheologice ale colaboratorilor și discipolilor pe care i-a format sau sprijinit, înainte și după primul război mondial, nu a fost realizat administrativ niciodată. Coordonarea activității arheologice din România va fi făcută de Muzeul Național de Antichități și abia în anul 1957, în condițiile deceniului șase al secolului acesta, s-a înființat Institutul de Arheologie din București.

Consecvent gîndirii și acțiunii sale, Vasile Pârvan îi publică arheologului ardelean M. Roska, așa cum îl anunțase în scrisoarea în discuție, două lucrări în cele două volume ale *Daciei*, I și II, pe care a mai apucat să le tipărească în anii 1924 și 1925, căci după cum e îndeobște cunoscut, la 26 iunie 1927 destinul nemilos l-a trecut pe marele om și savant în rîndul drepților. Amintim aceste lucrări 1, *Recherches préhistoriques pendant l'année 1924*, în *Dacia*, I, 1924, p. 297—316 și 2. *Rapport préliminaire sur les fouilles archéologiques de l'année 1925*, în *Dacia*, II, 1925, p. 400—416. Specificăm, de asemenea, că în volumul dublu pe anii 1927—1932, apărut sub direcția continuatorului lui Vasile Pârvan, la conducerea Muzeului Național și a publicației *Dacia*, I. Andrieșescu, M. Roska publică *trei* lucrări: 1. *Le dèpôt de haches en cuivre de Baniabie*, în *Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 325—355; 2. *Le dépôt de bronze de Lozna Mare, ibidem*, p. 356—358 și 3. *Le tombeau celtique de Cristuru Secuiesc, ibidem*, p. 359—361.

În scrisoarea lui Vasile Pârvan către M. Roska apare specificat că înainte de această dată, timp de *șase* ani a așteptat colaborarea acestuia „Pe baza acelei declarații am stat de *șase ani* (s.n.) încoace și am așteptat colaborarea d-voastre științifică serioasă și devotată. *Această* (s.n.) *colaborare nu a venit*". *De ce această colaborare nu a venit?* E o întrebare la care vom încerca să dăm un răspuns în rîndurile de mai jos, și, vom continua discuția noastră, prezentînd *activitatea arheologică a lui M. Roska pînă în anul 1944*, ca o pagină de istoria arheologiei din Transilvania.

În colecția de documente a Muzeului Țării Crișurilor din Oradea se păstrează *șapte scrisori autografe*, adresate de M. Roska lui Karácsonyi János din Oradea. Scrisorile ne-au fost date nouă de către Jurcsák T., pe atunci șeful secției de naturale de la Muzeul orădean. Scrisorile se păstrează neînregistrate la secția de naturale. Au fost inventariate de noi în colecția secției de istorie, unde se păstrează și în prezent[24]. Ulterior au mai fost descoperite și *alte documente* neînregistrate, în Biblioteca Muzeului Țării Crișurilor, și anume, *planul cimitirului cercetat de M. Roska* în stațiunea feudală timpurie de la *Biharea-Cărămidărie*, necropolă[25] săpată în anii 1924—1925, de către M. Roska, și, *inventarele operelor de artă veche religioasă*, din colecția lui *Arnold Ipolyi* duse de autoritățile austro-ungare la Esztergom,

[23] *Idem, ibidem*, p. 630—632.
[24] *Muzeul Țării Crișurilor*, Oradea. Istorie. Inv. *1484, 1485, 1486, 1487, 1488, 1489, 1490*.
[25] *Muzeul Țării Crișurilor*, Istorie, Documente, Nr. 234, inventariat în 1974.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

între anii 1916—1919. Şi acestea au fost inventariate de noi şi se păstrează în colecţia de documente a Muzeului Ţării Crişurilor din Oradea.

Scrisorile au fost adresate de M. Roska „canonicului epsicopesc titular" romano-catolic Dr. Karácsonyi János, istoric medievist. Pentru a-l cunoaşte mai în detaliu amintim că înainte de primul război mondial a întreprins săpături [27], fără să fie arheolog, în cetatea de pământ de la Biharea. În anul 1922, deci la trei ani de la 1 Decembrie 1918, răspunde la o anchetă a revistei orădene de cultură *Cele Trei Crişuri*, condusă de George Bacaloglu. Cei chestionaţi trebuiau să răspundă la două întrebări 1. Este posibilă o apropiere sinceră între românii şi ungurii din România ? şi 2. Dacă este pe ce tărîm ? politic, economic sau cultural ?

Răspunsul dat de Dr. Karácsonyi János, canonic episcopesc, titular, cum se intitulează e următorul : „Onorata redacţie m-a rugat să-mi dau părerile dacă văd posibilă o apropiere între unguri şi români, — şi cum ? Am cugetat mult la acesta, aşa că aş putea scri(e) şi mult, dar cu vorba lungă mai mult aş speria pe cei ce se interesează de această chestiune. De aceea nu voi scri decît rezultatul scurt al cercetărilor mele Dacă românii şi ungurii s-ar apropia cu iubire creştinească şi libertatea constituţiei Statului, ar fi destul de posibilă o apropiere şi colaborare căci după părerea mea, bunul Dumnezeu a lăsat ca două naţiuni să aibă nevoie una de alta ; însă, dacă românii vor guverna şi mai departe, tot ca în aceşti trei ani trişti (1919—1922, n.n.) cu absolutismul rusesc şi viclenia grecească, desigur că nu va putea fi vorba niciodată de vreo apropiere" [28].

În anul 1978, în *Enciclopedia Istoriografiei Româneşti*, L. Demény consideră că „În lucrările sale de interpretare a promovat idei clericalo-conservatoare. A elaborat ediţii de izvoare şi lucrări avînd la bază o serioasă pregătire în domeniul ştiinţelor auxiliare istoriei ca : paleografia, latina, diplomatica etc., care din punct de vedere al exactităţii informaţiei rămîn valabile şi azi" [29]. Acelaşi autor redă şi lu-

---

[26] *Muzeul Ţării Crişurilor*, Istorie, Documente, Nr. 235, inventariate în 1974 şi cuprind 27 de file cu inventarul celor 43 de lăzi împachetate şi transportate, inventarul a fost făcut în anul 1916.

[27] P. Cséplö, *Régészeti ásatásokról a Bihari várban*, în *AE*, XXI, 190, p. 69—72; J. Karácsonyi, *Ásatásával a Bihari földvárban*, în *AE*, XXI, 1901, p. 72—74 ; Dr. Karácsonyi János, *A Bihari Honfoglaláskori lovassírokról*, în *A Biharvármegyei és Nagyváradi Régészete és Történelmi Egylet*, p. 3—15.

[28] Dr. Karácsonyi János, *Ancheta noastră*, în *Cele Trei Crişuri*, III, Oradea, iulie—august 1922, p. 187.

[29] L. Demény, *Karácsonyi János*, în *Enciclopedia Istoriografiei Româneşti*, Bucureşti, 1978, p. 188. N. 15 decembrie 1856, Gyula (Ungaria) — m. 1 ianuarie 1929, Oradea. Studii superioare la Budapesta. Profesor la liceul din Oradea şi la Facultatea de teologie a Universităţii din Budapesta (1904—1905). Canonic (din 1905) şi episcop (din 1923) la Oradea. II. Medievist. Contribuţii despre istoria medie a Ungariei, a bisericii catolice şi a regiunii Bihorului. În lucrările sale de interpretare a promovat idei clericalo-conservatoare. A elaborat ediţii de izvoare şi lucrări avînd la bază o serioasă pregătire în domeniul ştiinţelor auxiliare istoriei ca : paleografia, latina, diplomatica, etc., care din punct de vedere al exactităţii informaţiei rămîn valabile şi azi. Membru corespondent (din 1896) şi titular (din 1904) al Academiei maghiare de ştiinţă. III. *A székelyek eredete és Erdélybe való települése* (Originea secuilor şi aşezarea lor în Transilvania) în seria *Értekezések a történeti tudományok köréböl* (Comunicări de Istorie), XX, 3 ; *Az árgyesi*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

crările științifice publicate (sau unele dintre ele) de Karácsonyi János, între 1900? și 1926. În 1926 a publicat o lucrare la Lugoj, care, pare a fi ultima, sau printre ultimile lucrări. În anul 1929 moare și de la Oradea e dus și îngropat la Giula, în Ungaria [30].

Activitatea de medievist a lui Karácsonyi János, nu e însă completă dacă nu-i cunoaștem măcar unele dintre teoriile sale istorice și unele dintre lucrările sale istorice.

În anul 1983 istoricul Nicolae Stoicescu prezintă astfel două din teoriile sale, cea privitoare la originea românilor și cea privitoare la originea secuilor: "A theory similar to that of Réthy was expounded by J. Karácsonyi, according to whom the Romanians had originated in Romagna, a province of Italy, whence they passed into the Balkan Peninsula, the bisthplace of the Romanian language, and were then brought as colonists to Transylvania after the Tarter invasion of 1241. In other works of his, Karácsonyi maintained that the Romanians had come to Transylvania only after 1526. But it is not only the Romanians that Karácsonyi brought later to Transylvania; in his opinion, the Slavs had also come there at the time of king Geza II (1141—1161) to re-people the province emptied of its inhabitants after the invasions of Pechenegs! All these strange hypotheses of Karácsonyi aimed at showing that the Hungarians found only the Szeklers in Transylvania whom he considered to be the discendants of the Gepidae. The Romanians, he alleged, must have come two, three or even four centuries after the Hungarians! As the Italian scholer, C. Tagliavini remarked «le idee strane del Karácsonyi... non passono assolutamente essere seguite senza grave danno della verità scientifica»" [31].

Dintre lucrările sale, *neamintite* în articolul citat, de L. Demény, redăm mai jos patru lucrări, care au, în felul lor o semnificație aparte, ușor trecînd pe lîngă interesul și adevărul criticii istorice, iar una dintre ele cu limpezi scopuri de altă natură:

1. *Die Ansiedlung der Rumänen auf dem linken Donaufer*, în *Mitteilungen des Fontes Rerum Transylvanicarum*, 1910, p. 22 sqq.

2. *Az Oláhok bevándorlása a Duna balpartjára* (The Romanians Emigration to the Left Bank of the Danube), în *Erdélyi Történelmi Értesítö*, I, 1912, p. 30—44.

3. *Les droits historiques de la nation hongroise à l'intégrité territoriale de son pays*, Budapesta, 1919, și

---

piispökség (Episcopatul de la Argeș), în *A Szent-István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának felolvasó üléseiböl* (Comunicările ținute în secția științifică și literară a Societății Sf. Ștefan), 53; *A hamis-hibáskeletü és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig* (Lista documentelor false, cu datare greșită și nedatate pînă la 1400), Budapesta, 1902; *Regestrum Varadinense examenum ferri candentis ordine chronologico digestum, descripta effigie editionis a 1550 illumstratum sumptibusque Capituli Varadinensis lat rit, curis et laboribus, Joanuis Karácsonyi et Samuelis Borovszky editum*, Budapesta, 1903; *Orosz szláv lakosok Erdélyben* (Locuitorii slavi-ruși în Transilvania), Lugoj, 1926.

[30] Informație primită din partea parohului I. Matos, de la Catedrala romano-catolică din Oradea, în a cărei criptă sunt îngropați alți doi foști prelați de Oradea: arheologul Römer Floris și medievistul Bunitay Vince.

[31] N. Stoicescu, *The Continuity of the Romanian People*, București, 1983, p. 45—46.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

4. *A székelyek ösei és a székely magyarok* (The Ancestores of the Szekleres and the Magyar Szeklers), Cluj, 1924.

Primele două lucrări conțin concluzii „stranii", după expresia lui C. Tagliavini și nu au nici un temei științific, dar desigur urmăreau alte scopuri. A patra lucrare, privind originea *gepidă* a secuilor, a fost respinsă, cum e și firesc, de istoriografia maghiară.

Cea de a treia lucrare, apărută la Budapesta *în anul 1919*, este o lucrare care nu are nimic de a face cu istoria evului mediu, cu adevărurile ce reies din *izvoarele istorice*. Mai mult chiar, această lucrare nici *nu* e o lucrare de istorie, ea aparține unui alt domeniu. Apărută la Budapesta în 1919, ea era prima, dacă nu, printre primele lucrări revizioniste, neștiințifice, care căuta să infirme hotărîrea democratică exprimată de poporul român transilvănean la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia. Publicată de Karácsonyi János, fată bisericească, în *limba franceză* și publicată la Budapesta, ea urmărea un dublu scop, să pregătească opinia publică din Ungaria și opinia publică internațională pentru a nu recunoaște hotărîrile istorice luate de poporul român asupra *propriului său destin*. Ea era scrisă de prelatul romano-catolic orădean după Alba Iulia românească și înainte de Tratatul de la Trianon (22 mai / 4 iunie *1920, Tratat de pace între Puterile Aliate, și asociate și Ungaria)*, cu gîndul manifest de a anula ceea ce poporul român hotărîse deja pentru veșnicie și Tratatul de la Trianon consfințea mai apoi fără să țină seama de *„demersul științific"* elaborat la Oradea și publicat la Budapesta, în limba franceză. Acesta e un portret al medievistului orădean înfățișat de propriile sale lucrări istorice și publicistice. În *scrisorile sale*, din *acești ani postbelici*, i se adresează, la Oradea, medievistului Karácsonyi János, arheologul M. Roska, de la care Vasile Pârvan a așteptat *șase ani* o colaborare științifică. Vom încerca să redăm *cronologic* cîteva dintre subiectele acestor scrisori, pentru a putea cunoaște preocupările științifice ale celor doi colaboratori și atmosfera intimă care răzbate din stilul acestora.

Prima scrisoare, datată 9 iulie 1923, a fost trimisă de M. Roska din Cluj ; ea se referă la cîteva chestiuni : la perfectarea săpăturilor din anul 1923 („acest an"), atunci să i se comunice la *Sighetul Marmației* la o adresă stabilă, deoarece M. Roska e plecat din Cluj și efectuează săpături arheologice la *Cuhea*, satul voievodului Bogdan al Maramureșului și Moldovei, în a doua parte a lunii iulie, din însărcinarea Comisiei Monumentelor Istorice, secția pentru Transilvania, a cărui membru era și care *Comisie*, avîndu-l președinte pe istoricul Al. Lepedatu și secretar pe C. Daicoviciu, îl finanța pentru cercetări și *îi publica lucrările*. Amintește, de asemenea, de „ultima întîlnire a noastră" cînd s-a discutat despre săpăturile paleolitice din *Peștera Igrița* (jud. Bihor).[32]. Îl zorește, cu răspunsul, pe Karácsonyi János, deoarece are planificate mai multe „săpături", în aceeași vară și în *Bănat*. Reiese așadar aria largă, vest-nord-vestică în care se desfășurau cercetările arheologice ale lui M. Roska, în Maramureș, Crișana și Bănat, cu fonduri din partea *Comisiei Monumentelor Istorice* din Cluj, a bănățenilor și a medievistului orădean, săpături despre care, acestea din

[32] *Muzeul Țării Crișurilor*, Istorie, Inv. Nr. 1490.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

urmă, vom sublinia mai jos, Vasile Pârvan, de la București, nu avea cunoștință.

Cea de a doua scrisoare [33], datată 31 martie 1924 privește direct săpăturile de la *Biharea*, menționăm, efectuate în *cimitirul de tip Bjelo-Brdo*, situat la aproximativ 1 km sud de cetatea de pământ (spre actuala comună Biharea), săpături ce au fost executate în două campanii, în anii 1924 și 1925. M. Roska îi comunică lui Karácsonyi János, medievistul orădean, etapele campaniei din 1924, împărțite în *etape*. Prima săptămînă de săpături o va face în aprilie, înainte de Paști, inclusiv în săptămîna mare, urmînd ca săpăturile să fie reluate a patra zi de Paști. Scopul săpăturii țintea să stabilească factura intrinsecă a cimitirului și așezării („sufletul cimitirului și al așezării"). Se interesa, de aseemenea, de suma pe care Karácsonyi János i-o punea la dispoziție pentru efectuarea săpăturilor din 1924.

Înainte de Crăciunul anului 1924, în 20 decembrie 1924, M. Roska îi trimite o nouă scrisoare, cea de a treia [34] cunoscută și publicată de noi, în anexă, în acest lot de șapte scrisori. În această scrisoare, scurtă, se referă însă la două probleme de istoria arheologiei la faptul că „eventual trebuie să publice săpăturile din anul acesta din paleolitic" și că din această cauză amînă trimiterea lădiției cu materialul, firește arheologic, de la Valea lui Mihai. Acesta e un nou capitol al istoriei arheologice ardelene, ce se derula pe granița de vest a României, în anii deceniului *trei al perioadei interbelice* și care va continua, practic, pînă la trecerea în rîndul drepților, a protagoniștilor : M. Roska și medicul uman de la Valea lui Mihai, Andrássy Ernö.

Scrisoarea datată 22 aprilie 1925 [35] e un fel de *quasiraport de săpături arheologice*. Din scrisoare reiese că M. Roska a efectuat săpături la *Sălacea* și *Otomani*, în anul 1925, în cele două cunoscute stațiuni arheologice datînd din epoca bronzului, unde, ulterior au efectuat cercetări arheologice ample *K. Horedt, M. Rusu, I. Ordentlich* și *N. Chidioșan* [36].

M. Roska îi prezintă lui Karácsonyi János, pe larg, săpăturile arheologice de la *Sălacea* (pe *„Dealul Cetății"* = *Várdomb*, la M. Roska *„Várbot")* unde a constatat, în mare, următoarele : a) un nivel de morminte deranjate ; b) un nivel cu morminte cu sicrie, nederanjate. Pe această suprafață mică (săpată de el) a descoperit 16 morminte. Mor-

[33] *Muzeul Țării Crișurilor*, Istorie, Inv. Nr. 1489.
[34] *Muzeul Țării Crișurilor*, Istorie, Inv. Nr. 1488.
[35] *Muzeul Țării Crișurilor*, Istorie, Inv. Nr. 1484.
[36] *Cf.* și K. Horedt, M. Rusu, I. Ordentlich, *Săpăturile de la Otomani*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 317—324 ; I. Ordentlich, *Anordung und Bau der Wohnungen im rahmen der Otomanikultur in Rumänien*, în *Dacia*, XII, 1968, p. 141—151 ; *idem, Probleme der Befestigungsanlagen in den Siedlungen der Otomanikultur in deren rumänischen Verbreitungsgebiet*, în *Dacia*, XII, 1969, p. 457—468 ; *idem, Aria de răspîndire a culturii Otomani de pe teritoriul României*, în *Marmația*, II, Baia Mare, 1971 ; *idem, Contribuția săpăturilor arheologice de pe „Dealul Vida" (c. Sălacea, j. Bihor) la cunoașterea culturii Otomani*, în *Satu Mare*. Studii și Comunicări, II, Oradea, 1972, p. 62—78 ; N. Chidioșan, I. Ordentlich, *Un templu megaron din epoca bronzului descoperit la Sălacea*, în *Crisia*, V, Oradea, 1975, p. 15—27 ; I. Ordentlich, N. Chidioșan, *Cărucioare miniatură de lut aparținînd culturii Otomani (epoca bronzului) de pe teritoriul României*, în *Crisia*, V, Oradea, 1975, p. 27—44.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

mintele sunt sărăcăcioase în inventar; în nivelul mormintelor de tip Bjelo-Brdo a descoperit *două inele de bucle sau cercei,* analoage celor descoperite în unele dintre mormintele cimitirului de la Biharea, de tip Bjelo-Brdo (din epoca arpadiană, după M. Roska = Arpádkor). Trage, pentru informarea lui Karácsonyi János, următoarea concluzie: mormintele deranjate sunt mai vechi, ele fiind atinse în momentul cînd s-au săpat gropile pentru *înmormîntările în sicrie.* A mai descoperit cioburi feudale, urme de cărbune, fenomene pe care le-a constatat și la *Biharea.* Nu a găsit, pe șantier, dar speră că va găsi la spălarea materialului?! piese paleolitice, și consideră situația stratigrafică de pe „Dealul Cetății" astfel: 1. o așezare paleolitică (?), apoi așezarea, respectiv, necropola Bjelo-Brdo (din epoca arpadiană), eventual, precizează, cu elemente încă în epoca migrațiilor și apoi locul a fost folosit ca cimitir la nivelul mormintelor cu sicrie. Consideră că săpăturile trebuie continuate.

Trebuie să menționăm existența unui emporium comercial la *Sălacea* (după cum pare a preciza și toponimicul), pe *drumul sării,* dintre Transilvania (ocnele din jurul Dejului, Clujului, de la Turda și Ocna Mureșului) și Europa centrală (Slovacia, Ungaria de est) drum ce pare a se confirma și pentru epoca feudală a secolelor IX—XIII. Ulterior pe „Dealul Vida" (Vidahengy)[37] au fost descoperite 17 *morminte* și numeroase *fragmente ceramice* detabile în sec. X, la care se adaugă acest „cimitir aparținînd culturii Blejo-Brdo din sec XI—XII"[38], de pe „Dealul Cetății". Tot la Sălacea, pe locul numit, de cei care au publicat piesa „Szállásdomb" — „Dîmbul Sălașului", s-a descoperit, în 1935, *o amuletă de bronz bizantină,* datînd din secolul XI, care-l înfățișează pe *Sfîntul Gheorghe* — militar, în picioare, *cu suliță și scut,* împlătoșat, cu pieptar și centură de luptător, piese similare care în *colecțiile franceze* (Paris, Anger) și ruse (Ermitaj) se datează cu precădere în sec. X, există însă și piese datînd din sec. X—XI[39]. Ceva mai tîrziu, după al doilea război mondial, la locul numit „Banka" a fost descoperit un important *tezaur de monede de tip Friesach,* păstrat, o parte, la Muzeul Național de Istorie din București, și, o parte, la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea[40].

La *Otomani,* continuă M. Roska, în scrisoarea sa din 22 aprilie 1925, a început să sape la *Cetatea de pămînt,* o insulă mai ridicată din rîul Er, cum bine precizează. Consideră că „perioada înființării așezării se poate data la sfîrșitul paleoliticului și pînă în perioada epocii bronzului", fiind strîns înrudită cu rămășițele culturale datînd din epoca bronzului de la locul *„Cetate"* (= Várhegy) numită de fapt în literatura de specialitate, ulterioară, *„Cetățuie"*, unde M. Roska a săpat în 1924, 1925 și 1928. Rezultatele acestor săpături, de la *Otomani,*

[37] N. Chidioșan. *O necropolă din feudalismul timpuriu descoperită la Sălacea,* în *SCIV,* 4, 1969, p. 611—621.

[38] I. Ordentlich, *Sălacea,* în *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor,* Oradea, 1974, p. 64, *s.v.*

[39] *Cf.* S. Biró, *Ein Byzantinisches Bronzeamulett,* în *Közlemények,* II, 2, Cluj, 1942, p. 55—65, text ungur și rezumat german.

[40] I. Ordentlich, *Sălacea, Repertoriu...,* Oradea, 1974, p. 64, *s.v.*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

locul „Cetățuie" (din 1924, 1925, 1928) și locul *„Cetatea de pămînt"* (Földvár), sondată de M. Roska în 1925, și, unde, au fost efectuate ample săpături sistematice, de către K. Horedt, M. Rusu și I. Ordentlich, în primul rînd, în anii 1958—1962 și 1966, M. Roska le-a publicat atît la București în *Dacia*, cît și în *Anuarul Comisiei Monumentelor* de la Cluj :

1. M. Roska, *Rapport preliminaire sur le fourille arh. l'année 1925*, în *Dacia*, II, 1925, p. 400—416, lucrare publicată de V. Pârvan și,

2. M. Roska, *Cercetări în „Cetățuia" de la Otomani*, în *ACMIT*, 1926—1928, Cluj, 1929, p. 192—201, lucrare pe care i-a publicat-o C. Daicoviciu, secretarul *comisiunii* și secretarul de redacție al *Anuarului* clujean. Ceea ce conferea, din partea arheologilor români, toată considerația pentru colegul lor, arheologul M. Roska.

Scrisoarea prezintă apoi *acțiunea culturală* întreprinsă de M. Roska, Karácsonyi J. și Andrássy E., în vederea cunoașterii și popularizării săpăturilor arheologice întreprinse, în nord-vestul României Vor fi prezentate printr-o expunere, însoțită de diapozitive, la *Oradea*, în cadrul *adunării generale*, probabil a eparhiei romano-catolice, unde urmau să se adune și *sume benevole* pentru continuarea săpăturilor de la Biharea. În acest sens ziariștii din Oradea urmau să influențeze publicul prin presa de limba maghiară. Toate eforturile se făceau în vederea unui scop esențial „terminarea săpării cimitirului de la Biharea". În același sens va scrie lui Andrássy E. pentru a conferenția despre rezultatele săpăturilor arheologice de la Otomani și la *Valea lui Mihai*, pentru a aduna bani în vederea continuării săpăturilor de pe *„Cetățuie"* (Várbot = Várhegy).

În 19 iulie 1925[41], după trei luni, M. Roska (dacă nu cumva au existat și alte scrisori care nu ni s-au păstrat sau nu le cunoaștem) îi scrie din nou lui Karácsonyi János la Oradea. Din scrisoare reies următoarele la Cluj se aștepta împărțirea fondurilor de săpături. la *Institutul de Arheologie și Numismatică* al Universității „Regele Ferdinand I" din Cluj de către, cum precizează M. Roska „directorul meu". E vorba de arheologul, bucureștean de origină, D. M. Teodorescu, numit de V. Pârvan director al acestui institut, și pe care îl va regreta M. Roska într-o *Prefață* la *Közlemények — Mitteilungen*, volumul I, apărut la Cluj, în 1941, asupra căreia vom mai reveni. M. Roska urma să sape în Transilvania (deci și în Transilvania, *nu* numai în *Crișana, Maramureș, Bănat)*, în județul Hunedoara, la *Cioclovina* și *Federi*. El numește aceste cercetări în continuare „săpături", deși era specialist în epoca paleolitică. Între timp se ocupă de inventarierea materialului arheologic de la *Valea lui Mihai* și se preocupă cu vădit interes de continuarea, în *august*, săpăturilor arheologice de la Biharea, pentru care așteaptă înștiințare de la Oradea, de la Karácsonyi János, pe care îl asigură că va merge „pe drumul meu (al său n.n.) înainte" și specifică că la Cluj „multora nu le place că am fost ales membru corespondent al Institutului Arheologic German".

[41] *Muzeul Țării Crișurilor*, Istorie, Inv. Nr. 1485.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ultimele două scrisori, pe care le cunoaştem, datează, una din *31 iulie 1927* [42], deci la o lună după ce Vasile Pârvan (26 iunie 1927) trecuse în rîndul drepţilor, şi a doua din *26 octombrie 1929* [43], cînd după 1 ianuarie 1929, Karácsonyi János părăsise şi el această lume, după cum notează articolul respectiv publicat de L. Demény în *Enciclopedia Istoriografiei Româneşti*. Desigur la mijloc trebuie să fie o greşeală deoarece *nu* ne imaginăm că M. Roska nu a ştiut, în 26 octombrie 1929, că cel pe care-l numeşte mereu *Bunul meu unchi, Dragul meu frate János*, trecuse de cîteva luni, şi el, în rîndul drepţilor. Menţionăm că deşi atît *Vasile Pârvan*, cît şi *Karácsonyi János* nu mai era printre cei vii, vom reda, pentru interesul ce-l prezintă, pentru *istoria arheologiei* şi nu numai, conţinutul celor două scrisori.

În cea de a *şasea scrisoare*, M. Roska precizează că a trimis sau va trimite la Oradea materialul arheologic de la Biharea, pe care îl avusese pentru studiu la Cluj, o hartă, de fapt *planul săpăturilor* („care n-a intrat în ladă") şi socotelile cheltuielilor săpăturii, deci actele adminsitrative ale şantierului. Îl anunţă, în acelaşi timp, pe Karácsonyi János , că va pleca cu soţia la *Sighetul Marmaţiei* între ai săi („între ai mei, să uit baiurile mele" = necazurile mele) şi că a fost invitat la *Congresul dedicat paleoliticului de la Budapesta*, din 14—24 septembrie, avînd ca temă *descoperirile paleolitice* din zona peşterilor din Ungaria, congresul fiind organizat de maghiari şi germani. A promis că va participa la acest congres, dar nu e sigur („Nu ştiu ce va aduce ziua de mîine sau de poimîine. Mi-e frică că dorinţa de a participa va eşua").

În ultima, cea de a *şaptea scrisoare* [44], M. Roska îi aduce la cunoştinţă lui Karácsonyi János, la Oradea, cîteva din manifestările culturale ce au însoţit, la Oradea, cercetările arheologice întreprinse în Bihor.

Ziaristul orădean *Perédi G.* îi oferă un călduros spriijn al presei în vederea obţinerii de fonduri pentru continuarea cercetărilor în „primăvara viitoare", deci în 1930. Îi trimisese lui M. Roska şi un articol decupat din ziarul *Nagyvárad* din Oradea, cu privire la aşezările şi necropolele cercetate, firească de M. Roska, la *Otomani* şi *Valea lui Mihai*. Îl anunţă pe Karácsonyi János că l-a trimis la el pe ziaristul orădean mai sus numit, pentru a discuta împreună la Oradea „problemele locale, orădene ale *acţiunii planificate*", bănuim noi, a *acţiunii planificate* în folosul cercetărilor arheologice din Bihor. Îl vesteşte din nou pe Karácsonyi János că ori de cîte ori îl va chema la Oradea „voi merge cu plăcere la Dumneavoastră" şi-i atrag atenţia că fostul *custode al Muzeului* (din Oradea ?) „poartă un titlu fără drept" şi că faţă de el „e bine să fii prudent" „pentru că astfel de oameni sunt făţarnici, şi mai ales acest copil, care şi faţă de el însuşi e incorect" [45]. Cu aceasta *informaţiile, de natură arheologică*, din aceste *scrisori inedite*, pînă în prezent, se termină.

---

[42] *Muzeul Ţării Crişurilor*, Istorie, Inv. Nr. 1486.
[43] *Muzeul Ţării Crişurilor*, Istorie, Inv. Nr. 1487.
[44] Vezi nota 43 *supra*.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Revenind la scrisoarea lui Vasile Pârvan din 1925 către M. Roska, acum, considerăm noi, reiese cu claritate de ce marele savant îi scria paleoliticianului clujean că de *șase ani* îi așteaptă colaborarea și *mai ales de ce*, acesta, pînă la somația lui Vasile Pârvan, din scrisoare, nu colaborase cu *Colegiul Arheologic Românesc*, creat la București, de distinsul învățat român. M. Roska fusese antrenat în săpăturile, pe lîngă cele planificate și finanțate de *Comisia Monumentelor* de la Cluj, susținute și finanțate în nord-vestul României de medievistul orădean, prezentat de noi mai sus, Karácsonyi János. Așa se explică de ce în *Raportul* prezentat Academiei Române, intitulat *Săpăturile arheologice din România*, pe lîngă cele *două generații de arheologi români* specializați de Vasile Pârvan în arheologia României, mulți cu strălucite studii în străinătate și deveniți savanți de renume european, mai tîrziu, sunt amintiți pe larg și cu mare căldură și apreciere colegială arheologii maghiari din Transilvania, participanți la cercetările de pe șantierele arheologice din România

a) *László Fr.*, custode-director al Muzeului Național Secuiesc din Sf. Gheorghe, pe șantierele de la *Aiud* și *Olteni*,

b) *Ferenczi S.*, asitentul profesorului D. M. Teodorescu, de la Universitatea din Cluj și directorul Institutului de Arheologie și Numismatică al Universității napocense, pe șantierul arheologic de la *Costești*, din Munții Orăștiei, și

c) *Mallász L.*, directorul Muzeului regional din Deva, colaborator al lui C. Daicoviciu, asistentul profesorului D. M. Teodorescu, pe la fel de, importantul șantier arheologic de la *Ulpia Traiana*, din Țara Hațegului. [46]

Numai M. Roska care cerceta, efectua săpături arheologice, în toate provniciile românești nord-vest carpatice, Transilvania, Bănat, Crișana și Maramureș, pe un spațiu temporal ce acoperă cronologic *preistoria*, *istoria veche* și *feudală timpurie* a nord-vestului României, *nu*.

Se cuvin, de asemenea, cîteva explicații în legătură cu soarta materialului arheologic descoperit la Biharea, în cele peste *506 de morminte* de tip Bjelo-Brdo. Trebuie specificat de la început că deși cercetate în 1924—1925, aceste importante vestigii *nu au văzut lumina tiparului*, ca monografie sau lucrare arheologică independentă, *niciodată*. Materialul arheologic și paleo-antropologic a fost dispersat înainte, probabil, și sigur în timpul celui de al doilea război mondial. Nefiind inventariat, nimeni nu mai știe ce a fost descoperit, cu adevărat, în aceste numeroase, peste 500 de morminte. Abia după anul 1971 aceste materiale arheologice și paleo-antropologice, ce au mai

[45] Să fie vorba de L. Galamb, custodele Muzeului din Oradea? *cf.* M. Rusu, V. Spoială, L. Galamb, *Săpăturile arheologice de la Oradea-Salca*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 159—163; despre acest *L. Galamb*, deținătorul unei *colecții arheologice personale*, la Oradea, și custode al Muzeului, eventual, și în 1957, ne atrăgea atenția colegului N. Chidioșan, care l-a cunoscut, că la venirea sa în muzeul orădean în 1957—1958 *nu* i-a permis nici măcar *documentarea* la cărțile din Biblioteca Muzeului, iar în *peșterile* din zona carstică vestică a Munților Apuseni organizase echipe de elevi care să acționeze în condiții *speciale în munți*, folosind peșterile ca ascunzători și magazii (depozite).

[46] V. Pârvan, în *Scrieri*, ediție de Al. Zub, București, 1981, p. 329, 331 și 332.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

rămas în depozit şi dispersate în Muzeul Ţării Crişurilor, la secţiile de istorie şi şt. naturale, au fost *inventariate* de noi, după informaţiile verbale ale colegilor. I. Ordentlich şi N. Chidioşan [47]. Importanţa acestui cimitir, cu morminte *fără arme* (ne referim la mormintele feudale timpurii) au reieşit şi cu ocazia cercetărilor efectuate în 1954 de M. Rusu [48] la locul „Cărămidărie" cînd a mai descoperit încă 18 morminte, şi desigur în cele cincisprezece campanii de cercetări arheologice sistematice efectuate de către noi la Biharea, însoţite de numeroase alte cercetări de teren, între anii 1970—1990. Într-un studiu publicat în anul 1981, cercetătorul vest-german *Jochen Giesler*, analizînd profund descoperirile de tip Bjelo-Brdo, şi făcînd referiri discrete şi la descoperirile din cimitirul feudal timpuriu de la Biharea, a subliniat importanţa acestor monumente arheologice pentru istoria Europei centrale şi de sud-est, dar a criticat tendinţele de interpretare din unele lucrări de arheologie *„Szöke meinte sich damit ausdrücklich gegen chauvinistische Tendenzen gewendet zu haben, die in den Ungarn das Herrenvolk, in den Slawen aber ein an Kulturgüten ärmeres, unterworfenes Volk sähen"*. [49]

---

[47] Cărora le aducem şi pe această cale mulţumirile noastre.

[48] M. Rusu, *Contribuţii arheologice la istoricul cetăţii Biharea*, în *AIIC*, III, 1960, p. 18—22 ; I. G. Russu, M. Şerban. N. Matioc, T. Farkas. M. Rusu. *Date antropometrice asupra populaţiei vechi „Cetatea Biharea"*, în *Articole şi lucrări ştiinţifice*, IMF Cluj, 1954, p. 51—62.

[49] J. Giesler (Bonn), *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelor-Brdokultur*, în *PZ*, 56, 1, Berlin—New-York, p. 15, vezi şi p. 18 „Szökeschen Interpretation" sau p. 19 „Faszination der ethnischen Frage" ; Însăşi însărcinarea lui M. Roska cu executarea săpăturilor de la *Cuhea* (v. Anexa 1), nu era întîmplătoare, pe lîngă cercetările *paleolitice*, care i-au consacrat şi publicarea vestigiilor din epoca bronzului de, la *Periam-Pecia (cf. KMKE*, 2—3. 1913, p. 1—38), el publicase cimitirul de tip *Bjelo-Brdo* de la Hunedoara cf. E. Kövári. *Árpádkori sirok Vajdahunyadon*, în *Dolg. Cluj*, II, 2, *1911*, p. 312—315 ; M. Roska, *Árpádkori temetö Vajdahunyadon*, în *Dolg. Cluj*, IV, 1, *1913*, p. 166—198, pentru care *necropolă* R. Popa face următoarele precizări în 1988 „Este vorba în primul rînd de necropola descoperită şi parţial cercetată în urmă cu şapte decenii la marginea Hunedoarei pe Dealul Comorilor *(Kincseshegy)*, care se află în partea dinspre Răcăştila. După distrugerea în 1910 prin lucrări de terasare a cca. 60 morminte, săpăturile sistematice din anul următor au reuşit să dezvelească sau să individualizeze alte 54 morminte, fără a epuiza însă obiectivul şi chiar fără a-i cunoaşte extinderea în teren. Pe temeiul inventarului, a ritului funerar şi a topografiei interne, cimitirul face parte din orizontul aşa-numitelor necropole de tip Bjelo-Brdo, iar monedele descoperite în morminte se întind de la regele Ştefan I (1001—1038) şi pînă la regele Coloman (1095—1116). Restul inventarului a constat din inele de tîmplă cu capătul întors în formă de S, brăţări şi inele din bronz sau argint, o monedă bizantină de bronz găurită şi folosită ca pandantiv, iar într-un mormînt s-a descoperit un vîrf de săgeată de fier. O recentă analiză topografică a părţii descoperite din necropolă a dus la concluzia că ea a fost folosită pe durata a trei generaţii, cam 70—75 de ani şi că începuturile ei se plasează pe la 1020—1030, ceea ce înseamnă că în jurul anului 1100 a încetat să mai fie folosită. Cu toate rezervele determinate de cunoaşterea doar parţială a complexului şi de modul în care a fost publicat, fără rigoarea pretinsă azi de valorificarea şi interpretarea cercetărilor de acest gen, concluziile par acceptabile şi pot servi drept bază pentru includerea necropolei în contextul istoric al regiunii. Prezenţa acestui cimitir mare din secolul al XI-lea la Hunedoara, cu mormintele dispuse pe şiruri aparţinînd unor familii „mari" şi cu aproape jumătate din numărul mormintelor aparţinînd unor copii, atestă existenţa unei comunităţi sătesti stabile, a cărei aşezare trebuie să se fi aflat la cel mult 2—4 km distanţă. Abandonarea necropolei

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Așadar, rîndurile din scrisoarea lui Vasile Pârvan, din 1925, par a fi argumentate de unele date conținute în *corespondența inedită dintre* M. Roska și Karácsonyi János. Dar dacă pînă la 26 iunie 1927 unele din aserțiunile pârvaniene pot fi înțelese omenește, adică și cu anume nuanțe subiective, după această dată, Vasile Pârvan murind și această doză de subiectivism *dispare cu desăvîrșire.* Dar M. Roska trăiește și se cuvine să urmărim, în continuare, pe bază de date concrete, evoluția vieții și creației paleoliticianului M. Roska, mai ales prin raporturile sale cu Andrássy Ernö de la Valea lui Mihai și prin prisma activității sale dintre anii 1939—1944, *numai* în lumina datelor concrete oferite *numai* de cele scrise de *M. Roska însuși,* deci care sunt *irefutabile.*

Înainte de a prezenta activitatea lui M. Roska între anii 1927—1945, date fiind relațiile sale cu *Andréasy Ernö,* e necesar să arătăm cine este colaboratorul lui M. Roska, de la *Valea lui Mihai. Andrássy Ernö* a fot *medic* în comuna *Valea lui Mihai,* din nord-vestul României, unde, ca medic, a adunat, de la țărani, o interesantă colecție arheologică, constituită într-un muzeu sătesc. În anul 1972 arheologul *Ivan Ordentlich* scria următoarele despre această colecție arheologică „După desființarea muzeului (a Muzeului sătesc din Valea lui Mihai, n.n.) întregul material arheologic cît și inventarele au intrat în patrimoniul Muzeului din Oradea" [50]. În ce ne privește noi nu am cunoscut această colecție *deloc.* Abia mai tîrziu, unele piese, ajunse la Muzeul din Oradea, înainte de anul 1970, [51] au fost studiate de noi, ca aparținînd muzeului orădean. De asemenea am mai inventariat un fel de *jurnal zilnic,* de *tip medical,* pe care erau și însemnări arheologice în l. maghiară, descoperit de noi neînregistrat în arhiva Muzeului Țării Crișurilor. Din același *pachet de descoperiri* arhivatice de la Muzeul

---

în jurul anului 1100 nu trebuie privită ca oglindind dispariția așezării deoarece, pe temeiul celor cunoscute pînă acum, cimitirele de acest fel din Transilvania își încetează existența la începutul secolului al XII-lea, cînd colectivitățile respective încep să-și îngroape morții în jurul bisericilor. Interpretarea etnică a necropolei a dat naștere la opinii diferite. Autorul cercetării de pe Dealul Comorilor a crezut că este vorba de o comunitate modestă de slavi, lipsită de mijloace materiale și trăind sub dominație maghiară. Intemeinduse pe aceeași observație, a relativei sărăcii de inventar funerar caracterizat și de absența armelor, dar comparînd totodată necropola cu aceea contemporană de la Moldovenești, K. Horedt vorbește de „o populație slavă sau slavo-română, care locuia în secolul al XI-lea în această regiune amestecată în parte cu ungurii", R. Popa. *La începuturile evului mediu românesc, Țara Hațegului,* București, 1988, p. 53 și nota 52 „*Roska, Árpádkori temetö,* p. 198, precizarea (că e o populație slavă modestă) fiind în rezumatul francez, dar lipsind din textul maghiar".

[50] I. Ordentlich, *Contribuția săpăturilor arheologice de pe „Dealul Vida" (comuna Sălacea, județul Bihor) la cunoașterea culturii Otomani (I),* în *Satu Mare. Studii și Comunicări,* II, Oradea, 1972, p. 80, *nota 3.*

[51] Colegii I. Ordentlich și N. Chidioșan ne-au relatat, fapt pentru care le mulțumim, că inventarul acestui muzeu a fost adus la Muzeul din Oradea în urma desființării Muzeului sătesc din Valea lui Mihai, un fel de muzeu personal *Andrássy Ernö,* deoarece, prin anii 1950—1965 acesta se aflase în fruntea unui „guvern" original la Valea lui Mihai. Firește *natura* acestei acțiuni incumbă a fi rezolvată, pe bază de documente de arhivă, de un specialist în *istorie contemporană,* ea depășind natura rîndurilor noastre și, firește, nici nu avem nici un izvor scris în acest sens. Aceasta nu înseamnă că acestea nu există.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ţării Crişurilor, ca provenind din colecţia *Valea lui Mihai*, deci de la Andrássy Ernö, mai fac parte *20 de separate* (extrase) din diferite publicaţii ştiinţifice şi cuprinzînd lucrările arheologice publicate de M. Roska între anii 1913—1959. Unele dintre ele, cele mai multe, începînd cu un extras din 1929, au însemnate, pe copertă sau pagina de gardă, *dedicaţii* pe care M. Roska le făcea colegului său de la Valea lui Mihai. Ele dovedesc o *constantă* prietenie arheologică între M. Roska şi Andrássy Ernö, astfel sunt dedicaţii din anii : 1927 [52], 1929 [53], 1930 [54], *1931* [55], *1932* [56], *1933* [57], *1934* [58]. *1936* [59], *1941* [60], *1942* [61], *1957* [62]. Observăm

[52] Dr. Roska Márton, *Asatás a Perjamos Sánczhalom*, în *Különlenyomat a Múzeumi és Könyvtári Értesitö*, 2—3, 1913, p. 1—38 (în paranteză e notat cu creionul 1910, 1911) ; Roska Märton, *Adatok Erdély bronzkorához. Beiträge zu der Bronzezeit Siebenbürgen*, în *AE*, L, 1927, *Muzeul Ţării Crişurilor* (în continuare *MTC*), Inv. 8507 sau 6091 (număr nou), cu dedicaţia *Andrássy Ernönek öszinte barátsággal*, Roska Marton (Lui Andrássy Ernö cu sinceră prietenie, Roska Márton).

[53] Martin von Roska, Kolozsvár (Siebenbürgen), *Die früheinsenzeitliche Bronzefigur von Pér* (Komitat Szilágy), în *Eurasia Septentrionalis Antiqua*, IX, 1931, p. 187—190, *MTC*, inv. 6563, cu dedicaţia : *Andrássy Ernönek* öszinte barátsággal, Roska Marton.

[54] Dr. M. Roska, *Asatások az Ottományi Várhegyen és Földvárban* (Grabungen *am Várhegy und Földvár von Ottomány, Komitat Bihar*), în *Arbeiten des Archaeologischen Instituts der kön, ung, Franz Josef. Universität in Szeged* (Ungarn), VI, 1930, p. 163—177, cu dedicaţia "Andrássy Ernö, öszinte barátsággal, Roska Märton".

[55] M. Roska, *Mormînt german în staţiunea preistorică de la Valea lui Mihai* în *AISC, I*, Cluj, 1931, cu dedicaţia Andrássy Ernönek, öszinte barátsággal, Roska Martin ; cf. şi lucrările M. Roska, *Paleoliticul Ardealului : privire generală*, Bucureşti, 1931 ; Dr. Martin von Roska, *Die Knochenindustrie des Moustérien horizonts în Siebenbürgen*, 3 p.

[56] Martin von Roska, Klausenburg, *Der Bronzedepotfund von Borév*, în *Gesellschaft zür Deutsche Vorgeschichte, Mannus*, 24, 4, 1934, p. 540—547, *MTC*, inv. 6412, cu dedicaţia : *Andrássy Ernönek öszinte barátsággal*, Roska Märton ; Martin von Roska, Cluj-Kolozsvár (Siebenbürgen), *Der Bestand der Skythischen Altertümer Siebenbürgen*, în *Eurasia Septentrionalis Antiqua (ESA)*, XI, Helsinki, 1932, p. 167—203, *MTC*, inv. 6478, cu dedicaţia Andrássy Ernönek, Roska Márton.

[57] Martin von Roska, *Über die Herkunft der sog. Hakensicheln*, în *ESA*, XII, Helsinki, 1933, p. 153—166, *MTC*, inv. 6477, cu dedicaţia-ştampilă pe copertă *Donum Auctoris*, Roska Márton, Debrecen (Ungarn) Universität şi cu creionul semnătura Andrássy, redînd, pare-se, o situaţie ulterioară, cînd M. Roska era profesor la Debrecen, *cf.* L. Demény, în *EIR*, s.v. „Prof. univ. *Debreţin, Cluj, Seghedin*".

[58] Martin von Roska, Klausenburg, *Das gepidische Grabfeld von Veresmort — Marosveresmort (Turda-Turdaaranyos, Siebenbürgen)*, în *Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts*, Berlin, 18, 2, 1934, p. 123—130, cu dedicaţie : Andrássy Ernönek öszinte barátsággal, Roska Márton, Lui Andrássy Ernö cu sinceră prietenie, Roska Márton ; Roska Márton, Kolozsvár, *Adatok Erdély öskori kereskedelmi, müvelödési és népvándorlási utjaihoz*, respectiv Martin von Roska, *Beiträge zu den vordgeschichtelichen Handels-Kultur und Völkerwanderungs wegen Siebenbürgens*, în *AE*, XLVII, Budapesta, 1934, p. 154—160, cu dedicaţia cunoscută Andrássy Ernönek, öszinte barátsággal, Roska Márton, *MTC*, Inv. 6459.

[59] M. Roska, *Adatok Erdély öskori kereskedelmi, müvelödési és népvándorlási útjaihoz (Beiträge zu den vorgeschichtlichen Handels-Kultur und Völkerwanderungswegen Siebenbürgens)*, în *AE*, XLIX, 1936, p. 72—85, *MTC*, Inv. 6467, cu următoarea dedicaţie : *A. Ernönek, 1937. VII. 1, találkozásunk emlékére*, Roska Marton (Lui A. Ernö. In amintirea întîlnirii noastre din 1 VII 1937) ; *cf.* şi M. Roska, *Erdély és a vándorlások kora* (Transilvania în timpul năvălirilor), Budapesta, 1936, nouă inaccesibilă.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

astfel, dintr-un extras din *Eurasia Septentrionalis Antiqua* (Helsinki), că Marton von Roska publica o lucrare cu titlul *Die früheisenzeitliche Bronzefigur von Pér (Komitat Szilágy)*, de fapt, temă totalmente arheologică, dar care conținea cel puțin cîteva erori pentru geografia politică a României anilor interbelici *Kolozsvár*, în loc de *Cluj*, *Siebenbürgen* în loc de *Transilvania*, *Pér* în loc de *Peri* și mai ales *Komitat Szilágy*, din împărțirea administrativă austro-ungară (1867—1918), în loc de *județul Sălaj*. Și mai interesant e un extras, cu dedicație pentru Andrássy Ernö, publicat de Dr. M. Roska, șef de lucrări la o universitate română, deci într-o situație foarte onorabilă, cum nota Vasile Pârvan *Grabungen am Várhegy und Füld vár von Ottomány, Komitat Bihar*, în *Arbeiten des Archaelogischen Institus der Kön. Ung. Franz Josef Universität in Szeged (Ungarn), 1930*, deci cercetări la *Ottomány*, în loc de *Otomani, Komitat Bihar* (ca între 1867—1918) în loc de județul Bihor conform geografiei politice a *României interbelice* și mai ales *Universitatea din Szeged*, de fapt cea din Cluj, mutată în 1919, cînd, așa cum remarca O. Ghibu, profesorii au refuzat să depună jurămînt de credință *statului român* și duceau de la *Szeged*, în numele unui defunct împărat, a unui defunct imperiu — Franz Josef — o anume piezișă politică împotriva Universității din Cluj, unde preda ca profesor *Dr. M. Roska.*

Atrage atenția o dedicație pe un extras din anul 1936 (*AE*, XLIX, 1936) pe care apare o dedicație *deosebită*, într-un fel, față de laconicele dedicații anterioare : *A. Ernönek, 1937, VII.1. találkozásunk emlékére, Roska Márton*, lui A. Ernö. În amintirea întîlnirii noastre din 1. VII, 1937. Tot acum, publică M. Roska, în 1936, la Budapesta, lucrarea *Erdély és a vándorlások kora, — Transilvania în timpul năvălitorilor*, lucrare *stranie* pentru un *paleolitician* și un domeniu ce-i era oricum, dacă nu străin, cel puțin mai la ne-îndemînă. Lucrarea pare a fi avut un caracter propagandistic, într-un moment de paroxism al revizionismului hortyst interbelic, cu referințe focalizante la adresa României. Aceste fapte, împreună cu campania de „geografie politică" pe care se pare că o dusese încă din 1927—1929, vor face ca între 1938—1941 extrasele cu dedicații să lipsească. Se pare că acum, ori înainte, ori după

[60] Roska Márton, *AGyulavarsádi (Arad M.), Laposhalom Rétagtani viszonyai*, în *Folia Archaeologica*, III—IV, Budapesta, 1941, p. 1—12, cu r. în l. franceză, *MTC*, Inv. 6465, avînd următoarea însemnare :*Prof. M. v. Roska, Kolozsvár (Ungarn) Universität. Donum auctoris.*

[61] Márton von Roska, *A rézcsákányok*, în *Közlemények*, II, 1, Cluj, 1942, p. 15—68.

[62] M. Roska, *A tágfalvi bronzfokos kora*, în *Folia Archaeologica*, IX, Budapesta. 1957. p. 63—66, *MTC*, inv. 6420, cu următoarea însemnare : Exp. : Roska M., Budapest (Hongrie), Madách Imre út, 10. V/3, Către Muzeul Regional Oradea Mare, Romania ; M. Roska, *A tágfalvi bronzfokos kora*, *ibidem*, cu următoarea însemnare : Exp. : Prof. M. Roska, Budapest (Ungaria), VII, Madách Imre-út, 10 V/3, Către Dr. Andrássy. Ernö, főorvos, Valea lui Mihai, Romania. Cu ștampila poștei din Valea lui Mihai 26 febr. 1958, și ultima lucrare, ultimul extras deținut de colecția orădeană, e. din 1959, Roska Márton, *Újabb Szkita leletek Erdélyből*, în *AE*, 2, 1959, p. 171—172, cu însemnarea : Exp. Prof. M. Roska, Budapest VII, Ungaria, Madách Imre-út, 10. V. 3, Către : Oradea Mare, Muzeul Regional, România.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

1937—1938 M. Roska a părăsit țara[63], plecînd în Ungaria, după cum ne-a mărturisit într-un hotel din Deva, prin anii 1980, profesorul *Ferenczi István*, fiul arheologului *Ferenczi Sándor*, moment asupra căruia vom reveni mai jos.

Cert este că în anul 1940 M. Roska se întoarce în Transilvania de nord, la Cluj, împreună cu armatele și administrația hortystă de ocupație a Transilvaniei, în urma odiosului Diktat de la Viena. Împreună cu el și cu trupele de ocupație și administrația străină, reveneau la Cluj sau publicau la Cluj și arheologii A. Mozsolics, G. László, I. Szilágyi și alții.

M. Roska publică, la Cluj următoarele lucrări

1. *Die Sammlung Zsófia von Torma*, Cluj, 1941 și
2. *Thesaurus Antiquitatum Transilvanicarum*, Cluj, 1942, cunoscutul său *Erdély Régészeti Repertóriuma*, ambele sub egida fundației grofului P. Teleki.

De asemenea, în cei cinci ani de ocupație, de către hortyști, a Transilvaniei de nord, M. Roska editează, la Cluj, publicația de arheologie și etnografie *Közlemények*, după cum urmează

1. *Közlemények*, Mitteilungen, Publications, I, Cluj, 1941
2. „ , II, 1, Cluj, 1942
3. „ , II, 2, Cluj, 1942
4. „ , III, 1, Cluj, 1943
5. „ , III, 2, Cluj, 1943
6. „ , IV, 1—2, Cluj, 1944.

În primul număr al acestei publicații redactorul său *(Redigiert von Prof. Márton Roska)*, precizează următoarele în *Avant-Propos* *„Des étrangers s'emparèrent de même de la direction et on peut encore parler de chance, car M. D. Teodorescu fut nommé chef de l'institut et du musée. C'était un expert érudit, un bienveillant et noble collègue, qui respectait la douleur patriotique et le passé scientifique de ses collaborateurs de l'ancien régime. Grâce à cela on put recommencer le travail systématique (s.n.S.D.).* Après la démission du professeur Teodorescu en février 1929 des personages furent chargés de la conduite des affaires ; ils n'étaient ni experts en travail de musée, ni forts en matière d'archéologie. La patience se changea en une impatience des plus éffrénées, le travail systématique devient du désordre, la paix, fut remplacée par des humiliations et des insultes. L'ancien personnel perdit lentement sa place et le résultat de beaucoup d'années pleines de labeur et de sacrifices fut, qu'on insulta effectivement un membre de l'institut plus âge, et que l'écrivain de ces lignes fut condamné par des intrigues coupable et sadiques à la prison et un troisième devait quitter le musée pour gagner son pain d'abord comme ouvrier, puis comme comptable d'une imprimerie. Ce que les collections souffrirent par toutes ces intrigues. nous voulons le raconter une autre fois à nos compatriotes et au grand

[63] Există și aserțiunea existenței unui proces pe care l-ar fi suportat M. Roska, pentru nerespectarea legilor *României* interbelice, deci dintre anii 1935—1937/1938. Nu deținem și nu cunoaștem, *pînă în prezent*, acte, documente, izvoare deci, privind acest proces. Cu certitudine știm din partea prof. Ferenczi I., că M. Roska a părăsit România, plecînd în Ungaria guvernată de Horthy *înainte* de al doilea război mondial.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

public. Le plus grand coup fu quandmême lors de l'évacuation de la ville par les roumains le 11 septembrie 1940, la bibliothèque de l'institut et du musée fut pillée : les roumains emportèrent même les livres, qui y étaient déjà avant la grand guerre et ceux qu'ils avaient achetés pendant l'occupation. La justice historique a rendu unde partie de la Transyvanie au légal propriétaire, à la Hongrie. Et maintenant dans la vie de l'Institut Numismatique et Archéologique de l'Université, de même que dans celle de la Section Numismatique et Archéologique du Musée National de Transylvanie, commence un nouveau chapitre" [64]. Paragraful, fără alte comentarii, e foarte limpede : pe de o parte un elogiu adus bucureșteanului D. M. Teodorescu, colegul lui Vasile Pârvan de la Muzeul Național de Antichități din București, și, *„elogiul"* cel face M. Roska, în condițiile anului 1941 „justiției istorice" impusă de Hitler și Mussolini la „gîlceava" politică a lui Horthy M., și a revizionismului fascist, ungar, „justiție" pe care, după cum scrie singur și nesilit de nimeni, o apără și o promovează *Prof. Márton von Roska* de la *Institutul* și *Secția* din Cluj, în anii 1940—1944, cînd întreaga umanitate a sîngerat enorm din cauza unor asemenea „justiții".

Între cei rămași la Cluj, deci care nu și-au părăsit țara, ca M. Roska, erau și doi cercetători maghiari de un mare caracter : *Kovács István* și *Ferenczi Sándor*. Niciunul nu a luat parte la deșănțata campanie revizionistă a fascismului ungar, fapt consemnat limpede de istoricul Stelian Neagoe, în lucrarea sa dedicată *Universității din Cluj* [65]. De pregătirea tînărului (în 1919—1925) Ferenczi Sándor, Vasile Pârvan s-a ocupat cu precădere, cum ține să specifice în lucrările sale. Ferenczi Sándor a făcut parte permanent din colectivul profesorului D. M. Teodorescu, la cercetarea cetăților dace din Munții Orăștiei.

La întoarcerea lui M. Roska din Ungaria, în 1940, în primul volum al publicației *Közlemények* (I, 1941), volum închinat profesorului clujean Posta Béla, *Ferenczi Sándor* îi publică acestuia bibliografia *Dr.*

---

[64] Der Schriftleiter Márton von Roska, *Avant Propos*, în *Közlemények*, I, Cluj, 1941, p. 8—9.

[65] S. Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, II, Cluj, 1980, 204—205 : „De la Facultatea de litere și filozofie participă universitarii : Yves Auger, N. Bănescu, St. Bezdechi, Th. Capidan, S. Dragomir, N. Drăganu, O. Ghibu, Vl. Ghidionescu, Gh. Giuglea, P. Grimm, G. Kisch, Gh. Kristóf, Al. Lapedatu, I. Lupaș, C. Marinescu, Th. Naum, Em. Panaitescu, C. Petreanu, S. Pușcariu, Em. Petrovici, D. Popovici, S. Pop, L. Rusu, G. Serra, C. Sudețeanu, D. M. Teodorescu, I. Crăciun, St. Pascu, I. Diacon, H. Jacquier, F. Lang, G. Pintea, N. Lașcu, I. Breazu, Al. Ferenczi, Șt. Kovács, M. Macrea, M. Moga, L. Onu, N. Mărgineanu, Al. Roșca, M. Beniuc, M. Bizi, I. Moga ș.a." ; p. 205, *notă*. Reproducem două scurte corespondențe în legătură cu evenimentul respectiv. Prima : „Iubite Domnule Moga ! Primind scrisoarea D-t, îți răspund îndată, că (cu) toate că sunt prea răcit, totuși neapărat voi lua parte la întrunirea care va avea loc în sala Teatrului Național (de fapt, în Marea sală a Colegiului academic — — n.n.) în ziua de joi, 3 decembrie, însă te rog foarte mult, pe mine în nici un caz nu puneți de orator, nu pot vorbi nici un cuvînt omenesc. Cluj, 1 Decembrie 1936, Al Domniei tale, Al. Ferenczi ; p. 205, nota. A doua corespondență : „D-lui Marius Moga, Cluj, Str. Gherescu, nr. 2. Subsemnatul avem onoarea a vă face cunoscut că vom lua parte la adunarea antirevizionistă, care va fi ținută în ziua de joi, 3 Decembrie la orele 11 a.c. în sala Teatrului Național (este vorba, evident, tot de Marea sală a Colegiului academic — n. N.), Cluj, 1 Decembrie 1936. Cu deos. stimă, Dr. Stefan Kovács".

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Pórta Béla irodalmi munkássága (1885—1919)[66]. Dar în celelalte volume ale publicaţiei clujene *numele său nu mai apare niciodată*. N-am înţeles mulţi ani ce s-a întîmplat. Dar, în amintita convorbire-confesiune, avută cu arheologul Ferenczi István, într-un hotel din Deva, cu ocazia unei sesiuni ştiinţifice din acest oraş, acesta, fiul lui Ferenczi Sándor, mi-a relatat cum, în 1940, după intrarea trupelor horthyste de ocupaţie în Cluj, şi după instalarea, de autorităţile horthyste, a lui M. Roska, la cîrma instituţiilor clujene de istorie veche, Ferenczi Sándor, acuzat de „colaborationism" cu românii, cu Regatul României din perioada interbelică, cel ce îi fusese un deosebit sprijin profesorului D. M. Teodorescu la cercetarea cetăţilor dace din Munţii Orăştiei, cercetare în care încercase să se iniţieze înainte de 1918, este *culpabilizat* şi printr-o decizie brutală şi irevocabilă este trimis pe front, în zona de război din est, de unde *nu* se va mai întoarce niciodată. Cu amar, Ferenczi István îmi spunea, şi fac aceste afirmaţii cu toată responsabilitatea ştiinţifică, că ar fi avut drept la dispensă fiind cadru universitar. Dar pentru un cadru „colaborationist" cu românii nu a existat nici un fel de păsuire. A murit în război, sau neştiut de nimeni, în prizonieratul răsăritean. Pe atunci Ferenczi István era student şi a *desenat* pentru M. Roska materiale paleolitice, materiale ce au ilustrat unele planşe din şirul de lucrări personale pe care M. Roska le-a publicat între 1940—1944. Întrebarea care se pune, oare la fel s-o fi gîndind şi azi de către unele minţi înguste în ce priveşte „colaborationismul" dintre László Ferenc de la Sfîntu Gheorghe şi Vasile Pârvan sau dintre eminentul arheolog Székely Zoltán de la Sf. Gheorghe şi profesorul Ion Nestor sau cercetătoare Eugenia Zaharia, de la Universitatea din Bucureşti.

Că lucrurile *nu* sunt „liniare", ne-a demonstrat-o poziţia arheologului Ferenczi István într-un interviu pe care i l-am cerut în scris în 1986, cu referire la relaţiile dintre Vasile Pârvan şi tatăl său, iată ce scria cu acest prilej : „Din nefericire nu ştim cînd a fost prezentat Ferenczi Sándor lui Vasile Pârvan. Bănuim, doar, că acest moment a avut loc încă în cursul anului 1919 (cel mai tîrziu în anul şcolar 1919/1920, cînd marele savant român a ţinut prelegeri la Universitatea din Cluj). Cursurile universitare ale lui V. Pârvan, de altfel, au fost frecventate şi de Ferenczi Sándor. În vara anului 1924, cînd V. Pârvan, pe lîngă *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, a făcut o vizită şi la ruinele cetăţilor dacice situate la sud de Orăştie, vizită ce i-a oferit un prilej destul de lung şi favorabil de a-l cunoaşte mai îndeaproape pe tînărul arheolog clujean. V. Pârvan şi-a format o părere foarte bună despre Ferenczi Sándor, îl considera un cercetător de nădejde, fapt oglindit şi din corespondenţa savantului român (*cf.* Al. Zub, *V. Pârvan. Corespondenţă şi acte*, Bucureşti, 1973, p. 274—276 ; *idem*, *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, Bucureşti, 1983, p. 166. 321). Bunăvoinţa şi încrederea deosebită a lui Vasile Pârvan faţă de Ferenczi Sándor reiese şi din faptul că, în spiritul atitudinii marelui arheolog român faţă de chestiunea naţionalităţilor conlocuitoare (eruditul român a învăţat limba maghiară ca

[66] Ferenczi Sándor, *Dr. Pósta Béla irodalmi munkássága (1885—1919)*, în Közlemények, I, 1941, p. 33—40.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

să poată studia în original lucrările referitoare la daci scrise în această limbă !), îl încredințează cu traducerea în limba maghiară a uneia dintre lucrările sale de seamă : *Dacii la Troia,* transplantare care apare în seria *Erdélyi Tudományos Füzetek,* Cluj, 1926, 2, 12 p. ; a apărut și în revista *Erdélyi Irodalmi Szemle,* III, 1926, p. 47—56, cu titlul *„A dákok Trójában"*. La îndemnul lui V. Pârvan, Ferenczi Sándor mai traduce și o altă lucrare a marelui arheolog român : *A római élet kezdetei a Dunatorkolatánál — Începuturile vieții române la gurile Dunării,* traducere care — nu știm din ce motive — a rămas însă nepublicată. Mai mult, dintr-o scrisoare adresată de Ferenczi Sándor lui V. Pârvan, scrisoare a cărei ciornă se mai păstrează, arheologul clujean cerea autorizația omului de știință român să traducă capodopera acestuia *Getica* în limba maghiară ! Din cauza morții subite a lui V. Pârvan, acest deziderat al lui Ferenczi Sándor nu se va mai realiza. Apreciind activitatea neobosită, perseverentă, asiduă a lui Ferenczi Sándor, Vasile Pârvan îl îndeamnă să dea materiale arheologice spre publicare în revista arheologică română de prestigiu *Dacia,* fondată recent de eruditul român. Chiar în primul număr al acestei reviste cu caracter internațional îi apare articolul intitulat *Les fouilles archéologiques de Poiana Selei, près de Sarmizegetusa,* în *Dacia,* I, 1924, p. 264—272. În vara anului 1926, tot V. Pârvan îl însărcinează pe Ferenczi Sándor, împreună cu asistentul Ion Nestor, cu cercetarea presupuselor vestigii dacice din sud-estul Daciei intracarpatice, mai precis din Depresiunile Pîrîului Negru (teritoriul fostului județ Trei Scaune), Ciucului (teritoriul fostului județ Ciuc) și a Odorheiului Secuiesc (fostul județ Odorhei). Rezultatele detaliate ale cercetărilor de topografie arheologică vizînd vestigiile din Depresiunea Pîrîului Negru au rămas pînă astăzi nepublicate. (A apărut doar un raport preliminar în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice* secția pentru Transilvania, I, 1926—1928, p. 242—246, intitulat: *Raport asupra unei excursii arheologice în județul Trei Scaune).* Rezultatele cercetărilor de topografie arheologică făcute de Ferenczi Sándor în tovărășia soției sale în Depresiunile Ciucului cu titlul : *„Cetăți antice în județul Ciuc"* (dizertația lui de doctorat) a apărut în *ACMIT,* IV, 1932—1938, p. 235—352, iar prezentarea rezultatelor cercetărilor de topografie arheologică din Depresiunea superioară a Tîrnavei Mari, au rămas și ele în sertar în forma unui studiu amănunțit. Moartea neașteptată a lui Vasile Pârvan a însemnat — fără îndoială — nu numai o durere sinceră, dar și o cotitură — putem spune — radicală, cu totul nefericită în cariera științifică a lui Ferenczi Sándor, în deceniile următoare nemaiposedînd sprijinul foarte binevoitor, de neprețuit al marelui om de știință român. Ca și copil de 4—5 ani, eu însumi am avut ocazia norocoasă de a-l vedea pe Vasile Pârvan, la care îi plăceau extraordinar membrii celei mai tinere generații. Știu din cele istorisite de tatăl meu că de cînd dînsul a avut prilejul înălțător de a face cunoștință cu marele erudit, a avut un respect și admirație crescînde față de acesta, care l-a ajutat de mai multe ori în a suporta greutățile vieții de toate zilele, dar mai ales l-a îndrumat în activitatea sa științifică și l-a apărat de anumite manifestări dușmănoase îndreptate spre tînărul arheolog clujean. Sunt foarte convins că dacă Vasile Pârvan nu murea așa de timpuriu, soarta, cariera lui Ferenczi Sándor era cu totul

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

alta, mult mai favorabilă" [67]. E aceasta o *temeinică încheiere* la cele scrise de Vasile Pârvan în scrisoarea sa către M. Roska, din 1925, la cele petrecute la Oradea în anii 1924—1925 şi mai apoi, şi la cele petrecute în Cluj, în anii cumpliţi 1940—1944, ai ocupaţiei şi teroarei horthyste, fasciste în Transilvania de nord.

Dar, să ne reîntoarcem la Cluj, unde M. Roska tipărise, de astă dată într-un singur tom şi cam în grabă, publicaţia sa *Közlemények,* din 1944 (IV, 1—2, Cluj, 1944). În ultimul volum, constant, Kovács István publică cimitirul eneolitic de la Decia Mureşului, Andrássy Ernö cimitirul din epoca migraţiilor de la Valea lui Mihai [68], iar M. Roska însuşi, alături de alte studii şi articole, practic mai mult de jumătate din paginile publicaţiei, *o piesă de bronz de la o sabie vikingă* [70], descoperită la *Gyulafehérvár* şi, precizează în paranteză — *Alba Iulia.*

Suntem însă în toamna anului 1944. Cu trupele de ocupaţie ungare şi germane mai apoi, cu administraţia horthystă, *aşa cum venise* în toamna lui 1940, M. Roska, după ultimul său episod clujean, se retrage în Ungaria, pentru totdeauna. Ca şi înainte de al doilea război mondial, mai trimite rare *extrase,* fără dedicaţie, lui Andrássy Ernö la Valea lui Mihai şi Muzeului regional Oradea. Izvoarele scot la lumină, caracterial, premoniţiile resimţite de orice spirit, ce răzbat din scrisoarea lui Vasile Pârvan, către M. Roska şi îl confirmă. În încheiere, încercăm cu cîteva consideraţii care se impun : *A.* Românii, majoritari în Transilvania *nu* au avut nici un arheolog specializat în arheologia provinciilor româneşti nord-carpatice, în perioada dualismului austro-ungar (1867—1918) ; *B.* Deşi minoritari, maghiarii din Transilvania au mai mulţi arheologi, pentru aceeaşi provincie, între 1918—1940. *Kovács I., László F., Roska M., Mallasz I.* şi *Ferenczi S.* Toţi întreprinzînd cercetări arheologice, şi publicîndu-şi studiile în publicaţiile româneşti din Bucureşti şi Cluj *(Dacia, ACMIT, AISC).* Sunt stimulaţi şi sprijiniţi în cercetare de arheologii români, în primul rînd de *Vasile Pârvan (László F., Ferenczi S., Roska M.) ; C.* După cum lasă să se specifice fără dubii, limpede şi neechivoc, *izvoarele documentare,* singurele în măsură să releve *adevărul istoric,* cei din vestul *României democratice interbelice* (1918—1940) au fost implicaţi în activităţi politice, care, din păcate nu aveau nimic de-a face cu adevărul ştiinţific, sub îndrumarea medievistului Karácsonyi János *Roska M., Andrássy E., ; D.* Acuzele care se aduc istoriografiei arheologice româneşti că militează pentru daco-romanitate, nu au nici un temei, aceasta fiind o realitate istorică ; în schimb *tendinţele romantice* şi *retro-romantice* ale unor arheologi unguri inclusiv ale lui M. Roska, începînd, poate cu episodul convorbirii cu V. Pârvan din 1919, dar mai ales cu ocazia convorbirilor cu Karácsonyi János, prilejuite, în 1923, de săpăturile de

S. Dumitraşcu, *Arheologia română azi,* II, Oradea, 1987, p. 441—443 (mss. ; în prezent *sub tipar).*

[68] I. Kovács, *Le cimetière de l'âge de cuivre de Marosdécse (com. Torda-Aranyos),* în *Közlemémyek,* IV, 1—2, Cluj, 1944, p. 3—21.

[69] Andrássy, *Völkeswanderungseitlicher Friedhof in Érmihályfalva,* în *Közlemények,* IV, 1—2, Cluj, 1944, p. 91—96.

[70] M. Roska, *Das Wikinger Ortband aus bronze von Gyulafehérvár (Alba Iulia) Kom. Alsó-Fehér (Alba de Jos),* în *Közlemények,* IV, 1—2, Cluj, 1944, p. 102—108.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

la *Cuhea*, din Maramureș[71], au fost puse în slujba unor interese politice neacoperite de realități istorice și angrenate în cursul evenimentelor retrograde, de factură remanent medievală, în secolul XX, fiind *infirmate* atît de istoria politică, cît și, mai ales, de cercetările arheologice și nu numai de cele românești (*cf. supra* cercetarea germanului *Jochen Giesler* de la Bonn, publicate în *PZ*, 56. 1, Berlin — New-York, 1981); *E.* Departe de a milita pentru o *non-specializare* arheologică, ci din *contra*, arheologii maghiari au și ei preocupări extrem de diverse László F. era de specialitate și profesie *biolog*, *nu* arheolog, dar nimenea nu i-a infirmat excelentele cercetări de la Ariușd (au fost apreciate de G. Childe, V. Pârvan), iar *Roska M.*, avea specializarea foarte lungă, din paleolitic, pînă în evul mediu. De fapt el a fost un excelent *paleolitician*. Nimenea nu i-a negat însă cercetările de la *Pecica*, *Otomani*, *Biharea*, *Sălacea*, ci din contră, V. Pârvan îl *soma* să le publice în revista internațională de renume mondial — *Dacia*. Din contra Vasile Pârvan a militat pentru o cît mai riguroasă profesionalitate arheologică și o specializare adecvată, dar nu „inchizitorială" și impusă numai unora, adică arheologilor români. El a creat o *școală de arheologie modernă*, împreună cu I. Andrieșescu, impusă pe plan național și mondial prin specialiști de talia lui *I. Nestor*, *Vl. Dumitrescu*, *R. Vulpe*, *Gh. Ștefan*, *D. Popescu*, *G. G. Mateescu*, *V. Christescu*, *D. M. Teodorescu*, *C. Daicoviciu*, și mulți alții, inclusiv în domeniul arheologiei preistorice, de așa manieră încît oricît ar fi dorit *Roska M.*, să reprezinte 1/2 din arheologia românească preistorică, în vreme și domeniu, el nu se reprezintă decît pe sine, așa cum îl arată (*nu* cum a vrut să pară !) *izvoarele istorice*, deci *adevărul istoric*, cu umbrele caracterului său, cu o muncă și operă pe care nu numai că i-o respectăm, dar i-o și citim cu atenție și spirit critic. Rîndurile de mai sus au excelat poate, în detalii, atît de mult i-au fost amintite *lucrările sale științifice*, în text și în note. *F.* Studiul nostru tinde să prezinte numai o fațetă a unei pagini din istoria arheologiei românești, a arheologiei române din Transilvania. Firește întregul acestor pagini de istorie a arheologiei române este mult mai complex, și așteptăm contribuții, ulterioare, pe măsură. Noi am dorit ca aducînd un pios și respectuos omagiu marelui învățat *Vasile Pârvan*, să luminăm, și prin documente inedite, dar mereu în

[71] În acest sens *nu* am vrut să avansăm, înainte de întreaga analiză, o discuție în această direcție. Dar ni se pare *suspect* și *simptomatic*, cum anume în 1923, un membru al Comisiei Monumentelor Istorice, secția pentru Transilvania, însărcinat să facă săpături în Maramureș, nu departe de Sighetul Marmației, încă în *1923*, duce tratative pentru săpături organizate de Muzeul din Oradea. La Sighetul Marmației era și acasă, *între ai săi*, cum va spune într-una din scrisori, credem cu ironia (?) la adresa săpăturilor de la *Cuhea*, curtea maramureșană a lui Bogdan I al Moldovei, ține de un „cod" al unei discuții anterioare cu Karácsonyi János, de unde, cu toate mișcările lui Roska M., de a săpa *paleolitic* la Igrița sau a căuta *paleolitic* la Otomani și Sălacea, se sfîrșesc cu săpături în cimitirul feudal timpuriu de la Biharea. Poate de aceeași nuanță sunt și îndoielile față de „directorul meu", D.M. Teodorescu, pe care îl va regreta mai apoi, față de nevenirea la timp a fondurilor (cînd și unde nu se întîmplă ?), și mai ales *curiosul* neinteres, pentru un paleolitican, pentru săpăturile paleolitice din județul Hunedoara, de la *Cioclovina* și *Federi*. Nu dorim să angajăm în acest sens discuții de nici un fel, așteptînd cu răbdare apariția de noi documente scrise, ca cele din *anexe*, pentru a-l acuza pe M. Roska de *dezinteres*, sau *neprofesionalism* în cazul săpăturilor de la *Cuhea*, căci poate fi

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

lumina izvoarelor, o pagină din *istoria archeologiei* române, încă nescrise, istorie a arheologiei române în care marele învăţat, alt *impar moldovean*, născut în sătucul Perchiu — Huruieşti, reprezintă o *axă a lumii*, o *axă a istoriei archeologiei române*, care îşi găseşte o împlinire în opera sa, unde la loc de cinste e şi contribuţia la ctitorirea Universităţii din Cluj-Napoca, şi a cercetărilor moderne de arheologie.

Oradea, România, 15 februarie 1992

---

la mijloc *întîmplarea*, ca în orice cercetare arheologică, deşi săpătura îi era la îndemînă, fiind în apropiere de Sighetul Marmaţiei, unde, scrie M. Roska, cu omenie, se afla „între ai mei", deci într-o regiune ce-i era omenește apropiată.

Cercetările ulterioare au dus la descoperirea curţii voievodale a voievodului român maramureşan Bogdan, viitorul mare organizator de ţară independentă, *Bogdan I al Moldovei*. Redăm cele scrise de un specialist în acest domeniu, arheologul bucureştean Radu Popa: „Pe temeiul acestor arătări şi a ştirilor documentare păstrate a fost întreprinsă în vara anului 1923 o campanie de săpături arheologice la Cuhea şi în alte cîteva sate din împrejurimi. Nu cunoaştem mai amănunţit nici locul şi amploarea acestor cercetări. Se pare că exceptînd „urmele unui zid de piatră şi cîteva resturi de cărămizi şi de tencuială" găsite la Cuhea în punctul numit „la cruce", rezultatul a fost negativ", adăugînd în nota de la subsol „Comisiunea Monumentelor Istorice, secţiunea pentru Transilvania, *Raport cu privire la lucrările din al doilea an de funcţionare (1922/1923)*, Cluj, 1924, p. 12 şi urm. Cercetările au fost conduse de M. Roska. Într-un raport înaintat comisiei, acesta a arătat că „nici-o urmă de aşezare sau vieţuire nu s-a găsit aşa că pe terenul ştiinţei tradiţia s-a terminat, ea rămînînd numai în sufletul poporului care a păstrat-o şi o va mai păstra veacuri de-a rîndul". Săpăturile din anii 1964—1965 au scos la iveală *Reşedinţa feudală* şi *ruinile bisericii de piatră* de la *Cuhea*, v. Radu Popa, *Mircea Zdroba, Şantierul arheologic Cuhea. Un centru voievodal din veacul al XIV-lea*, Baia Mare, 1966, p. 7, nota 20 şi fig. 4 şi fig. 23—26; în anul 1970 afirmaţiile lui R. Popa sunt şi mai ferme: „Referindu-ne doar la cercetările de arheologie prefeudală şi feudală, menite să furnizeze informaţii pentru subiectul pe care ni l-am propus, nu putem menţiona decît săpăturile efectuate imediat după primul război mondial în Maramureş sub conducerea lui Márton Roska. Ele s-au desfăşurat la Cuhea, Săliște şi Ieud, în cîteva obiective de care se legau legende locale. *Lipsite de metodă sau poate lipsite de interes* (s.n.), cercetările nu au dat rezultate şi au fost abandonate", iar în notă precizează: „Comisiunea Monumentelor Istorice, Sect. ptr. Transilvania, *Raport cu privire la lucrările din al doilea an de funcţionare (1922/1923)*, Cluj, 1924. În raportul său conducătorul cercetărilor a declarat: „Nici o urmă de aşezare sau vieţuire nu s-a găsit, aşa că pe terenul ştiinţei, tradiţia s-a terminat, ea rămînînd numai în sufletul poporului care a păstrat-o şi o va mai păstra veacuri de-a rîndul" *(op. cit.*, p. 12). *Afirmaţia este neîntemeiată, în acelaşi loc săpăturile noastre au dat rezultate*" (s.n.), R. Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970, p. 18, nota 16, fig. 13 — *Cuhea* — Ruinele bisericii bogdăneştilor; Fig. 16. — *Cuhea* — Reşedinţa bogdăneştilor. Plan de situaţie; Mihai Berza, în *Prefaţă*, la R. Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970, p. 11 precizează: „De prim interes sunt descoperirile de la reşedinţa fortificată a Bogdăneştilor de la *Cuhea* (s.n.), care ajută la înţelegerea condiţiilor generale de dezvoltare a Maramureşului în acea epocă. Existenţa unei *arhitecturi religioase din piatră* (s.n.S.D.) în Maramureşul veacului al XIV-lea, poate chiar de la sfîrşitul secolului precedent, apare azi dovedit."

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

ANEXE

1

Muzeul Țării Crișurilor, Istorie, Documente, Nr. 1490

Kedves János Bátyám !

Amennyiben perfectuálódnék az idei ásatás és néprajzi gyüjtés kérdése, kérem engem a következö czímre értesíteni *Sighetul Marmației, Str. V. Alecsandri 19. Kincsesy Bogdán leveleivel.*

E hó 15-én t.í. én már utra kelek, hogy a hó második felében lehetöleg végezzem el a müemlékbizottság megbízása folytán nekem kiosztott ásatásokat Konyhán, Mikolafia Bogdán lakásának helyén.

Úgy intézném dolgaimat, hogy onnét visszatéröben fognék hozzá a váradi muzeum munkálataihoz.

Miképpen utolsó találkozásunkkor emlitettem, régészeti szempontból kivánatos volna folytatni az Igricz-barlang feltárását, mert ott 1913-ban konstatáltam a diluvinális ember nyomait s azóta alszik az egész dolog.

Mindenképpen kérek egy pár soros értesítést, hogy tudjam, miképpen oszszam be az idömet, mert már a bánátiak is felkértek több ásatás vezetésére s onnét is a napokban várok végleges értesítést, hogy a nyár hátralevö részéra kidolgozzam a programmomat.

Öszinte ragaszkodással

Kv. 1923. jul. 9 szeretö öccse

str. Ghersscu 2. Roska Márton

1.

Dragă Frate János,

În eventualitatea că s-ar perfecta problema săpăturilor din acest an și achizițiile etnografice, vă rog să mă înștiințați la următoarea adresă *Sighetul Marmației, Str. V. Alecsandri, 19.*

Scrisori pentru comoara lui Bogdan *.

În această lună, în data de 15, eu plec, astfel că în a doua parte a lunii pot deja să efectuez săpăturile încredințate din partea Comisiei Monumentelor ; voi săpa la Cuhea, pe locul casei lui Bogdan, fiul lui Micola **.

---

* Probabil, joc de cuvinte, nu exclus ironic, dintr-un dialog ante-

** Probabil, joc de cuvinte, nu exclus ironic, dintr-un dialog anterior.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În aşa manieră aş aranja lucrurile ca întors de acolo să încep cercetările cu Muzeul din Oradea.

Am mai pomenit, în ultima întîlnire a noastră, că din punct de vedere arheologic, ar fi folositor, ca să continuăm săpăturile din peştera Igriţa, fiindcă acolo, în anul 1913, am surprins vestigiile omului diluvial, şi de atunci doarme toată treaba.

În orice caz, vă rog să-mi trimiteţi o înştiinţare, de cîteva rînduri ca să ştiu cum să-mi împart timpul, deoarece şi cei din Banat m-au rugat să preiau conducerea la mai multe săpături ; în aceste zile şi de la ei aştept un răspuns hotărîtor, pentru ca în felul acesta să îmi pot face programul timpului cît a mai rămas din vară.

Cu sinceră dragoste

Cluj, 9 iulie 1923

Fratele iubitor,
Roska Márton

2.

Muzeul Ţării Crişurilor, Istorie, Documente, Nr. 1489

Kedves János Bátyám !

Itt bennt Erdélyben is érzik, hogy maholnap itt az ideje a külsõ munkálatoknak. Eszemben is volt, hogy írok, de a sors alaposan meglátogatott.

Valami háborús hülésböl kifolyólag rettenetesen el kezdett fájni a jobb szemöldöcsontom (etmoiditis) s a sok szenvedés vége operálás lett, minek rendjén kiszedték a rostacsontokat.

Szombat óta járogatok ki a múzeumba s naponként egyszer kezelöorvosomhoz utókezelésre.

Azzal biztat, hogy úgy tiz nap múlva rendben leszek.

Azután készséggel, jó szívvel állok rendelkezésre.

Hogy a kecske is jól lakjék, a káposzta is megmaradjon, turnusokra fogjuk osztani az ásatást.

Az elsö hetet szeretném még áprilisben elvégezni. Esetleg nagy héten mennék ki egy pár napra s húsvét negyednapján megint.

Ez allat az idö alatt a részleteket illetöleg is betekintést nyernék a temetö és telep lelkéba, a munkásaimat is kinevelném úgy hogy a folytatólagos turnusok könnyebben mennének.

Én innét minden eszközt, fényképezögépet stb. viszek magammal.

Kérem szíves értesítését, hogy kb. mennyi pénz áll rendelkezésre ?

Ami elszállásolásomat s a Biharon való tartozkodásommal járó dolgokat illeti, Tarnoczy Lajos jó szivvel fog rendelkezésemre állani.

A turnusok beosztása az anyagiakon múlik.

Nem mulaszthatom el, hogy ismét szót ne emeljek az igriczbarlangi ásatások érdekében.

Nem lehetne az idén erre is áldozni ?

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

A bihari lenne muzeumuk elsö rendszeres ásatáso, az igriczbarlangi pedig palaeolithikummal gazdagítani a váradi muzeumot.

Érmihályfalva felöl is jöttek volt hírek az összel, — telepekröl, temetökröl áldozatkészségröl. Csak hírek maradtak ?

Szeretettel üdvözli, tisztelö öccse

Kv. 1924 III. 31 Roska Márton

2.

Dragă Frate János !

Aici, în Transilvania, se simte că azi-mîine va fi vremea cercetărilor de teren. Aveam de gînd să vă scriu, dar soarta m-a lovit destul de crunt.

Dintr-o răceală din vremea războiului, a început să mă doară foarte tare osul frontal drept (etmoiditis) și la capătul multor suferințe am ajuns la o operație, prin care mi s-au extras cîteva oase.

De sîmbătă merg la muzeu și o dată pe zi trec la medic pentru tratament post-operatoriu. Medicul mă încurajează că, peste zice zile, mă vindec cu totul. După aceea vă stau la dispoziție din toată inima, cu multă plăcere.

Ca să satur capra și să rămînă și varza, săpăturile vreau să le împart în etape. Prima săptămînă vreau s-o efectuez în aprilie. Eventual m-aș duce cîteva zile în săptămîna mare, ca, apoi, a patra zi de paști, din nou.

În acest timp aș putea să verific în amănunțime detaliile și aș putea să constat dinamica intimă a așezării și cimitirului, mi-aș forma și muncitorii, de așa manieră ca etapa următorea să continue mai ușor.

Îmi iau cu mine toate uneltele, aparatul de fotografiat etc.

Vă rog să mă înșiințați despre suma care o avem pentru săpături.

În ceea ce privește cazarea și problemele legate de prezența mea la Biharea, Tarnóczy Lajos mă va ajuta cu plăcere.

Organizarea etapelor campaniei depinde de fondurile ce le avem la dispoziție.

Nu pot scăpa acest prilej să nu ridic, din nou, problema săpăturilor din peștera Igrița. În acest an nu s-ar putea sacrifica niște bani și pentru această cercetare ?

Săpăturile de la Biharea ar fi prima cercetare sistematică a muzeului vostru, iar materialele de la Igrița ar îmbogăți paleoliticul muzeului orădean.

În toamnă mi-au sosit vești și dinspre Valea lui Mihai, privind așezări, necropole, nevoia de a face eforturi în vederea cunoașterii acestora. Au rămas numai vești ?

Vă transmit multe salutări

Cu drag,
Roska Márton

Cluj, 31.III.1924

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Muzeul Ţării Crişurilor, Istorie, Documente, Nr. 1488

Kedves János Bátyám !

Az érmihályfalvi anyag régen becsomagolva várja hazaküldését. Szó van azonban arról, hogy esetleg le kell törölnöm ez évi őskori ásatásaimat s amig ez a kérdés nem tisztázódik, várnom kell a ládika elküldésével.

Soraimat éppen szent Karácsony elött kapja meg János Bátyám. Érjék meg jó egészségben s töltsék el kellemesen. Az újesztendő hozzon csak örömet, boldogságot és megelégedést kedves mindnyájuknak.

Sok szeretettel

Kv. 1924.XII.20 Roska Márton

3.

Dragă Frate János,

Materialul de la Valea lui Mihai e de mult împachetat şi aşteaptă să fie trimis acasă. Am auzit însă, că eventual, trebuie să anulez săpăturile mele de preistorie din acest an, şi pînă se clarifică problema, trebuie să stau cu expedierea lădiţei.

Aceste rînduri, Frate János, le vei primi chiar în ajunul Crăciunului. Rîndurile mele să vă găsească sănătos şi să petreceţi Crăciunul frumos. Anul Nou să ne aducă tuturor numai bucurie, fericire şi multe împliniri.

Cu mult drag

Cluj, 20.XII.1924 Roska Márton

4.

Muzeul Ţării Crişurilor, Istorie, Documente, Nr. 1484

Kedves János Bátyám !

Tegnap reggel kerültem haza.

A második turnusban ásattam Szalacson a Várboton és Ottományban a Földvárban.

A Várboton a következőket konstatáltam :

A felszin alatt 30 cm.-re bolygatott sírokra akadtam, még pedig aránylag kis területen többre, lejjebb pedig kelet-nyugati keltezésben koporsós temetkezésű bolygatatlan sirokat ástam ki. Egy kis területen 16-ot a bolygatottakkal együtt. Mellékletet egyik mellett sem leltem. Leltem azonban szorványosan két hajkarikát, vagy fülbevalót, melyek analogiáit megtaláltam tavaly a bihari temetöben batált árpádkori sírokban.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Már most úgy alakul a dolog, hogy a felső bolygatott sirok a régebbiek, ezeket szedték ki, mikor a koporsós temetkezések részére sírt ástak.

Egy pár cserép, középkori jellegű, rendes kisérő jelenség a szénnyomokkal együtt. Ezt a Biharon s másutt is konstatáltam.

Cserepeim még mosatlanok s így nincs kizárva, hogy közöttük őskori is akad.

Ebben az esetben elébb őskori telep volt a Várboton, aztán, kb. ar Árpádok korában temetkeztek ott (esetleg már a népvándorlások korában), majd, talán nem is sokkal ez után koporsós temetkezések kerültek a földbe s a végén építkeztek ezen a kimagasló ponton.

A sírok korának megállapítása végett, alkalmilag tovább kellene folytatni a munkálatokat.

Ottományon a Földvárat kezdetem ásatni, ami voltaképpen egy kimagasló sziget az Érben, a milyen több is lehet.

A még rendelkezésemre álló anyagi erők nem engedtek meg, csupán egy rövidebb lélegzetü dolgot. Igy sikerült megállapítani, hogy a telep keletkezési ideje a Kőkor végére esik s belenyulik a bronzkorba s e tekintetben szoros rokonságban van a Várhegy bronzkori kulturális maradványaival.

A leletek három ládában csomagolva várják az ideküldést, mit a jó Andrássy dr. eszközöl.

Mihelyt megjönnek, munkához látok. Kérdés azonban, el tudok-e készülni vele a közgyűlésig? Sok a ragasztani való stb. Ha igen, ezer örömmel vállalkozom arra, hogy a közgyülésen erről beszéljek. Ha nem ajánlanám hogy illeszszünk be egy vetitett képes elöadász, mely mindig jobban vonz. Beszélnék a technikáról, fémek kulturális szerepéről, támaszkodva a tűzről mondottakra annak idején. Esetleg *csináljuk ugy a dolgot, hogy a muzeumi közgyülésen bemutatnám az ottományi gyönyörü anyag egy részét s östve tartanám meg a vetített képes előadást.*

Belépti díj mostan sem lesz, de a bihari ásatások folytathatása érdekében önkéntes adományokat szivesen fogadunk. Ezt a vetített képes előadást östvére, olyan időre kell tenni, mikor a publikum jöhet s főképpen az a publikum jöhet, melynek van a zsebében.

Perédi barátunk s más újságirók vegyék kezükbe a dolgot, dolgozzák meg a publikumot, keltsenek érdeklődést nemesak a varosban, hanem a vidéken is.

Én meg vagyok győződve, hogy sikerülni fog.

Nekünk t.i. az idén föltétlenül be kell fejezni a bihari temető ásatását.

Most irok Andrássynak s megpenditem előtte a delgot, hogy annak idején Váradról átmennék Mihályfalvára s az ottani érdeklödöknek is bemutatnám az anyag egy részét s ott is beszélnék. Esetleg ott is összegyül valami, a mivel a Várbotot tisztázni lehetne.

Parancsoljon velem János Bátyám, a hogy jónak látja. Én jó szívvel, teljes lélejes lélekkel állok rendelkezésre, a mig a jó Isten dolgoznom engedi.

Őszinte regaszkodással

Roska Márton
szerető öccse

Kv. 1925.IV.22

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

4.

Dragă Frate János,

Ieri dimineaţă am ajuns acasă.

În a doua etapă am săpat la Sălacea pe Várbot şi în Cetatea de Pământ de la Otomani.

Pe Varbot am constatat următoarele :

Sub 30 cm de la suprafaţă am găsit mai multe morminte deranjate, răspîndite pe o suprafaţă relativ mică, dar mai jos în direcţia est-vest, am săpat morminte cu sicriu, nederanjate. Pe această suprafaţă mică, am găsit 16 morminte, împreună cu cele deranjate. La nici unul nu i-am găsit inventarul. Răzleţ însă au fost descoperite două inele pentru păr sau cercei, cu analogii în descoperirile, din anul trecut, în cimitirul de la Biharea, în mormintele datate în epoca arpadiană.

Deci aşa stau lucrurile, cu mormintele deranjate de deasupra sunt cele mai vechi şi au fost deranjate cu ocazia săpării gropilor pentru înmormîntările cu sicrie.

Cîteva cioburi de factură medievală şi urme de cărbuni sunt elemente mereu prezente. Această asociere am constatat-o şî la Biharea şi în alte părţi.

Materialul arheologic adus de pe şantier încă nu a fost spălat, şi, astfel, nu este exclus ca să existe, printre celelalte materiale, şi piese preistorice.

În această posibilitate înseamnă că putem admite că iniţial, pe Várbot, a existat o locuire preistorică, pe urmă mormintele din perioada arpadiană (cu începuturile, eventual în epoca migraţiilor), apoi, nu cu mult după aceea au urmat mormintele cu sicrie, şi numai după aceea s-au ridicat construcţiile pe acest punct înalt.

Pentru plasarea în timp a mormintelor ar trebui să continuăm săpăturile, dacă s-ar ivi ocazia.

La Otomani am început să sap la Cetatea de Pământ, care e, de fapt, o insulă mai ridicată în zona Erului, aşezări de acest tip trebuie să fie mai multe.

Posibilităţile materiale care mi-au stat la dispoziţie nu mi-au permis decît o săpătură mai restrînsă. Dar am reuşit să constat că începutul aşezării se poate data la sfîrşitul epocii pietrei şi ajunge pînă la epoca bronzului, în acest sens materialul strîns din aşezare a intim înrudit cu vestigiile arheologice datînd din epoca bronzului de pe Várhegy.

Materialele arheologice împachetate în trei lăzi îmi vor fi trimise de bunul doctor Andrássy.

Imediat după ce sosesc, încep să le studiez. Problema e dacă le voi termina de studiat pînă la adunarea generală? Este mult material de restaurat etc., însă dacă voi termina, cu multă bucurie mă angajez să prezint aceste descoperiri la adunarea generală. Dacă nu, propun să facem o comunicare cu diapozitive, care totdeauna e mai atractivă. Aş vorbi despre tehnicile respective, despre rolul cultural al metalelor, bazîndu-mă pe cele spuse atunci despre foc. Eventual să aranjăm lucrurile de aşa manieră ca în adunare la muzeu să prezint o parte din minunatul material de la Otomani, iar seara aş ţine o comunicare însoţită de proiecţii.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Nu va fi pusă nici acum taxă de intrare, dar vom primi cu drag donații benevole, în interesul continuării săpăturilor de la Biharea. Comunicarea cu proiecții cred că ar trebui să o fixăm pentru seară cînd poate să vină publicul, și, mai ales, publicul acela care dispune de bani.

Prietenul nostru Perédi, și alți ziariști să facă puțină treabă și să influențeze publicul, trezindu-i interesul pentru aceste descoperiri, nu numai în oraș, ci și în județ.

Eu sunt convins că va reuși.

Noi, în anul acesta, oricum, trebuie să terminăm săparea cimitirului de la Biharea.

Acum îi voi scrie și lui Andrássy să-i amintesc că atunci, de la Oradea aș merge și la Valea lui Mihai pentru a prezenta celor interesați de acolo o parte a materialului descoperit. Eventual și de acolo s-ar putea strînge ceva bani pentru a clarifica cercetările de pe Várbot.

După cum vedeți, Frate János, vă stau cu plăcere la dispoziție. Cu inimă deschisă și suflet curat vă stau la dispoziție, atîta timp cît bunul Dumnezeu mă ajută să lucrez.

Cu sinceră stimă

Cluj, 22.IV.1925

Al vostru Frate iubitor,
Roska Márton

Muzeul Țării Crișurilor, Istorie, Documente, Nr. 1485

Kedves János Bátyám !

Én még mindig itthon várom, hogy igazgatóm rendezze az ásatási költségek felvételének, kiosztásanak nagy kerdését. Ugy hirlik, hogy talán kedden utra kelünk valamennyien Hunyad megyébe. Én Csoklovinát és Fegyvert fogom folytatni.

A nagy várakozásban réértem, hogy az érmihályfalvi telep anyagát is beszámozzam. Itt küldöm ezt a leltárkivonatot is. Ezzel asztán be is fejeztem az egész anyag leltározását, a mi nálam van s lerajzoltatásra vár. A muzeumőr folytathatja a további leltérozást az 5701 számmal.

Nem tudom, mikor merre leszek ? Ha netalán sikerülne augusztus végéig összehozni annyi pénzt, hogy Biharon tovább dolgozzam, parancsoljon az értesítést ide Kolozsvárra küldeni, mert havonkint csak haza nézek. Az sincs kizárva, hogy valamelyik utam kapcsán magam is benézek Váradra.

Itt sokaknak nem tetszik, hogy a Német Régészeti Intézet levelező tagjává választoto.

Ezzel szemben én karavánnak képzelem magam s megyek a magam utján előre.

Őszinte ragaszkodással, szerető öccse

Kv. 1925.VII.19

Roska Márton

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

5.

Dragă Frate * János,

Sunt acasă şi încă tot aştept ca directorul meu să aranjeze marea problemă a primirii şi împărţirii fondurilor pentru săpături. Aşa se aude că, eventual, marţi vom porni la săpături în judeţul Hunedoara. Eu voi continua (săpăturile) la Cioclovina şi Federi.

În marea aşteptare am avut timp să inventariez materialele din aşezarea de la Valea lui Mihai, extrasul de inventar vi-l trimit acum. Cu aceasta am terminat inventarierea întregului material ce mai este la mine şi aşteaptă să fie desenat. Muzeograful poate să continue inventarierea, cu numărul 5701.

Nu ştiu unde şi cînd o să fiu ? Dacă cumva s-ar putea aduna banii necesari pînă la sfîrşitul lunii august, să pot continua săpăturile la Biharea, vă rog să trimiteţi înştiinţarea aici la Cluj, pentru că periodic mă întorc acasă. Nu este exclus că într-o asemenea călătorie să ajung şi personal la Oradea.

Aici multora nu le place că am fost ales membru corespondent al Institutului Arheologic German.

Faţă de această situaţie nu mă sînchisesc şi merg pe drumul meu înainte.

Cu sinceră stimă,

Fratele ** iubitor
Roska Márton

Cluj, 19.VII.1925

6.

Muzeul Ţării Crişurilor, Istorie, Documente, Nr. 1486

Kedves jó János Bátyám !

Egyebet keresve, ráakadtam a bihari elszámolás adataira s így küldöm a térképpel egyetemben, ami nem fért be a ládába, amit még tegnap vonatra adattam. A fennmaradó 35 lejt pénzben és bélyegben mellékelem.

Még egy pár napig apasztok a dolgaimon s futok fel a feleségemmel M.-Szigetre egy pár napra, hogy felejtsem a bajaimat a mieink körében.

Hivnak erősen a szept. 14—24. közt Bpesten s M.o. barlangvidékén tartandó palaeolithikus kongresszusra, amit a magyarok a németekkel karöltve rendeznek, Beigértem részvételemet s előadások tartását is. Nem tudom azonban, mit hoz a holnap, holnapután. Attól tartok, hogy a jó szándékom hajótörést szenved.

A térképre ráirattam a magyar szöveget, arra esetre azonban, ha kifüggesztik, egy külön szalagra ráirattam a román szöveget is, hogy igy a páritás meg legyen.

Hálás szeretettel

Kv. 1927.VII.31

Roska Márton

* În sensul de frate mai mare, nene, unchi, mentor, etc.
** În sensul de frate mai mic, discipol etc.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

6.

Dragă bunule Frate János !

Căutînd altceva, din întîmplare, am găsit actele cu socotelile de la Biharea pe care le trimit împreună cu harta, care n-a intrat în ladă, pe care am trimis-o ieri cu trenul. Cei 35 lei rămași vi-i anexez în timbre și bani.

În cîteva zile vreau să-mi rezolv cîteva probleme personale și fug cu soția la Sighetul Marmației, ca între ai mei, să uit de necazurile mele. Sunt chemat la Congresul de paleolitic din 14—24 septembrie ce se va ține la Budapesta și în regiunea peșterilor din Ungaria. Congresul este organizat de maghiari și germani. Am promis că voi participa și voi ține cîteva conferințe. Nu știu însă ce aduce ziua de mîine sau de poimîine. Mi-e frică că buna mea intenție va eșua.

Pe hartă s-a scris textul maghiar, dar în cazul în care va fi expus, pe o bandă separată, s-a scris și textul românesc ca să existe o paritate.

Cu drag și stimă,

Cluj, 31.VII.1927
Cluj ,31.II.1927 Roska Márton

7.

Muzeul Țării Crișurilor, Istorie. Documente, Nr. 1487

Kedves János Bátyám !

Ma ír Perédi György, váradi újságíró.

Roppant melegen ajánlja fel a sajtó támogatást az anyagi eszközök magteremtése érdekében, hogy a jövő tavaszon tervezett ásatásokat nyélbe üthessük.

Küld a Nagyváradból egy kivágott cikket, melyben az ottományi és érmihályfalvi temetökről, telepekről is szó van.

Roppant fontos dolgok magukban is, de annál fogva is, hogy renszeres feltárás esetén hitelesítő jelentőségüek.

Én Perédit János Bátyámhoz utasitottam, hogy tervezett akcionk helyi, váradi részét együtt beszéljék meg.

Én még meglevő energiámmal és lelkem egész erejével állok rendelkezésükre s bármikor kapom az értesítést (lehetőleg egy héttel előbb !) készséggel megyek.

A volt muz. felügyelő jogtalanul használja a czimet.

Jó lesz az ilyen fajta emberek előtt ovatosnak lenni, mert kiszámíthatatlanok ; ez a gyerek pláné saját magával szemben is.

Őszinte ragaszkodással

Kv. 1929.X.26 szerető öccse
Roska Márton

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

7.

Dragă Frate János,

Azi am primit o scrisoare de la ziaristul orădean Perédi György. Mi se oferă, foarte călduros, sprijinul presei, în vederea obţinerii mijloacelor materiale ,pentru organizarea săpăturilor în primăvara viitoare.

Îmi trimite un articol decupat din ziarul Nagyvárad, în care este vorba de aşezările şi necropolele de la Otomani şi Valea lui Mihai.

Ele constituie în sine, ştiri deosebit de importante, dar mai ales, în cazul organizării unor săpături sistematice, vor avea valoare documentară.

Pe Perédi János l-am trimis la Dumneavoastră ca să discutaţi împreună problemele locale, orădene, ale acţiunii planificate.

Eu vă stau la dispoziţie cu toată energia şi puterea sufletului meu, şi, oricînd mă veţi înştiinţa (măcar cu o săptămînă anticipare), mă duc cu plăcere la Dv.

Fostul custode al muzeului poartă acest titlu fără drept.

E bine să fii prudent în faţa unor astfel de oameni, pentru că sunt făţarnici, mai ales acest tînăr, care şi faţă de el însuşi e incorect.

Cu ataşament sincer,

Cluj, 26.X.1929

Fratele iubitor,
Roska Márton

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

TEXTELE INSCRIPȚIILOR REDACTATE DE VASILE PÂRVAN SPRE A FI SĂPATE PE PEREȚII ARCULUI DE TRIUMF DIN CAPITALĂ

de ALEXANDRA-CRISTINA PĂUNESCU

Într-un articol referitor la Arcul de Triumf, C. Kiriţescu, autorul emoţionantei Istorii a războiului pentru întregirea României, scria următoarele „Acest Arc de Triumf, clădit după asemănarea celor cu care împăraţii romani nemureau biruinţele lor asupra barbarilor, va rămîne neclintit pe locul său de-a lungul veacurilor viitoare ca să povestească urmaşilor noştri faptele măreţe prin care strămunii lor au săvîrşit Unirea cea mare a tuturor Românilor. El este poemul de piatră izvorît din simţămîntul mîndriei şi recunoştinţei pentru vrednicia, jertfirea şi gloria românească" [1].

La 1 decembrie 1918, ziua în care românii din Transilvania se adunau la Alba-Iulia pentru a proclama unirea Ardealului cu România mamă, prin locul pe care se ridica frumosul şi măreţul monument de pe şoseaua Kisselef, a trecut Regele Ferdinand I, întregitorul de ţară, care se înapoia în cetatea de scaun a Bucureştilor în fruntea eroicei sale armate. Alături de Marele Biruitor se afla Regina Maria, aceea ce fusese „zîna îmbărbătoare a curajului luptătorilor şi alinătoarea durerilor celor ce sufereau" şi solul Franţei, generalul Berthelot, după care urmau regimentele de la Mărăşeşti, Mărăşti şi Oituz, precum şi ostaşii armatelor aliate : francezi, englezi şi americani [2].

O altă dată memorabilă este aceea de 15 octombrie 1922, zi în care Regele Ferdinand se încorona la Alba-Iulia ca rege al tuturor românilor [3].

[1] Constantin Kiriţescu, *Arcul de Triumf şi Epopeea Română*, 1916—1918—1922—1936, Bucureşti, 1937, p. 3—4.

[2] Idem, p. 4. Solemnitatea a continuat cu defilarea la picioarele statuii lui Mihai Viteazul a armatelor române şi aliate (cf. Generalul N. Negreanu, *Generalul Berthelot*, în *România Eroică*, an. XII, nr. 3—4, martie-aprilie, Bucureşti, 1931, p. 11).

[3] Într-una din cele patru inscripţii păstrate şi astăzi în părţile superioare ale monumentului (ne referim la cea de pe faţada dinspre Băneasa) sînt scrise următoarele: „Liberator de neam şi întregitor de hotare, prin virtutea ostaşilor săi şi vrednicii urmaşi ai eroilor creştinătăţii. Ferdinand, Domn şi Rege al Românilor, şi-a făcut intrarea la 16 octombrie 1922 în cetatea sa de scaun a Bucureştilor după încoronarea de la Alba-Iulia".

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Datorită grabei cu care se organizau solemnităţile, ilustrul arhitect Petre Antonescu propunea Comisiei de Organizare a Serbărilor Încoronării care-l însărcinase cu ridicarea monumentului, realizarea unei construcţii cu temelia de beton, dar cu baza de granit, cu restul structurii tot din beton armat, rămînînd însă ca exteriorul ei să fie executat provizoriu din materiale uşoare, excepţie făcînd doar medalioanele regelui şi reginei, turnate din bronz. Urma deci, ca exteriorul care, după afirmaţiile sale, era partea cea mai grea de executat „să fie ulterior şi cu încetul refăcut din materiale definitive" [4]. Astfel, desăvîrşirea monumentului din materiale „definitive" a suferit, din păcate, o întîrziere simţitoare datorită lipsei de fonduri [5]. Această tergiversare a făcut ca scheletul său de beton să se degradeze destul de mult la exterior.

O dată cu reluarea lucrărilor, un grup dintre cei mai mari artişti ai noştri din care făcea parte Ion Jalea, Corneliu Medrea, Mac Constantinescu şi-au dăruit cu pasiune şi sîrg tot talentul lor pentru ca în ceva mai mult de un an să dea monumentului măreţia sa.

Inaugurarea a fost făcută la 1 decembrie 1936 de către Regele Carol al II-lea [6]. Aceasta este pe scurt istoria unuia dintre cele mai frumoase edificii din capitală pînă la înscăunarea în această ţară a nefastei dictaturi comuniste.

Revenind la prima etapă de construcţie, este important să amintim că din Comisia de organizare a Serbărilor Încoronării făceau parte personalităţi de frunte ale ştiinţei şi artei româneşti, precum : N. Iorga, A. Saligny, arhitecţii P. Antonescu şi Victor Ştefănescu, pictorii Arthur Verona şi Costin Petrescu.

În ceea ce priveşte împodobirea pereţilor de beton armat ai monumentului este necesar să menţionăm că inscripţiile ce urmau să ilustreze grupările de statui, trebuiau redactate de cei trei mari istorici ai acestui neam N. Iorga, Dimitrie Onciul şi Vasile Pârvan [7].

În cele ce urmează ne vom ocupa numai de inscripţiile care aparţin penei ilustrului autor al Geticei.

---

[4] Arhitect Petre Antonescu, *Arcul de Triumf*, Bucureşti, 1929, p. 1—8. (Răspuns la articolul lui Al. Tzigara-Samurcaş, *Arcul de Triumf* apărut în Convorbiri Literare, dec. 1928, Buc., 1929, p. 1—8). Solid construit, Arcului de Triumf îi trebuia după afirmaţia lui P. Antonescu „găteala exterioară de marmură şi bronz".

[5] Constantin Kiriţescu. *op. cit.*, p. 22.

[6] Idem, op. cit., p. 23 ; Grigore Ionescu, Bucureşti. *Ghid istoric şi artistic*, Bucureşti, 1938, p. 325—327 ; Arhitect Petre Antonescu, *op. cit.*, p. 2—3. După el, era necesar ca ulterior Serbărilor Încoronării să se completeze părţi întregi de sculptură care n-au putut figura nici măcar schiţate în decoraţiunea Arcului, cum ar fi figurile de *Victorii* care trebuiau să decoreze timpanele Arcului de cele două părţi ale Coroanei Regale.

[7] În legătură cu autorii inscripţiilor, cu numărul şi poziţia lor, P. Antonescu ne dă o serie de amănunte interesante. El afirmă că în afara marei inscripţii de pe friza în care pana lui N. Iorga prezintă în cuvinte de o grandioasă inspiraţie vieţile şi durerile seculare ale poporului român, pînă la triumful cel mare de sub Regele Ferdinand şi Regina Maria, în afară de cele 8 inscripţii de lîngă grupurile statuilor de ostaşi scrise de D. Onciul şi V. Pârvan, în afară de alte 12 inscripţii în care sînt săpate numele localităţilor reprezentînd cele mai mari victorii din istoria neamului — scrise de Iorga, în afară de acestea, se află săpate pe ambii piloni ai Arcului două mari inscripţii de cîte 8 m înălţime din care prima este proclamaţia Regelui către popor din ziua de 15 august 1916 iar cea de-a doua este proclamaţia dată către ţară în ziua încoronării Regelui ca rege al tuturor românilor. (cf. P. Antonescu, *op. cit.*, p. 6—7).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

O situație fericită a făcut ca să se păstreze manuscrisele-ciornă cu textele ce constituiau atît forma finală ce urma să se sape pe pereții monumentului cît și unele variante ale acestor texte, precum și două schițe-ciorne în creion [8].

Astfel, vom căuta să prezentăm textele acelor inscripții (foi) rămase inedite după cunoștințele noastre și după anul 1922, transferînd la *note*, atît pe acelea ce reprezintă pasaje din capitolele IV și V ale emoționantului său eseu „*Memoriale*" apărut la Editura Națională în 1923, cît și diversele variante.

Este de altfel cunoscut că prelegerea cutremurătoare cu care V. Pârvan deschidea la 7 noiembrie 1918 cursul său de istorie antică, era închinată memoriei camarazilor căzuți în războiul pentru desăvîrșirea unității de stat *(In mortem commilitonum)*, prelegere ce constituie cap. IV — *Rosalia* din *Memoriale*, iar la 26 septembrie 1919 evocă în ședința solemnă de la Academia Română personalitatea împăratului Traian cu ocazia a 18 secole de la moartea sa, comunicare ce formează cap. V — *Parentalia*, din același volum.

I — Inscripția A [9] (fig. 1).

„Cină de moarte cinat-au puternicii biruiți ai Daciei, cînd furtuna deslănțuită de dînșii au dus în al șaselea an al luptei cu Cesarul Nerva Traian la robia patriei lor.

[8] Manuscrisele la care ne referim se află în prezent în Arhiva Muzeului Național de Antichități a Institutului de Arheologie din București.

În ceea ce privește schițele în creion, menționăm că una dintre ele poartă ca titlu: „Inscripțiile pe picioarele Arcului de Triumf (fațadele principale)". În partea de sus a ciornei se indica *Inscripția A* care ar fi trebuit să cuprindă numai două cuvinte (primul de 7—8 litere, iar al doilea de 4—5 litere). *Inscripția B* situată în partea de mijloc ar fi trebuit să conțină între 56—61 litere, grupate în 5 rînduri (r. 1 = 10—11 litere, r. 2 = 12—13 litere; r. 3 = 12—13 litere; r. 4 = 12—13 litere și r. 5 = 10—11 litere).

Inscripția C, aflată în partea de jos, era cea mai mare, ea constînd din 300 de litere.

Cealaltă schiță în creion poartă ca titlu: „Inscripții la Arcul de Triumf". Sînt indicate astfel locul inscripțiilor: a — 2 cuvinte; b — 56—61 litere dispuse în 5 rînduri înalte de 12 cm.; c — 9 rînduri a 8 cm. înălțime cu un total de 300 de litere; d — cîte doi ani însemnați din epoca corespunzătoare figurii (cifrele avînd o înălțime de 12 cm.). Pe fațadele laterale, deasupra portalului trebuiau înscrise două rînduri a 14—15 litere cu înălțimea de 12 cm. Se mai face mențiunea (cu creion roșu) că eventualele spații dintre cuvinte sînt socotite aproximativ o literă și sînt cuprinse în numărul dat al literelor.

[9] Am considerat că este mai corect a prezenta textele tuturor inscripțiilor cu ortografia din textul original.

Menționăm că cel de-al doilea text al *Inscripției A* (fig. 5) pe care-l prezentăm mai jos, constituie un întreg pasaj publicat de Pârvan în *Memoriale* (IV — *Rosalia)*, cf. V. Pârvan, *Scrieri*, București, 1981, ediție îngrijită de Alexandru Zub, p. 540. „Cînd Roma ne-a lăsat iară singuri în cetatea lui Decebal etern-veghetorul, valul năvălirii barbare ne-a acoperit cu totul. Cum se prind de pămînt proptindu-se în multele lor rădăcini copacii înecați de apele furioase ce vor să-i zmulgă cu dânsele, așa ne-am prins noi cu toată tăria sufletului nostru de străvechea noastră țarină daco-romană proptindu-ne în zidul munților noștri ca să nu fim zmulși și târâți de puhoiu. Întreaga noastră putere ne-am cheltuit-o de atunci, Împărate, ca să stăruim pe pământul unde ne-ai pus de strajă. Alții la adăpostul nostru au ridicat iară orașe strălucite, palate de marmoră și temple pînă la cer. Și poeții lor au cântat iară și sculptorii lor au săpat iară, și architecții lor au clădit iară. Și pe cînd noi nici satele noastre nu ni le puteam face pentru un veac de om, ci aceeași generație trăia în locuințe de mai multe ori arse și din

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

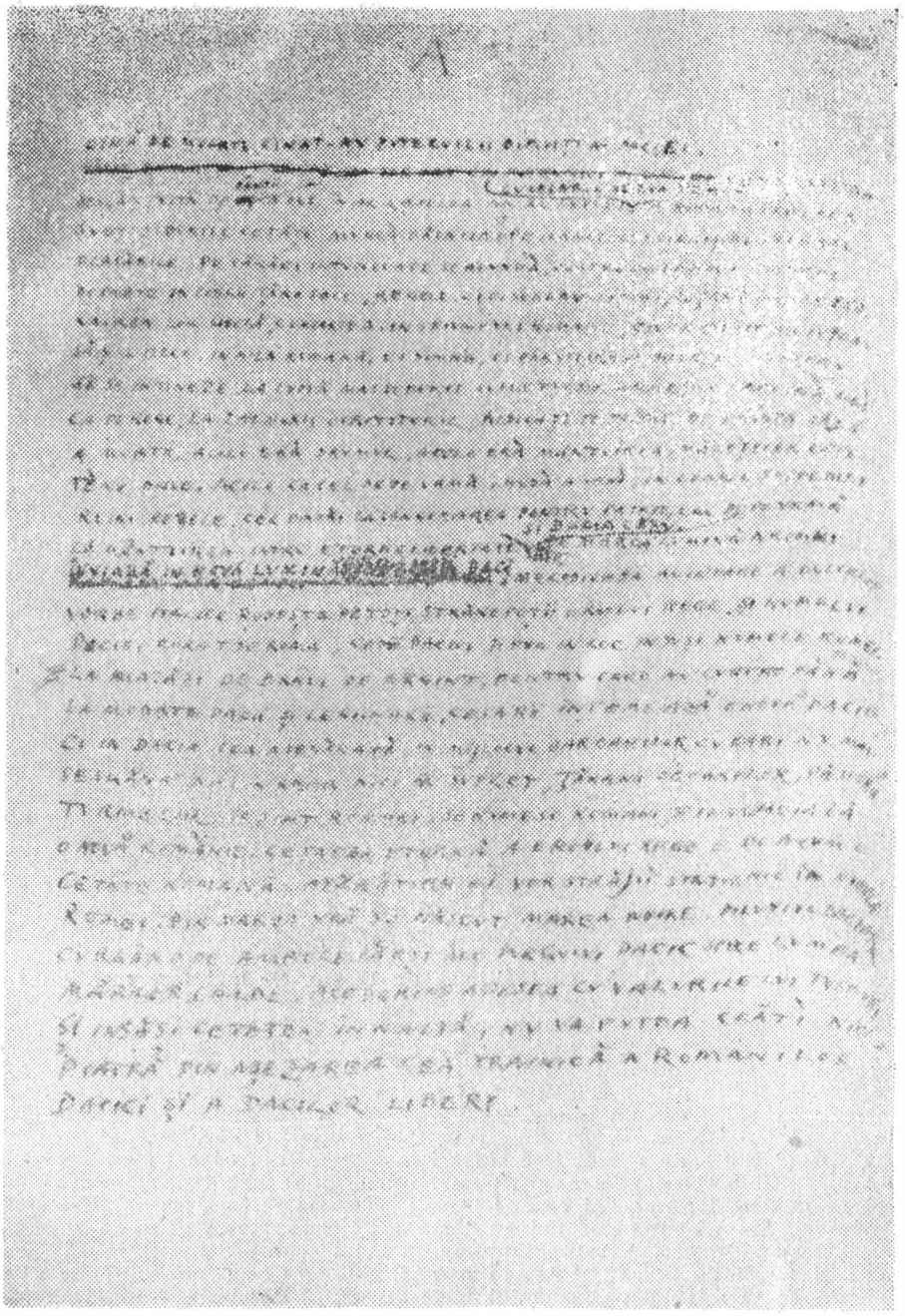

Fig. 1. Inscripția A.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Supt zidurile cetății mugea bătălia. Pe înnaltele coperișuri alergau flăcările. Pe cărări întunecate se afunda, pentru lupte nouă, tot mai departe în codrii țării sale, regele. Ci ei serbau, liberi, în țară încă liberă, venirea lor liberă, cu moartea. În triumfuri romane, grumazul lor nu puteau să și-l plece. În milă romană, ei domnii, ei dăruitorii de milă nu sufereau să se întineze. La luptă mai departe sufletul lor amar nu-i mai îndemna ca pe rege. La Zalmoxis ocrotitorul, ridicați pe palme de blîndă zână a morții, acolo era drumul, acolo era mântuirea, măreților căpetenii dace.

Acolo ca cel de pe urmă, avea a veni, în ceasul supremei ruine, regele. Cel dintâi, la sângerarea pentru patrie, cel de pe urmă la mântuirea, întru eterna libertate. Și Dacia căzu. Dar de marea lumină a Romei înviază în nouă lumină învinșii Daci. Melodioasa alinare a dulcelor vorbe italice robește pe toți strănepoții eroului rege. Și numelui Daciei, furat de Roma, copiii Daciei îi pun în loc însuși numele Romei. La miazăzi de brâul de argint, pentru care au luptat pînă la moarte Dacii și legionarii, Cesarii întemeiază o nouă Dacie. Ci în Dacia cea adevărată, în mijlocul barbarilor cu cari nu mai seamănă nici în graiu nici în suflet, țăranii ogoarelor, păstorii turmelor, se simt Romani, se numesc Romani, și întemeiază o nouă Romanie. Cetatea eternă a eroului rege e de acum o cetate romană. Apărătorii ei vor străjui statornic în numele Romei. Din marea ură s'a născut marea iubire. Diluviul barbar curgând de ambele părți ale burgului dacic spre lumea mărilor calde, acoperind adesea cu valurile lui turburi și însăși cetatea înaltă, nu va putea clădi nici-o piatră din așezarea cea trainică a Romanilor dacici și a Dacilor liberi".

II — Inscripția B [10] (fig. 2).

„Împărăția păgână dela miazăzi înlănțuise de veacuri țara. Noi copiii ogoarelor roditoare înlănțuiți eram pe țarina noastră. Ci Domnul Ioan Alexandru ne făcu iară stăpîni pe pământul strămoșilor. Și ne-am ridi-

nou clădite de vecinicii, martiri ai credinței întru Dacia și Roma, ei cei care înfloreau la adăpostul nostru, se mândreau de opera păcii, care era darul nostru, și se uitau cu dispreț la sărăcia și lipsa noastră. Am trăit, Împărate, de când ne-a lăsat Roma și până în ziua de astăzi, ca Daci în sate iar nu ca romani în orașe. Rezistînd în Dacia, împotriva tuturor veneticilor, reîntinzîndu-ne peste tot ținutul Dacic, dăinuind în simplicitatea, vitejia și neînfricarea țăranilor Daci, de abia azi, după optsprezece veacuri, ne putem iară gândi că sântem și Romani. De abia astăzi legionarii tăi s'au putut întoarce iară, biruitori, la Apulum, la Napoca, la Porolissum, la Sarmizegetusa. După optsprezece veacuri valul năvălirii nordice a fost biruit. Din nou stau strajă la Rin și în munții dacici soldații cu coif roman". (Se specifica ca literele să aibă dimensiunile de 0,05×0,05 m).

[10] Menționăm că cel de-al doilea text al *Inscripției B* (fig. 6), pe care-l prezentăm mai jos, constituie un întreg pasaj publicat de Pârvan în *Memoriale* (— V *Parentalia)*, cf. V. Pârvan, *Scrieri*, București, 1981, ediție îngrijită de Alexandru Zub, p. 509. „Și s-a aruncat atunci, ca o fiară turbată, dușmanul din Apus, să răpue pe eroul solitar care acum nu mai luptă nici pentru a cuceri, nici pentru a apăra, nici pentru a rezista, ci luptă pentru a da sufletului nemuritor al rasei sale chezășia continuității vitejiei de la Thracii cari mureau până la unul și nu se predau, de la Romanii cari continuau lupta chiar când barbarii stăteau în Cetatea eternă, de la Muntenii lui Mircea, de la Moldovenii lui Ștefan. Viteji au fost flăcăii tăi, o Patria mea frumoasă, pretutindeni unde ți-au apărat moșia de năvala dușmană. Dar nicăeri sufletele lor n'au ars de un foc mai mistuitor ca la

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

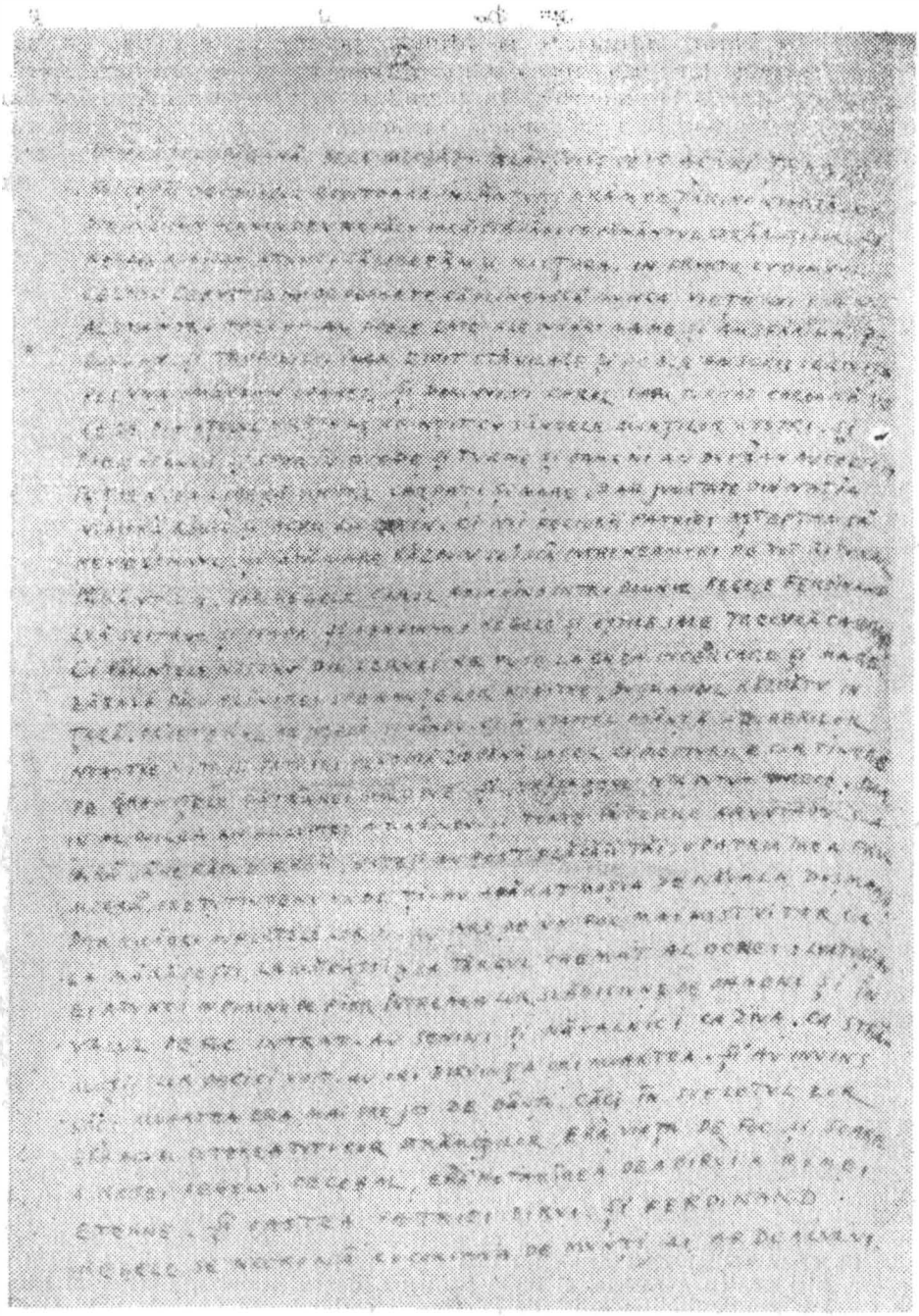

Fig. 2. Inscripţia B.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

cat atunci să liberăm şi noi ţara. În frunte cu domnul cel nou cerut de noi de departe să plinească munca vieţii lui Ioan Alexandru trecut-am apele late ale Dunării mame şi am sfărîmat pe duşman. Şi trufiei lui i-am zidit stăvilare şi pe ele am scris : Griviţa Plevna Smardan Opanez. Şi Domnului Carol i-am turnat cîroană de rege din oţelul vrăjmaş sfinţit cu sîngele morţilor noştri. Şi pace adîncă şi spor în roade şi turme şi oameni an după an au crescut în ţara cea liberă dintre Carpaţi şi Mare. Dar jumătate din naţia noastră robia şi acum la străin. Ci noi feciorii patriei aşteptam să ne vie semnul. Şi iată mare războiu se iscă între neamuri pe tot rotundul pămîntului. Iar regele Carol adormind întru Domnul, regele Ferdinand luă sceptrul şi spada. Şi Ferdinand regele şi oştile sale trecură Carpaţii. Ci părintele nostru din ceruri ne puse la grea încercare şi mare zăbavă făcu plinirei speranţelor noastre. Duşmanul răzbătu în ţară. Prietenul ne înşală şi vîndu. Ci în noaptea adîncă a durerilor noastre vitejii patriei clădiră zid până la cer cu piepturile lor tinere pe graniţele bătrînei Moldave. Şi vrăjmaşul n'a putut trece. Dar în al doilea an al luptei aducîndu-şi toate puterile aruncatu-s-a iară să ne răpue eroii. Viteji au fost flăcăii tăi, o patria mea frumoasă, pretutindeni unde ţi-au apărat moşia de năvala duşmană. Dar nicăeri sufletele lor n-au ars de un foc mai mistuitor ca la Mărăşeşti, la Mărăşti şi la Tîrgul chemat al Ocnei Luatu-şi-au ei atunci în pumnii de fier întreaga lor slăbiciune de oameni şi în valul de foc intrat-au senini şi năvalnici ca ziua. Ca strămoşii lor dacici voit-au ori biruinţa ori moartea. Şi au învins căci moartea era mai prejos de dînşii. Căci în sufletul lor era acum puterea tuturor strămoşilor, era viaţa de foc şi soare a rasei regelui Decebal, era hotărîrea de a birui a Romei eterne. Şi oastea patriei birui. Şi Ferdinand regele se încoronă cu coroana de munţi ai Ardealului".

III — Inscripţia C [11] (fig. 3).

„Şi architectul divin Traian biruind
pe Decebal clădi în munţii Dacilor
cetate nouă. Dar zidul Romanilor nu
putea ţine fără un suflet închis între

Mărăşeşti şi Tîrgul Ocnei. Aici ei n'au mai avut nici speranţa înaintării, nici credinţa rămînerii pe loc. Căci zi de zi hainul care le era tovarăş de luptă îi mâna tot mai înapoi, descoperindu-le prin fuga lui perfidă coasta înspre duşman. Şi totuşi flăcăii tăi n'au dat înapoi împresuraţi s-au despresurat : mânaţi înapoi, s'au întors îndărăt. Ca Făt-Frumos cu Zmeul Zmeilor, ca Iacov cu Îngerul Domnului, ei au luptat lupta dreaptă a vitejiei şi avînd în ei voinţa nestrămutată de a învinge, sau de a muri, ei au învins. Au învins, pentru că a muri nu puteau ; căci în sufletul lor era acum puterea tuturor strămoşilor, era viaţa nemuritoare a rasei Dacoramane, era voinţa de a birui a Romei eterne. Ca învăluiţi în propriile giulgiuri, încă din viaţă, aşa au apărut ei în ziua de hotărîre a bătăliei, în strămoşeştile lor haine albe de ţărani ai ogoarelor roditoare în faţa duşmanului îngrozit de puterea mereu renăscută şi mereu mai nestăpînită a asalturilor lor.

Îngenunchiaţi, voi ce-aţi rămas în viaţă, înaintea maestăţii celor ce au căzut la Mărăşeşti şi Tîrgul Ocna ! Acolo s'au făurit din nou prin moartea incomparabilă, pactul vieţii eterne a rasei noastre".

[11] Se cunosc patru variante ale acestui text pe care le prezentăm integral pentru frumuseţea stilului şi vibrantului lor mesaj. Le vom numerota în ordine de la C1 la C4.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

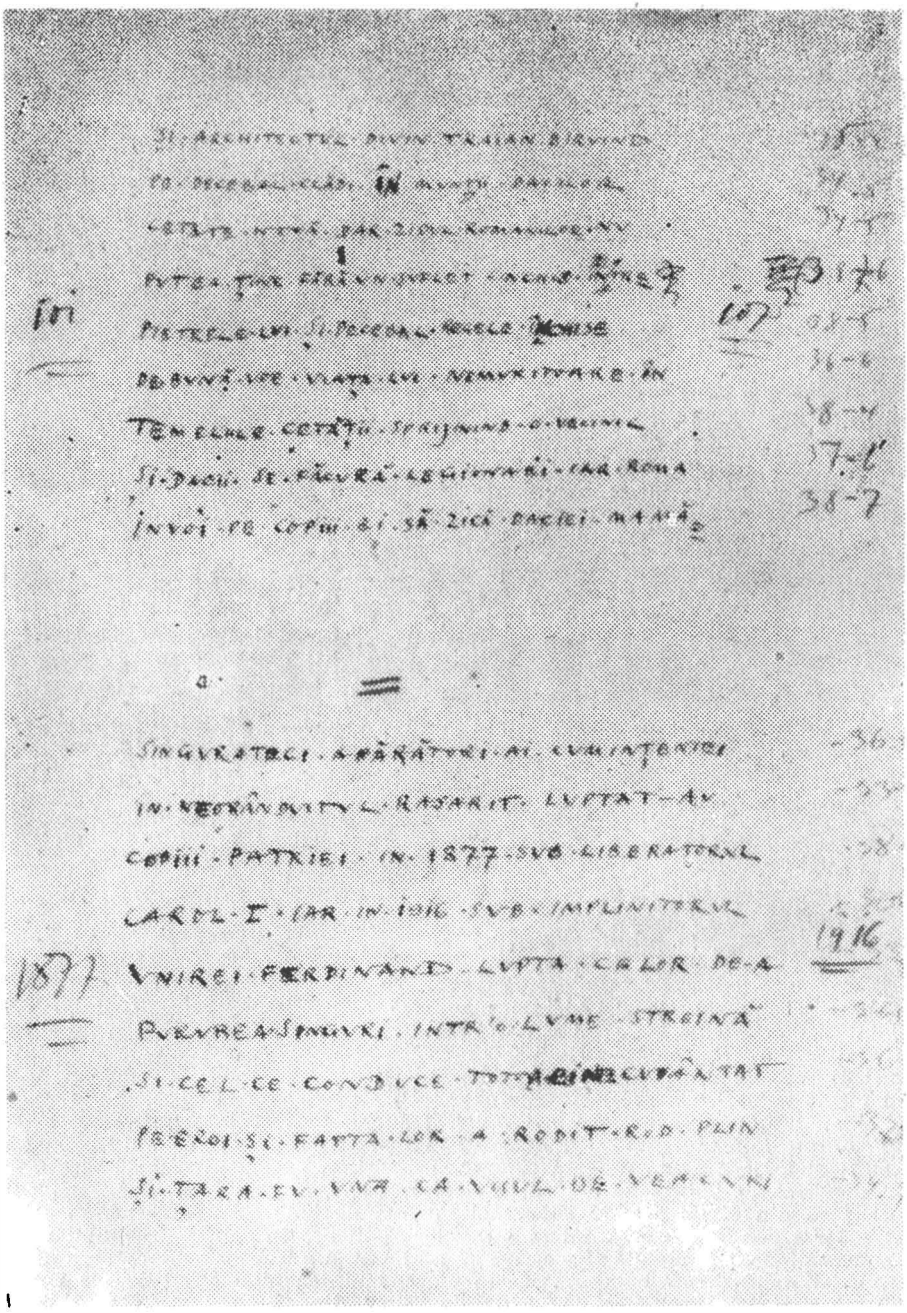

Fig. 3—4. Inscripţia C (fig. 3 — sus) ; Inscripţia D (fig. 4 — jos).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

101 pietrele lui. Şi Decebal Regele închise
de bună voe viaţa lui nemuritoare în
temeliile cetăţii sprijinind-o vecinic.
Şi Dacii se făcură legionari iar Roma
învoi pe copiii ei să zică Daciei mamă." 107

Inscripţia C1 : (fig. 7)

„Putea-va omul şti de mai dragă îi e mama ori tatăl
Putea-vom noi fiii Patriei şi Dace şi Romane hotărî cui să ne
închinăm mai cu smerenie, ori lui Decebal sacrificatul
ori lui Traian Biruitorul ? Căci de sântem Români o
datorăm Romei, dar de sântem pe pământul acesta
o datorăm Daciei. Iar vitejia strămoşilor căci a
fost aşa de mare că Traian le-a ridicat el însuşi
monument de preamăritoare amintire la Roma".

Inscripţia C2 : (fig. 8)

„Traian a dărâmat cetatea de Munţi a lui
Decebal şi din ruinile ei a clădit cetate
de piatră cioplită după chipul roman.
Şi ca să nu să risipească de blestemul Dacilor
cetatea cea nouă, Decebal şi-a închis în zidul
roman viaţa lui jertfind-o. Şi Traian a
ridicat la Roma stâlp uriaş de marmoră
spre glorificarea lui Decebal".

Inscripţia C3 : (fig. 9)

„Şi biruind pe Decebal arhitectul divin Traian clădi :
pe pământul Dacilor ciuntit de sabie şi ars de foc,
o clădire nouă ; pe stânca de granit dacic se
înnalţă templul de marmoră roman. Şi Decebal
sfinţi cu sângele lui nemuritor clădirea cea
nouă ucizându-se la temeliile ei.
Şi Traian onoră memoria lui Decebal
punîndu-i stâlp uriaş de marmoră
în mijlocul Romei".

Inscripţia C4 (fig. 10)

„Şi fiind anul o sută dela Hristos
destinul a aruncat sorţii cine să fie
stăpînul drumului Dunării
şi cetăţii Ardealului. Şi-a
luptat Decebal regele Dacilor şase ani
cu Traian împăratul Romanilor. Şi s-a
plecat cumpăna de multe ori cînd spre
Romani cînd spre Daci. Dar în al şaselea
an flamurile Dacilor s-au închinat. Şi
Romanii au stăpînit peste toată ţara Carpaţilor
şi ţara Dacilor s-a făcut ţara Românilor".

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

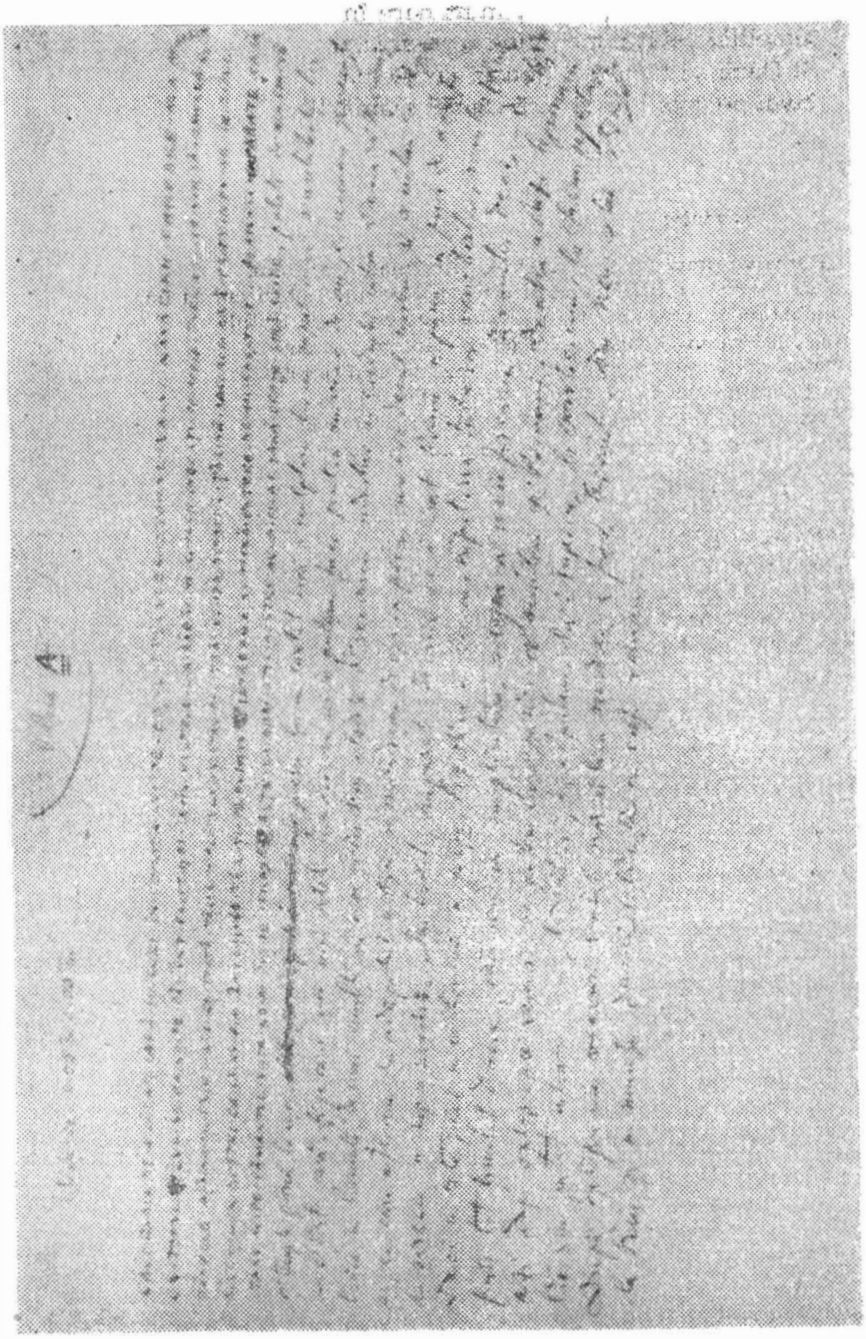

Fig. 5. Inscripția (Placa) A. Text publicat în Memoriale.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

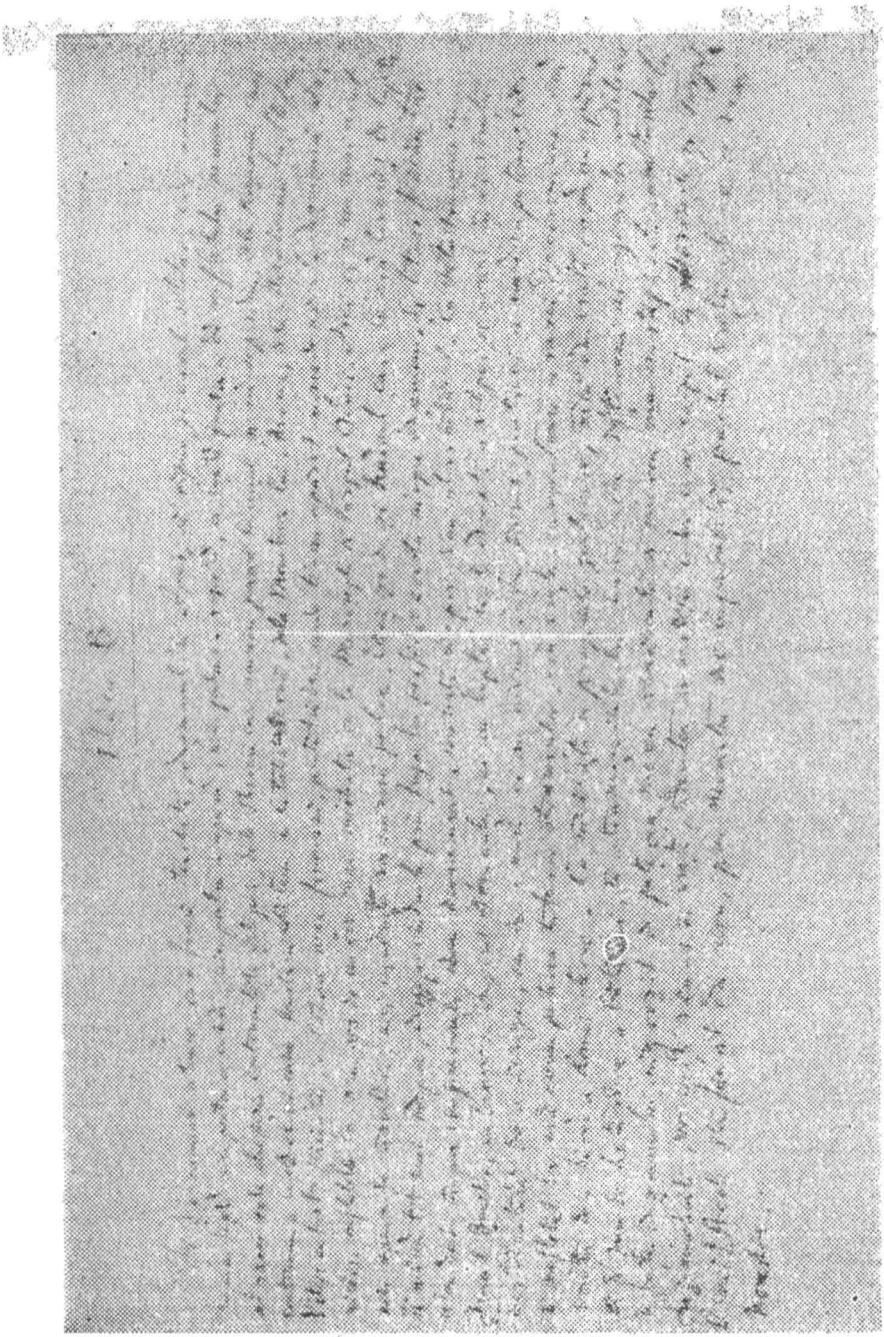

Fig. 6. Inscripția (Placa) B. Text publicat în Memoriale.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

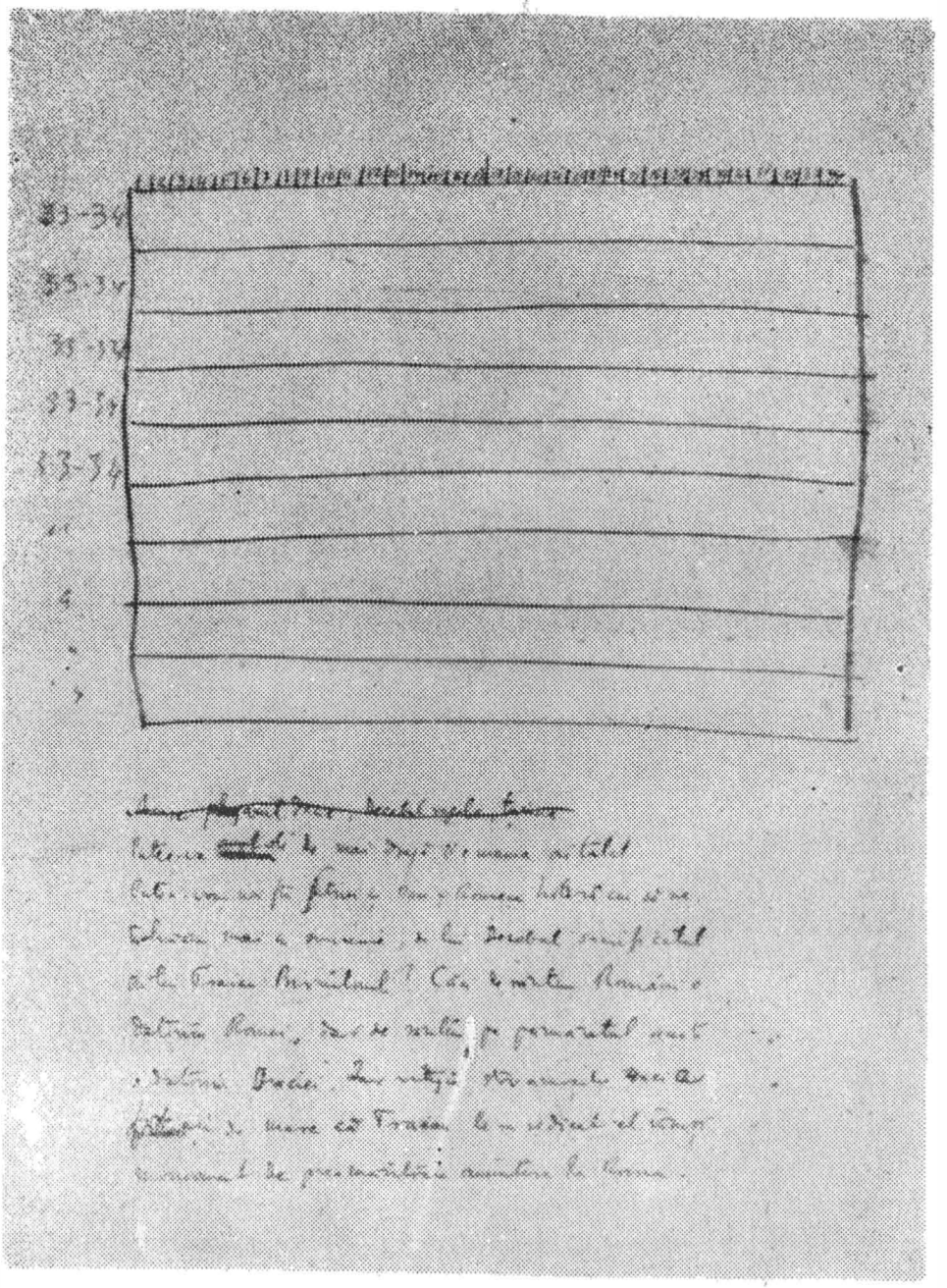

Fig. 7. Inscripția C1 (variantă).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

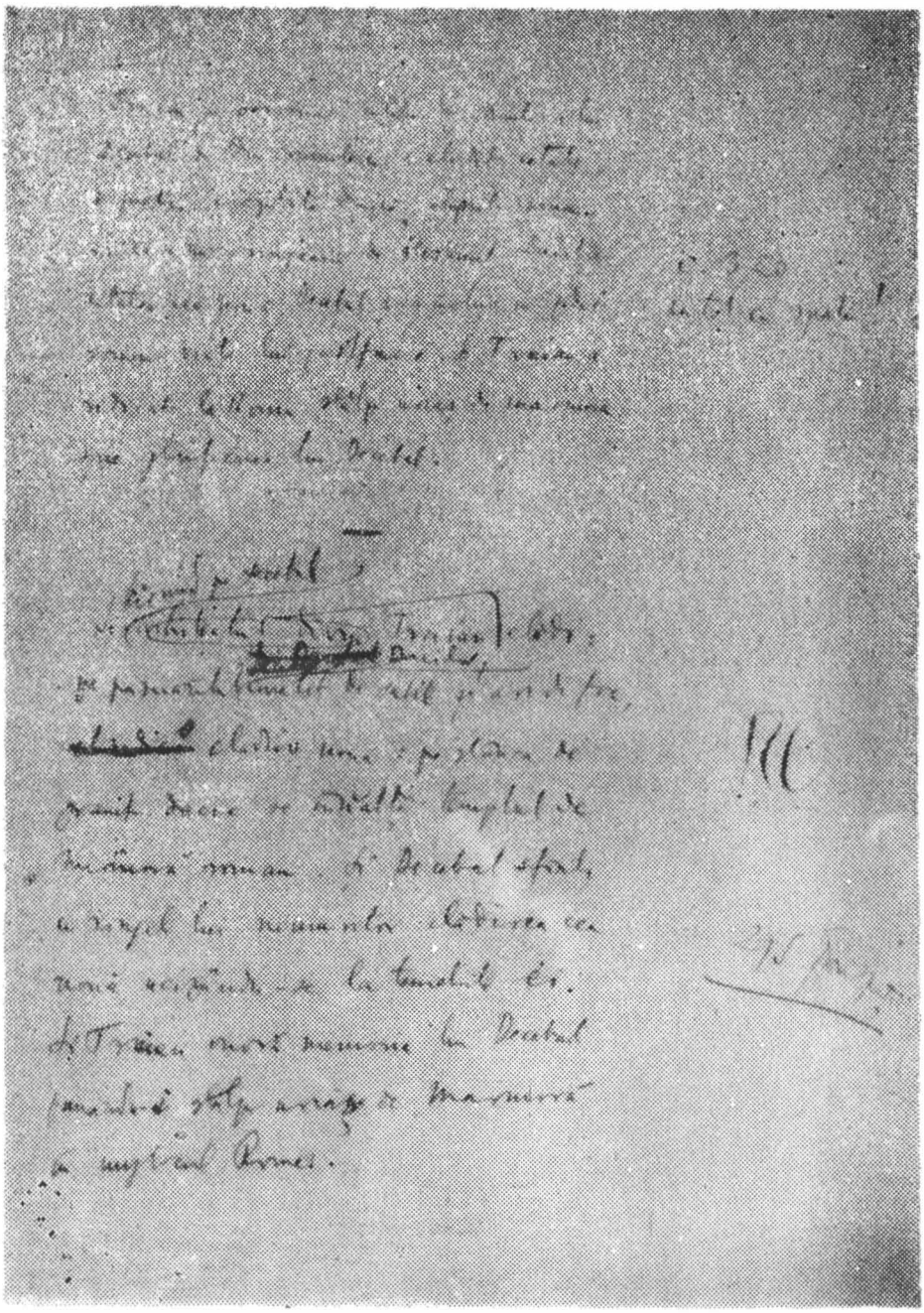

Fig. 8—9. Inscripția C2 (variantă) — fig. 8 (sus) : Inscripția C3 (variantă) — fig. 9 (jos).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

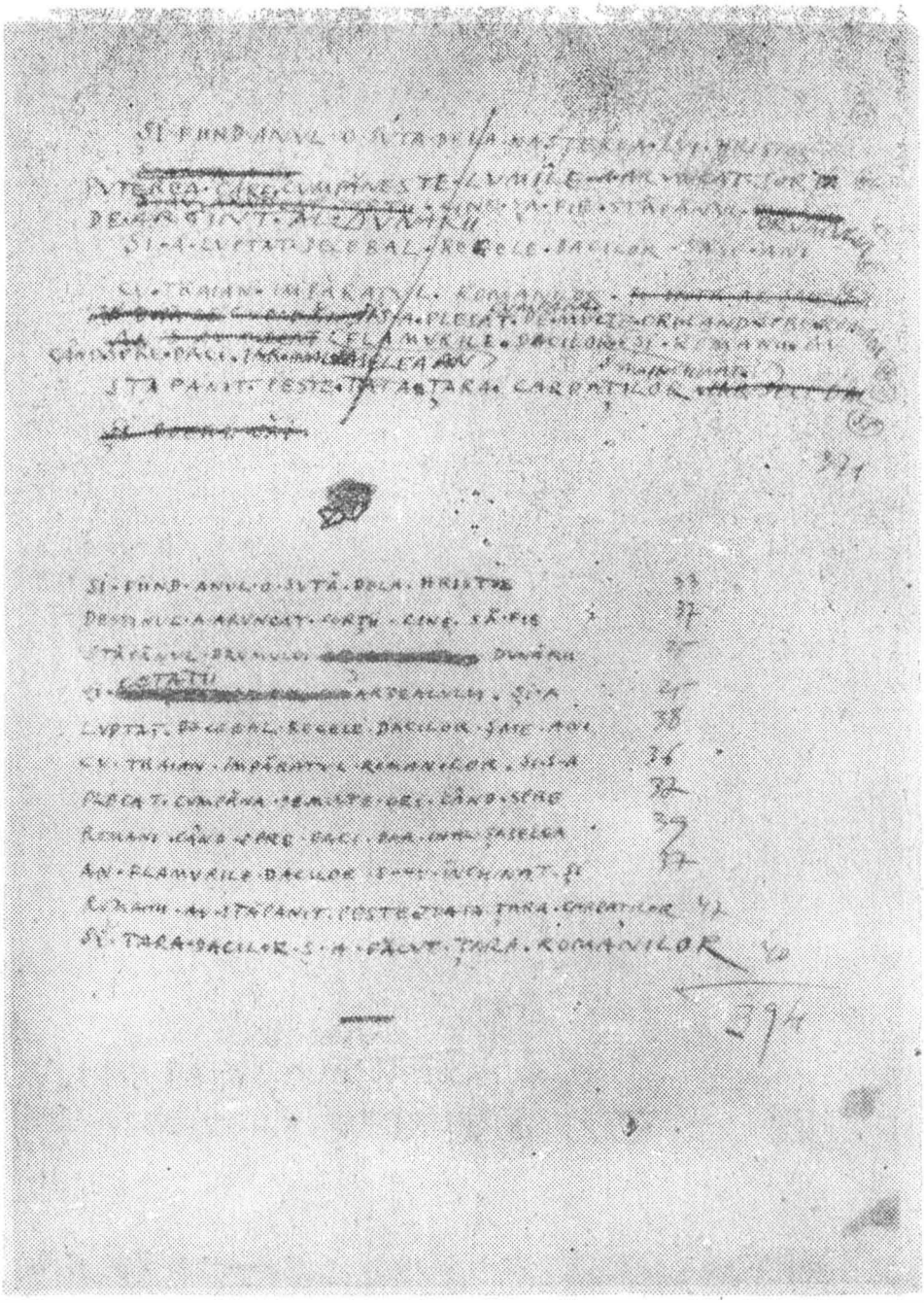

Fig. 10. Inscripţia C4 (variantă).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

IV — Inscripția D (fig. 4).

„Singurateci apărători ai cumînteniei
în neorânduitul răsărit Luptat-au
copiii Patriei în 1877 sub liberatorul
Carol I iar în 1916 sub împlinitorul
unirei Ferdinand Lupta celor de-a
1877 pururea singuri într'o lume streină. *1916*
Și cel ce conduce totul a binecuvântat
pe eroi și fapta lor a rodit rod plin
și țara fu una ca visul de veacuri."

Înălțătoarele dar în același timp cutremurătoarele cuvinte pe care ilustrul profesor și eseist le dorea săpate pe pereții impunătorului monument, constituiau, am putea spune, o cimrosinteză a istoriei de aproape 20 de veacuri a zbuciumatului popor care a sălășluit în binecuvîntatul spațiu mioritic cuprins în hotarele Doinei eminesciene.

Din păcate, datorită unor împrejurări care ne scapă din lipsă de informații, se pare că nu au fost săpate pe pereții edificiului toate textele prezentate mai sus. După afirmațiile lui I. Popescu-Bâjenaru, autorul frumoasei Povești a Neamului Românesc, publicată în 1925, reiese că numai o parte din textele scrise de Pârvan au fost săpate pe pereți [12]. Dacă expunerea ce ni se pare destul de interesantă asupra Arcului de Triumf, făcută de scriitorul citat este exactă și integrală, atunci aceste texte s-ar rezuma doar la inscripțiile *C* (aflată pe fațada dinspre Băneasa) [13] și *D* (situată pe fațada dinspre Piața Victoriei) [14] precum și la alte patru mici texte (trei dintre ele formate din cîte 11 cuvinte și numai unul din 14 cuvinte) pe care le prezentăm și noi în ultimele două note (13—14).

---

[12] I. Popescu-Bâjenaru, *Povestea Neamului Românesc, însoțită de Cartea Marilor Români*, București, 1925, p. 333—346; idem, *Cartea Omului matur*, București, 1925, p. 801—814. Se face aceeași descriere a Arcului de Triumf ca și în *Povestea Neamului Românesc*.

[13] Idem, *Povestea Neamului Românesc*, p. 335—343. Autorul spune că acest text se afla săpat pe fațada dinspre Băneasa cu litere aurite pe piatra dintre cele două laturi — *101* (scris sub ostașul roman) și *107* (sub ostașul dac), ambii ostași așezați de o parte și de alta a pajurei Țării, situată pe piciorul stîng al Arcului.

Cam în dreptul capetelor ostașilor se găseau săpate următoarele cuvinte pe care I. Popescu-Bâjenaru i le atribuie lui Pârvan: *„Cu tinerețea lor jertfită au înmiit anii de tinerețe ai patriei"*.

Pe aceeași față sus, era scris: *„Regelui glorie"*.

De asemenea, în partea de sus, cam în dreptul capetelor celor doi ostași (ostașul muntean sub care era scris anul 1394 și ostașul moldovean sub care se indica anul 1475) se aflau săpate, după același autor, cuvintele lui Pârvan: *„Doar oameni de nu ar fi murit pentru patrie, acum ei sînt zeii patriei"*.

Pe fațada dinspre Piața Victoriei se găsea, în partea de sus (pe piatra zidului dinspre capetele celor doi străjeri) după I. Popescu-Bâjenaru, următoarea inscripție redactată de Pârvan, referitoare la cei doi eroi răpuși: Mihai și Tudor din Vladimir:

„Fără trupuri, încă din viață, ei nu ascultau decît glasul eternității".

[14] Acest text se afla, pe aceeași fațadă dinspre Piața Victoriei, mai exact, pe piatra dintre cele două leaturi *1877* și *1916*. De asemenea, pe zidul dintre capetele celor doi ostași se găseau săpate cuvintele scrise de Pârvan: *„Cu dărnicie de nemuritori, dat-au patriei viața fragedă de muritori."*, (cf. I. Popescu-Bâjenaru, *op. cit.*, p. 345).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Cea de-a doua mare etapă a împodobirii Arcului de Triumf a fost, așa după cum am arătat, cea care a premers inaugurarea lui în 1936.

Doi ani mai tîrziu, în 1938, apare Ghidul istoric și artistic al Bucureștiului, unde, cunoscutul arhitect Grigore Ionescu ne oferea unele informații valoroase privind împodobirea celor patru fațade ale monumentului dar unde nu face nici o referire la inscripțiile celor trei mari istorici [15].

Să fie vorba doar de o simplă omisiune a autorului sau poate avem de-a face cu o înlocuire a acestor inscripții cu basoreliefuri sau cu altceva ? Lipsa unor informații precise nu ne îngăduie să ne pronunțăm asupra inscripțiilor în discuție.

Ceea ce putem totuși spune este că în perioada de tristă amintire a dictaturii comuniste a cărei concepție antinațională și antimonarhică este bine știută, impunătorul edificiu din Șoseaua Kisselef care reprezenta pînă prin anii '40, bijuteria arhitectonică a Capitalei, a fost aproape complet dezbrăcat de podoabele sale, înlăturîndu-i-se deliberat acele remarcabile basoreliefuri ca și numeroasele inscripții.

Ne întrebăm, oare pentru a i se da acestui somptuos monument splendoarea de altă dată, spre a-l face să fie ceea ce a fost — acel poem de piatră care să povestească urmașilor faptele măreție ale strămoșilor — nu este cazul ca municipalitatea noastră să întreprindă o asemenea acțiune ?

Sperăm ca această dorință să se transforme cît mai curînd în realitate.

[15] Grigore Ionescu, *op. cit.*, p. 325—327. Autorul ne vorbește de numeroasele inscripții și basoreliefuri care împodobeau cele patru fațade ale monumentului. De pildă, pe fațada dinspre Piața Victoriei erau prinse de o parte și de alta a golului central capetele în altorelief al Reginei Maria și al Regelui Ferdinand, sculpturi în piatră realizate de Alexandru Călinescu. Deasupra se afla inscripția comemorativă scrisă pe friza edificiului, încadrată de două *Victorii*, (cea din stînga realizată de Mac Constantinescu, iar cea din dreapta, de C. Baraschi). Cele două fațade laterale sînt ocupate de proclamațiile Regelui Ferdinand către Țară (cea din ziua de 14—27 august 1916 și cea din 15 oct. 1922). Bolta cilindrică a pasajului cuprinde o serie de plăci de piatră, fiecare din ele purtînd numele localităților care au devenit celebre prin luptele date în jurul lor (Mărășești, Oituz etc.).

Pe fațada dinspre Băneasa, în stînga, în medalion un cap de voinic cu barbă, lipit de o sabie ținută în mînă, simbolizînd *Bărbăția* (sculptură în piatră a lui I. Jalea), iar partea dreaptă, un alt medalion care include o cruce și un cap tînăr simbolizînd *Credința* (sculptură de Baraschi) ; inscripția ca și cea de pe fațada opusă este încadrată de cele două *Victorii* realizate de sculptorii D. Onofrei și C. Medrea.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

GEȚII ȘI SCIȚII DINSPRE GURILE DUNĂRII

de GAVRILĂ SIMION

Inițiativa Muzeului de istorie și arheologie din Bacău de a sărbători printr-o suită de manifestări științifice cea de a 110-a aniversare a nașterii lui Vasile Pârvan (1882—1927), ne-a oferit și nouă posibilitatea ca prin descoperirile făcute în ultimii ani să aducem un modest omagiu memoriei părintelui școlii arheologiei românești moderne și operei sale. De altfel, nici un cercetător al pre și protoistoriei românești de azi nu-și poate începe studiul său fără ca să nu facă referiri la opera lui Vasile Pârvan. Cu atît mai mult, nici studiul nostru, cu titlul enunțat mai sus, nu poate fi comentat și susținut fără a nu avea ca parte introductivă și bază de discuție una din tezele marelui maestru.

De la bun început în opera sa capitală, Vasile Pârvan a căutat izvorul genezei civilizației geto-dace prin urmele lăsate de marile migrații „cimmero-scythe". Printr-o analiză riguroasă a izvoarelor literare și a celor de ordin arheologic cunoscute la acea dată, marele istoric a stabilit patru căi de migrație ale sciților spre Europa centrală și mai ales peste partea septentrională a Peninsulei Balcanice (Getica, p. 5—7, 31). Sprijinindu-se pe un fond documentar foarte sărac, viziunea istoricului român asupra manifestării fenomenului scitic avea să fie însă cu vremea contestată. Așa s-a întîmplat cu ideea privind traseul parcurs de migratori prin Carpații nordici spre Europa centrală (grupul scitic kustanovize-kublin, sec. VI—V a Chr., identificat ca fiind siginii, V : M. Párducz, 1973, p. 27—61). Cercetările ce au urmat au confirmat fără echivoc teza inițială formulată de Vasile Pârvan (V. Vasiliev, 1980, p. 12). Dacă părerile s-au arătat a fi unanime pentru cel de al doilea traseu folosit de grupurile agatîrșe care au pătruns în Transilvania prin trecătorile Carpaților orientali și în special prin pasul Oituz, nu același lucru s-a petrecut cu opțiunile istoricilor privind cel de al treilea drum al valurilor migrationiste sudice. De altfel, exemplele folosite la acea dată de Vasile Pârvan nu se corelau cronologic nici între ele și cu atît mai mult nici cu cele atribuite sciților agatîrși din Transilvania. Descoperirile ulterioare de la Chișcani-Brăila, Gurbănești-Ialomița, Ploiești-

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Triaj, ca și văditele influențe scitice exercitate asupra autohtonilor după cum s-a văzut prin descoperirile de la Tigveni, Cepari, Ferigile etc. toate aduc istoriografiei confirmarea asupra tezei formulate de istoricul român (Al. Vulpe, 1983, p. 137 și urm.).

În sfîrșit, cea de a „patra mare undă", cum a denumit-o Vasile Pârvan, acoperea Dobrogea și întreaga Tracie, pînă la Rodope (Getica, p. 31 și urm.). Dar și de data aceasta argumentarea lui Vasile Pârvan care se baza pe interpretarea lui Rostovtzeff asupra descoperirilor de la Duvanli, avea să fie înlăturată de studiile lui I. Venedikov și T. Gerasimov (1973, p. 23—25). Celelalte descoperiri izolate de pe teritoriul Dobrogei și atribuite sciților (D. Berciu, 1959, p. 44 și urm.) și necorelarea lor din punct de vedere cronologic cu perioada agatîrșilor, n-au mai putut aduce în discuție teza marelui istoric. Iată însă că, după 66 de ani de la formularea acestei viziuni istorice de ansamblu, teza amintită devine din nou actuală.

Descoperirile din ultimii ani care s-au făcut în mai multe centre din nordul Dobrogei, ne permit să facem o corelare între izvoarele și datele cronologice din întreg arealul carpato-vest-pontic, care se leagă de perioada în care s-a format și s-a cristalizat civilizația geto-dacă.

Fără a intra în tiparul unor rapoarte asupra descoperirilor pe care le vom cita drept argumente, vom încerca să orînduim tipologic și cronologic aceste izvoare arheologice. Unele ne sînt cunoscute, dar cele mai multe au rămas inedite. Acum însă considerăm că numai prin întreg fondul documentar vom putea aborda această problemă în vederea elucidării fenomenului istoric al marilor mișcări și bulversări din perioada hallstattului tîrziu.

Spre deosebire de Vasile Pârvan, care acorda migrațiilor „cimmero-scythe" o perioadă cuprinsă între sec. X și VI a Chr., astăzi izvoarele ne conduc aproape în unanimitate spre o altă limită al cărui început oscilează în jurul jumătății sec. VII a Chr. Cercetătorii culturii Basarabi-Șoldănești, cît și cei ai celei de tip Babadag — faza a III-a (Al. Vulpe, 1965, idem, 1970, A. I. Meliukova, 1989 ; G. Tončeva, 1980 ; Seb. Morintz, 1964 ; V și bibliografiile menționate în operele citate), considerăm că în perioada celei de a doua jumătăți a sec. VII a Chr., o forță distrugătoare a făcut ca aceste culturi să se destrame și de la această dată să nu mai putem vorbi de o continuitate a ceea ce caracteriza formele lor de civilizație. Pînă în momentul de față, istoricii n-au reușit să elucideze cauzele și forța care au produs acest fenomen. O parte din ei manifestă prudență și scepticism în elucidarea fenomenului, iar o altă parte atribuie producerea evenimentului de către migrația cimmeriană (A. I. Meliukova, 1989, G. Tončeva, 1980), la care grație descoperirilor de la Sabangia, se aliniază și semnatarul acestor rînduri.

Izvorul arheologic adus ca argument este un mormînt tumular înălțat peste un altul ce aparținea culturii Iamnia. Deși a fost jefuit din antichitate, mormîntul tumular suprapus a păstrat aproape în totalitate aspectul ritual. Situația ne-a permis să grupăm acest complex în categoria acelui tip de morminte a căror cameră funerară se construia din bîrne de lemn dispuse orizontal. Partea superioară era protejată de un acoperămînt din bolovani legați cu lut. Totul era pro-

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

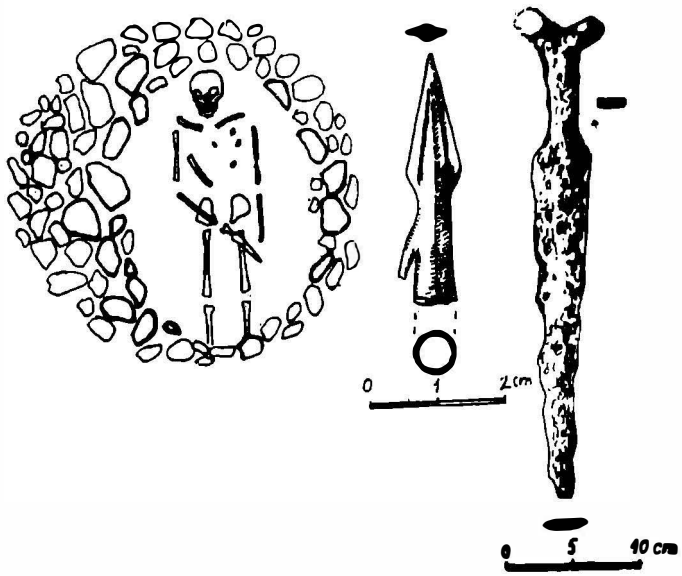

Fig. 1. Cilic-Dere : Necropola plană m_2 din S II cu inventarul său.

tejat de mantaua de pămînt a movilei, prevăzută și ea spre poale cu un ring de bolovani.

Analizat sub aspectul ritualului funerar, mormîntul de la Sabangia își găsește similitudini și origini anterioare în ținuturile nord-pontice (apud A. I. Meliukova, 1989, p. 11, cu bibliografia dată și ilustrația de la pl. I/4). Originea lor ne apare evident în cultura Belazerka, care după cum ne este documentată, aceasta se prezintă ca o fază tîrzie a culturii Srubnaia (constructori ai mormintelor din lemn). Dintre obiectele descoperite, vîrfurile de săgeți din bronz constituie izvorul arheologic cel mai tipic. Fie că sînt cu trei aripioare, sau cu două, cu dulie lungă și spin, ele se alătură celor de tip „Jabotinski II" sau „Glonț", cunoscute pe o vastă arie din Ucraina și pînă în nordul caucazian, fiind datate în perioada sec. VIII—VII a Chr. (A. I. Terenojkin, 1976, fig. 1 ; A. I. Meliukova, 1989, p. 230, pl. 90/45), iar de unii cercetători, chiar mai limitat, în prima jumătate a sec. VII a Chr., ca cel de la Vîsoka Moghila (V. I. Bidzilia, 1974, p. 148—158 și urm.). Celelalte obiecte care s-au mai descoperit în acest mormînt, ca cercelul-verigă din electron, un buton din os și un obiect în forma unui ac de păr tot din os și cu mînerul decorat cu linie frîntă și romburi din linii incizate, instrument ce servea ca încuietoare la tolba de săgeți, toate acestea își găsesc și ele similitudini tot în culturile prescitice din regiunile nord-pontice. Ceea ce ne face ca să subliniem importanța descoperirii de la Sabangia este identitatea ei cu mormintele din movilele 1, 3 și 4

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

de la Belogradec, de lîngă Varna-Bulgaria (G. Tončeva, 1980, p. 8 şi urm.).

Cercetările de la Belogradec au reuşit să surprindă acest fenomen într-un documentar mult mai bogat, determinînd pe cercetătoarea G. Tončeva (1980) să atribuie descoperirile sale culturii călăreţilor cimerieni.

Ca atare, mormîntul de la Sabangia, a cărei practică ritual-funerară şi ofranda sa (atît cît ni s-a mai păstrat), le găsim la grupurile culturale din stepele dintre Nistru şi Nipru dinainte de venirea sciţilor, devenind astfel pentru noi un jalon direcţional al marii avalanşe pe care aceşti călăreţi nord-pontici au declanşat-o la jumătatea sec. VII a Chr., spre zonele mediteraneene. În acelaşi timp, prezenţa în mormîntul de la Sabangia, a unui fragment de vas pictat care se înscrie în grupa ceramicii greceşti de lux cu analogii în primul nivel arhaic de la Histria, aduce în discuţie şi problema relaţiilor de schimb dintre acest grup de războinici şi coloniştii greci. El este doar o mică rămăşiţă pierdută din mîinile jefuitorilor mormîntului, suficient însă pentru a elimina acea teorie a existenţei de „terra deserta" în perioada întemeierii Histriei şi funcţionarea acelor „contracte" între această forţă războinică ce deveniseră stăpînii acestor locuri şi cei care urmăreau fondarea unor *„doryktetos chāra"*. Mormîntul de la Sabangia se corelează şi el la informaţiile transmise de Eusebiu din perioada celei de a 30-a Olimpiadă (657/656 a Chr.), referitor la întemeierea oraşului Istros de către milesieni şi pe care o plasează în vremea cînd cimerienii erau alungaţi din Bosfor (Bosporus Cimmerius — Crimeea), de armata sciţilor barbari (apud P. Alexandrescu, 1985, p. 46).

Această avangardă migratoare pe care istoricii o grupează în rîndul marilor catastrofe sociale, avea să fie urmată de valul altor grupuri culturale. Impacturile acestora din urmă sînt sesizate în cadrul descoperirilor de pe valea Cilicului (Cilic-Dere), de lîngă localitatea Teliţa. De aceea, înainte de orice afirmaţie sau concluzie, sîntem obligaţi a prezenta acele descoperiri aducătoare de argumente în favoarea tezelor intuite de Vasile Pârvan.

Descoperirile din aşezarea de la Cilic-Dere nu ne-au adus pînă în momentul de faţă acea mult dorită relaţie dintre faza a III-a a culturii Babadag (Ha.C) şi locuirea din perioada Hallstatt-ului tîrziu (Ha.D). Toate locuinţele cercetate pînă în momentul de faţă se înscriu în cronologia celorlalte aşezări care au apărut şi s-au dezvoltat în perioada sec. VI—V a Chr., indiferent că ele se înscriu în acel *teritorium Histri* sau în acel controlat de Argamum, ca Tariverde, Nuntaşi, Vadu, Histria-Pod, Vişina etc., cît şi cele din afară de la Beidaud (ultima fază de locuire), Sarinasuf, Enisala şi altele mai puţin cercetate (C. Preda, 1972 ; C. Domăneanţu, 1987 ; V. Zirra, 1970 ; K. Zimmerman şi Al. Avram, 1987 ; M. Mănucu-Adameşteanu, 1980 ; G. Simion, 1980 ; El. Lăzurcă, 1989). Din nefericire nici materialul ceramic ce se înscrie în cultura Babadag III, descoperit în aşezarea de la Cilic-Dere nu a reuşit nici aici, cum nu a reuşit nici în celelalte situaţii Histria, Argamum, Tomis, să ne asigure relaţia dintre Ha.C şi Ha.D. Pînă în prezent, aceste materiale de tip Babadag III de la Cilic-Dere n-au fost descoperite în complexe închise, bine definite, ci mai mult în nivelul general de cultură sau refolosite la construcţia unei vetre de cuptor

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

ori în gropi, alături de alt material din sec. VI—V a Chr. Astfel că la ora actuală, nu ne putem pronunța asupra unei continuități a culturii de tip Babadag III în perioada de după jumătatea sec. VII a Chr. și nici nu putem vorbi de o locuire certă anterior sec. VI a Chr.

O situație ce poate fi luată în discuție și care ne asigură chiar o etapizare cronologică în organizarea ei pe orizontală, ne-au dat-o descoperirile din necropola acestei așezări. Analizată în general, necropola nu poate să ne dea un aspect unitar, nici ca rit și nici din punct de vedere ritual-funerar. Singurul aspect care îi dă o unitate în perpetuarea tradițiilor îl constituie practica construcției ringurilor de piatră la orice tip de mormînt tumular sau plan și la orice rit folosit : înhumație sau incinerație și indiferent de aspectul ritual-funerar în realizarea mormîntului. Cele mai vechi morminte sînt amplasate spre vîrful dealului, sînt plane și folosesc ritul inhumației. Poziția defuncților este în general decubit-dorsal, cu brațele pe lîngă corp, sau cu mîna pe abdomen și cealaltă pe lîngă coapse (Fig. 1), ca și în

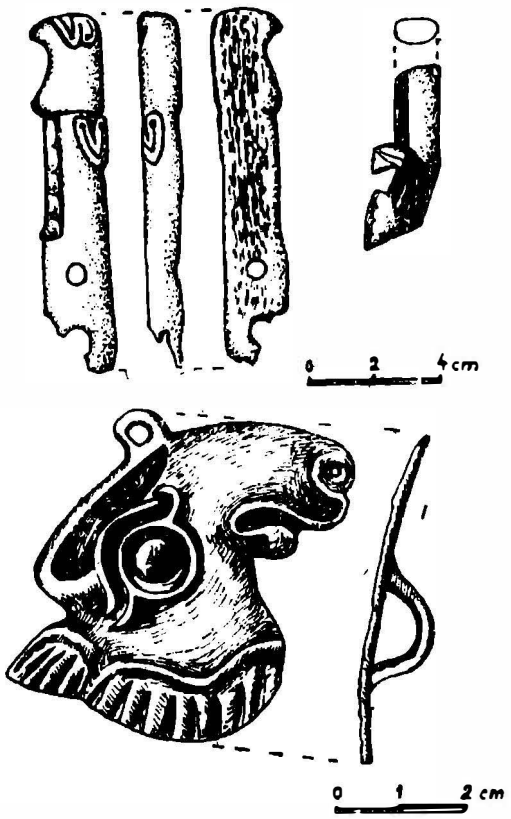

Fig. 2. a) Psalii (fragmente) din os, atribuite artei animaliere scitice, sec. VI—V a Chr., descoperite în așezare ; b) Aplică de bronz (piesă de harnașament) descoperită la Argamum (passim), sec. V a Chr.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

poziție chircită. Inventarul unora dintre ele este format doar din vase de ofrandă, care de fapt ne-au folosit mai puțin la o încadrare cronologică a mormintelor respective datorită formei și a decorului lor destul de conservator. Altele au ca inventar și piese de armament, ca vîrfuri de săgeți și akinakos (MIX, m1 ; S II-m2 — Fig. 2). Analizate în întregul lor ansamblu : rit, ritual și inventarul însoțitor, mormintele de mai sus își găsesc similitudini în cadrul descoperirilor din zonele de silvo-stepă dinspre nordul Republicii Moldova, atribuite în general mult discutatei culturi Saharna-Solonceni (A. I. Meliukova, 1989, p. 21, pl. 6/51—54) și încadrate la începutul sec. VII a Chr. (idem, p. 23). În ceea ce privește inventarul, acesta este format din vase depuse fie în groapă, fie sparte ritual deasupra gropii, iar pumnalele de tip akinakes, în această fază timpurie sînt așezate peste coapse și picioare. Vîrfurile de săgeți din bronz, de tip lanceolat, cu două muchii, tija lungă și prevăzută cu spin (Fig. 1) s-au găsit doar cîte una în două morminte. Acest tip de săgeată lanceolată cu două muchii îl găsim în arealul culturilor nord-pontice din perioada protomeotică (sec. VIII—VII a Chr.) și ele se asociază în special cu cele apreciate ca funcționînd către sfîrșitul acestei culturi sau cu etapa de mijloc a culturii de tip Cuban (A. I. Terenojkin, 1976, fig. 1 ; A. I. Meliukova, 1989, pl. 90/1, 20, 31 ; pl. 86/42—48 și p. 219 ; p. 257 și 262, pl. 99/68, 68, 70 ; pl. 101-B/28 ; pl. 101/A/39). De altfel, astfel de tipuri de săgeți s-au găsit și în necropola de la Aiud, la mormintele din zona I („Parc"), care încep din cursul sec. VII a Chr. și se înmulțesc în perioada celui următor (Al. Vulpe, 1984, p. 39, fig. 3/5—6 și p. 59 ; V. Vasiliev, 1980, p. 129 și urm.). În același sector de morminte plane, cu ringuri de piatră, s-a descoperit și un mormînt cu urnă care, după formă și tehnica de execuție, se încadrează în grupul vaselor descoperite la Aiud (Al. Vulpe, 1984, p. 38 și urm. ; fig. 7/2 și 11), dar care le găsim și în alte așezări și necropole din sec. VI—V a Chr.

Înainte de a trece la comentariile necesare și la marcarea unor concluzii referitoare la situația prezentată mai sus, considerăm a aduce în dezbatere și alte descoperiri, străine de formele de manifestare ale civilizației autohtone, dar care la Cilic-Dere ne apar în textura evoluției firești a vieții acestei comunități.

Astfel, din nivelul de cultură al perioadei sec. VI—V a Chr., ca și din locuințele respective, s-au descoperit cîteva obiecte care prin reprezentările și simbolurile ce le exprimă, prin tehnica stilului lor de execuție, aceste piese ne trimit la formele de manifestare ale unei alte civilizații. Din această grupă au fost descoperite în așezare două fragmente din psalii din os, șlefuite și sculptate pe o singură față, reprezentînd un cap de pasăre răpitoare, iar al doilea exemplar, un picior de cabalină sau de caprină (Fig. 2.). În mormîntul principal al movilei nr. 17 s-a găsit ca obiect de ofrandă un sceptru din bronz (Fig. 5), realizat și el în aceeași manieră a stilului animalier scitic. El are forma unui ciocan, perforat la mijloc pentru a se introduce suportul respectiv spre a putea fi mînuit. Una din fețe este simplă, păstrînd doar reprezentarea exterioară și a ciocului, iar a doua s-a conturat prin forma tiparului în care s-a turnat un cap de vultur. Este o piesă unicat, neamintită alta în literatura de specialitate, dar ca formă 'inter-

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

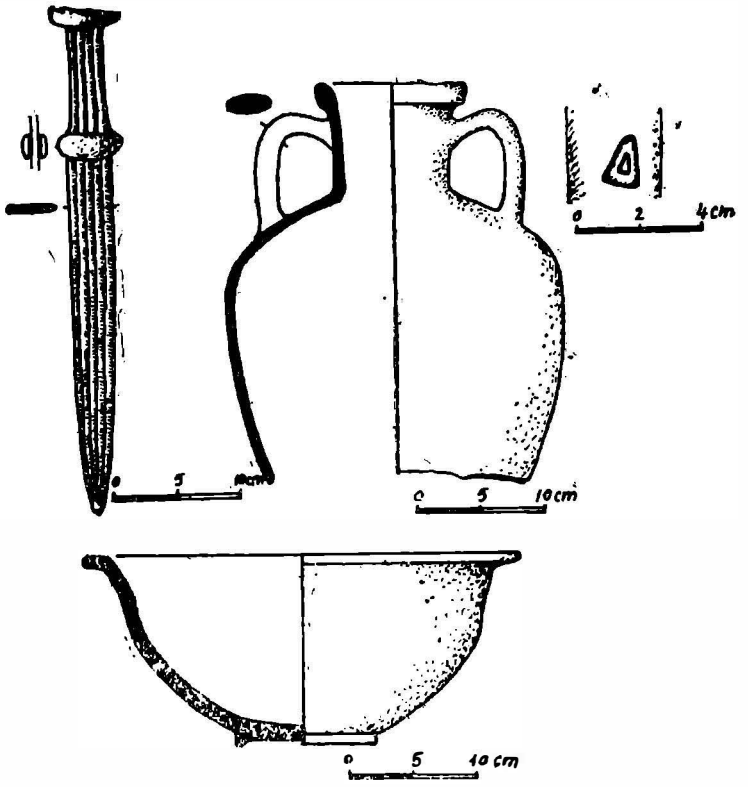

Fig. 3. Inventarul mormîntului principal de înhumație din movila nr. 10 — A (al treilea sfert al sec. V a Chr.)

pretativă, ca manieră artistică și ca stil de execuție, el se asociază cu celelalte două piese pentru care avem analogii în arta animalieră a sciților din regiunile de silvostepă ca și la cei din zonele nord-caucaziene. Ele sînt datate în sec. VI—V a Chr. (A. I. Meliukova, 1989, p. 96 și urm., pl. 35/9, 14, pl. 67/1 și 2, pl. 86/57).

La obiectele de mai sus se mai adaugă încă o aplică de bronz aflată în inventarul Muzeului „Delta Dunării" și cu mențiunea că ea provine de la Argamum (probabil passim). Piesa reprezintă un cap de cal, redat printr-o linie continuă redată în relief. Piesa își are similitudini tot la sciții la zona din silvostepă și datată în sec. V a Chr., (A. I. Meliukova, 1989, p. 102, pl. 39/38), (Fig. 2).

Obiectele descrise mai sus și pe care le atribuim artei animaliere scitice se raliază la celelalte descoperiri de pe teritoriul României, considerate ca fiind de proveniență scitică.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Astfel de piese, ca psalii din os şi un mîner de oglindă din bronz au fost descoperite la Histria (D. Berciu, 1960 şi datate în sec. VI—V, D. Berciu, 1963, p. 190, P. Alexandrescu, 1966, p. 154, pl. 85/XIX, 1/2), iar la Pîrjoaia — o unealtă de orfevrărie, datată în sec. V a Chr. (V. Ciucă, 1967, p. 677—684, fig. 3 şi 4 ; V : şi A. I. Meliukova, pl. 66/19 şi pl. 67/28, datează în sec. VI—V a Chr.).

Tot în aceeaşi manieră de reprezentare stilistică se încadrează şi sabia emblemă de la Medgidia (D. Berciu, 1959, p. 7—48, datată şi ea tot în sec. V a Chr. În aceeaşi perioadă de timp au fost orînduite şi statuile din piatră scitice descoperite în Dobrogea, la Sibioara şi Stupina (A. D. Alexandrescu, 1958, p. 298 şi V şi Canarache, 1953, p. 719) şi tot în sec. V, au fost datate şi cazanele scitice din Moldova, Brăila şi de la Castelu din Dobrogea (S. Rață, 1966, p. 351—353 ; A. Aricescu, 1965, p. 568).

În aceeaşi măsură ne-au atras atenţia la Cilic-Dere şi prezenţa pumnalelor de tip akinakes, pentru care cunoscînd faptul că ele se eşalonează pe o perioadă de timp destul de lungă, nu le-am folosit ca elemente de dotare. Analizate însă în contextul în care au fost descoperite, unde au fost însoţite şi de alte elemente care le încadrează într-o limită de timp destul de restrînsă, am considerat a le etala şi

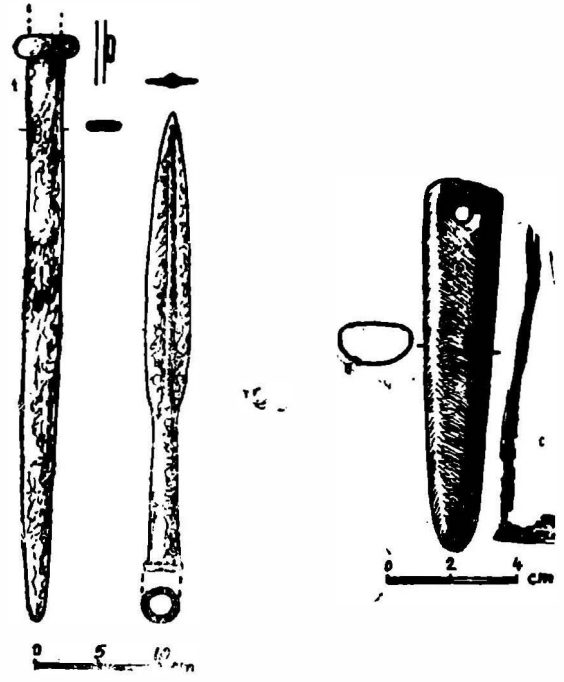

Fig. 4. a) Inventarul mormîntului principal din movila nr. 10—B ;
b) Akinakes şi vîrfuri de lănci de la mormintele din movilele nr. 5 şi nr. 1.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

pe ele în acest studiu preliminar, cu scopul de a marca în timp evenimentul istoric care au determinat prezența lor aici.

Din cele cinci morminte plane, cu ring, considerate a fi din perioada cea mai veche — sec. VI, eventual chiar sfîrșitul sec. VII și începutul sec. VI a Chr., unul din ele era înhumat avînd ca inventar un akinakes și o săgeată de tip lanceolat. Celelalte patru ies deocamdată din discuția noastră, ele putînd fi comentate doar din punct de vedere ritual). Din cele 14 morminte tumulare din al doilea sector cinci au fost cu ritul incinerației în urne, chiar și morminte duble, cu întregul ritual cunoscut în necropolele getice de la Enisala, Murighiol, Telița, etc. iar șapte au fost cu inhumați, cu un ritual cunoscut și la sciți. Aceste șapte morminte tumulare de inhumație aveau ca inventar, pe lîngă vasele de ofrandă și arme, fie lănci, fie pumnale de tip akinakes, sau și unele și altele, ori sceptrul de care am amintit mai sus. Din toată situația pe care ne-a dat-o cercetarea, ne rezumăm la remarca făcută pentru toate akinakes-urile. Toate sînt datate prin intermediul amforelor sau a vaselor grecești descoperite alături de ele în același mormînt. Astfel, în M_{10}—A,m_1, pumnalul akinakes cu multe nervuri (Fig. 3), a fost însoțit și de alte vase de ofrandă, printre care

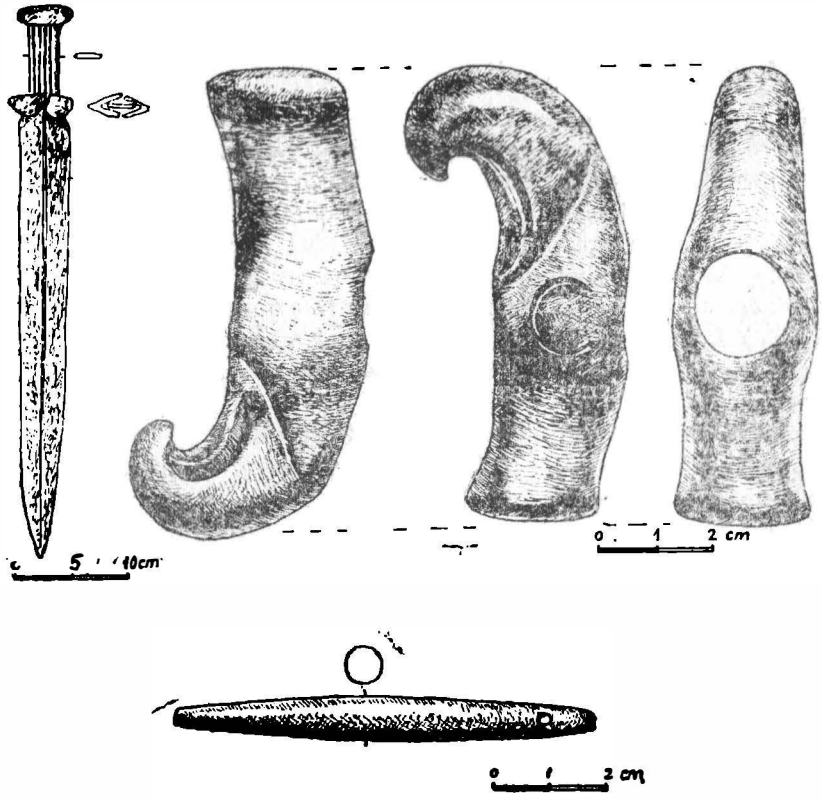

Fig. 5. Inventarul mormîntului principal din movila nr 11—A.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

și o amforă thasiană, cu ștampilă simplă, reprezentînd litera Д și care se datează în al treilea sfert al sec. V a Chr. Aceeași datare au primit-o și akinakes-urile din M_{10}-b, m_1, împreună cu lancea ce-l însoțea, ca și cel din M_5-m, tot ca urmare a prezenței amforelor de tip thasos. Cele trei amfore depuse ca ofrandă în mormîntul principal din M_{11}, alături de sceptrul de bronz, încadrează și ele această piesă tot în al treilea sfert al sec. V a Chr.

*

În final, dorim să atragem atenția că dintre toate mormintele cu akinakes, unul singur se detașează ca încadrare cronologică, și el se înscrie în grupul de morminte plane (S II, m_2) pe care îl atribuim unor purtători ai culturilor de silvostepă prescitice și care, după cum am văzut, ele se fac prezente în zona noastră în ultima parte a sec. al VII a Chr. sau cel mai tîrziu în prima jumătate a veacului următor. Rămîne ca descoperirile viitoare să elucideze din punct de vedere cronologic și situația mormîntului tumular de inhumație nr. 9, din vecinătatea celui menționat mai sus, în care s-a găsit ca obiect de datare tot un vîrf de săgeată de același tip ca la S II — m_2. În acest mormînt alături de alte vase ceramice lucrate cu mîna, sparte ritual, destul de conservatoare ca formă și tehnică de execuție, s-au găsit și oase de animale rămase de la ofranda de carne.

Necropola nu a reușit pînă acum să ne dea nici o documentare corespunzătoare prin care să stabilească o perfectă coeziune cronologică între morminte și locuințele din așezare. Dacă în așezare documentarea pentru a doua jumătate a sec. VI și prima parte a sec. V a Chr. este destul de bogată, în necropolă nu putem aduce în discuție pentru această perioadă decît un singur mormînt de incinerație în urnă (S II—m_1) fără însă a putea face o precizare de o limită cronologică în sfert sau cel puțin în jumătate de secol. Așezarea ne relatează de asemenea că spre jumătatea sec. V a Chr., toate locuințele ei care erau în formă de semibordei au fost distruse prin foc.

Pînă în momentul de față, cercetările noastre nu ne-au putut da un răspuns dacă luptătorii inhumați însoțiți în mormintele lor de akinakes, de lănci, vîrfuri de săgeți sau de sceptre de bronz încadrați toți în al treilea sau în ultimul sfert al sec. V a Chr., dacă ei au fost sau nu aceia care au distrus așezarea din vecinătatea necropolei ca și a celorlalte de la Tariverde, Vadu, Histria-Pod, Vișina, Beidaud, Sarinasuf, etc. ? Un singur lucru îl putem afirma cu certitudine că de la sfîrșitul sec. V a Chr. și pînă la începutul secolului III a Chr. în necropola de la Cilic-Dere s-au găsit numai morminte cu practica ritualului incinerației și depunerea cinerariilor cu urne în casete de piatră sau direct în groapă. În această perioadă, locuințele din așezare se construiau la suprafață, cu pereți din grădele bulgărite cu ceamur și foarte frumos netezite și lustruite.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

GEȚII ȘI SCIȚII

Din bibliografia selectivă citată în text.

— A. D. Alexandrescu, 1958, *Două statui traco-scitice din Dobrogea*, SCIV. IX, 1958, 2.
— P. Alexandrescu, 1962, *Autour de la Date de fondation d'Histria*, SC., IV — București.
— P. Alexandrescu, 1985, *Histria în epoca arhaică I*, *Pontica*, XVIII, Constanța.
— P. Alexandrescu, *Histria în epoca arhaică II*, *Pontica*, XIX, 1986.
— A. Aricescu, 1965, *Cazanul scitic de la Castelu*, *SCIV*, 16, 1965, 3.
— Al. Avram, 1989, *Pentru o fenomenologie a raporturilor dintre geți și greci*, *Sympozia Thracologica*, 7, Tulcea.
— D. Berciu, 1959, *O descoperire traco-scitică din Dobrogea și problema scitică la Dunărea de Jos*, *SCIV*, X, 1959, 1.
— D. Berciu, 1965, *Din Istoria Dobrogei I*, București.
— D. Berciu, 1969, *Arta traco-getică*, București.
— V. I. Bidzilia și colab., 1974, *Kimmeriiskie nagrebenia Visokoi Mogili*, *S.A.I.*
— C. Buzdugan, 1976, *Pumnalele hallstattiene târzii de pe teritoriul României*, C.A. — București. Muzeul Național de Istorie.
— V. Canarache. 1953, *Considerații asupra unei statui inedite din timpul orînduirii comunei primitive in Dobrogea*, *SCIV*, *IV*, 1953, 3—4.
— V. Culică. 1967, *O unealtă scitică de orfevrărie la Dunărea de Jos*, *SCIV*, 18, 4.
— C. Domăneanțu, 1987, *Documente recent descoperite și informații arheologice*, *ASSP*, 1987, București.
— C. Iconomu, 1975, *Un nou akinakes descoperit la Cozia*, *C.I.* — VI — Iași.
— El. Lăzurcă, 1980, *Noi descoperiri arheologice la Enisala*, MCA, XIV, Tulcea.
— A. I. Meliukova, 1958, *Pamiatniki skifskogo vemeni lesostepnogo Srednega Podnestroviia*, MIA, 64.
— A. I. Meliukova, 1989, *Stepi cvropeiskai ciasti SSSR v skifo-sarmatskoe vremia*, A. SSSR, Moskova.
— S. Morintz, 1987. *Noi date și probleme privind perioadele hallstattiene timpurie și mijlocie în zona istro-pontică*, T—D, VIII, București.
— V. Mihăilescu-Bîrliba, 1976, *The akinakai of Moldavia. A new discovery*, T—D, I, București.
— I. T. Niculiță, 1987, *Scvernie Frakiiți* v. VI—V vv. do n.e.
— M. Párducz, 1973, *Probleme der skythenzeit im kar.*
— C. Preda, 1972, *Tariverde — așezare băștinașă sau „factorie" histriană ?*, *Pontica*, V, Constanța.
— C. Preda, 1982, *Unele considerații privind geții din Dobrogea în sec. VI—IV i.e.n.*, T—D, 3 — București.
— S. Rață, 1965. *Noi urme scitice lîngă Botoșani*, *SCIV*, 16, 1965, 3.
— G. Simion, 1976, *Les Gétes de la Dobroudja septentrional du VIe an 1er siècle av n.è.*, T—D, București.
— G. Simion și El. Lăzurcă, 1980, *Așezarea hallstattiană de la Beidaud*, *Peuce*, VIII. Tulcea.
— A. I. Terenojkim, 1976, *Kimmeriiți*, Kiev.
— G. Tončeva, 1974. *Sur l'origine des Thraces*, *Thracia*, III, Serdice.
— G. Tonceva. 1980, *Necropole tumulaire pres du village Belogradec du VIIe S. av. n.e.*, *Thracia*, V, Serdicae.
— V. Vasiliev, 1980, *Sciții agatîrși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca.
— V. Vasiliev, 1983, *Probleme ale cronologiei hallstattiene în Transilvania*, *AMN*, XX. Cluj-Napoca.
— I. Venedicov, T. Gerasimov, 1973, *Trakiiscato izkystvo.*
— Al. Vulpe, 1965, *Zur mittleren hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi-Kultur)*, *Dacia*, NS, IX, București.
— Al. Vulpe, 1976, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București.
— Al. Vulpe, 1970, *Archäologische forschungen und historische betrachtungen über das 7. bis 5 Jh. im Donou-Karpatenraum*, *Mem. Antiq*, *II*, Piatra Neamț.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

TRACO-GEȚII LA EST DE PRUT

de ION NICULIȚĂ

Analiza materialelor arheologice descoperite în ultimile decenii demonstrează cu lux de amănunte că tracii de nord ocupau la est de Carpați un spațiu mult mai vast decît își imaginau autorii antici. În istoriografia est europeană s-a încetățenit teza conform căreia „în sec. VI—V î.e.n. granița etnică între sciți și geți nu putea fi mai la vest de rîul Prut, ba poate că era pe Nistru. În sec. IV—III î.e.n. rîul Nistru era granița între aceste două popoare" [1]. Această idee expusă de cunoscuta savantă moscovită A. I. Meliucova acum un sfert de secol este și în prezent împărtășită de unii investigatori [2].

Mai mult ca atît conform opiniilor unor cunoscuți specialiști, mari grupuri de sciți din stepele Pontului Euxin au pătruns către sec. VI î.e.n. departe de regiunile de silvostepă ajungînd pînă în preajma rîului Mureș în actuala Transilvanie, unde sînt cunoscuți sub numele de agatîrși [3]. Părerea noastră despre această etnie am expus-o [4] deja și de aceasta n-o să mai insistăm aici.

Prestigioșii arheologi kieveni V. A. Ilinskaia și A. I. Terenojkin în capitala lor lucrare „Sciția din sec. VII—IV î.e.n." evidențiază în stepele din litoralul nordic al Pontului Euxin și în Crimeea circa 62 de înmormîntări tumulare scitice, care după părerea lor pot să se refere către sec. VII—V î.e.n. Aceste monumente scitice sînt repartizate teritorial în felul următor

Pe teritoriul regiunii Rostov au fost descoperite 9 înmormîntări tumulare. Din ele numai două, și acelea problematic, după viziunea autorilor, se referă către mijlocul sau sfîrșitul sec. VII — sec. VI î.e.n.

---

[1] A. I. Meliucova, *C voprosu o granițe mejdu schifami i ghetami.* În *Drevnie frachiiți v Severnom Pricernomorie.* Moscva, 1969, p. 79.

[2] S. B. Ohotnicov, *Nijnee Podnestrovie v VI—V vv. do n.ă.* Kiev, 1990. p. 55—57.

[3] V. Vasiliev, *Sciții agatîrși pe teritoriul României.* Cluj-Napoca, 1980, p. 134—140.

[4] I. T. Niculiță, *Scvernie frachiiți v VI—I vv, do n. ă.* Chișinev, 1987. p. 22—24.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Din 13 monumente descoperite în regiunea Zaporojie numai două înmormîntări se datează cu secolele VI—V, restul cu sec. V î.e.n.

Din cele 17 monumente cunoscute actualmente în regiunea Dnepropetrovsk, numai înmormîntarea de lîngă Nicopol este datată aproximativ cu sec. VII—VI î.e.n., trei cu sec. VI—V, iar celelalte cu sec. V î.e.n.

Din 9 monumente din regiunea Cherson o înmormîntare se referă către sec. VI, una se datează cu sec. VI—V, restul șapte cu sec. V î.e.n.

În regiunea Kirovograd au fost studiate numai două înmormîntări tumulare dintre care și cea de la Melgunovo datată cu unele rezerve cu sfîrșitul sec. VII — sec. VI î.e.n.

În Crimeea sînt cunoscute 15 înmormîntări dintre care numai două pot fi datate cu sec. VII—VI î.e.n., restul se referă la sec. V î.e.n.

În regiunea Nicolaev au fost descoperite 7 monumente din care două pot fi plasate în sec. VI—V î.e.n. celelalte cinci în sec. V î.e.n.

În regiunea Odesa sînt semnalate trei înmormîntări tumulare, din care una descoperită lîngă comuna Vladislavska raionul Komintern poate fi datată cu sec. VI—V î.e.n. după o amforă elenistică din această vreme [5].

Din cele expuse se vede destul de clar că înmormîntările din sec. VII—V î.e.n. formează un număr extrem de mic și sînt reprezentate haotic în toată stepa neformînd o regiune aparte. Mai mult ca atît, în această perioadă morminte ce ar aparține populației scitice de rînd în regiunile sus menționate lipsesc complectamente.

Prin urmare, în ciuda opiniei prestigioșilor autori, materialele arată fără nici o tăgadă, că nu poate fi vorba de un număr considerabil de populație scitică, fie și nomadă pe acete teritorii nici chiar în sec. VI î.e.n. nemaivorbind de sec. VII î.e.n.

Această concluzie e în deplină concordanță și cu relatările investigatorului moscovit V. S. Olhovski, care analizînd ritul și ritualul funerar al populației din stepele Sciției în sec. VII—III î.e.n. menționează că din cele 39 de înmormîntări tumulare cunoscute actualmente în stepele nord pontice și pot fi atribuite sciților, numai 6 se referă către mijlocul sec. VII, sau mai precis către granița sec. VII—VI î.e.n., 21 se datează cu sec. VI, iar 12 cu VI—V î.e.n. [6].

Materialele arheologice mai noi dau posibilitatea să presupunem o altă situație etnogeografică.

În rezultatul investigațiilor arheologice întreprinse în stepele din nordul Mării Negre în ultimile decenii a fost descoperit un număr considerabil de stațiuni, în cursul de jos al Bugului Beicuș, Bolșoaia Cernomorca II, Căborga I ; în regiunea limanului Berezan Cuțurub I, Șirocaia Balca ; la sud de orașul Olbia-Staro Bogdanovca, cît și cîteva stabilimente la nord de urbea grecească. Toate stațiunile acestea conțin un bogat material ceramic, care după tehnica de confecționare, forme și ornament își găsesc largi analogii în sortimentul ceramic al tracilor

[5] V. A. Hanscaia, A. I. Terenojkin, *Schifia v VII—IV vv. do n.ă.* Kiev, 1983, p. 89—118.

[6] V. S. Olhovschii, *Pogrebalno-pominalinaia obreadnosti naselenia stepnoi Schifii (VII—III vv. do n.ă.).* M., 1991, p. 56.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

septentrionali [7]. C. Marcenco studiind monumentele din stepele de nord a Mării Negre a ajuns la concluzia, că existența elementelor trace în sec. VII—VI î.e.n. nu s-a limitat numai la regiunea Bugului de Jos, ci s-a extins pînă în preajma Niprului. Alta e că la vest de Bug tracii erau mult mai numeroși ceea ce o dovedește multiplele stațiuni cu material tracic din stepele din sudul bazinului Bugo-Nistrean, material care nu lipsește nici chiar în Olbia și Berezan [8]. Anume această populație de origine tracă împreună cu consîngenii lor din regiunile de silvostepă, Dunărea de Jos și munților Haemus au emis echivalentul ponderal monede-săgeți, care după opinia aceluiași autor au fost folosite la etapa inițială și de factoriile grecești [9].

Răspîndirea tracilor în stepele dintre Nistru și Bug a fost cauzată, după cum consideră A. I. Meliukova, cu care se solidarizează și C. C. Marcenco, de tendința triburilor barbare de a stabili contacte comerciale cu coloniștii [10], cît și de faptul că regiunile Bugului de Jos în sec. IV—III î.e.n. practic erau lipsite de o populație sedentară stabilă [11].

Ideea hiatusului demografic ce apărea periodic în stepele nord-vest Pontice pînă la apariția sciților și a migrației tracilor din spațiul de la sud de Dunăre spre Nistru se vehiculează în istoriografie încă de la finele secolului trecut.

Deja fondatorul tracologiei românești V. Pârvan în celebra sa lucrare „Getica" menționa „daco-geții sînt tracii septentrionali care au populat Dacia încă din epoca bronzului" [12]. Investigațiile arheologice din ultimele decenii sînt foarte semnificative în acest sens. Analiza complexelor funerare specifice bronzului mijlociu și tîrziu de pe teritoriul de la est de Carpați i-a dat posibilitate arheologului chișinăunean V. Covruc să demonstreze cu lux de amănunte înrudirea culturilor Noua, Sabotinovca și Coslogeni. Fondul comun fiind cultura ceramicii cu multe brîuri. Aceasta din urmă a constituit substratul genetic pentru culturile posterioare Belozersc și Cymmeriană. Împreună cu culturile din bazinul Carpatic în care se petrecea formarea etnosului tracic, ea a participat la fondarea culturii Noua. De aici rezultă ca foarte verosimilă ideea despre caracterul traco-cymmerian al culturii Noua [13].

Cercetările de amploare întreprinse la monumentele din perioadele medie și tardivă a bronzului din Nordul Pontului Euxin l-au adus pe cunoscutul savant kievean I. Cerneacov la concluzia că „înrudirea culturii materiale și a spiritualității triburilor purtătoare ale culturilor Sabotinovca, Noua și Coslogeni servește drept dovadă arheologică sigură în afirmarea înrudirii etnice a tracilor și cymmerienilor [14]. Conform opiniei acestui investigator A. I. Artamonov avea dreptate cînd afirma

---

[7] C. C. Marcenco, *Varvari v sostave naselenia Berezani i Olvii*. Leningrad, 1988, p. 110—115.

[8] *Ibidem*.

[9] *Ibidem*.

[10] A. I. Meliucova, *Schifia i frachiischii mir*. M., 1979, p. 181.

[11] C. C. Marcenco, *op. cit.*, p. 115.

[12] V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Buc., 1926, p. 730.

[13] V. Cavruc, *Noi contribuții la problema genezei și atribuirii etnice a culturii Noua*. În : *Symposia Tracologica*, N. 8, Satu Mare-Carei, 1990, p. 125.

[14] I. T. Cerneacov, *Severo-Zapodnoe Pricernomorie vo vtoroi polovine II tiseacelitia do n.ă.*, Kiev, 1985, p. 148.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

că cymmerienii au existat în stepele Nord Pontice încă în epoca bronzului numai că ei au fost purtătorii nu a culturii Iamnaia cum crede regretatul profesor din Sanct-Petersburg, ci Sabotinovca, care de fapt prezintă un masiv traco-cymmerian. La sfîrșitul mileniului II și prima jumătate a mileniului I î.e.n. în stepele de nord ale Mării Negre se răspîndește cultura Tudorovo-Belozersc, care a aparținut, după cum consideră I. Cerneacov și V. Yanciugov, aceloraşi triburi traco-cymmeriene[15].

Prin urmare, triburile trace nu au migrat în regiunile de sud ale interfluviului Bugo-Nistrean fiind atrase de colonizatorii greci, deoarece arheologic ele sînt atestate în spațiul de la est de Prut și Nistru încă din secolele XIV .î.e.n., ca populație autohtonă. Anume această populație sedentară de agricultori și crescători de vite a contribuit substanțial procesului de colonizare regiunilor de nord-vest a Pontului Euxin.

Studierea și cartografierea monumentelor din secolele VI—V î.e.n. — perioada colonizării dau posibilitatea de a stabili, că din cele 150 de monumente actualmente cunoscute circa 35 conțin mai mult material grecesc decît barbar. Toate ele sînt aranjate în nord-vestul și vestul Pontului Euxin. Statistica materialului ceramic indică că în stațiunile din sudul Mesopotamiei, Bugo-Nistrene sortimentul ceramic traco-getic prezintă nu mai mult de douăzeci de procente. Mai spre sud-vest acest procentaj sporește dispărînd cel prescitic. Aceste stabilimente prezintă stațiuni rurale grecești în care populația traco-getică alcătuia un număr destul de impunător. Probabil această populație amestecată și alcătuia acei mixelini despre care mărturisesc autorii antici.

Contactele permanente comerciale și culturale cu civilizația greacă prin intermediul orașelor-polise grecești au accelerat dezvoltarea economică și social-politică a tracilor septentrionali în sec. VI—V î.e.n. Dezvoltarea acestor relații se evidențiază destul de larg după materialele arheologice. Studierea monumentelor din această perioadă arată că la majoritatea lor se întîlnesc materiale grecești de import. Amfore de Chios și alte centre comerciale grecești au fost descoperite nu numai la stabilimentele din apropierea orașelor-polise, ci și la multe din stațiunile aranjate la o sută — o sută optzeci de kilometri depărtare de litoral. Contactele comerciale intense cu lumea greacă a sporit dezvoltarea comerțului atît extratribal, cît și intertribal. Aceasta la rîndul său a dus la distrugerea granițelor ce existaseră între triburile trace septentrionare și consolidarea lor în jurul celor mai puternice dintre ele — în jurul geților. Astfel în sec. V î.e.n. pe arena istorică a acestei părți a lumii barbare apar triburile geților care întruchipează toate triburile tracilor septentrionali ce locuiau între munții Haemus (Balcani) la sud, și rîul Bug la nord, munții Carpați la vest, și Marea Neagră la est, încorporînd astfel și pe goții de la est de rîul Prut.

Relațiile comerciale cu orașele-polise, cît și cu lumea barbară din regiunile limitrofe au contribuit imperios la dezvoltarea tracilor septentrionali. În perioada următoare în secolele IV—III î.e.n. se observă un salt demografic impunător.

---

[15] *Ibidem*, p. 151; V. P. Vanciugov, *Belozerschie pamcatnichi v Severo-Zapadnom Prisernomorie*, Kiev, 1990, p. 123—141.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Studierea surselor materiale și mai ales cartografierea monumentelor dă posibilitatea de a elucida pe cît e posibil tabloul demografic din acea perioadă. Din cele peste 365 stațiuni și necropole din sec. IV—III î.e.n. cunoscute actualmente în aria de răspîndire a tracilor septentrionali 242 se găsesc pe teritoriul dintre Carpați și Bug, inclusiv 150 — la Est de Prut. Din cele peste 75 de cetăți cunoscute — 40 sînt situate în spațiul Bugo-Nistrean.

Cetățile getice, de regulă, erau construite pe locuri natural întărite. În unele cazuri, ca de exemplu cele de la Butuceni, Potîrca, Măscăuți din codrii Moldovei, ocupau promontorii stîncoase, altele ca Ruda a fost ridicate pe malul abrupt și înalt al Nistrului.

Dintre stabilimentele întărite cea mai importantă nu numai în această regiune, ci din întreaga lume tracă de Nord, este cea de la Butuceni.

Aranjată pe un promontoriu stîncos cu altitudinea de cincizeci—șaizeci metri format de rîul Răut în apropierea actualului sat Butuceni — Orhei. Malul de Nord e abrupt. În structura lui intră un brîu de piatră cu lățimea de douăzeci m. în care sînt săpate douăzeci de peșteri, două din ele transformate în evul mediu în biserici rupestre. Partea de Apus și Sud a promontoriului prezentau versante scăldate de apele Răutului. La răsărit promontoriul e mărginit de un defileu enorm cu maluri înalte și abrupte de fapt invulnerabile. Numai parcela de Nord-Est are legătură cu lumea înconjurătoare. Suprafața promontoriului aproximativ de douăzeci hectare.

Promontoriul la extremele de Vest și Est a fost întărit cu cîte un val de pămînt în construcția cărora au fost folosite carcase de lemn și piatră. Fiecare șanț avea în partea exterioară cîte un șanț săpat în roca stîncii.

Partea de Nord, care prezenta malul de piatră ce se ridica la șaizeci de m. deasupra Răutului nu avea nevoie de fortificații.

În centrul promontoriului s-a dat de urmele citadelei, care la Sud era întărită cu o palisadă din două rînduri de bîrne umplute cu pietriș și pămînt lată de doi metri. Palisada a fost ridicată în partea de Sud a promontoriului unde malul lui domol cobora spre apele Răutului. Urmele ei au fost evidențiate pe o distanță de o sută șapte metri de la Est la Vest. În partea de Est unde promontoriul se îngustează la minimum, palisada e întoarsă sub nouăzeci grade la Nord întretăindu-l astfel de la Nord la Sud. În acest segment al palisadei au fost găsite urmele porților duble. În fața porților promontoriul a fost barat de un șanț, care se întindea de la Nord la Sud, săpat în rocă la o adîncime de aproximativ trei metri și jumătate larg de doi metri și jumătate. La nouăsprezece metri de poartă la Est de șanț promontoriul a fost barat și de un zid de piatră cu două bastioane la capătul de Nord și Sud și unul în centru. Temelia zidului care s-a păstrat dă posibilitatea să constatăm că zidul a fost construit din blocuri mari din piatră bine prelucrată. Unele blocuri (lespezi) din piatră au lungimea de o sută treizeci și cinci, grosimea și lățimea de cîte cincizeci centimetri. În citadelă au fost descoperite materiale începînd cu sec. IX și pînă în sec. II î.e.n. În partea de Vest a citadelei a fost descoperit un sanctuar-calendar circular, similar celor de la Dalineni și Sarmizegetusa.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În incinta cetății au fost descoperite locuințe cu fundament din piatră de calcar bine fețuite, clădite după metoda practicată în orașele polise de pe litoralul Pontului Euxin.

Cetatea a fost înconjurată de un șir de stabilimente rurale, cît și cetăți mai slab întărite ca Mășcăuți, Scoc, Furceni etc. Din materialul ceramic descoperit douăzeci și cinci de procente îl alcătuiau amforele, luteriile și ceramica de lux grecească.

Stațiunea Butuceni este una din cele mai importante cetăți ale lumii trace de nord. Prezentînd un centru politic, religios și comercial de valoare. Analiza materialelor recuperate în timpul săpăturilor arată că perioada de înflorire cetatea de la Butuceni a atins-o către sec. IV—III î.e.n. — vremea cînd din regiunile extracarpatice și mai ales cele de la Est de Carpați și Prut au ajuns la un nivel înalt de dezvoltare economică, culturală și social-politică. Anume în această perioadă ei au înfruntat un șir întreg de incursiuni străine ale sciților în frunte cu Ateas, a macedonienilor sub conducerea lui Agatocles, iar apoi a fostului strateg al lui Alexandru cel Mare — regele Macedoniei Lisimach, care nu numai că i-au învins ci i-au făcut prizonieri. În această ordine de idei nu e exclus ca stabilimentul puternic întărit de lîngă comuna Butuceni din codrii Moldovei să fi fost cetatea de scaun a lui Dromichaites.

Cetăți getice întărite cu valuri de pămînt și șanțuri adînci adiacente sînt cunoscute în diverse raioane la Est de Prut. În stînga rîului Nistru ele au fost atestate la Ofatinți, Rașcu, Stroenești etc. Au fost studiate de asemenea un număr considerabil de stațiuni neîntărite Suruceni, Dănceni, Mășcăuți, Trebujeni. La Hansca au fost studiate trei stabilimente, dintre care unul în întregime. La această stațiune de la Hansca au fost dezvelite 13 locuințe de suprafață și un atelier unde se confecționau obiecte de uz cotidian din bronz și fier.

Pentru lumea traco-getică din sec. IV—III î.e.n. e caracteristic existența unor legături comerciale permanente cu lumea greacă. Din cele 155 de monumente cunoscute, numai în cîteva n-au fost găsite obiecte de import. În stațiuni, de regulă, se întîlnește material amforistic de Thasos, Sinope, Heracleia, Rodos, Cnidos, Coș etc. Cartografierea centrelor ce conțin material de import arată că penetrația lor era simțită și în stabilimentele ce se găseau departe de căile de comunicație fluviale sau terestre. În relații comerciale cu elinii a fost antrenată toată lumea getică din regiunile extracarpatice și în aceeași măsură și cea situată la Est de Prut.

Geții continuă să locuiască pe aceste teritorii și în perioada următoare avînd la fel contacte permanente cu grecii, romanii și lumea barbară din ținuturile limitrofe.

Este bine cunoscut faptul că în sec. II î.e.n. regiunile de nord și centru de la Est de Carpați au fost supuse unei incursiuni serioase din partea triburilor bastarne. Răspîndirea bastarnilor e atestată atît de sursele narative, epigrafice, cît și arheologice. Însă considerăm lipsită de temei afirmația, ce dăinuiește într-o bună parte a istoriografiei europene, conform căreia incursiunile bastarnilor s-au terminat cu distrugerea totală a geților și prin urmare regiunile sus-menționate în secolele II—I î.e.n. au rămas în posesiunea celor veniți.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Investigațiile arheologice întreprinse la monumentele din sec. II—I î.e.n. arată că sînt stațiuni ca cele de la Lucașeuca, Braniște, Trebujeni, Ulmu, Văsieni, în care elementul bastarn variază de la 5—10%, pînă la 30%, cînd materialul getic alcătuiește 70—90%, sînt situri care conțin de la 25% pînă la 50% material bastarnic, restul fiind getic. Sînt cunoscute stațiuni unde materialul bastarn lipsește în întregime. În schimb pînă în prezent nu e cunoscut nici un stabiliment în care ar lipsi materialul autohton.

Prin urmare incursiunea bastarnilor desigur și-a lăsat amprenta sa asupra dezvoltării geților din regiunile de nord și centru ale Moldovei, însă ele n-au dus la schimbarea populației. Victoria bastarnilor asupra geților a fost ultima, deoarece ei după aceasta n-au mai continuat migrarea lor spre Sud, ci istoviți complet au rămas să locuiască împreună cu geții, care erau, desigur, mult mai mulți și spre sec. I î.e.n. ei se dizolvă în masa populației autohtone. Aceasta era situația etnodemografică în perioada invaziilor romane la Dunărea de Jos.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

STRATIGRAFIA STAŢIUNII ARHEOLOGICE DE LA POIANA, JUD. GALAŢI

de SILVIA TEODOR

Schema stratigrafică a aşezărilor de pe cetăţuia geto-dacică de la Poiana, identificată în anul 1931 cu *Piroboridava* [1], formaţiune preurbană menţionată de geograful grec Ptolemeu, a fost schiţată pentru prima dată în urma săpăturilor arheologice efectuate de Radu şi Ecaterina Vulpe în anii 1927—1928 [2], care pe parcursul cercetărilor ulterioare a primit unele completări prin obţinerea de noi rezultate. Prima dată au fost menţionate patru straturi notate cu litere greceşti, incluzînd aşezări succesive începînd din epoca bronzului şi pînă în secolul II e.n.

În urma reluării săpăturilor în anii 1949—1951 aceeaşi cercetători au adus precizări importante, rezultate în urma dezvelirii unor suprafeţe întinse cu profile stratigrafice complete, atît din incinta cetăţuiei inclusiv valul de apărare cît şi în şanţul adiacent. De data aceasta au fost stabilite tot patru nivele dar cu nouă faze de locuire, din care şapte aparţin civilizaţiei geto-dace dintre secolele V î.e.n. şi sfîrşitul secolului II e.n. [3]

Prin cercetările reluate în anul 1985 [4] nu s-au adus modificări esenţiale acestei scheme dar prin observaţiile făcute cu această ocazie am încercat o simplificare, o grupare a numeroaselor faze şi subfaze, bazaţi atît pe observaţiile stratigrafice cît mai ales prin analiza materialelor descoperite, a complexelor de locuire şi a analogiilor cu alte

---

[1] Radu Vulpe, *Piroboridava. Consideraţii arheologice şi istorice asupra cetăţuiei de la Poiana în Moldova de Jos*, Bucureşti, 1931; idem. *La civilisation dace et ses problèmes á la lumière des dernières fouilles de Poiana en Basse Moldavie*, în Dacia, NS, I, 1957, p. 143—164.

[2] Radu şi Ecaterina Vulpe, *Fouilles de Poiana*, în Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 253—351.

[3] Radu Vulpe şi colaboratorii, *Activitatea şantierului arheologic Poiana — Tecuci 1950*, în SCIV, II, 1, 1951, p. 180—181, fig. 2.

[4] Silvia Teodor, Steła Ţau, Mircea Nicu, Comunicări la sesiunile anuale de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anii 1985—1991.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

așezări similare care au fost amenajate în aceeași perioadă pe terasa înaltă de pe stînga Siretului, în special acelea de la Răcătău și Brad[5].

1. Primul nivel caracterizat printr-un strat de pămînt de culoare brună, dens, cu grosimea medie de 0,60 m aflat imediat peste solul viu la 3,60 m adîncime, conține resturi aparținînd culturii Monteoru, începînd aproximativ cu secolul al XIII-lea î.e.n. din care nu se păstrează decît materialul ceramic și foarte puține obiecte. Mai frecventă este olăria din pastă fină, neagră sau cenușie și lustruită care apare sporadic, și în nivelele superioare fiind scoase din stratul respectiv prin săparea gropilor.

Formele predominante sînt vasele cu buza oblică și corpul bombat cu una sau două torți, vasele pîlnie decorate cu caneluri fine și incizii geometrice și vasele cu fundul rotund, decorat pe părțile laterale cu cercuri concentrice incizate și presărate cu puncte, motiv specific culturii Monteoru. Sînt de asemeni, frecvente cestile cu una sau două torți supraînălțate, vasele de tip Askos și vasele etajate, cele mai multe cu decor incizat reprezentînd motive geometrice, florale și într-un singur caz, umane, redate schematic[6]. Obiectele ce aparțin acestei așezări sînt realizate din piatră lustruită din care se păstrează mai multe ciocane și securi, apoi vîrfuri de săgeți și seceri din silex și diferite obiecte de podoabă din os și bronz. Aceste obiecte se aflau în stratul de cultură sau în mici gropi care se adînceau cu cîte 0 50 pînă la 1 metru față de nivelul de călcare respectiv. În anul 1985 s-a delimitat la 3,50 m adîncime un mic ansamblu format dintr-o „masă de cult" construită din lut ars alături de care, într-o mică groapă se aflau mai multe vase întregi. Acestei perioade îi aparțin și un grup de morminte cu schelete *Hocker* aflate la aproximativ 3,50 m adîncime, unele cu diferite piese de inventar constînd din vase și obiecte de podoabă[7]. Lipsa mai multor complexe din această vreme în zona cercetată, care reprezintă acum doar o mică parte din stațiunea antică și anume periferia sa sud-estică, poate presupune o amplasare a așezării din epoca bronzului în partea de vest și centrală a terasei, porțiune care s-a prăbușit încă din antichitate, rămînînd doar o parte a mormintelor care trebuie să fi fost grupate la periferia așezării, respectiv pe laturile de est și nord-est unde se aflau mormintele cercetate. De altfel la circa 170 m nord-est de cetățuie s-a cercetat și o necropolă contemporană cu așezarea din nivelul I[8].

Analogiile cele mai apropiate pentru așezarea și necropola din epoca bronzului de la Poiana se află în grupul de descoperiri aparținînd culturii Monteoru din sudul Moldovei din care se mai cunosc

[5] V. Căpitanu, V. Ursache, *Descoperiri geto-dacice în județul Bacău*, în Crisia, II, 1972, p. 97—114 ; V. Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în așezarea geto-dacică de la Răcătău (j. Bacău)*, în Carpica, VIII, 1976, p. 49—72 ; V. Ursache, *Cetatea dacică de la Brad, jud. Bacău*, Monografia arheologică sub tipar.

[6] Radu Vulpe și colaboratorii, *Șantierul Poiana*, în SCIV, III, 1952, p. 196—198, fig. 5 ; 6/1—4 ; 7/1—4.

[7] Idem. *op. cit.* în SCIV, 1, II, 1951, p. 181.

[8] Ecaterina Vulpe, *La nécropole de l'âge du bronze de Poiana*, în Dacia, V—VI, 1935—1936, p. 151—167.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

așezările de la Perchiu [9], necropola și așezarea de la Cîndești-Vrancea [10], așezarea eponimă [11] și altele.

În afară de numeroasele elemente deja amintite din epoca bronzului mijlociu, prin săpăturile din anul 1950 s-a descoperit o ceașcă cu două torți supraînălțate și cu buton, care indică și existența unei slabe locuiri în perioada finală a epocii bronzului, care ar indica și o a doua fază a nivelului I dar neevidențiată în profilele stratigrafice [12]. Alte vestigii din această perioadă apărute sporadic la adîncimi diferite constau din fragmente de torți cu buton sau pereți de vase cu brîu crestat și perforații sub buză. Aceste materiale au analogii în zona de sud a Moldovei în așezări și necropole, dintre care mai apropiate se află la Gîrbovăț [13], Cavadinești [14] și altele.

2. Al doilea nivel de locuire pe cetățuia de la Poiana este format dintr-un strat subțire de pămînt argilos de culoare brun-cenușie, greu de surprins peste tot, care conține resturi sporadice din prima epocă a fierului și care a fost mai bine observat în campania de săpături din anul 1950 cînd au fost descoperite *in situ* suprafețe mai mari cu urme de locuire printre care și două vetre aflate la 2,70 m adîncime. Ele aveau formă circulară cu diametrul de circa 1 m și marginile ridicate și rotunjite [15], una fiind prevăzută cu găuri de eliminarea lichidelor. Ceramica din acest nivel este în general, de bună calitate, de culoare brun-cenușie sau neagră decorată cu proeminențe, caneluri sau coaste în relief scurte și oblice pe buză sau pe gîtul vaselor și mai frecvent cu decor incizat impregnat cu colorant alb. Motivele ornamentale constau din șiruri de S-uri oblice, benzi de hașuri produse prin impresiuni de sfoară sau combinații de triunghiuri hașurate. Dintre forme mai frecvente sînt vasele cu corpul sferoidal și gît strîmt, tipsii de dimensiuni mari, străchini cu margini invazate, căni sferoidale cu două torți supraînălțate și cu proeminențe. Acest strat este bine încadrat cronologic și cu ajutorul unor piese de bronz dintre care amintim un cuțit și o fibulă cu arc semicircular și cu decor în relief cu resortul simplu construit dintr-o singură spirală, placa înaltă și apendice în formă de cioc [16]. Această fibulă se datează în secolul al VII-lea î.e.n. prin analogie cu piese asemănătoare din aria cul-

---

[9] Radu și Ecaterina Vulpe, *La station préhistorique de Perchiu près de Hurueşti*, în Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 157—166.

[10] Marilena Florescu, *Monografia Cîndești*, Partea I (manuscris).

[11] Eugenia Zaharia, *La culture de Monteoru*, în Dacia, NS. XXXIV, 1—2, 1990, p. 23—51.

[12] Radu Vulpe și colab. *op. cit.* în SCIV, 1, II. 1951. fig. 13/2.

[13] Adrian C. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în Arheologia Moldovei, 2—3, 1964. p. 147—206; Adrian C. Florescu, St. Rugină, D. Vicoveanu, *Așezarea din epoca bronzului tirziu de la Girbovăț*, în Danubius. I. 1967, p. 75—87.

[14] I. T. Dragomir, *Săpăturile arheologice de la Cavadinești*, în Materiale, VI, 1960, p. 454—457; idem, în Materiale, VII, 1961, p. 151—156; M. Petrescu-Dîmbovița, *Archäologische Forschungreise im Bezirk Covurlui (untere Moldau)*, în Dacia, VII—VIII, 1937—1940, p. 434 și următoarele.

[15] Radu Vulpe și colab. *op. cit.* în SCIV, 1, II, 1951, p. 181; cea de a doua vatră a fost descoperită prin săpăturile din 1990 (material inedit).

[16] *Idem*. p. 188—190, fig. 9; 10; 11; 12; 13/1.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

turii Basarabi din sudul Dunării și cu unele variante de fibule de origine Glazinaț descoperite în mai multe obiective din Moldova [17]. Ceramica și unele tipuri de fibule descoperite pe teritoriul est-carpatic cum sînt acelea de la Trestiana [18], Orlovka [19], Soldănești [20] ș.a. marchează aria răsăriteană de răspîndire a acestei culturi precum și evoluția sa din etapele anterioare. Ca loc de amplasare pe terasa înaltă a Siretului și prin caracteristicile materialelor descoperite, așezarea din această fază în succesiunea stratigrafică de la Poiana are analogii în așezările de la Popești pe Argeș [21], Remetea în jud. Caraș-Severin [22], Zidovar în Banat [23] și multe altele, în care s-au documentat locuiri intense unele începute în epoci precedente și care au continuat cu mici întreruperi și în vremea culturii Basarabi din perioada mijlocie a primei epoci a fierului.

3. Intervalul dintre secolul al VII-lea î.e.n. cum indică fibula deja amintită și începutul secolului al IV-lea, este ilustrat printr-un strat de pămînt de nuanță neagră-violacee care se observă uneori pe profil și mai puțin în plan, deși în unele locuri are grosimea de 15—20 cm. Acesta este al treilea nivel de locuire de la Poiana pe care în prima schemă stratigrafică prof. Radu Vulpe l-a considerat o subfază a nivelului I [24]. Vestigiile *in situ* la acest nivel sînt foarte rare iar ceramica specifică este amestecată cu aceea a stratului următor. Dar specifice pentru această etapă sînt o categorie de căni cu corpul larg și diametrul în unghi pronunțat și torți cilindrice, vase mici cu proeminențe găurite, urna mare cu suprafața neagră și lustruită și cu decor în relief în formă de proeminențe alungite și marginea tăiată drept, castroane cu pereții drepți, cu cîte patru torți plate orizontale și cu „subțiori", vase cu picior înalt și ajurat. Aceste forme ilustrează peste tot perioada de sfîrșit a primei epoci a fierului, după secolul al VI-lea cînd apar sporadic și vasele grecești cu firnis negru la exterior, de factură veche precum și fragmente de amfore marcînd primele contacte cu civilizațiile sudice.

---

[17] Alex. Vulpe, *Zur entstehung der geto-dakischen zivilisation die Basarabkultur*, în Dacia, NS, XXX, 1—2, 1986, p. 49—89; B. Nikolov, *Trakijski pametnitzi vav Vračansko*, Izvestija Sofia, 28, 1965, p. 166—170, fig. 6a; Elvira Ciocea și Ion Chicideanu, *Observații asupra necropolei hallstattiene de la Stoicani*, în SCIVA. 4, 35, 1984, p. 331—344; M. Petrescu-Dîmbovița. *Elemente de caracter iliric în mediul tracic*, în Memoria Antiquitatis, IV—V, 1972—1973, p. 83—92.

[18] E. Popușoi, *Un mormînt hallstattian descoperit la Trestiana — Bîrlad* în Carpica. II, 1969, p. 87 și urm.

[19] J. D. Golovka, R. D. Bondar, A. G. Zaginailo, *Arheologiceskoe issledovanie u s. Orlovka Odesskoi oblasti*, în K.S. Odessa, 1965, p. 68—80.

[20] A. I. Meliukova, *Pamiatniki skifskogo vremeni lesostepnogo srednogo Podnestroviea*, în MIA, 64, 1958, p. 71, fig. 22/1.

[21] Radu Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, în SCIV, 6, 1—2, 1955, p. 242, fig. 5, 6; idem, *Șantierul arheologic Popești*, în Material 3, 1957, p. 227, fig. 2/4; 4.

[22] I. Stratan, *Cercetări și săpături arheologice executate de muzeul raional Lugoj*, în Materiale, 7, 1961, p. 165, fig. 4; 5/8; 6/1—3.

[23] B. Gavela, *Keltski oppidum Zidovar*, Belgrad, 1952, fig. 23/14, 30, 31.

[24] Radu Vulpe și colab. *op. cit.* în SCIV, 1, II, 1951, p. 184—185.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Acest prim nivel getic de la Poiana este contemporan cu descoperirile de la Frumușița [25] din apropiere, cu așezările din grupul Bîrsești-Ferigile din zona subcarpatică [26] precum și cu așezările fortificate din centrul și nordul spațiului est-carpatic de tipul acelora de la Stînceşti [27], Butuceni [28], Cotnari — prima fază și altele [29]. Deși la Poiana nu s-au găsit toate elementele care să contribuie la o datare mai precisă a acestui nivel, poziția sa stratigrafică și analogiile menționate cu obiectivele bine încadrate cronologic cu ajutorul importurilor grecești, plasează acest nivel în perioada de trecere de la prima la cea de a doua epocă a fierului.

4. Al patrulea nivel, care a fost notat inițial Poiana II, apare în stratigrafia stațiunii cu două nuanțe, gros de peste 1 m, avînd în structura sa o mare proporție de cenușă și dărîmături. Culoarea părții sale inferioare este de un cenușiu mai deschis decît a aceleia care îl suprapune, în ambele faze locuirea fiind foarte intensă. Urmele de locuințe sînt foarte dese iar conținutul în ceramică și alte obiecte este deosebit de bogat pe toată suprafața cercetată a așezării. Divizarea acestui nivel a fost determinată în special de aspectul inventarului arheologic care reflectă o evoluție evidentă pe parcursul a trei secole, ilustrată atît prin ceramica autohtonă diferită de la o fază la alta, atît în ceea ce privește tehnica cît și formele, precum și prin ceramica de import grecească. Olăria locală prezintă categorii de vase lucrate îngrijit în tehnica la mînă, avînd pereții groși, de culoare neagră sau cenușie, cu lustru exterior sau din pastă poroasă cu forme simple și decor plastic în relief. În faza de început a acestui nivel apar pentru prima dată și vase lucrate la roată, cenușii închis sau negre. În faza secundă se remarcă categoria de vase lucrate cu mîna sau la roată, cu corpul bitronconic, gîtul înalt și marginea evazată denumită și de „tip Ciolănești" prin analogie cu descoperirile din așezarea eponimă din sudul Daciei, datată în secolele III—II î.e.n. [30]. Vasele importate constau în majoritate din amfore grecești, cele din prima fază provenite din insula Thasos, după cum o indică inscripțiile de pe torți, împreună cu fragmente de vase de lux cu firnis negru și figuri, din sec. IV

[25] M. Petrescu — Dîmbovița, *Descoperirea arheologică de la Frumușița* în Studii și cercetări științifice, Iași, anul IV, 1953, 1—4. p. 497—509.

[26] S. Morintz, *Novaia Galstatskaia gruppa v Moldave*, în Dacia, NS, 1. 1957, p. 117—131 ; Alex. Vulpe, *Cercetări arheologice și interpretări istorice privind secolele VII—V î.e.n. în spațiul carpato-dunărean*, în Memoria Antiquitatis, II, 1970, p. 189—196.

[27] Adrian C. Florescu. Simion Rață, *Complexul de cetăți traco-getice (sec. VI—III î.e.n.) de la Stînceşti — Botoșani*, în Studii și materiale, I, Suceava, 1969, p. 9—18.

[28] T. D. Zlatkovskaia, L. L. Polevoi, *Gorodișa Prutsko — Dnestrovskaia Mejdureciea IV—III vv do n.e. i voprosi politiceskoi istorii getov*, în Drevnie frakiițj v severnom Pricernomore, Chișinău, 1969.

[29] Adrian C. Florescu, *Unele considerații asupra cetăților traco-getice (hallstattiene) din mileniul I î.e.n. de pe teritoriul Moldovei*, în Cercetări Istorice, II, 1971, p. 116—117.

[30] M. Petrescu-Dîmbovița, Silviu Sanie, *Cercetări arheologice în așezarea geto-dacică de la Ciolănești din Deal (jud. Teleorman)* în Arheologia Moldovei, VII, 1972, p. 241—257, fig. 8—9, 11 ; Radu Vulpe și colab., *op. cit.* în SCIV, 1, II, 1951, fig. 15/1, 4.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

i.e.n., iar pentru faza următoare, amforele din Cos și mai multe tipuri de cupe deliene din sec. II î.e.n. [31].

În afară de ceramică, nivelului IV îi aparțin diferite obiecte din metal, sticlă, piatră, os etc. din care amintim numeroase vîrfuri de săgeți de tip filiform cu tub și nervură sau piramidale cu trei tăișuri, fibule de bronz sau argint de tip tracic sau La Tène II celtice și dacice, unelte ilustrînd diferite meșteșuguri. Monedele de argint și bronz acoperă și ele o lungă perioadă începînd cu cele din Histria din secolele IV—III î.e.n. [32], apoi Callatienele din bronz din secolele III—II î.e.n. [33], monedele geto-dacice din argint imitate după cele macedonene, de tip Huși-Vovrieşti sec., III—II, Adîncata-Mănăstioara, Inoteşti-Răcoasa (sec. II î.e.n.), Vîrteju — Bucureşti (a doua jumătate a sec. II î.e.n.) apoi monedele din Apollonia și Dirrhachium din sec. II î.e.n. [34]. Răspîndirea lor pe straturi ne ajută să datăm complexele de locuire și multiplele refaceri petrecute pe parcursul celor 300 de ani cît durează acest nivel. Pe profilul stratigrafic se observă dungi groase de cenușă, nivelări cu ajutorul unor lutuiri cu pămînt galben peste dărîmături de locuințe, straturi de pietriș, vetre refăcute de două și trei ori și numeroase gropi care pornesc de aici și pătrund în nivelele inferioare.

Acest nivel a fost divizat în două faze pe baza materialelor arheologice și a analogiilor cu unele așezări de același tip, cum sînt davele de la Răcătău și Brad, așezările de la Cîndești [35], Bărboasa [36], Găiceana [37] și altele din sudul Moldovei și unele din spațiul dacic dintre Carpați și Dunăre [38]. Pentru prima fază elocvente sînt și fibulele tracice de tipuri vechi, care în alte stațiuni, ca de exemplu Zimnicea, se grupează în variantele I b și V a datate la jumătatea secolului IV î.e.n. [39]. Alte variante ale fibulei tracice ca de exemplu II a, din care mai multe exemplare se aflau în depozitele descoperite în anii 1951 și 1986 sînt datate în așezări și necropole din nordul Bulgariei și în unele așezări de la nord de Dunăre, la mijlocul secolului III, iar tipul

---

[31] Irina Casan-Franga. *Contribuții cu privire la cunoașterea ceramicii geto-dacice. Cupele „deliene" getice de pe teritoriul României*, în Arheologia Moldovei, V, 1967, p. 7—34; Radu Vulpe, și colab. *op. cit.* în SCIV, 1, II, 1951, p. 189—191, fig. 16, 17.

[32] Bucur Mitrea. *Etape cronologice în relațiile Histriei cu geto-dacii pe baza monedelor*, în Thraco-Dacica, V, 1—2, 1984, p. 121.

[33] Silvia Teodor. Mircea Nicu. Stela Țau, *Tezaurul de monede callatiene descoperit la Poiana, jud. Galați*, în Thraco-Dacica, 8, 1—2, 1987, p. 133—137.

[34] Radu Vulpe și colab. *op. cit.* în SCIV, I, 1, 1950, p. 48; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 120, 165, 238. Multe din descoperirile din perioada 1968, 1985—1991 sînt inedite.

[35] Adrian C. Florescu, Marilena Florescu, *Aspecte ale civilizației traco-getice în zona de curbură a Carpaților răsăriteni*, în Studia Antiqua et archaeologica, I, 1983, p. 72—93.

[36] Marilena Florescu, V. Căpitanu, *Cercetări arheologice de suprafață în județul Bacău*, în Arheologia Moldovei, VI, 1969, p. 251.

[37] Idem, p. 256.

[38] Mioara Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, București, 1979, p. 40—72.

[39] Alexandrina D. Alexandrescu, *La nécropole Gète de Zimnicea*, în Dacia, NS, XXIV, 1980, p. 50, fig. 45, 46.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

V b al fibulelor tracice sînt folosite pe tot parcursul secolului III î.e.n. fiind larg răspîndite în întreg spațiul locuit de geto-daci [40].

În partea inferioară a acestui nivel, la adîncimea de 2,10 — 2,50 m la baza stratului cenușiu, sub podine de lut ars, reprezentînd baza locuințelor s-au descoperit schelete de adulți și copii complete sau oase izolate, mai multe cranii, passim sau îngropate, cu orientare de preferință, nord-sud. Unele schetele sînt așezate cu deosebită grijă pe cînd altele par a fi fost pur și simplu aruncate. Cele din prima categorie se află așezate ghemuit pe stînga sau pe dreapta, altele întinse pe spate. Mai frecvente sînt cele întinse pe spate cu capul înclinat spre stînga cu un braț de-a lungul corpului și celălalt pe piept sau ridicat deasupra spre umeri sau cap. S-au întîlnit și morminte duble sau triple depuse în gropi cilindrice sau ovale, puțin adînci. Împreună cu aceste schelete se aflau vase întregi sau fragmentare, din pastă poroasă în special oale de dimensiuni mijlocii, într-un caz se afla și un sfeșnic din lut, apoi farfurii, unele cu picior înalt și ajurat, diverse obiecte de podoabă sau casnice [41]. Spre deosebire de ritul funerar unde incinerația este aproape exclusivă ilustrat prin aceeași perioadă în grupul Bîrsești din sudul Moldovei [42], Slobozia-Onești [43], Vaslui [44], Strahotin [45] și altele din estul Moldovei și de descoperirile funerare din Dobrogea și nord-estul Bulgariei cum sînt cele de la Canlia, Satu Nou, Bugeac, Enisala, Braniceva, Graguleva etc. [46] mormintele de inhumație de la Poiana se grupează în categoria acelora de tip Grădiștea din jud. Brăila împreună cu unele de la Brad și Răcătău practicate nu în cîmpuri de urne sau necropole ci în zonele de locuire [47].

Nivelul al IV-lea de la Poiana, în special prima sa fază, alături de așezările deschise de tip Corni — Huși [48], Curteni — Vaslui [49] sau Bu-

---

[40] V.V. Zirra, *Observații asupra fibulelor traco-getice* în Symposia Thracologica, 7, 1989, p. 302—306.

[41] Radu Vulpe și colab. *op. cit.* în SCIV, 1, II, 1951, p. 188—189. Mormintele descoperite în perioada 1968, 1985—1991 sînt inedite.

[42] S. Morintz, *op. cit.* în Dacia, NS, I, 1957.

[43] C. Buzdugan, *O nouă așezare getică în bazinul Zeletinului*, în Carpica, I, 1968, p. 97 și urm.

[44] A. Andronic, E. Neamțu, Fl. Banu, *Săpăturile de salvare de la Vaslui* în Materiale, VIII, 1962, p. 91—92, fig. 5, 6.

[45] Săpături efectuate de P. Sadurschi. Material inedit.

[46] B. Mitrea, *Un cimitir geto-dacic în sud-vestul Dobrogei*, în Omagiu lui Constantin Daicoviciu, 1960, p. 409—413 ; B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, în Materiale, VII, 1961, p. 283—290 ; idem, în Materiale, VIII, 1962, p. 369—372. ; M. Irimia, *Cimitirele de incinerație geto-dacice de la Bugeac—Ostrov*, în Pontice, I, 1963, p. 193—234 ; idem, în Pontice, II, 1969, p. 23—52 ; idem, în Pontice VI, 1973, p. 7—71 ; Gavrilă Simion, *Săpăturile de la Enisala*, în Peuce, II, 1971, r. Tsvetana Dremsizova Nelčinova, în Izsledovaniia včestna Akad. Dimitar Dečev, Sofia, 1958, p. 216 ; Milko Mirčev, în Izvestija Sofia, 25, 1962; p. 102 și urm.

[47] V. Sîrbu, *Ritualuri și practici funerare la geto-daci*, în Istros, IV, 1985, p. 102—115.

[48] Silvia Teodor, *Așezarea geto-dacică de la Huși—Corni*, în Thraco-Dacica, II, 1981, p. 169—195.

[49] C. Iconomu, *Cercetările arheologice de la Curteni — Dealul Viei și Dealul Pietrăriei (jud. Iași)*, în Cercetări Istorice, Iași, XII—XIII, 1981—1982, p. 128—152.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

neşti [50] şi celelalte circa 80 de aşezări fortificate dintre Carpaţi şi Nistru [51] ilustrează una din cele mai înfloritoare perioade din istoria geto-dacilor, dinainte de unificarea formaţiunilor prestatale de la începutul secolului I î.e.n. care la Poiana este ilustrat, prin nivelul al cincilea.

5. *Nivelul V* este format şi el din două faze din care prima are culoare galben compactă datorată unei mari cantităţi de lut din componenţa sa iar cel următor are culoarea galben-cenuşie corespunzînd unui amestec de dărîmături, chirpici şi cenuşă ca rezultat al unui mare incendiu.

Şi în acest nivel materialul arheologic este destul de omogen putîndu-se cu greu separa ceea ce este propriu fiecărei faze, care ocupă intervalul de la începutul secolului I î.e.n. şi pînă la jumătatea sec. II e.n., cum o arată inventarul arheologic de pe o grosime de circa 1 m. Viaţa în această perioadă continuă să fie intensă, cum se poate remarca prin numărul mare al locuinţelor, al vetrelor şi cuptoarelor, a atelierelor etc. precum şi abundenţa uneltelor, a ceramicii şi a altor piese în special importuri.

În ceea ce priveşte ceramica, în partea inferioară a acestui nivel, mai persistă categoria vaselor din pastă poroasă lucrată cu mîna, cu suprafaţa aspră şi decorată cu proeminenţe şi brîie în relief. Pe lîngă formele cunoscute din perioada precedentă apare acum şi persistă cîteva secole în continuare, căţuia sau ceaşca dacică, cu formă tronconică şi cu una, două sau trei torţi groase prinse deopotrivă de buză şi de fund. Continuă de asemeni, luînd o dezvoltare foarte mare, ceramica cenuşie lucrată la roată, fiind imitate şi numeroase tipuri de vase greco-romane. Ceramica neagră, cu suprafaţa lustruită, lucrată la mînă, nu mai apare decît în amestecuri provenite din stratul anterior, provocate de nivelări sau prin săparea a numeroase gropi.

Cît priveşte ceramica de import se remarcă vasele mici, fine provenite din atelierele elenistice şi italice, cu decor în relief sau pictate. Dintre acestea sînt mai frecvente diferitele tipuri de cesti, căni, boluri, patere, opaiţe-lucerne, amfore greceşti şi romane, terra sigilatta, vase tip boscoreale etc. Apar şi piese mai deosebite cum ar fi un opaiţ elenistic cu inscripţie, un fragment din soclul unei statuete de teracotă tot de artă elenistică, pe care se afla în relief, chipul unei cîntăreţe din *tibia* [52].

Pentru nivelul al V-lea sînt caracteristice descoperirile monetare, în special denarii republicani romani care apar atît izolat pe întreaga suprafaţă a aşezării sau, în tezaure. Cea mai veche monedă republicană datează din anii 172—151 î.e.n. (Natta) urmată de alta de la An-

[50] Violeta Veturia Bazarciuc, *Aşezarea geto-dacică de la Buneşti — Dealul Bobului, jud. Vaslui*, în MCA, Tulcea, 1980, p. 164—177; idem în Acta Moldaviae Meridionalis, 2, 1980, p. 61—80; idem, în SCIVA, 1, 32, 1981, p. 563—570; idem în SCIVA, 3, 34, 1983, p. 151—152.

[51] Silvia Teodor, *Repertoriul aşezărilor şi necropolelor geto-dacice de pe teritoriul est-carpatic* (manuscris).

[52] Radu Vulpe şi colab. *op. cit.* în SCIV, 1, II, 1951, p. 190, fig. 18, 21; idem *op. cit.* în Dacia, NS, I, 1957, p. 156—157, fig. 9.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

toninus Pius (138—161) aflată în stratul de cultură şi alta de la Porcius Cato din 150—125 î.e.n. Cea mai recentă este o monedă de la Marc Aureliu (161—162 e.n.) aflată în poziţie incertă şi abundă monedele de la Titus-Vespasian (circa 90 e.n.) aflate în complexele de locuire şi în tezaure [53].

O altă caracteristică a acestui nivel este diversitatea fibulelor de argint bronz şi fier, de cele mai diferite tipuri. Cele mai numeroase sînt fibulele clasice La Tène III cu piciorul gol s-au constituit dintr-o placă, uneori ajurată, apoi fibule de tip Nauhaim sau „linguriţă" simple sau cu diferite decoraţii pe arc caracteristice pentru ultimul sfert al secolului I î.e.n. [54]. În primul secol al erei noastre şi în jumătatea celui următor, sînt numeroase fibulele de tip Aucisa şi provincial romane de diferite tipuri, în special cele cu nod pe arc, broşe emailate sau cu pietre preţioase etc. [55].

Mai menţionăm ca aparţinînd nivelului V, numeroase obiecte mărunte cum sînt mărgelele de sticlă colorată sau din cristal de stîncă, de cornalină sau din sardonix, vase din sticlă fină, incolore sau policrome, pandantive, brăţări, inele cu pietre sau cu geme, verigi, lănţişoare, aplice, cercei de bronz sau argint, oglinzi de bronz alb lustruit.

Un loc însemnat îl au în cadrul inventarului, armele de fier, ca spade, vîrfuri de săgeţi şi suliţe, umbo de scut precum şi mai multe garnituri de mînere de bronz, os sau piele. Numeroase sînt şi uneltele din fier, caracteristice mai multor meşteşuguri precum şi resturile unor cuptoare de redus minereul de fier sau de ars ceramică [56].

La începutul nivelului V staţiunea de pe Cetăţuia a fost întărită cu un val de pămînt, pe latura de est, care s-a putut bine observa în secţiunile practicate cu precădere în această zonă, singura rămasă relativ intactă, şi în capătul de sud-est, care între timp a alunecat în ripa Siretului. Prin observaţii repetate s-a stabilit că valul nu este mai vechi de începutul sec. I î.e.n. şi nici mai tîrziu, cum s-a crezut în prima perioadă a cercetărilor din sectorul nordic. Structura valului este destul de simplă el fiind construit dintr-un nucleu de lut galben compact adus din rîpile din jur. Tot în acelaşi timp a fost amenajat, prin adîncirea şi lărgirea unei rîpi din partea de nord-est şi sud a aşezării, un şanţ adînc de circa 6 m şi lat de 10 m. Aceste elemente defensive sînt asemănătoare cu acelea din aşezările contemporane de pe terasele rîurilor în special de pe stînga Siretului, de la Brad şi Răcătău sau de la Cîndeşti şi Fitioneşti în jud. Vrancea care constituie şi cele mai apropiate analogii pentru întreaga structură şi inventarul acestui nivel de la Poiana [57]. În vremei lui Burebista şi a urmaşilor

---

[53] Ecaterina Vulpe Dunăreanu, *Un tezaur de denari romani găsit la Piroboridava*, în vol. În memoria lui Vasile Pârvan, Bucureşti. 1934. p. 126—133. Monedele descoperite prin săpăturile din anii 1968, 1985—1991 au fost menţionate în cronicile numismatice din revistele Dacia şi SCIVA.

[54] Radu Vulpe, *op. cit.* în SCIV, I., II, 1951, fig. 24/4—10 ; idem în SCIV, III, 1952, fig. 26/1—7 ; 28.

[55] Radu Vulpe, *op. cit.* în Dacia, NS, I, 1957, fig. 6.

[56] Radu Vulpe şi colab, *op. cit.* în SCIV, 1, II, 1951, p. 203—205.

[57] V. Ursache, *Fortificaţii dacice pe Valea Siretului*, în Carpica, XVIII—XIX, 1987, p. 31—51.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

sài, pînă la războaiele dintre daci și romani de la începutul secolului II, sudul spațiului est carpatic a reprezentat una din cele mai înfloritoare regiuni ale statului Dac care a continuat să reprezinte o atracție specială pentru alte populații și în timpul ocupației romane.

Succesiunea celor cinci nivele de locuire, unele cu subfazele respective de la Poiana nu arată totuși și prezența absolută a unei continuități de viață în această stațiune, așa cum s-a crezut. S-a putut observa că de cîte ori a fost populată tot de atîtea ori, din diferite motive a fost și părăsită. Cît a durat această părăsire? Între nivelele I și II, o perioadă, de circa 2—3 secole pe cetățuie nu s-a locuit și de asemeni, între nivelul Basarabi și mijlocul secolului V î.e.n. cînd din nou acest loc a fost părăsit. De altfel, este vremea cînd în întreaga zonă vestigiile din această vreme sînt extrem de rare. În schimb în perioada care a început cu secolul al IV-lea î.e.n. deși profilul stratigrafic ne arată numeroase distrugeri și incendii, au urmat imediat noi nivelări și amenajări, refaceri de vetre și locuințe, dovadă că populația a preferat în continuare să se așeze pe acest loc care reprezenta multe avantaje atît economice cît și strategice. Dar pe la sfîrșitul secolului II e.n. așezarea a fost părăsită pentru totdeauna dovadă că evenimentele care au urmat nu mai reclamau aceleași obiective ca pînă acum, fiind mult mai propice pentru așezare alte locuri din apropiere, numeroase vestigii din secolele II—III e.n. aflîndu-se în apropiere și în special pe teritoriul satului Poiana, care s-au cercetat insuficient. Mai mult ca sigur cetățuia a fost părăsită și din cauză că chiar din perioade foarte vechi, promontoriul de terasă pe care s-a aflat stațiunea a început să se dărîme în urma masivelor alunecări de teren, foarte active și în zilele noastre.

Aceasta este în rezumat schema stratigrafică a stațiunii de la Poiana, jud. Galați, destul de complicată dar deajuns de concludentă pentru a demonstra, alături de alte obiective, că jumătatea de sud a spațiului est-carpatic a reprezentat pentru mai mult de o jumătate de mileniu o puternică vatră de civilizație geto-dacică.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

VASILE PÂRVAN ȘI „DAVELE" DE PE SIRET

de VASILE URSACHI

Este binecunoscut faptul că V. Pârvan în opera sa fundamentală „Getica" a acceptat localizarea principalelor „dave" din harta lui Ptolemeu, în zona Siretului Mijlociu. Cum la data respectivă informațiile privitoare la marile așezări dacice din Moldova se reduceau doar la cîteva date referitoare la Poiana, problema identificărilor nu putea depăși limita acceptărilor teoretice ale prezenței lor în acest spațiu [1].

Odată cu cercetarea sistematică a așezării de la Poiana — Tecuci, de către Radu și Ecaterina Vulpe, problema identificărilor acestor „dave" a căpătat o consistență mai mare, ceea ce a făcut ca în anul 1931 să se identifice, pentru prima dată, Piroboridava cu Poiana — Tecuci [2].

Consemnînd deja faptul că cetatea dacică de la Brad este una din „davele" pe care geograful Ptolemeu le include în harta sa, printre cele 40 de polisuri ale Daciei, este necesar să încercăm o identificare a ei, cu una din denumirile localităților din zona Moldovei.

După cum se știe problema identificărilor așezărilor dacice descoperite pînă în prezent cu cele din „Geographia" lui Ptolemeu este destul de dificilă datorită faptului că în marea lor majoritate nu au inscripții. Multe din identificările făcute au un caracter ipotetic, dar criteriile care au stat la baza lor au grade diferite de importanță, ceea ce face ca multe din ele să fie apropiate de realitate. Așa de pildă poziția geografică, fără a ne referi la coordonatele lui Ptolemeu, mărimea așezărilor, importanța lor strategică și militară, economică, comercială, administrativă, religioasă, etc. dau o notă de credibilitate mai mare în condițiile identifcărilor făcute.

---

*) Aceste concluzii au fost elaborate în anul 1985, în lucrarea de doctorat autorului.

[1] Vasile Pârvan, *Getica — o protoistorie a Daciei*, Ed. Meridiane, București; 1972, pp. 143, 147, 157, 165, 428.

[2] Radu Vulpe „Piroboridava" Rev. Arch. XXXIV, 1935, 2, p. 237—276, Radu și Ecaterina Vulpe, *Les fouilles de Poiana, in Dacia, III — IV, 1927 — 1932*, p. 253—351; *idem, în Dacia VII — VIII, 1937—1940.*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Pentru a restrînge sfera discuțiilor noastre ne vom referi doar la trei din ele și anume Piroboridava, Tamasidava și Zargidava, care sînt consemnate pe Valea Siretului. Primele identificări făcute s-au referit la marea așezare de la Poiana — Tecuci, pe care Radu Vulpe o identifica cu Piroboridava [3]. Al. Vulpe [4] și apoi V. Ursachi [5], pe baza descoperirilor de la Brad identifică așezarea de aici cu Tamasidava, considerînd că între aceasta și Poiana nu mai există nici o așezare dacică de asemenea proporții. În 1968 săpăturile de la Răcătău, comuna Pîncești, județul Bacău [6] ne dau posibilitatea să revenim la identificările făcute și să consemnăm că cele trei importante așezări dacice de la Poiana, Răcătău și Brad pot fi identificate cu Piroboridava, Tamisidava și Zargidava [7].

În sprijinul acestor identificări vin numeroase argumente de ordin arheologic printre care: mărimea, intensitatea locuirii — marcată de grosimea straturilor de cultură dacică, fortificațiile, marea bogăție de materiale în comparație cu celelalte așezări dacice de pe cuprinsul Moldovei, importantele edificii descoperite, care indică o viață avansată — protourbană etc. La acestea se adaugă datele textului lui Ptolemeu, temeinic comentate de cercetătorii care au încercat să identifice „orașele" dacice amintite [8], precum și papirusul Hunt, care confirmă existența Piroboridavei la începutul sec. II e.n. [9].

Profesorul N. Gostar [10] și mai apoi S. Sanie [11], în urma cercetărilor întreprinse pe promontoriul Tirighinei de la Barboși identifică așezarea dacică de aici cu Piroboridava. Toate argumentele în sprijinul acestei ipoteze se bazează pe interpretările datelor din papirusul Hunt, inexistenței unei inscripții la Poiana care să-i asigure o identificare precisă, precum și datările diferite pe care le-au avansat diferiți cercetători privind sfîrșitul așezării de la Poiana, legată, în special, de ultima monedă descoperită aici (Vespasian). Evident această ipoteză nu ține seama de multe alte date arheologice obținute pe calea cercetărilor din ultima vreme, a diferențelor foarte mari dintre nive-

3 *Ibidem.*

4 Al. Vulpe, *Ptolemy and the ancient geography of Moldavia, în Studii Clasice, VI*, 1964, p. 233—246.

5 V. Ursachi, *Contribuții la problema așezărilor dacice de pe Valea Siretului, comunicare la cea de a-III-a sesiune științifică a muzeelor*, decembrie ; 1966 ; *idem*, în *Carpica, I*, 1968, p. 177.

6 Săpături efectuate de V. Căpitanu și V. Ursachi, *O nouă cetățuie dacică pe*

7 V. Căpitanu și V. Ursachi, *O nouă cetățuie dacică pe Valea Siretului, Carpica*, II, 1969, p. 93—130.

8 R. Vulpe, *op. cit., Rev. Arch. XXXIV 1931* ; p. 237—276 ; *idem, Muntenia și Moldova de Jos în timpul lui Traian în lumina unei noi lecturi a papirusului Hunt, Studii Clasice*, 2, 1960, p. 337—359 ; Al. Vulpe, *op. cit., Studii Clasice, VI, 1964*, p. 233—246, cu principala bibliografie.

9 Este vorba de Papyrusul lui Hunt, care pomenește de Piroboridava la începutul secolului II e.n. cf. R. Syme, *JRS*, 49, 1959, p. 26—33 ; R. Vulpe, *Studii Clasice*, 2, 1960, p. 338—340 ; *Idem, Dacia NS*, 5, 1961, p. 369—362.

10 N. Gostar, I.T. Dragomir, S. Sanie, *Castellum și castrul roman de la Barboși*, Sesiunea de comunicări a muzeelor de istorie, 1964, I, București, 1970, p. 422—423 ; N. Gostar, *Cetățile dacice din Moldova și cucerirea romană la nordul Dunării de Jos, Apullum*, 5, 1965, p. 146—147.

11 S. Sanie, *Civilizația romană la Est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. — III e.n.)* Iași, 1981, p. 18—19.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

lurile de cultură materială de la Barboși cu cele ale celor trei „dave" de pe Valea Siretului și bineînțelș, a faptului că datarea pe baza ultimei monede din așezare nu reprezintă un punct de vedere demn de luat în seamă datorită, așa cum arătăm cu alt prilej [12] caracterului neconcludent al acestui reper cronologic.

Dacă am merge pe aceeași interpretare a importantului document ce-l reprezintă acel „pridianum" datat după cum se știe fie înainte de Traian [13], fie în timpul războiului dintre Traian și Decebal — 101 — 106 [14], singurul lucru sigur îl reprezintă existența, în perioada anilor 99 — 117 a Piroboridavei. Odată cîștigată această sigură informație, datarea importanței așezări Piroboridava, cel puțin pînă la importantele evenimente din 105 — 106 este de necontestat. Acest lucru atrage după sine, în mod firesc, constatarea existenței, în aceeași perioadă și a celorlalte două „dave" de pe Valea Siretului — Tamisidava și Zargidava, care au împărtășit, împreună, aceeași soartă, în urma războaielor daco-romane. În condițiile identificării Piroboridavei la Barboși s-ar exclude din discuție importanta așezare de la Brad, care din toate punctele de vedere a fost net superioară celei de la Barboși, fiind totodată de aceeași factură cu celelalte două — Poiana și Răcătău. Importanța acestei mari așezări de pe Valea Siretului nu ar fi scăpat geografului Ptolemeu sau înaintașilor lui, din lucrările cărora s-a inspirat în întocmirea hărții sale, după cum apropierea punctului Tirighina de Dinogeția, despre care informațiile sînt mult mai ample, nu ar fi scăpat autorului în a atrage atenția asupra existenței unei așezări de importanță Piroboridavei și a consemnării unor coordonate geografice atît de îndepărtate de a celei de la Dinogeția. Din acest punct de vedere trebuie să consemnăm identificările făcute de Carl Schuchardt și Gh. Ștefan [15], care, pe bună dreptate, considerau existența Dinogeției la Barboși.

Publicarea sumară a descoperirilor dacice de la Barboși nu au reușit să convingă asupra existenței unei așezări de mari proporții [16]. Stratul de cultură dacic, destul de subțire (0,60 m), consistența mult inferioară, sărăcia materialului arheologic, lipsa unor edificii civile sau religioase, importante în comparație cu situația din cele trei „dave" — Poiana, Răcătău și Brad, ne fac să credem că așezarea dacică de aici nu avea un rol prea mare în zona respectivă și deci nu depășea statutul unei simple așezări dacice. Fortificațiile impresionante — cu o palisadă de peste 4 m grosime, ar indica existența, într-adevăr, a unei mari cetăți dacice, dar tocmai prin aceste dimensiuni ea face notă aparte față de toate „davele" cunoscute, ceea ce ne face să cre-

[12] V. Ursachi, *Cetatea dacică de la Brad — Zargidava*, sub tipar.

[13] R.O. Fink, *JRS, XLVIII*, 1958, p. 104.

[14] R. Syme, *JRS, XLIX*, 1959, I și II, p. 33; C. Daicoviciu, *AISC, II*, p. 251, nr. 1; D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1978, p. 31.

15 A.I. Hunt, *Raccolta de scutti in onore di Giacomo Lumbrasio, Milano, 1925*, p. 265—272; G. Cantacuzino, *Aegyptus, IX*, 1928, p. 63—96.

[16] C. Schuchhardt, *Wälle und Chausseen im südlichen und östlichen Dacien, Archäologisch — Epigraphische Mitteillungen aus Osterreich — Ungarn*, IX, 1885, p. 226 și urm.; Gh. Ștefan, *Dinogeția — A Problem of Ancient Topography, Dacia, N.S.*, 2, 1958, p. 312—329.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

dem că în datarea precisă a lor încă mai pot interveni schimbări, mai ales că nici una din secțiunile practicate aici nu a traversat șanțul de apărare adiacent. Nici una din cetățile dacice de tip „dava", cu o acropolă relativ mică nu a fost prevăzută cu palisade atît de mari, care să cuprindă întreg perimetrul ei, în care caz, o reducere cu cel puțin 8 m a diametrului reprezintă o micșorare destul de mare a suprafetei locuite.

Construcția cu tamburi de lemn, intrată în literatura de specialitate ca sanctuar cu aliniamente, prin dimensiunile extrem de reduse — 1,71 m lungime și 0,77 m lățime — este departe de a fi un edificiu de cult. Însăși faptul că diametrul gropii unui tambur este mai mare sau chiar dublu față de distanța dintre ele, ne arată că această construcție nu putea fi funcțională — în sensul ca edificiu de cult. Distanța de 0,20 m între tamburi este extrem de mică pentru a se putea strecura cineva printre aceștia [17]. Construcția în sine, dacă toate cele 5 gropi de par pornesc de la aceeași adîncime, nu poate fi decît o anexă a unei locuințe susținută de pari înfipți în pămînt.

În acest fel argumentele cu caracter arheologic prin cercetările din ultimii 20 ani, vin să completeze datele referitoare la identificările făcute, considerînd lipsa unei inscripții, care să transforme ipotezele în certitudini ca un element ce poate să nu apară niciodată, prin simplul motiv de a nu fi existat. Acest lucru nu ne îngăduie să ignorăm coroborarea dintre datele arheologice și cele istorice, în lămurirea unor probleme legate de geografia istorică a acestor meleaguri, prin însușirea celor mai concludente și apropiate date obținute pe calea cercetărilor arheologice de mențiunile istorice existente.

Rămînînd fidel întregii argumentații făcute de R. Vulpe și mai tîrziu de Al. Vulpe [18], cu completările firești pe baza cercetărilor de la Brad și Răcătău [19], considerăm că marea așezare dacică de la Brad poate fi identificată cu Zargidava [20]. Toate datele obținute pe cale arheologică demonstrează existența aici a unui mare centru dacic, care polariza în jurul său o întreagă zonă intens locuită.

Odată acceptată această ipoteză nu ne rămîne decît să consemnăm faptul că cele trei mari așezări dacice de pe Valea Siretului Poiana, Răcătu și Brad, prin importantele vestigii descoperite pînă acum, pot fi socotite adevărate „dave" cu toate atributele ce definesc această denumire. Ele se deosebesc de toate celelalte așezări dacice contemporane din Moldova atît din punct de vedere al bogăției materialului arheologic cît și al edificiilor sau organizării interne a așezării, apro-

---

17 N. Gostar, I.T. Dragomir, S. Sanie și S. Sanie, *op. cit.*, București, 1970; N. Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1965; S. Sanie, *op. cit.*, Iași, 1981, p. 75—128; idem, *Unele considerații asupra cetățuii dacice de la Barboși*, *Studia Antiqua et Archaeologica*, *I*, Iași, 1983, p. 141—151.

18 Dimensiunile gropilor și a spațiului dintre ele au fost obținute prin numărarea lor de pe fotografia publicată, avînd drept reper diametrul de 0,50 m al gropii celei mai mari, dat în articolul amintit.

19 Vezi nota 8.

20 V. Ursachi, *Contribuții la problema așezărilor dacice de pe Valea Siretului*, *Memoria Antiquitatis*, *1969*, p. 105—119; V. Căpitanu, V. Ursachi, *op. cit.*, *Carpica II*, 1969; Idem, Crisia, 1972, p. 97—114.

21 Ptolemeu, *Geographia*, *III*, 10, 8.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

ţiindu-se de ceea ce înţelegem prin „aşezări protourbane", care l-au făcut pe geograful Ptolemeu să le consemneze drept „polisuri".

Deşi coordonatele date de Ptolemeu nu corespund celor trei mari aşezări dacice pomenite, distanţele egale dintre ele — de circa 40 km — au impus marcarea lor corectă, atît în latitudine cît şi în longitudine, ceea ce constituie un element destul de favorabil în susţinerea ipotezelor noastre. Diferenţa de 50' între Dinogeţia [22] şi Piroboridava [23] este de asemenea, un preţios indiciu că marele geograf nu a considerat niciodată distanţa dintre acestea prea mică, mai ales că pentru prima din ele autorul dă date suplimentare, printre care „lîngă fluviul Dunărea" este cel mai semnificativ. Distanţa de numai cîţiva km dintre Barboşi şi Dunăre ar fi fost suficientă, dacă era Piroboridava, să o consemneze printre „oraşele" din această zonă.

Importantele edificii descoperite la Brad, printre care sanctuarul rotund cu tamburi de lemn, piaţa centrală pavată cu pietre de rîu, „palatul" şi alte construcţii de interes colectiv constituie argumente din cele mai preţioase în favoarea ipotezei profesorului N. Gostar [24], că această localitate, deci Zargidava poate să fie cea pomenită în textul din inscripţia dionysopolitană în cinstea lui Acornion [25], în condiţiile în care cele două haste vizibile înaintea cuvîntului Argedava să aparţină literei Z şi nu S cum a presupus G. Mihailov [26]. Această ipoteză poate fi cu atît mai verosimilă cu cît însuşi textul inscripţiei amintite vorbeşte de faptul că Acornion a trebuit să facă un drum destul de lung în misiunea sa iar regele get, al cărui nume nu este pomenit, fie că era tatăl lui Burebista fie că nu, putea foarte bine să-şi aibă capitala aici. Cetatea dacică de la Brad a fost, desigur, unul din cele mai puterhice centre ale unei uniuni de triburi, care în sec. I î.e.n., înaintea sau în timpul lui Burebista, putea fi capitala unui rege sau al unui şef al acestei uniuni tribale. Nu este exclusă nici posibilitatea ca Burebista să fi fost el însuşi originar din aceste locuri sau să fi folosit aşezarea de aici drept capitală [27]. Viziunea modernă asupra dezvoltării marilor centre urbane sau rurale nu concordă cu realităţile diferitelor perioade istorice, din această cauză nu trebuie să excludem posibilitatea ca multe din aşezările antice să fi constituit adevărate centre în jurul cărora să polarizeze o întreagă zonă locuită, chiar dacă astăzi ni se pare nefiresc, datorită inegalităţilor în dezvoltarea ulterioară a acestor localităţi. De aici, poate şi multitudinea de ipoteze privind capitala sau centrul formaţiunii politice a lui Burebista [28]. Tratarea problemelor istorice în spiritul viziunii noastre de astăzi asupra căilor de comunicaţii, dezvoltării diferitelor zone sau a supremaţiei lor în diverse etape ale dezvoltării, nu pot aduce rezolvări acceptabile ale acestora fără o minuţioasă cunoaştere a tuturor descoperirilor.

---

[22] *Idem, III, 10, 5.*
[23] *Ibidem.*
[24] N. Gostar, *Analele Univ. Iaşi (Serie nouă) secţiunea III-a Istorie, tom 16, anul 1970, fasc. 9*, p. 63.
[25] G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, ed. a-2-a, *vol 1*, Sofia, 1970, p. 53.
[26] *Ibidem.*
[27] I.H. Crişan, *Burebista şi epoca sa*, Bucureşti, 1977, p. 124.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ceea ce dorim să accentuăm în încheierea acestor concluzii, este faptul că marea aşezare dacică de la Brad identificată cu *Zargidava*, putea să fie localitatea pomenită în preţiosul izvor — inscripţia în cinstea lui Acornion — şi să fi constituit şi mai tîrziu una din posibilele capitale ale unei uniuni de triburi sau a unui mic regat dacic. Toate descoperirile de pînă acum îndreptăţesc această ipoteză.

[28] C. Daicoviciu, *Steaua, VIII*, 1957, nr. 12, p. 95—98 ; Idem, *in SCIV*, 6, 1955, nr. 1—2, p. 52 ; R. Vulpe, *Omagiu lui Constantin Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 ani, Bucureşti*, 1960, p. 562 şi urm. ; *Idem, Getul Burebista, conducător a întregului neam geto-dac, Studii şi comunicări, Piteşti, 1968, p. 49—50 ; N. Daicoviciu, Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Ed. *Dacia*, Cluj, 1972, p. 34.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

NOI CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA CIVILIZAȚIEI GETO-DACICE ÎN BAZINUL SIRETULUI MIJLOCIU, CETATEA DACICĂ DE LA RĂCĂTĂU (ANTICA TAMASIDAVA)

de VIOREL CÂPITANU

În comunicarea de față ne propunem să prezentăm succint principalele descoperiri arheologice din dava de la Răcătu, comuna Horgești, județul Bacău, identificată ipotetic, în urma unor investigații de durată cu antica *Tamasidava* din Geografia lui Ptolemeu [1].

Primele informații asupra acestei așezări le întîlnim în chestionarul lui Alexandru Odobescu [2] din anul 1871, cînd învățătorul din Pîncești M. Gh. Burghelea furnizează date privind cetățuia din apropierea satului Gălășești, în prezent dispărut, unde se găsesc la suprafața solului, în urma arăturilor „hîrburi și bănuți mici cît unghia" [3]. În continuare, învățătorul face precizarea că locul se mai numește și „Troian" sau „Apărătoare" și era folosit în vremea năvălirii tătarilor pentru adăpostirea locuitorilor din satele vecine.

După aproape 100 de ani din inițiativa unor locuitori din Pîncești și Răcătău s-au mai adunat materiale arheologice de la suprafața solului și în mai multe rînduri au fost expediate la București pentru Muzeul Național de Antichități și la Muzeul de Arheologie din Piatra Neamț [4].

În 1951 colectivul șantierului Poiana a efectuat o serie de recunoașteri în raioanele Adjud, Bacău și Tecuci și unele sondaje la Mîndrișca și Ciorani. Le-a atras atenția „dealurile din împrejurimile sa-

---

[1] Ptolemeu, Geografia, III, 10, 8, în *Izvoare privind istoria României*, vol. I, 1961, p. 155, V. Căpitanu și V. Ursachi, în Carpica, 2, 1969 ; V. Căpitanu, în *Carpica*, 9, 1976, p. 40—121.

[2] Al. Odobescu, *Chestionarul către învățători, din anii 1871—1873*, p. 481, în Manuscris, la Biblioteca Academiei R.S.R.

[3] Materiale ceramice și doi denari romani republicani au ajuns la Institutul de Arheologie din București, în anul 1957, prin Iorgu Galeru din Răcătăul de Jos.

[4] Informații M. Zamoșteanu, de la Muzeul din Piatra Neamț.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

tului Dienet, com. Pîncești cu mai multe valuri de întindere limitată, resturi ale unor fortificații locale de epocă nedeterminată.

După spusele cercetătorilor nu s-a descoperit nici un ciob și nici vreun alt fel de obiect databil. Locul e numit „Apărătoarea" sau Gătișești ori Gălășești. După părerea lor șanțurile nu prezintă nici un fel de prelungire spre E pentru a putea justifica ipoteza unui val de-a curmezișul podișului Moldovei, spre Prut așa cum propunea Tocilescu"[5].

Odată cu înființarea Muzeului de la Bacău, 1 aprilie 1957 se intensifică și ritmul cercetărilor perieghetice pe un spațiu foarte larg, datorită elanului tineresc al muzeografilor de la Bacău, Roman, Tg. Ocna, Tg. Neamț și Bicaz. Se deschid primele șantiere arheologice la Buda-Blăgești, jud. Bacău și Gabăra — Moldoveni, județul Neamț și se participă în masă pe șantierele Academiei de pe valea Bistriței[6].

După 10 ani de cercetări asidue pe valea Bercheciului și Zeletinului precum în zona colinelor Tutovei ne-am oprit asupra văii Siretului și Bistriței[7].

În anul 1968 împreună cu Vasile Ursachi am atacat un nou obiectiv arheologic fiind convinși că ne aflăm în fața unei așezări geto-dacice asemănătoare celor de la Poiana și Brad[8]. Continuarea cercetărilor în fiecare an și pînă în prezent aveau să confirme întrutotul afirmațiile noastre din anul 1967, cînd am făcut prima recunoaștere la Răcătău, de față fiind și regretatul om de cultură pr. Alecu Andrei, că aici sigur se află Tamasidava din Harta lui Ptolomeu. (Fig. 1/1).

Săpăturile arheologice de la Răcătău s-au înscris de la început în activitatea generală inițiată pe întreg cuprinsul patriei noastre de către forurile superioare de specialitate, în vederea cunoașterii cît mai temeinice și din surse arheologice sigure, adevărata istorie a strămoșilor noștri, care au trăit, muncit și apărat continuu aceste minunate locuri.

Descoperirile arheologice de la Răcătău, ca dealtfel din multe alte dave de pe întreg spațiul locuit de geto-daci, au demonstrat că aceștia au intrat destul de timpuriu în contact cu marile valori culturale din lumea greacă și romană, cu mult înainte de cucerirea romană și transformarea unei părți din Dacia în provincie romană[9].

Acest lucru este demonstrat de prezența a numeroase obiecte din ceramică fină, unelte, podoabe, monede, amfore etc.[10].

---

[5] Radu Vulpe și colab. în SCIV, i, 1951, p. 216 și urm. idem. în SCIV, 1952, p. 230 și urm. La pagina 213 se referă la o fortificație de epocă nedeterminată, fără material ceramic databil. Locul e numit Apărătoarea sau Gătișești ori Gălășești. (Vezi Tocilescu, Fouilles et rech., p. 48 și harta).

[6] C.S. Nicolaescu — Plopușor, în Materiale și Cercetări Arheologice, 7, 1961, p. 21—28 ; V. Căpitanu, C. Buzdugan și V. Ursachi, în Materiale și Cercetări Arheologice. 8, 1962, p. 141—144.

[7] M. Florescu și V. Căpitanu, în Arheologia Moldovei, 6, 1969, p. 214—273.

[8] V. Căpitanu și V. Ursachi, *Carpica*, 8, p. 93—130.

9 I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974.

[10] V. Căpitanu și V. Ursachi, *op. cit.* p. 101—123 ; *idem*, *Carpica*, IV, 1971, p. 167—196 ; Carpica, VII, 1975, p. 46—50.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Din punct de vedere geografic așezarea de la Răcătău este situată pe malul stîng al Siretului — ocupînd o poziție dominantă asupra văii Siretului, pe un pinten barat de terasă, într-un loc ferit, cu mare vizibilitate asupra văii Siretului pînă dincolo de Adjud.

Aici au existat condiții favorabile locuirii umane începînd cu epoca bronzului și pînă la începutul secolului II d.H. În apropiere în schimbi de o parte și de alta a Cetățuiei, de-a lungul teraselor se întîlnesc vestigii mai vechi aparținînd epocilor neolitică, culturilor Cucuteni A și B, Bronz, culturilor Monteoru și Noua [11], și carpo-dacice, feudalismului timpuriu etc.

Din punct de vedere geografic, valea Siretului are un caracter asimetric, cu versantul stîng abrupt, puternic afectat de procese geomorfologice actuale și fără terase sau cu terase sporadice, iar cu versantul drept mai domol terasat, făcîndu-se o trecere gradată spre culmea Petricica, în partea de vest, către Răcăciuni, Orbeni și Sascut.

Morfologia văii Siretului se caracterizează printr-o pronunțată asimetrie : versantul stîng este puternic înclinat, uneori chiar abrupt ca la Brad — Negri, unde se află ultima davă de pe Siret.

O așezare de mai mici dimensiuni se află la Corni — Tătărăști ocupînd și ea un fragment de terasă de 50—60 m altitudine de la oglinda apei ca și dava de la Răcătău. În schimb cetatea de la Poiana, (Piroboridava) com. Nicorești, care se află la vărsarea Trotușului în Siret ocupă terasa cea mai înaltă de pe valea Siretului ,la o altitudine de cca. 170—200 m. În același timp, versantul drept este mai domol și în trepte datorită extinderii largi a teraselor [12].

Aspectul morfologic abrupt al malului stîng al Siretului, în sectorul Colinelor Tutovei se datorează deplasării mai active a albiei Siretului, către acest mal, schimbîndu-i faza și accelerînd procesele geomorfologice și de versant. La rîndul său, deplasarea albiei este determinată de un complex de factori geografici și geologici [13], iar în prezent și de intervenția omului care a transformat albia de la Răcăciuni, ca și la Galbeni și Bereşti-Sascut în lacuri de acumulare pentru hidrocentralele cu același nume.

De la confluența cu pîrîul Răcătău, spre sud, Siretul are o terasă înaltă de 50—60 m altitudine relativă, dezvoltată pe stînga sa și care lipsește pe dreapta, ceea ce indică o pendulare a Siretului, deplasare succesivă, mai mult spre planul estic, cel vestic fiind zăgăzuit de digul ce-l închide pe o mare suprafață. [14]

Pe această terasă, cu pondere între localitățile Răcătăul de Jos și Dienet se întîlnesc o sumedenie de urme ale culturii materiale începînd cu neoliticul și continuînd cu epocile bronzului, Hallstatt, La Tène, Carpo-daci, feudalism timpuriu și feudalism dezvoltat. [15]

---

[11] V. Căpitanu, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 145—146 ; p. 148—151.

[12] I. Donisă și I. Hîrjoabă, în *Analele St. Univ. „Al. I. Cuza"* Iași, secția, II, e, Geografie, T. XX, 1976, p. 9.

[13] *Ibidem*, p. 10.

[14] *Ibidem*, p. 11.

[15] În urma unei cercetări recente efectuate împreună cu colegul C. Hoștină, de la Școala din Răcătău, au fost descoperite peste 20 de noi așezări specifice epocii bronzului, culturile Monteoru și Noua, Hallstattului tîrziu. La Tène, Carpo-daci, feudalism timpuriu și pînă tîrziu în sec. XVII—XVIII-lea.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ar mai fi de precizat că locul pe care se află staţiunea arheologică cu toponimul de „Cetăţuia" la început era inclus în dealul Şoimului, despărţit doar de o simplă viroagă, care la sfîrşitul mileniului I. î.d.H. a dispărut datorită intervenţiei omului, în vremea lui Burebista, cînd aici a fost durată o puternică fortificaţie înconjurată la E de un şanţ mare de apărare avînd la partea superioară o palisadă din lemn. [16] Accesul în cetate era asigurat printr-o construcţie specială şi un pod mobil. [17] (Fig. 1/3).

Fortificaţia a fost de scurtă durată, acoperind doar epoca lui Burebista, cînd asemenea construcţii se întîlnesc în toată Dacia.

În vremea lui Decebal, locuirea se extinde peste şanţul de apărare ocupînd o suprafaţă de cîteva hectare. [18]

Din punct de vedere arheologic stratul dacic are o grosime de cca. 2 m, dar uneori depăşeşte cu 3 metri pe acropolă, la cele două extremităţi unde este concentrată locuirea, începînd cu epoca bronzului, I-a epocă a fierului Ha A şi B şi în toată perioada aparţinînd sec. IV—II î.d.H. şi sec. I î.d.H. începutul sec. II d.H.

Primul nivel dacic, care aparţine sec. IV—III î.d.H. are o grosime de cca. 0,20—0,40 m şi are un aspect negru-cenuşiu Locuinţele sînt de suprafaţă. Stratul de cultură este bogat în ceramică (Fig. 2/1—8) dar nu lipsesc nici obiectele de podoabă cum ar fi : brăţări cu 2 sau 3 rînduri de nodozităţi, verigi cu grupuri de proeminenţe şi fibule de tip trac din argint şi bronz, unele executate pe loc.

Mai adăugăm la acestea şi un număr destul de mare de vîrfuri de săgeţi din bronz de tip aşa zis „scitic".

Al doilea nivel dacic are o grosime de cca. 0,20—0,30 m şi este de culoare brun-cenuşie, cu materiale arheologice specifice secolului II î.d.H între care menţionăm ca tipuri : căni, străchini, castroane, chiupuri cu pasta fină cenuşie, dar şi cărămizie cu luciu metalic la exterior. (Fig. 36/2).

Ultimul nivel dacic în majoritatea secţiunilor depăşesc 2 m grosime şi conţine o diversitate de materiale ceramice lucrate cu mîna şi la roată specifice secolelor I î.d.H, începutul sec. II d. H ca lustruitoare, opaiţe de tip sfeşnic, greutăţi de lut, opaiţe (Fig. 17 şi 18 şi 32—33).

La prima vedere acest nivel dacic pare destul de complicat din cauza numeroaselor urme de locuinţe şi a deselor nivelări precum şi a gropilor care se găsesc în număr foarte mare (Fig. 1/2). Dar cum inventarul de bază, în aşezarea de la Răcătău, din epoca Burebista-Decebal reprezintă ceramica, care se individualizează în vase lucrate cu mîna din categoria : ceşti dacice (opaiţe), vase-borcane (Fig. 3/1—8 ; Fig 4/1—8 ; Fig. 5/1—8 ; Fig. 6/1—9) ; fructiere (Fig. 8/1—11) ; chipuri (Fig. 11) şi mai ales vase lucrate la roată : strecurători (Fig.

[16] V. Căpitanu şi V. Ursachi, în Carpica, 2, p. 93 ; V. Ursachi, în Carpica XVIII—XIX, 1986—1987, p. 31—51.

[17] Viorel Căpitanu, *Sistemul de fortificaţie în cetatea dacică de la Răcătău*, Sesiunea de rapoarte de la Ploieşti, 1983.

[18] Aşezarea deschisă de la Răcătău a fost cercetată doar parţial prin trei secţiuni, care au însumat cca. 500 de metri pătraţi.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

9/1—8) ; căni, fructiere, cupe, farfurii, străchini, oale, chiupuri etc., (Fig. 10—16) care în lipsa izvoarelor scrise reprezintă alături de elementele directoare : unelte, fibule, monede etc., documentul istoric valoros de prin ordin specific populației autohtone geto-dacice.

Ceramica lucrată cu mîna ca și cea lucrată la roată, este decorată cu o gamă variată de motive ornamentale, care acoperă parțial sau total recipientul specific lumii geto-dacice (Fig. 3—16).

Acum își face loc și ceramica pictată cu motive vegetale sau geometrice, fiind prezentă în toate așezările de tip dava, ea reprezentînd o realizare deosebită a ceramiștilor autohtoni din vremea de apogeu a civilizației geto-dacice (Fig. 13/7—11).

Se poate aprecia, așa după cum sublinia pe bună dreptate Vladimir Dumitrescu că „ceramica reprezintă elementul caracteristic și definitoriu prin excelență al fiecărei culturi", situație valabilă adăugăm noi, și pentru epoca geto-dacică, de la Răcătău, unde ceramica constituie un material bogat și variat ca formă, tehnică și ornamentație. Ea se integrează perfect sub toate aspectele în rîndul descoperirilor similare din întreaga țară. [19]

După cantitatea și calitatea ceramicii descoperite la Răcătău rezultă că populația de aici, meșterii olari, erau pricepuți în executarea vaselor la roată, situație confirmată prin piesele originale specifice civilizației geto-dacice cît și din imitațiile după formele pătrunse aici din lumea greacă și romană. Aceste constatări demonstrează că meșteșugul olăritului se află pe o treaptă superioară iar așezarea în sine reprezintă un centru economic de prim ordin care asigură atît trebuințele interne cît și pentru comunitățile din împrejurimi (Fig. 8—16).

Locuirea geto-dacă

Cercetările efectuate în așezarea de la Răcătău au dat la iveală o mulțime de locuințe de suprafață, cîteva locuințe adîncite, un turn de pază, o mulțime de gropi de provizii și de resturi menajere, o mare groapă de cult, cîteva cuptoare etc.

Tipul predominnat de locuință este cel de suprafață din bîrne de lemn, lut și paie fiind identificat după vetre și lutuială.

În general locuințele au o formă patrulateră cu vetrele de formă ovală sau rotundă, cu diametru în medie de 0,60—1,20 m. În toate cazurile vetrele sînt executate pe un strat de prundiș cu grosimea de 0,10—0,20 m. (Fig. 20).

Locuințele dezvelite ne apar ca niște aglomerări de chirpic ars pînă la roșu cu una sau două vetre, care au avut de suferit în urma nivelărilor ulterioare.

În toate secțiunile cu locuințe s-au descoperit un mare număr de gropi, unele cu pereții arși, în vederea păstrării rezervelor de grîu și mei în perioada de iarnă (Fig. 1/2).

[19] Viorel Căpitanu, în Carpica, XVIII—XIX, 1986—1987, p. 103—215.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Din cauza nivelărilor ulterioare nu s-au păstrat încăperile acestor locuințe, decît doar forma lor, care în general este rectangular. Este de subliniat faptul că ori de cîte ori a fost vorba de o nivelare s-a așternut pe suprafața locuită anterior un strat gros de prundiș. Cu toate nivelările care au avut loc de-a lungul celor cinci secole de locuire geto-dacă, majoritatea vetrelor de foc precum și cele de la cuptoare s-au păstrat intacte.

S-au descoperit peste 350 de gropi, care în majoritate sînt îngrijit săpate, de formă circulară sau de clopot. Adîncimea lor este de la 0,50—0,80 m și pînă la 4—5 m.

A fost descoperită în schimb și o groapă mare de cult cu adîncimea de cca. 14 m și diametrul de 4,50 m. și altele mai mici, care trebuiesc puse în legătură cu anumite practici magico-religioase.

În timpul celor 23 de campanii, de cînd se întreprind cercetări de mare amploare la Răcătău, s-a descoperit un bogat inventar gospodăresc, care constă din unelte agricole și meșteșugărești, (Fig. 20 și 21) ceramică, podoabe, tezaure monetare etc., ce reprezintă dovezi concludente privind gradul înalt de dezvoltare atins de societatea dacică, epoca ei de apogeu ce corespunde sec. II—I î.e.n.—I e.n. [20].

În secolul II î.d.H la geto-daci se răspîndește brăzdarul de fier, unealtă care va dăinui pînă prin secolele II—III d.H. și va fi înlocuit de cel de factură romană. Așezările de tip dava dobîndesc treptat un caracter cvasiorășenesc, oppidan, caracter care se accentuiază odată cu amplificarea cetăților din secolele I î.d.H — I d.H cînd se poate vorbi și de o puternică influență romană. Un asemenea nivel economic are loc odată cu dezvoltarea meșteșugurilor și amplificarea relațiilor comerciale și apariția negustorilor, care nu au întîrziat să provoace modificări în structura și organizarea politică a geto-dacilor din acea vreme.

Alături de brăzdare și cuțite de plug au mai fost descoperite și coase, seceri, otige, cosoare și cuțite (Fig. 21/1—17).

Prezența acestor unelte în număr destul de mare în majoritatea așezărilor de tip dava, în secolele I î.d.H — I d.H., justifică într-un totul saltul deosebit de important privind creșterea producției agricole, în vremea de apogeu a civilizației geto-dacice.

Tot în inventarul agricol amintim și pietrele de rîșniță folosite pe scară largă de locuitorii Daciei pentru măcinarea cerealelor. Asemenea piese s-au descoperit în număr foarte mare în toate davele de pe Siret ca și în restul țării. (Fig. 31/1—5).

Practicarea agriculturii ca ramură esențială în economia locuitorilor de la nord de Dunăre, [21] dovedește odată mai mult sedentarismul acestei populații, semnalat chiar de autorii antici ca Arrianus, Columella, Horațiu etc., atunci cînd se refereau la geto-daci în comparație cu popoarele vecine.

A doua ocupație la geto-daci, care nu poate fi separată de agricultură, o reprezintă creșterea vitelor, cu forma sa caracteristică — păstoritul, ramură ce a fost răspîndită pe întreg teritoriul Daciei.

[20] V. Căpitanu, Carpica, XVII, 1985, p. 41—74.

[21] M. Cîrciumaru, în Thraco — Dacica, 4, 1983, 1—2, p. 126—134 ; idem, Thraco — Dacica, nr. 5, 1—2, 1984, p. 170—176.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Acest lucru este dovedit de o mare cantitate de resturi faunistice recoltate cu ocazia săpăturilor din staţiunea de la Răcătău, material care se afla pentru studiu în cadrul Laboratorului de zoologie de la Universitatea din Iaşi. [22]

Mai adăugăm ca ocupaţie auxiliară şi apicultura. O relatare a lui Polibiu potrivit căreia „mierea şi ceara erau importate de greci din regiunea Pontului, şi de calitate superioară" este confirmată pe cale arheologică de vasele tubulare de tip Kernos cu protome de Boss Taurus sau cele cu decor în relief în formă de fagure, prezente şi în dava de la Răcătău.

O altă categorie de descoperiri în aşezarea de la Răcătău, o reprezintă podoabele de argint, bronz, fier, sticlă etc., între care se remarcă cele autohtone cu protome de şarpe, cerceii simpli, pandantivi, brăţări şi fibule lucrate cu măiestrie şi de către autohtoni. [23]

Numărul mare de creuzete, tipare şi instrumente fine, descoperite la Răcătău, demonstrează existenţa unor meşteri, localnici pricepuţi în prelucrarea metalelor neferoase. (Fig. 19/1—22) şi (Fig. 33/4—5).

Varietatea descoperirilor de la Răcătău, autohtone şi de import, reprezintă dovezi concludente ale strămoşilor noştri geto-daci, care participau activ la schimburile comerciale cu populaţiile din jur, şi mai ales cu grecii şi romanii [24] (Fig. 13/1—6).

Aceste aşezări de tipul davelor, în care se încadrează şi cea de la Răcătău, reprezintă adevărate centre de desfacere a produselor, fapt dovedit şi de prezenţa monedei autohtone dacice şi republicane romane, în număr destul de mare, alături de produse ceramice de factură superioară şi de o calitate excepţională între care amintim : cupe de tip cantharos, boluri, amfore, farfurii, căni. Între vasele din pastă fină amintim pe cele din categoria : cunoscută de tip „terra sigilata", descoperiri ce vor face obiectul unui studiu separat.

În continuare prezentăm cîteva descoperiri de excepţie din campaniile anilor 1987—1991, pentru prima epocă a fierului Ha A şi B precum şi pentru epoca geto-dacă. Astfel în SXXX A a fost descoperită o groapă rituală, nr. 36, surprinsă la 1,40 m şi adîncă de 0,50 m. Groapa este de formă rotundă cu diametrul de 1,50 m. Această groapă a tăiat o locuinţă monteoreană cu podina groasă de 0,25 m.

În groapă au fost descoperite un număr de 4 cesti de tipul cu gura largă şi torţile supraînălţate, din care 3 în unghi şi 1 arcuită. Două vase erau aşezate cu gura în jos, iar 2 cu gura în sus. În mijlocul gropii a mai fost descoperită şi buza de la un vas bitronconic, din pastă fină de culoare maronie, un castron tronconic cu gura largă şi buza trasă spre interior, cu pastă de aspect lucios.

Atrage atenţia buza castronului, care este ornamentată cu caneluri în poziţie oblică. Pasta fină de culoare roşiatică cu nuanţe cenuşii la exterior. Alte două fragmente ceramice descoperite în aceeaşi groapă provin de la vase mari, executate tot din pastă fină cu aspect lucios de culoare gălbuie-maronie cu nuanţe cenuşii.

---

[22] S. Haimovici, Carpica, XX, 1989, p. 305—309.

[23] V. Căpitanu, în Carpica, 8, 1976, p. 64—66, fig. 41—44 ; idem, Symposia Thracologica, 5, 1987, p. 39—42, Carpica, XX, 1989, p. 97—124.

[24] V. Căpitanu, şi M. Alexianu, în Carpica, XVII, 1985, p. 75—80.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Cele 4 ceşti, deşi la prima vedere sînt identice, studiate cu atenţie prezintă cîteva particularităţi. (Fig. 37/1—4 şi fig. 38/1—4).

Ceaşca nr. 1. Este de tipul cu torţile supraînălţate, în unghi ascuţit iar la partea superioară prezintă un fel de şea. Are cupa largă şi buza uşor răsfrîntă. Baza plată inelară. Pe umărul vasului se întîlneşte un ornament realizat din linii fine canelate în poziţie oblică. De o parte şi de alta a cupei cîte o proeminenţă care dă frumuseţe şi eleganţă vasului. Pasta fină de aspect lucios de culoare maronie pe 1/3 din suprafaţă şi brun cenuşie în rest, atît la interior cît şi la exterior (Fig. 38/2).

Ceaşca nr. 2. De tipul cu torţile supraînălţate, gura largă, buza dreaptă, corpul tronconic, fundul complet aplatizat. La nivelul umărului se întîlneşte un ornament care constă din caneluri fine în poziţie oblică. De o parte şi de alta a cupei se află cîte o proeminenţă. Asemenea caneluri urcă şi pe toartă, de data aceasta în poziţie orizontală.

Pastă fină de culoare gălbuie maronie cu nuanţe brun-cenuşii (Fig. 38/1).

Ceaşca nr. 3. Torţile supraînălţate în unghi ascuţit, dar cu şeaua uşor căzută. Corpul tronconic, buza dreaptă şi trasă spre interior. La nivelul umărului se întîlneşte un ornament, care constă din caneluri uşor vizibile, care încadrează cîte o proeminenţă cu cîte 2 caneluri. Pasta fină gălbuie şi parţial brun-cenuşie pe corp şi în zona torţii (Fig. 38/3).

Ceaşca nr. 4. Torţile supraînălţate, arcuite. Corpul tronconic, buza dreaptă, fundul plat. Decor canelat pe umărul vasului, întrerupt de cîte o proeminenţă.

Pasta fină lustruită de culoare maronie cu nuanţe brun-cenuşie (Fig. 38/4).

Alte cîteva fragmente au fost puse în groapă în mod simbolic. Ele aparţin unor vase mari tot din pastă fină de aspect lucios, de culoare maronie cu nuanţe brun-cenuşii. În groapa nr. 42 a apărut o cantitate mai mare de ceramică din care am selectat cîteva fragmente întregibile de la 3 tipuri de vase. Prezentăm în ordinea descoperirilor aceste fragmente cu decor stampilat, de tip Cozia-Brad (Fig. 39/3—4).

Primele fragmente aparţin de la un vas de format mijlociu decorat cu 2 proeminenţe cu baza aplatizată. Imediat sub baza acestor proeminenţe porneşte decorul stampilat propriu-zis, care constă din cercuri concentrice încadrate de grupe de linii adîncite în nişte şanţuri realizate în pasta crudă a vasului (fig. 39/3—4). Pasta fină negricioasă. Alte 5 fragmente provin de la un vas cu corpul tronconic, ornamentat ca şi în primul caz cu cercuri concentrice încadrate de benzi de linii adîncite în pasta crudă a vasului.

La partea superioară se observă făgaşul în care au fost fixate proeminenţele respective.

Alte fragmente ceramice se disting de restul descoperirilor, acestea fiind realizate dintr-o pastă fină de culoare cărămizie la exterior şi brun-cenuşie pe pereţii interiori. Pe buza celor 2 fragmente ceramice, ornamentul constă din caneluri în poziţie oblică, foarte apropiate pe un exemplar şi mai rare pe exemplarul următor (fig. 39/1).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În SXXXB au apărut cîteva fragmente de la 2 tipuri de castoane dintr-o pastă fină de aspect lucios de culoare cărămizie cu nuanțe cenușii. Buza este trasă spre interior cu tendință de fațetare. Fragmentul ceramic de la castronul mare are mai jos de buză o perforație de formă rotundă.

În SXXXB locuirea tracică și dacică este mai puțin intensă ; de fapt și stratul de cultură este mai subțire, și acest lucru l-am constatat și cu alte prilejuri cînd am atacat alte secțiuni. Totuși prin cîteva fragmente ceramice descoperite fortuit în strat precum și din conținutul unei gropi putem constata prezența populației locale la începutul Hallstattului timpuriu și la Răcătău. Avem de-a face cu o ceramică fină de culoare neagră de aspect lucios, de la vase mari (vase bitronconice) sau mici (tronconice) farfurii, castroane etc. (fig. 39/2). Străchinile au buza ușor îngroșată și trasă spre interior. La vasele mari (chiupuri) se întîlnesc proeminențe mari conice cu baza aplatizată, de unde pleacă o linie profilată pe toată rotunjimea maximă a vasului.

Într-o groapă (nr. 8) în SXXXB pe lîngă multă ceramică fragmentară au apărut și fundurile de la două vase bitronconice de dimensiuni diferite. Primul vas cu diametru de 120 mm și baza distinctă, este realizat dintr-o ceramică de culoare neagră cu luciu, iar al doilea vas are baza ceva mai mică de cca. 100 mm, dar pasta este identică. Pereții la aceste vase sînt destul de groși, cca 10 mm, iar culoarea pastei din interior este diferită de cea exterioară, probabil din cauza arderii, dar și a angobei care are aspect lucios. Alte fragmente deși au fost descoperite în aceeași groapă nu sînt semnificative încît nu le mai luăm în discuție.

Din analiza fie chiar sumară a celor două categorii ceramice rezultă clar că avem de-a face cu două tipuri ceramice : una canelată de culoare neagră și cealaltă de culoare maronie cu decor stampilat de tip Cozia-Brad.

Urmează apoi stratul de cultură materială aparținînd sec. IV î.d.H și pînă la începutul sec. II d.H.

În secțiunile XXXA și XXXB, stratul de cultură are o grosime ce variază între 1,20—2,60 m și este învîrstat cu prundiș, pămînt galben cenușă, cărbuni, lutuieli de la nivelări ulterioare precum și fragmente ceramice și resturi faunistice.

Nivelul cel mai compact în urme arheologice aparține sec. I î.d.H și se întîlnește în cele două secțiuni precum și în noile secțiuni : SXXXIA și XXXII.

Ceramica dacică specifică celor două secole apare pe toată grosimea acestui strat, între adîncimile 0,60—1,20 m, uneori depășind această adîncime.

În cele trei secțiuni mai sus menționate au fost identificate un număr de 15 locuințe de suprafață, 6 vetre izolate aparținînd sec. I î.d.H — I d.H o locuință ce se datează în sec. II î.d.H precum și două locuințe aparținînd sec. IV—III î.d.H.

Locuințele au formă dreptunghiulară, iar vetrele rotunde și sînt construite pe cîte un strat gros de prundiș de 10—15 cm.

În ceea ce privește gropile, acestea sînt foarte numeroase și aparțin în general sec. I î.d.H.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În SXXXA şi XXXB au fost descoperite un număr de 40 gropi, la care se mai adaugă încă 12 descoperite în SXXXIA. Majoritatea au diametrul ce variază între 1,50—2,50 m şi adîncimea de la 0,80—3,00 m.

Multe din aceste gropi se datează în sec. I î.d.H dar nu lipsesc nici cele care aparţin sec. IV—III î.d.H ; (Ha. A (2) sau Bronzului mijlociu (3), dar ultimele sînt destul de bogate în material arheologic.

Gropile săpate şi cercetate pînă în prezent au în general o formă cilindrică, dar nu lipsesc nici cele în formă de sac sau clopot. Majoritatea acestor gropi sînt foarte bogate în materiale arheologice şi resturi faunistice. Menţionăm şi cîteva gropi cu pereţii arşi, care au fost întrebuinţate pentru păstrarea rezervelor de cereale.

În urma campaniilor din 1988—1991 a rezultat o mare cantitate de ceramică geto-dacică lucrată cu mîna şi la roata olarului. Ca tipuri întîlnim : vase-borcan, ceşti dacice cu 1 şi 2 torţi, fructiere, strecurători, căni, cupe cu două torţi de tip cantharos, vase de provizii, oale mari, chiupuri care imită cratele elenistice, ceşti, urcioare, capace cu luciu şi simple, oale cu 2 torţi, vase tronconice cu tub aferent sau cu gura largă care imită pe cele elenistice (Fig. 25—30).

Menţionăm prezenţa unui platou de culoare cărămizie cu înălţimea de 40 mm. D. 26 cm, iar D. bazei 24 mm. Se pare că la exterior platoul a fost pictat (Fig. 24/1).

Ceramica de import aparţine următoarelor categorii : amfore de tip pseudo Cos de factură elenistică, amfore romane de culoare gălbuie sau roşiatică cu corpul piriform, tronconic sau conic cu capacitatea de la 5 litri şi pînă la 40—60 litri ; cupe elenistice de tip cantharos, cupe de factură italică cu torţi inelare, boluri, farfurii, căni, ceramică terra-sigilata etc.

Între piesele mai importante din lumea romană menţionăm o lucernă cu corpul rectangular (box-lamp) cu înălţimea de 50 mm, D. 190 mm şi lăţimea de 120 mm (Fig. 50 şi 51).

Această lucernă este de tipul cu 7 ciocuri şi toarta terminată cu o semilună (Anssa lunata).

Ciocurile de la lucernă sînt aplatisate pe laturi înguste 2 ciocuri şi pe laturile lungi cîte 3 ciocuri.

Ciocurile lungi sînt prevăzute cu un relief marginal în jurul orificiului de ardere şi faţetării laterale care continuă tradiţia lucernelor cu cioc prevăzut cu decor de volute.

Discul rectangular, cu un singur orificiu de umplutură este prevăzut cu patru profile, în relief, marginale şi un decor de linii dese, verticale şi paralele. Baza în formă de tabula ansata, a avut în interior marca olarului, dar din cauză că a fost ilizibil imprimată, de-a lungul timpului s-a şters, rămînînd doar vagi urme de litere. De asemeni, alte litere individuale se observă cu ochiul liber de o parte şi de alta a torţii precum şi între ciocurile din dreapta torţii. Argila este de culoare cărămizie acoperită cu o angobă de culoare roşie.

Piesa în sine reprezintă o formă hibridă dintre opaiţele cu corpul rotund, ciocuri flancate de volute şi toartă în formă de semilună şi lucernele cu corpul rectangular, ciocuri scurte şi toarta în formă de frunză.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Pînă în prezent această piesă reprezintă un unicat în lumea geto-dacică. Analogii mai apropiate, care permit o datare acceptabilă se pot face cu o lucernă descoperită la Cartagina aparţinînd tipului VB datată în intervalul de la începutul epocii lui Augustus şi pînă la sfîrşitul sec. I d.H [25]. Această piesă de formă rectangulară, prezintă mai multe ciocuri, linii dese şi paralele în relief pe disc şi toarta în formă de semilună.

De asemenea o piesă apropiată celei de la Răcătău a fost descoperită în Panonia şi este tot de formă rectangulară, dar numai cu trei ciocuri fiind datată la limita dintre sec. I şi sec. al II-lea [26].

Lucerna descoperită la Răcătău se datează în principal în sec. I d.H dar nu exclude posibilitatea de a aparţine primului deceniu din sec. II d.H fiind descoperită în ultimul nivel de locuire.

Între descoperirile autohtone mai importante din ultimile campanii pe lîngă platoul pe care l-am amintit deja, menţionăm o cană (fig. 35), în formă de borcan, din pastă poroasă, tipică pentru lumea geto-dacă, cu înălţimea de 10 cm, decorată la nivelul umărului cu un brîu alveolar crestat şi cu toarta decorată şi ea în spic de grîu. Atrag atenţia sub buza vasului trei siluete umane incizate foarte schematic în pasta crudă a vasului înainte de ardere. Alături de ceramică, în dava de la Răcătău au mai fost descoperite şi alte obiecte din lut ars, dintre care două figurine antropomorfe (fig. 30/3 şi fig. 36/5). una tubulară, iar cea de-a doua foarte schematică, un simulacru de figurină de cca 36 mm în diametru.

Numărul figurinelor descoperite la Răcătău pînă în prezent se ridică la 21 exemplare.

Ar mai fi de adăugat aici o serie de miniaturi care imită vasele mari : borcane, cești, căni precum şi fusaiole, lustruitoare, rondele, greutăţi de lut, capace miniaturale etc. (Fig. 30/1—32, 33, 36/1, 6 ; 17/6—9).

Menţionăm de asemeni prezenţa obiectelor de fier : cuţite, piroane, cuie străpungătoare cu mînere de os, o tortiţă de la o căldăruşă etc.

Au mai fost descoperite şi foarte multe piese de ascuţit, precum şi pietre de la rîşniţe de tip rotativ.

În urma campaniei de săpături din anul 1989 putem aprecia că s-au obţinut noi şi importante date privind intensitatea locuirii pe o perioadă destul de mare în aşezarea de la Răcătău, începînd cu epoca bronzului, cultura Monteoru, Ha A şi B şi apoi vestigii geto-dacice tipice pentru sec. IV—III î.d.H şi pînă la începutul sec. II d.H.

În anul 1990 au fost reluate cercetările arheologice în dava de la Răcătău, deschizînd o nouă secţiune SXXXII pe acropolă, cu o lungime de 16 m x 6 m pe direcţia ENE—VSV.

Din punct de vedere stratigrafic situaţia este identică cu cea cunoscută în secţiunile cercetate anterior, cu precizarea că pentru epocile Bronzului şi Hallstattului timpuriu, materialele descoperite sînt sporadice şi mai puţin semnificative. Menţionăm în treacăt un vas (tronconic — cupă) din pasta fină de culoare maroniu deschis, decorat pe

[25] Jean Deneauve, Lampes de Carthage, Paris, 1969, nr. 553, p. 147. VI, LVII.
[26] Tihamer Szentleleky, *Ancient Lamps*, Budapesta, 1969, nr. 269, p. 136.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

umăr cu „caneluri" în relief, întrerupte de proeminenţe conice cu baza mult aplatizată (Fig. 40).

În ceea ce priveşte epoca geto-dacă, aceasta este bine documentată prin prezenţa urmelor de locuinţe de suprafaţă, de formă rectangulară aparţinînd ultimelor nivele de locuire ce se datează în secolele I î.d.h. — I d.h.

Au fost descoperite un număr de 8 gropi mari de formă cilindrică la adîncimile de 0,40 şi 0,70 m, cu adîncimea maximă de 0,80—1,40 m precum şi mai multe gropi de pari de la palisada dacică. În aceste gropi au fost descoperite materiale arheologice şi resturi faunistice, precum şi cîteva unelte din os şi fier. De asemenea au mai fost descoperite şi cîteva pietre de rîşniţă (Fig. 34/2) metta şi catillus şi pietre de ascuţit uneltele din fier. Semnificativă ni se pare o piatră rotundă fragmentară din gresie cu 6 raze incizate. Se pare că aveam de-a face cu un cadran solar (Fig. 34/2). Între vasele ceramice mai importante menţionăm un castron de mari proporţii de tipul cu patru torţi, o cană de lux decorată prin tehnica lustruirii, cupe de tip cantharos, urcioraşe, căni, oale cu una şi două torţi precum şi un platou din pastă cărămizie, fină, lucrat la roata cu diametrul maxim de 28,4 cm, reprezentînd un unicat pînă în prezent în lumea dacică. (Fig. 22—25).

În număr mare au apărut şi fructiere din pastă fină cenuşie decorată în tehnica lustruirii, capace de formă tronconică din care un exemplar întreg cu buton inelar decorat în aceeaşi tehnică.

Mai menţionăm cîteva strecurători din care un exemplar întreg precum şi o pîlnie deasemeni unicat în lumea dacică (Fig. 23/1—2). Corpul tronconic şi baza tubulară în formă de manşon cu 30 perforaţii, folosită pentru strecurat ravacul. Dimensiuni I = 15,5 cm, D. guri = 16 cm.

La toate aceste mai adăugăm chiupuri de mari dimensiuni, oale şi căni 1—2 torţi, castroane cu corpul tronconic şi buza trasă spre interior ca la vasele elenistice, dar acestea de culoare cenuşie şi decorate în tehnica lustruirii, chiupuri de tip krater cu torţi false în formă de „V" etc.

Ceramica lucrată cu mîna ocupă un procentaj de cca. 40—50% şi constă din cesti de tip opaiţ de la miniaturi pînă la cele care depăşesc înălţimea de 10—15 cm cu 1—2 torţi, decorate sau simple vase borcan decorate cu brîie alveolare sau simple etc.

Menţionăm şi un vas cu buza trilobată probabil de cult din pastă fină de culoare cărămizie.

Ceramica fină pictată este şi ea prezentă în această secţiune dar în proporţie redusă, doar o cupă întreagă (decorată) cu frunze de vie. Ceramica de import constă din amfore de factură elenistică de tipul pseudoKos sau romană de culoare cărămizie sau roşiatică.

În anul 1991 au fost reluate cercetările arheologice în dava de la Răcătău, cu care ocazie au fost descoperite noi şi importante materiale arheologice specifice lumii geto-dacice. După încheierea săpăturilor de la martorul dintre S XXXI şi S XXXII deranjat de căutătorii de comori, unde au fost săpate 3 mari gropi, a fost deschisă o nouă secţiune pe acropolă S XXXIII — în partea de vest a acropolei, paralelă cu SXXIIIB, cu care ocazie fusese descoperit turnul locuinţă.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Noua secțiune, SXXXIIIA are lungimea de 20 m, iar lățimea de 6 m. Aici stratul de cultură aparținînd ultimului nivel de locuire geto-dacic a fost deranjat cu mulți ani în urmă de lucrările agricole.

În această secțiune au fost descoperite începînd de la 0,40 m adîncime materiale arheologice specifice ultimului nivel de locuire, care se datează în secolele I î.d.H — I d.H.

În partea de vest a secțiunii au fost descoperite și urmele locuințelor de suprafață, deranjate de lucrările agricole precum și gropi ce aparțin ultimului nivel de locuire.

Mai importantă este o groapă de formă dreptunghiulară, aflată în partea de est a secțiunii, cu un culoar de legătură către turnul-locuință. Poate fi vorba de o construcție anexă cu o destinație legată de apărarea cetății.

Alte urme de locuire au mai apărut la 0,80 m, și ele aparțin nivelului dacic din secolul I î.d. H.

Pe întreaga suprafață a secțiunii începînd de 0,60—0,80 m se conturează un număr de 20 de gropi de formă circulară ce variază ca diametrul de la 0,75 m la 2, 75 m.

În gropile acestea s-au descoperit puține materiale arheologice și resturi faunistice, în schimb în groapa mare de la locuința anexă a turnului s-au descoperit materiale ceramice precum și o mare cantitate de cenușă. Fundul gropii era ars pe toată suprafața pînă la roșu și se află la 2 m de la suprafața solului.

O dată încheiată cercetarea în această zonă a fost trasată o nouă secțiune SXXXIV în zona centrală a acropolei, tot în partea de vest cu dimensiunile : L=16 m x 6 m lățime.

Din punct de vedere stratigrafic situația este identică ca în celelalate secțiuni, cu precizarea că stratul de cultură în SXXXIV depășește 2 m.

Primul nivel de locuire în această secțiune aparține epocii bronzului, cultura Monteoru, faza Ic 3 cu locuințe de suprafață afectate de gropile dacice. O singură porțiune de la o asemenea locuință se păstrează oarecum intactă în carourile 1 și 2.

Cît privește locuirea geto-dacă, aceasta se profilează clar în peretele sudic prin lutuielile gălbui, iar pentru epoca bronzului prin stratul cenușos.

Săpăturile din această secțiune au dat la iveală o mare cantitate de ceramică geto-dacică și de import precum și unelte din os, fier și piatră, mai ales pietre de rîșniță din tuf vulcanic de tip rotativ.

Între vasele ceramice mai importante descoperite în această campanie amintim cupele cu două torți din pastă fină de culoare cenușie, dar și pictate, căni cu una sau două torți, urcioare, vase de provizii, fructiere, strecurători, toate lucrate la roată, dar și din categoria celor lucrate cu mîna ; căței, vase borcan, fructiere etc.

Ceramica de import este și ea prezentă prin amfore cu torțile bifide, sau amfore de tip provincial roman de toate tipurile.

Menționăm și în această secțiune a unui mare număr de gropi, 26, surprinse în majoritate la 1 m adîncime, dar altele încep la 0,60 m cu diametrul ce variază între 0,75—1,75—2 m. cu adîncimea maximă pînă la 2,80—3,00 m.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Majoritatea gropilor ne-au furnizat o mare cantitate de ceramică precum şi oase de animale. Dar cea mai importantă este groapa nr. 1 deoarece în ea a fost descoperită o piesă de os cu reprezentări dionysiace, în relief.

O trecere în revistă a descoperirilor arheologice din campania anului 1991 ne permite să observăm de la început că ponderea o deţine ceramica geto-dacă lucrată cu mîna şi la roata olarului din categoria : vaselor-borcan din lut ars de culoare cărămizie, cu pasta de aspect poros, ornamentate cu brîie alveolare simple sau crestate cu dimensiuni ce variază ca înălţime de la 8—10 cm şi pînă la 30—40 cm. Cîteva exemplare în curs de restaurare depăşesc această înălţime şi sînt decorate cu butoni decoraţi şi ei cu grupuri de la 4 la 7 alveole, realizate în pasta crudă, înainte de ardere. Din butonul mare pleacă către buza vasului alte grupuri de alveole. În număr redus se întîlnesc şi vase mijlocii, decorate la nivelul umărului cu 4 butoni în relief. Un castron din pastă de aspect lucios, cu gura largă în formă de clopot şi buza distinctă a fost descoperit în stratul de cultură la adîncimea de 1,40—1,60 m şi se datează în secolul II î.d. H. Pe buza vasului în interior, vasul este decorat în tehnica lustruirii şi aceasta constă din triunghiuri cu vîrful ascuţit. Vasul are î. de 25 cm., dg. 36,5 cm, şi d.b. 14,5 cm.

În număr considerabil apar căţuile dacice (fig. 30/1—5), folosite ca opaiţe, cu una şi două torţi simple sau decorate cu brîie alveolare sub buză sau pe corp. Acestea sînt confecţionate din pastă de aspect poros sau fină de culoare cărămizie. Dimensiuni între 7—10 cm înălţime, iar diametrul între 10—16 cm. Subliniem prezenţa unui decor aparte pe fundul unei ceşti, care printr-o cruce incizată grupează în cele patru sferturi cîte un cerc incizat. Această ceaşcă dacică se datează la începutul secolului II d.H., fiind descoperită la 0,40 m adîncime, în SXXXIV, în caroul 11 şi are dimensiunile : I. 8 cm, D.g. 12,8 cm, D.b. 6,2 cm (fig. 30/4).

Ceramica lucrată la roată ocupă şi ea un procent foarte ridicat aşa cum o dovedesc descoperirile şi din această campanie. Astfel, se găsesc în număr foarte mare străchinile, farfuriile, cănile de apă, oalele cu una-două torţi, chiupurile, castroanele simple sau cu mai multe torţi, unele cu decor lustruit în interiorul vasului sau pe buza vasului. Din această categorie de vase se detaşează net fructierele, în număr destul de mare, cupele cu două torţi, variind între 8—10 cm sau pînă la 14 cm înălţime din pastă fină de culoare cenuşie, simple sau decorate în tehnica lustruirii : urcioarele cu corpul sferoidal, gîtul cilindric, buza distinctă, toarta uşor supraînălţată sau trasă direct din gîtul vasului, simplă sau şănţuită cu nervură mediană sau în relief. O parte din ele au decor lustruit în zigzag în poziţie verticală şi-şi găseşte analogii în dava de la Cîrlomăneşti, judeţul Buzău. Mai sînt şi urcioare simple cu corpul globular fără nici un fel de decor.

Fructierele. În majoritate de culoare cenuşie, dar nu lipsesc nici cele de culoare cărămizie, în număr redus. Cele mai mici au înălţimea cuprinsă între 10—15 cm şi diametrul gurii de 17—24 cm, iar cele mai mari înălţimea de 17—20 cm şi diametrul maxim de 15—20 cm, cupa şi baza de 10—12 cm, iar cele mici de 0,6—0,8 cm.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ca ornamente se întîlnesc cercuri concentrice, linii vălurite pe buza vasului sau în interiorul cupei prin tehnica lustruirii.

Cănile zise de lux sînt de o eleganţă rar întîlnită în lumea dacică şi sînt decorate la nivelul umărului tot cu grupuri de linii în poziţie oblică, dînd eleganţă vasului.

O altă categorie de vase în lumea dacică sînt cupele cu două torţi de formă cilindrică decorate la exterior cu linii verticale, oblice sau paralele pe toată suprafaţa vasului (fig. 29/6).

Acelaşi decor acoperă şi capacele mari sau mici cu buton de prindere şi diametrul de cca. 17 cm şi înălţimea de 11,5 cm.

La toate acestea adăugăm şi vase-borcan din pastă cărămizie simple sau decorate, executate la roata olarului, uneori decorate cu linii profilate la nivelul umărului, avînd dimensiunile î. 10,5 cm, dg. 8 cm, db. 5,5 cm.

Alături de ceramica geto-dacică întîlnim şi ceramică de import elenistică şi romană din categoria cupelor, boluri, căni şi mai ales amfore de Cos sau Pseudo Cos, din pastă fină de culoare trandafirie cu torţile bifide sau simple, cu gîtul cilindric înalt de cca. 0,30 m şi diametrul gurii de 0,10—0,15 m.

În ultimul nivel de locuire s-au descoperit amfore de factură romană aparţinînd mai multor tipuri, dar cele mai frecvente sînt amforele de culoare roşiatică, corpul piriform, gîtul cilindric de dimensiuni ce depăşesc 1,10 lungime şi diametrul gurii 0,16 m.

Amforele acestea fac parte din categoria celor stampilate cu titluli picti (culoare roşie). Un asemenea exemplar întreg s-a descoperit în anul 1985 în dava de la Răcătău.

Urmează apoi într-un număr impresionant amforele cu capacitatea de 5—6 litri, dar în majoritate în stare fragmentară.

În campania din 1991 au fost descoperite şi cîteva piese de excepţie. Avem de-a face cu o piesă unicat în lumea dacică din os — probabil un picior de la o mesuţă de cult de tipul cu trei picioare. Exemplarul descoperit la Răcătău în groapa I SXXXIV are pe cele trei faţete reprezentări dionysiace în relief (fig. 43—44). Pe prima faţă ne apare Dionysos (Bachus), într-o execuţie ireproşabilă, cu mîna dreaptă deasupra capului acoperind părul buclat, care-i cade pe umeri, iar cu mîna stîngă ţinînd tyrsul, şi un capăt al iederii, care face în zona toracelor o buclă mare (fig. 43—44/1).

Corpul ne apare dezvelit, în cea mai mare parte observîndu-se sexul, în timp ce piciorul drept în faţă este acoperit cu un veşmînt drapat de piele în falduri. Cît priveşte figura lui Dionysos (Bachus) aceasta ne aminteşte de reprezentările lui Apollo. În partea dreaptă a mîinii se profilează un cantharos, uşor deteriorat, din vechime.

Pe faţeta următoare întîlnim figura lui Hermes, cu părul buclat căzut pe umeri. Pe soclul altarului apare sexul. La bază, altarul este decorat cu linii orizontale în relief pe trei şi respectiv patru rînduri (fig. 43 şi 44/2).

Pe ultima faţetă a suportului este conturat un altar cu dublă profilatură, atît a capitelului cît şi a bazei pe care apare o felină, respectiv o panteră cu gura deschisă şi capul întors la spate. Coada este în poziţie perfect verticală (fig. 43 şi 44/3).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Pe gîtul panterei apare în miniatură schițată o reprezentare umană, se pare un satir (fig. 44/4, detaliu).

Luată în ansamblu, piesa considerăm că reprezintă o copie fidelă a alteia similară din bronz, care l-a inspirat pe geto-dacul nostru de la Răcătău, în a reda cu fidelitate scene pe care le întîlnim pe piciorul mesuței de cult, alături de multe alte produse din ceramică.

La această descoperire se mai adaugă un Skifos, în stare fragmentară cu o scenă erotică în relief. Scena propriu-zisă redă o femeie nudă, cu corpul înclinat și cu mîna stîngă lăsată, iar dreapta întinsă. Corpul este bine proporționat. Părul este prins într-un coc, iar fața este rotundă.

În spatele nudului apare un alt decor realizat din linii profilate în formă de brăduț, precum și alte elemente de decor, în zona torții, decor care începe chiar de la baza orizontală.

Vase asemănătoare acestui tip se întîlnesc în regiunile microasiatice și se datează la sfîrșitul secolului I î.d.H. și prima jumătate a sec. I d.H.[27] (fig. 45/1—2), cu scene erotice.

Piesa din os de la Răcătău pe care este reprezentat Dionysos reprezintă, așa cum am spus mai sus, un unicat în lumea dacică, cu înălțimea de 130 mm.

Dionysos, divinitate greacă — zeu al vegetației și al fecundității și în mod special al viței de vie și vinului este asimilat sincretistic cu divinitățile romane Bachus și Liber-Pater precum și cu zeul frigian Sabazios. De la origine se distinge un aport al religiei trace în constituirea cultului lui Dionysos. Odată cu pătrunderea romană în Balcani, Cultul lui Dionysos extins în această zonă în forme în care nu mai pot fi reconstituite, îmbracă aspectele sincretiste romane, păstrînd totuși unele trăsături specifice locale, și asocierea cu alte divinități locale, cum ar fi cavalerul trac. Un exemplu ni-l oferă vasul de tip chantaros cu reprezentări în relief, la loc de cinste aflîndu-se cavalerul trac, vas ce a fost descoperit cu mulți ani în urmă în dava de la Răcătău [28].

La noi cele mai vechi monumente ale cultului lui Dionysos ar putea fi considerate reprezentările viței de vie pe ceramică pictată dacică de la Răcătău [29] și din multe alte așezări de tip dava de pe cuprinsul întregii Dacii sau pe cupele de argint cu picior de la Sîncrăieni, județul Harghita. [30]

În epoca romană se disting mai multe tipuri de monumente dionysiace reliefuri de cult mici și însoțite după caz de Panteră, Silen, sau Satiri, Menade, de Pan și de Silvan și în sfîrșit de cavalerul trac.[31]

În Dacia intracarpatică Dionysos-Bachus este cunoscut sub numele de Liber și Libera — reliefuri barbarizante — costum militar cu am-

---

[27] Ursula Mandel, *Kleinsasiatische Reliefkeramik der Mittlerenkaiserzeit*, 1988, k. 195, 196, 1 : 1,5 Cupe cu două torți cu figurină umană între ramuri și flori.

[28] V. Căpitanu, Carpica, 1986, 87, XVIII—XIX, p. 192, fig. la fig. 1b, 1c și 1d.

[29] Ibidem, p. 195, fig. 46/1.

[30] Vezi, Tezaurul de la Sîncrăieni.

[31] C. Scorpan, Reprezentări bahice 1966.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

foră iar ca simboluri dionysiace viţa de vie sau craterul, frecvente pe tot felul de monumente funerare. [32]

În Dacia apar reprezentări într-un stil specific provincial mai ales pe reliefuri de cult, tablete şi reliefuri ajurate din Dacia intracarpatică — Ulpia, Apulum etc. [33]

În treacăt mai amintim ca o descoperire importantă de la Răcătău un fragment de la o statuietă din ceramică pe care se întîlneau mai multe reprezentări în relief. La partea superioară a suportului se observă în relief degetele piciorului de la un bărbat, în picioare (Fig. 45/3).

Alte descoperiri din dava de la Răcătău mai constau în obiecte din fier, bronz şi piatră, precum şi un frumos ac din os de veşmînt.

Între obiectele de fier menţionăm o seceră cu cîrlig avînd lungimea de 27 cm., o daltă din fier cu lungimea de 25 cm., o sica din fier cu lungimea de 14 cm. cosoare, chei, un pilum, piroane, cuie, bare de metal, cuţite, cosoare, ace etc.

Mai amintim şi cîteva obiecte din bronz verigi, cercei şi o fibulă în stare fragmentară de tip Nauheim, care se datează la începutul sec. I î.d.H.

Descoperirile arheologice din ultima vreme de la Răcătău confirmă întrutotul punctul nostru de vedere că ne aflăm în faţa unei aşezări de tip dava, pe care am identificat-o cu antica Tamasidava din harta lui Ptolemeu, care ocupa în antichitate o poziţie economică, dar şi strategică de prim ordin pe malul Siretului, care s-a transformat în sec. II—I î.d.H.—I d.H. într-o veritabilă staţiune comercială foarte importantă.

La vremea cînd V. Pârvan scria opera sa Getica [34], elevii lui Ecaterina şi Radu Vulpe începeau cercetările în renumita aşezare de la Poiana, pe care în anul 1931 aveau s-o identifice cu Piroboridava [35].

După multă vreme de la descoperirea Piroboridavei, Alexandru Vulpe şi V. Ursachi aveau să descopere la Brad în anul 1963 — Zargidava [36] iar noi în 1968 ultima davă de pe Siret — Tamasidava la Răcătău. [37]

În prezent nimeni nu mai pune la îndoială că cele trei aşezări menţionate mai sus nu fac parte din categoria davelor, în sensul de „oppida", aşa cum dealtfel le-a definit Vasile Pârvan, cînd şi-a scris opera şi prin care avea să facă cunoscut lumii întregi „măreţia poporului geto-dac" [38]. Nouă nu ne rămîne decît să înfăptuim aici la Bacău un muzeu al geto-dacilor de pe Siret, pentru a prezenta adevărata cultură şi civilizaţie a strămoşilor noştri, pe baza descoperirilor arheologice efectuate în toate aşezările de pe Siret, mărturii care confirmă cele trei coordonate ale civilizaţiei geto-dace : originalitate, unitate şi continuitate pe întreaga vatră de formare şi afirmare a marelui neam geto-dac şi apoi al poporului român de pe întreg teritoriul României.

[32] Dicţionar de istorie veche, a României, p. 77.
[33] *Ibidem*, p. 239—240.
[34] V. Pârvan, *Getica — o protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926, p. 17—18.
[35] Radu Vulpe, *„Piroboridava"*, Rev. Arch. XXXIV, 1935, 2, p. 237—276 ; Radu şi Ecaterina Vulpe, în Dacia III—IV, 1927—1932 ; p. 253—351 şi Dacia VII—VIII, 1937—40.
[36] Al. Vulpe în Studii Clasice, VI, 1964, p. 234—246 ; V. Ursachi, *Monografia cetăţii dacice de la Brad*, 1984 sub tipar.
[37] V. Căpitanu şi V. Ursachi, *Cetatea dacică de la Răcătău în manuscris.*
[38] V. Pârvan, op. cit., passim.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

1

2

3

Fig. 1. Răcătău — Cetățuia. 1. Vedere generală. 2. Aspect de șantier. 3. Secțiune prin șanțul de apărare.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

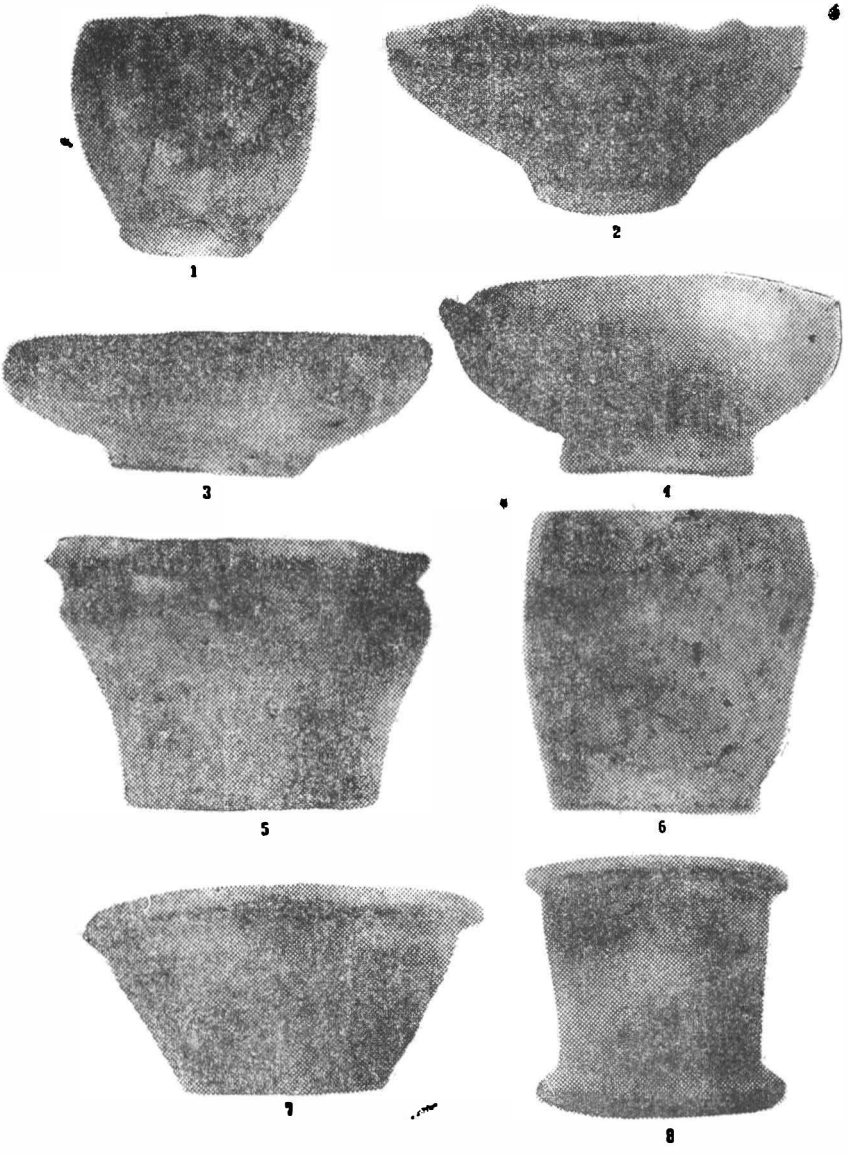

Fig. 2. Răcătău 1—8. Ceramică geto-dacică, sec. IV—II i.e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

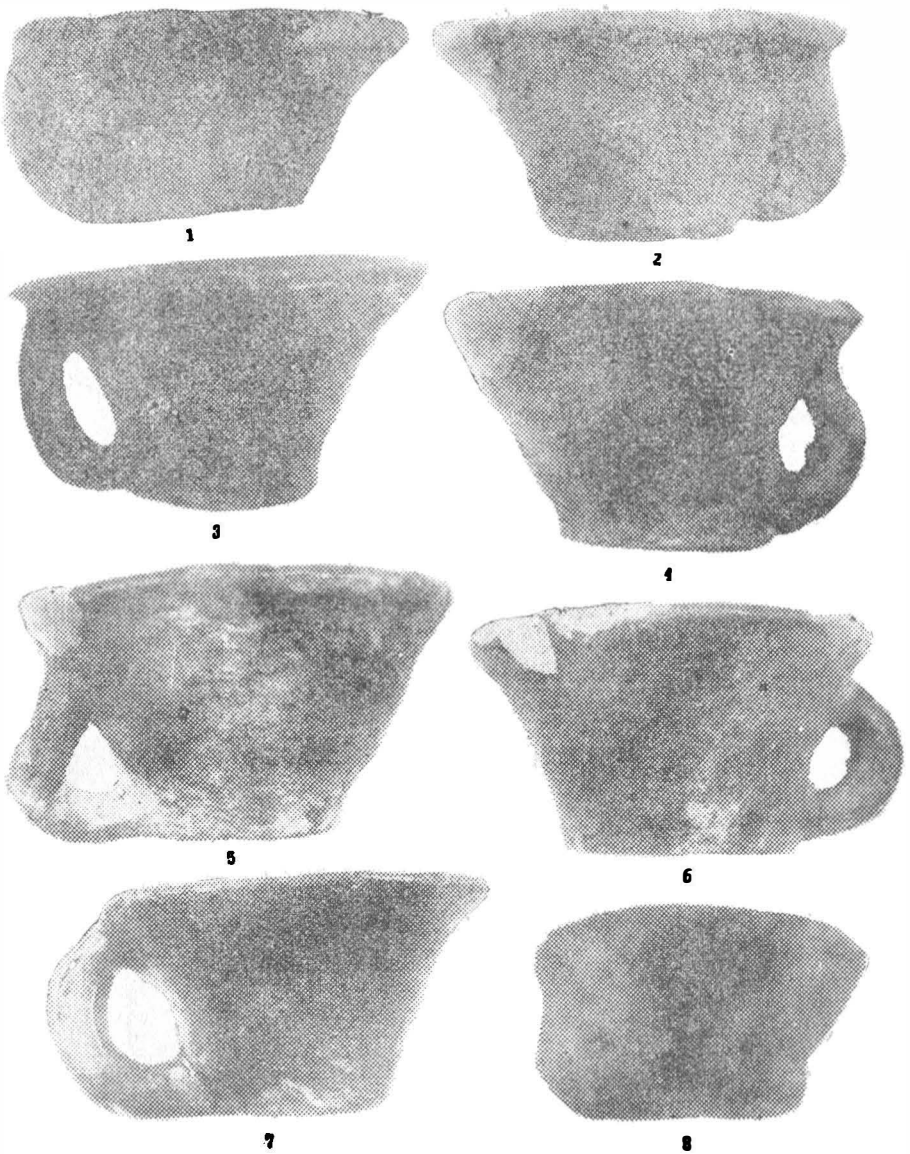

Fig. 3. Răcătău. 1—8 cești dacice, sec I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

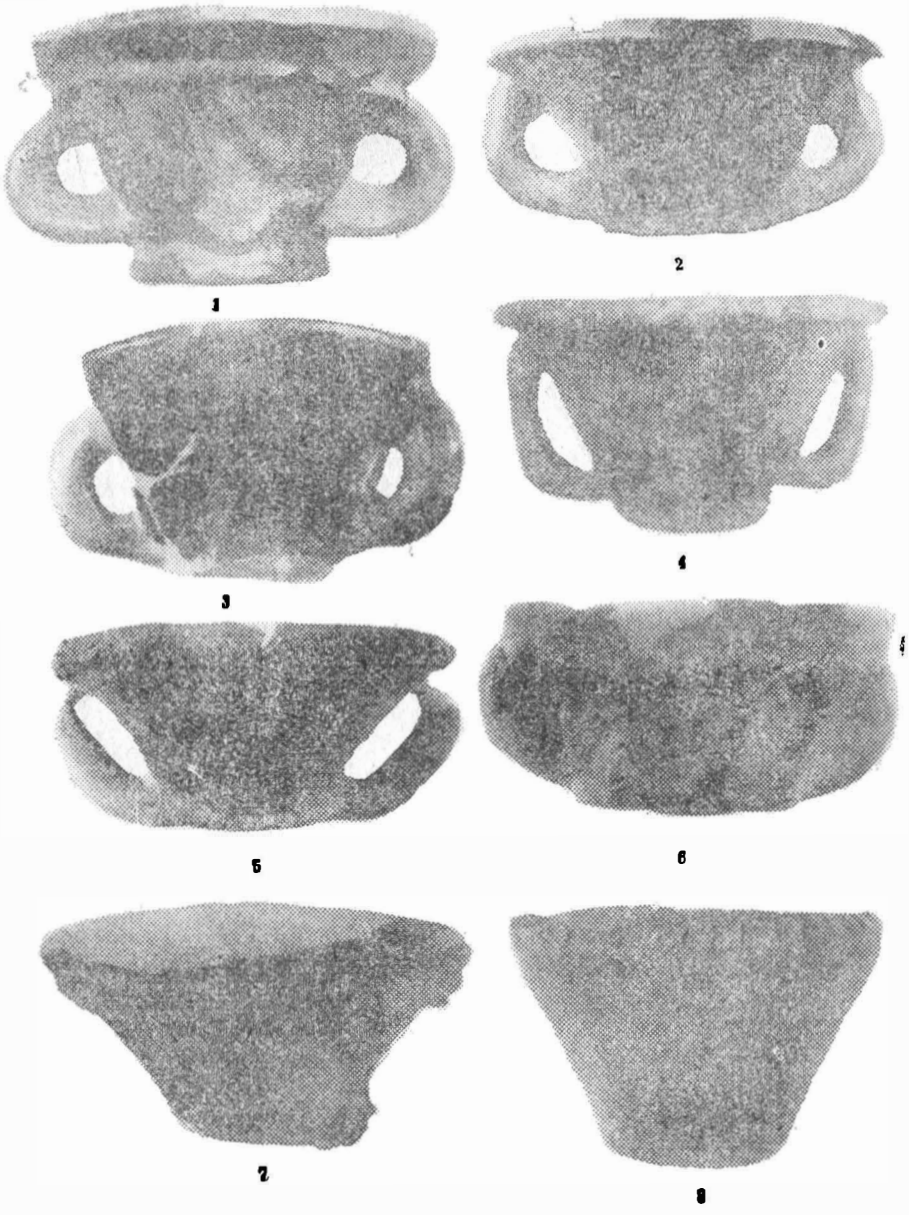

Fig. 4. Răcătău. Cești dacice. sec. I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

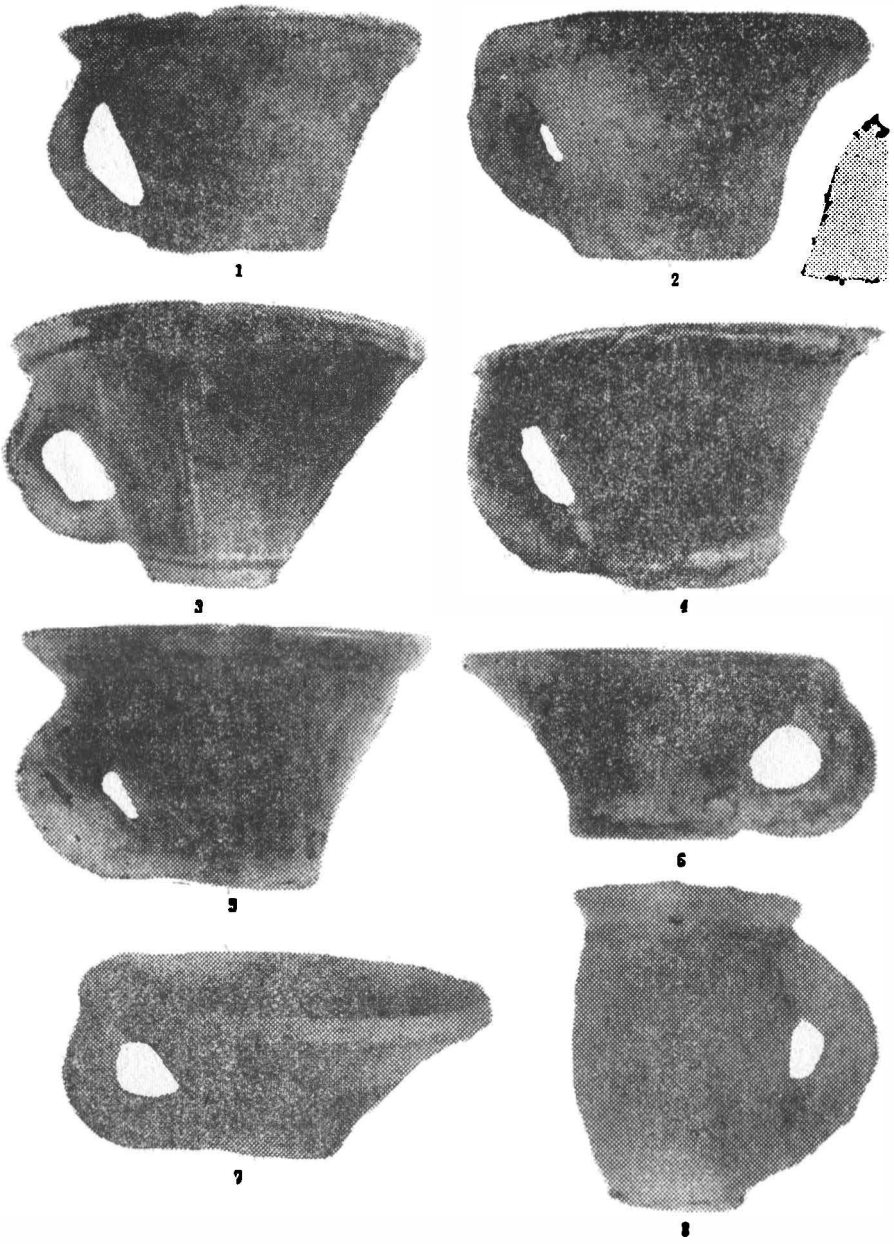

Fig. 5. Răcătău. Cești dacice, sec. I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

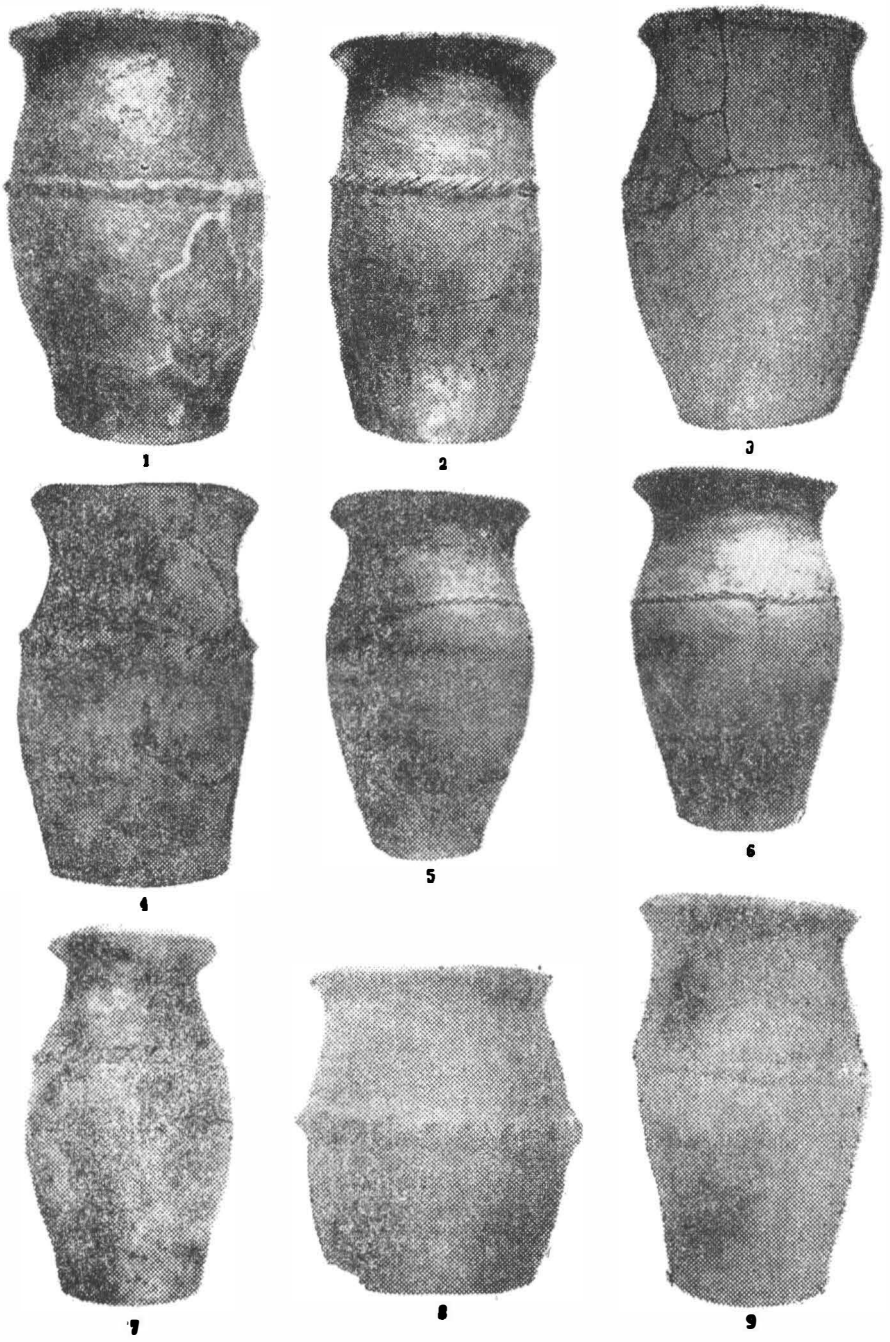

Fig. 6. Răcătău. 1 — 9 Vase borcan, sec. I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

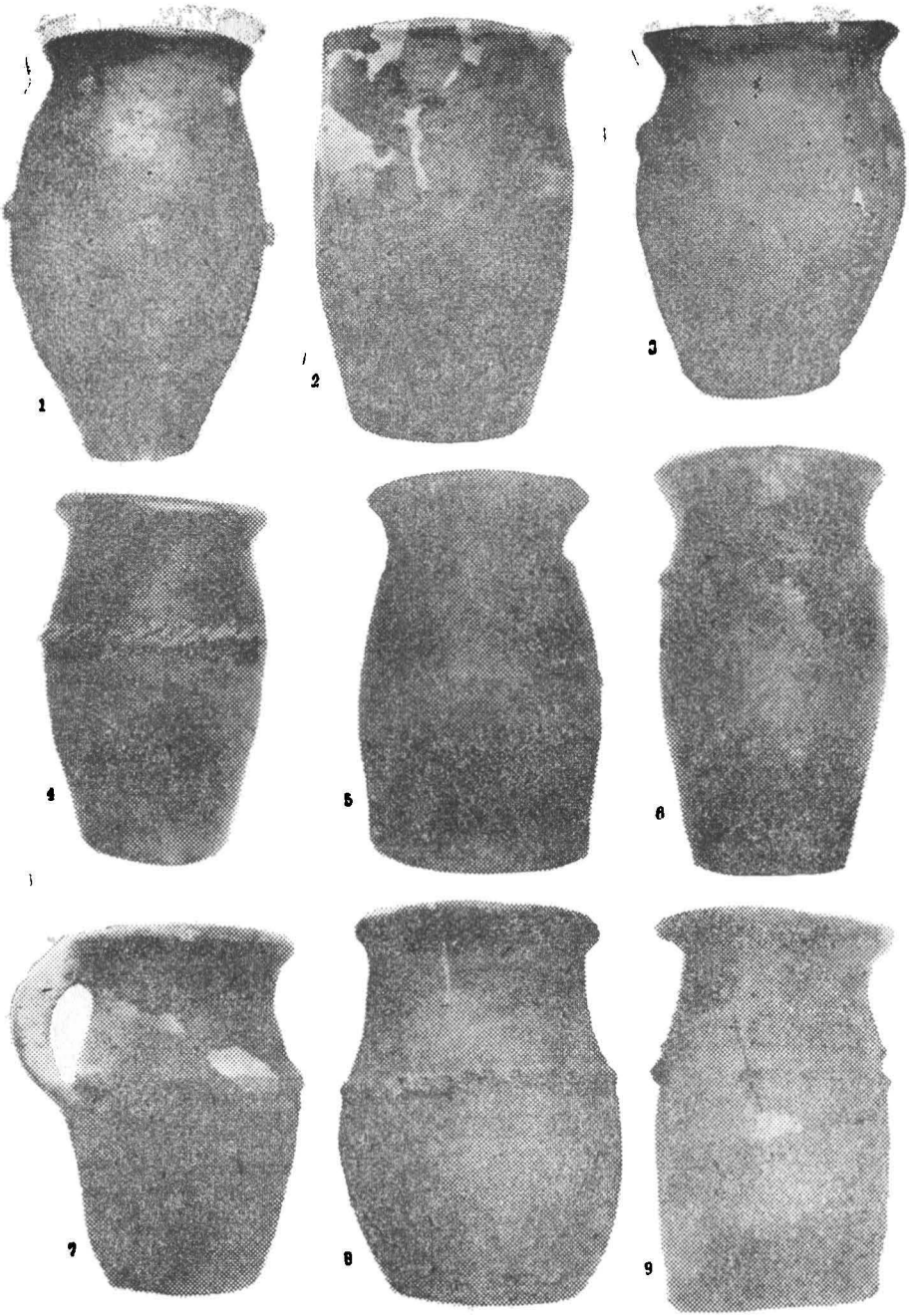

Fig. 7. Răcătău. 1—6, 8—9 Vase borcan, 7 cană sec. I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 8. Răcătău. 1—11 Fructiere, sec. II — I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 9. Răcătău. 1—8 Strecurători.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

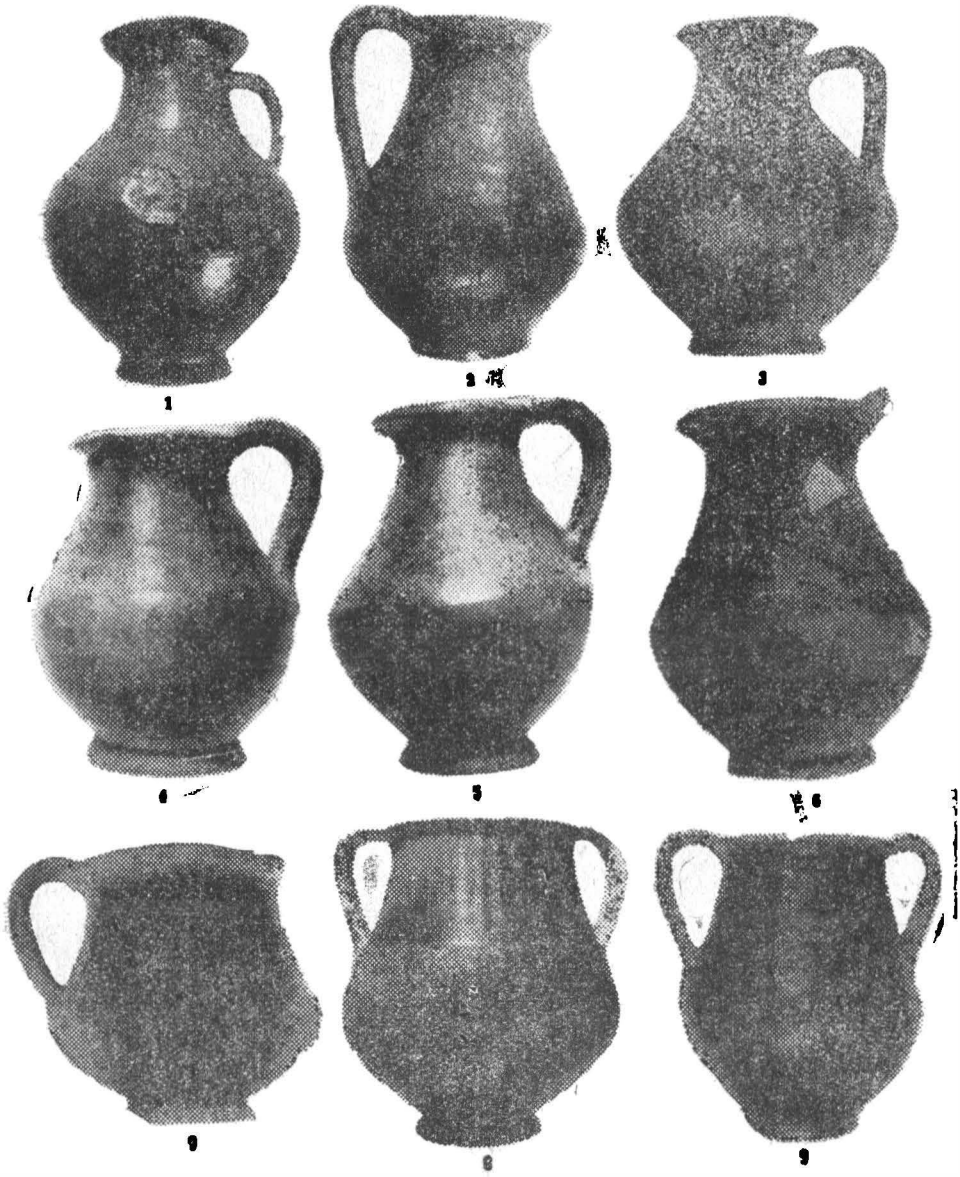

Fig. 10. Răcătău. 1—9 Căni cu una şi două torţi

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

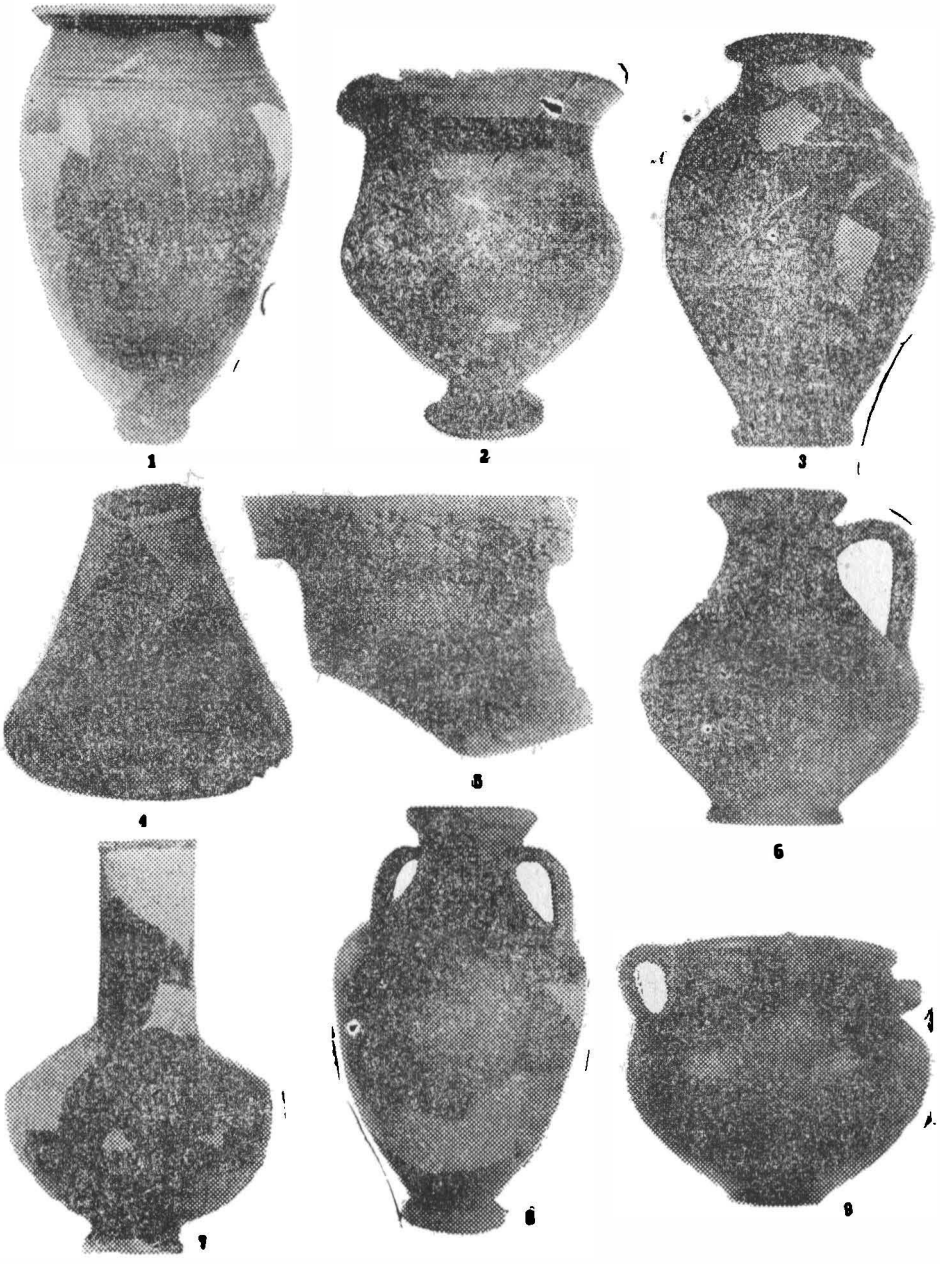

Fig. 11. Răcătău. 1, 3 Vase de provizii 2 vas crater, 4, 8 amfore dacice, 5 fragment chiup cu decor stampilat, 6 urcior, 7 cană, 9 vas cu trei torți și tub de scurgere, sec. I î.e.n.—I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 12. Răcătău. 1—8 Cupe (imitații) de tip cantharos, sec. I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 13. Răcătău. 1—2 Amfore elenistice, 3—5 Amfore romane, 6 Oenochoe elenistică. 7—10 Cupe dacice pictate, 11 fructieră dacică, sec. I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

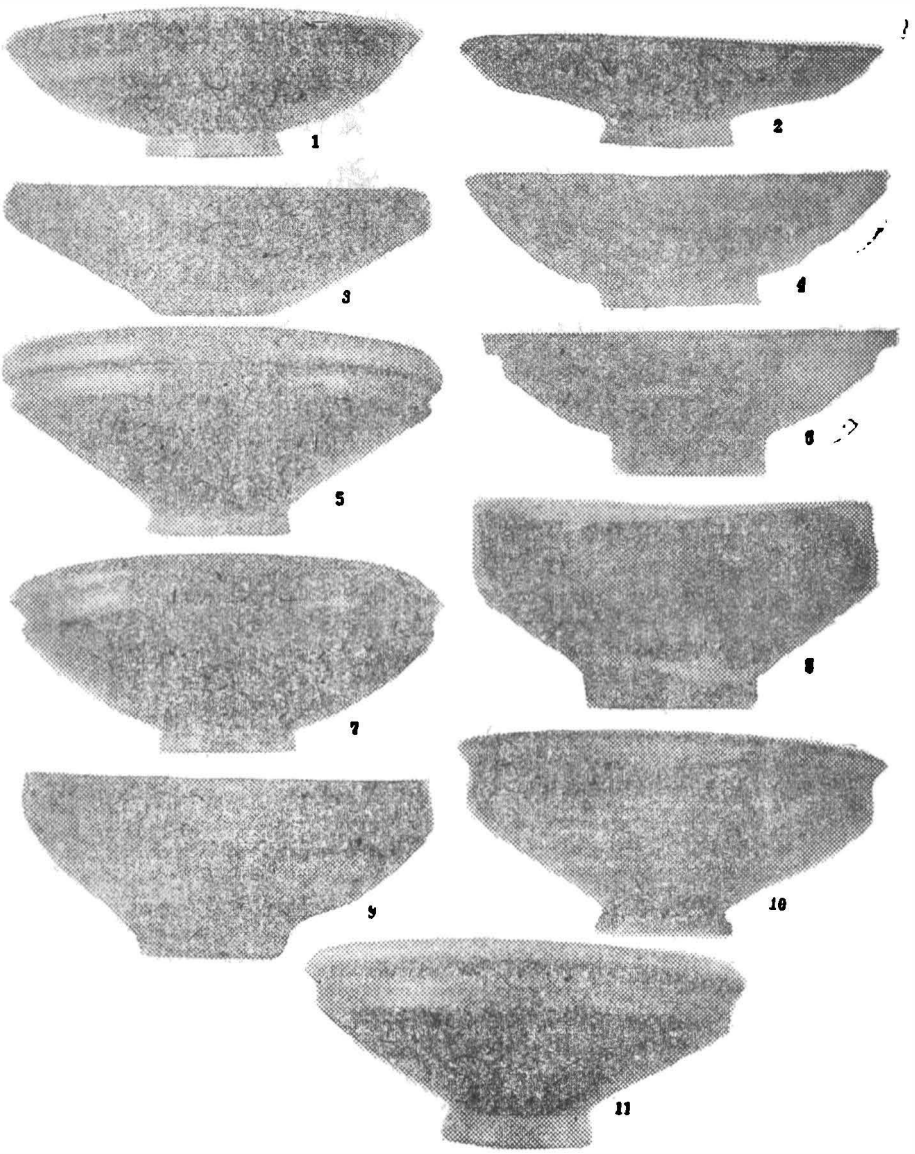

Fig. 14. Răcătău. 1—11 Farfurii și străchini dacice, sec. I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

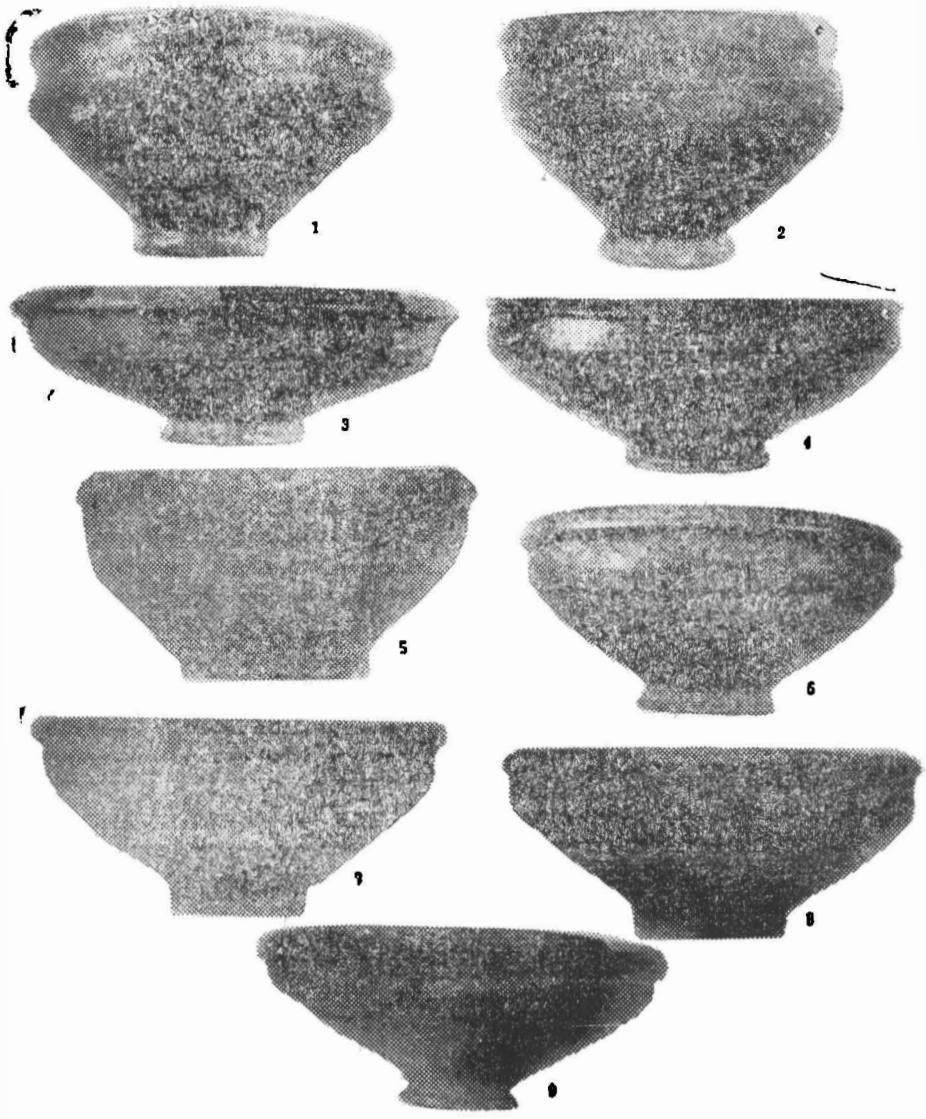

Fig. 15. Răcătău. 1—9 Strâchini dacice, sec. I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

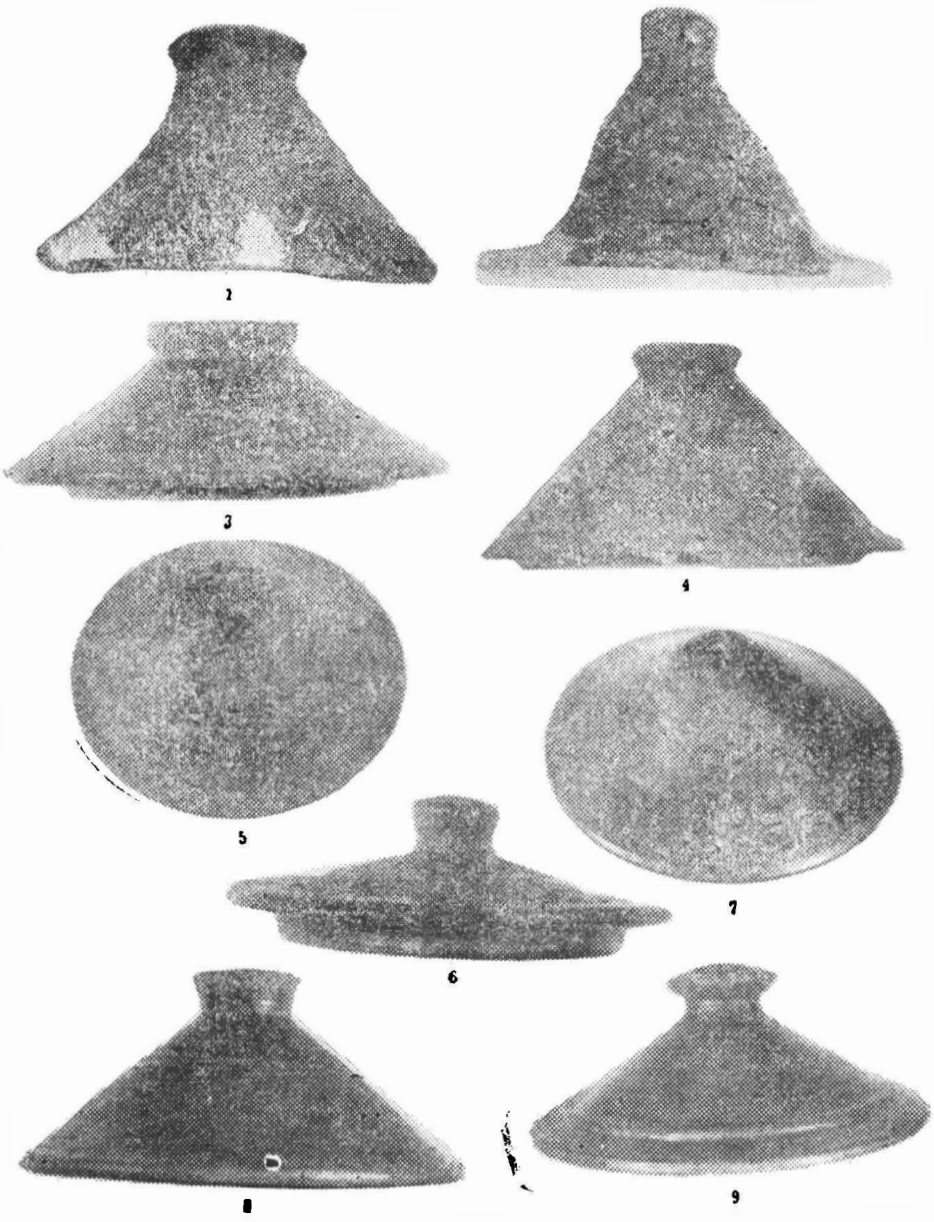

Fig. 16. Răcătău. Capace: 1—2 lucrate cu mîna; 3—9 la roată, sec. I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

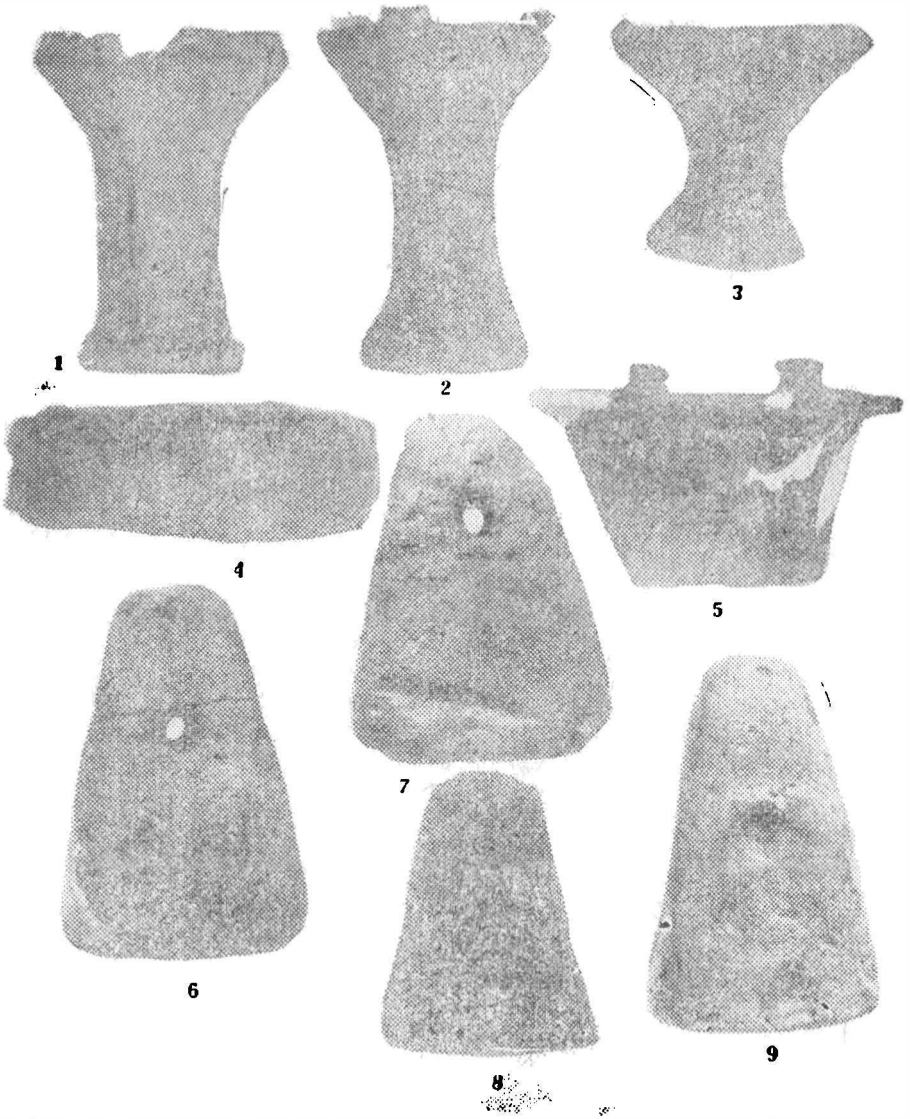

Fig. 17. Răcătău. 1—5. Opaiţe dacice ; 6—9 Greutăţi din lut sec. I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

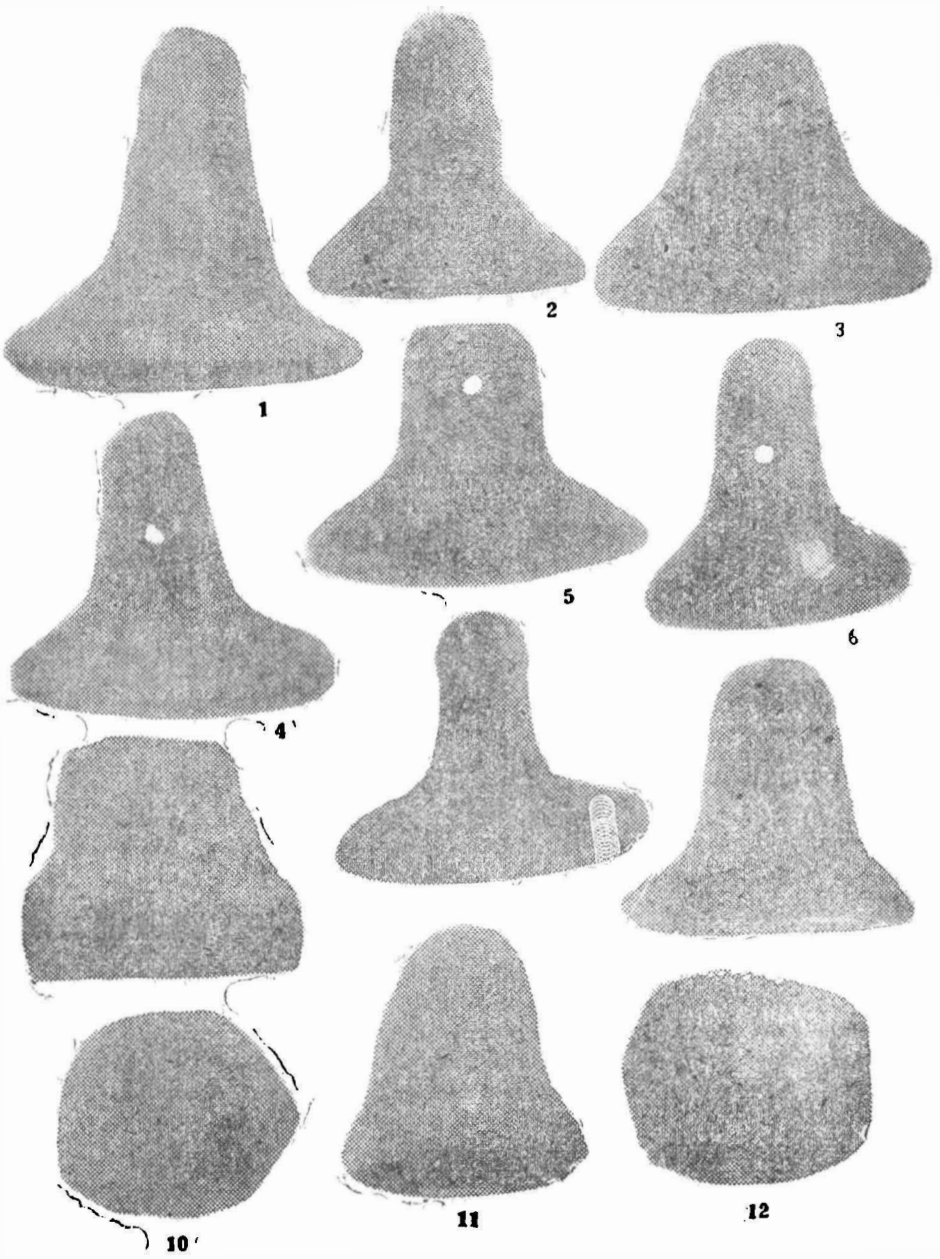

Fig. 18. Răcătău. 1—12 lustruitoare pentru ceramică, sec. I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

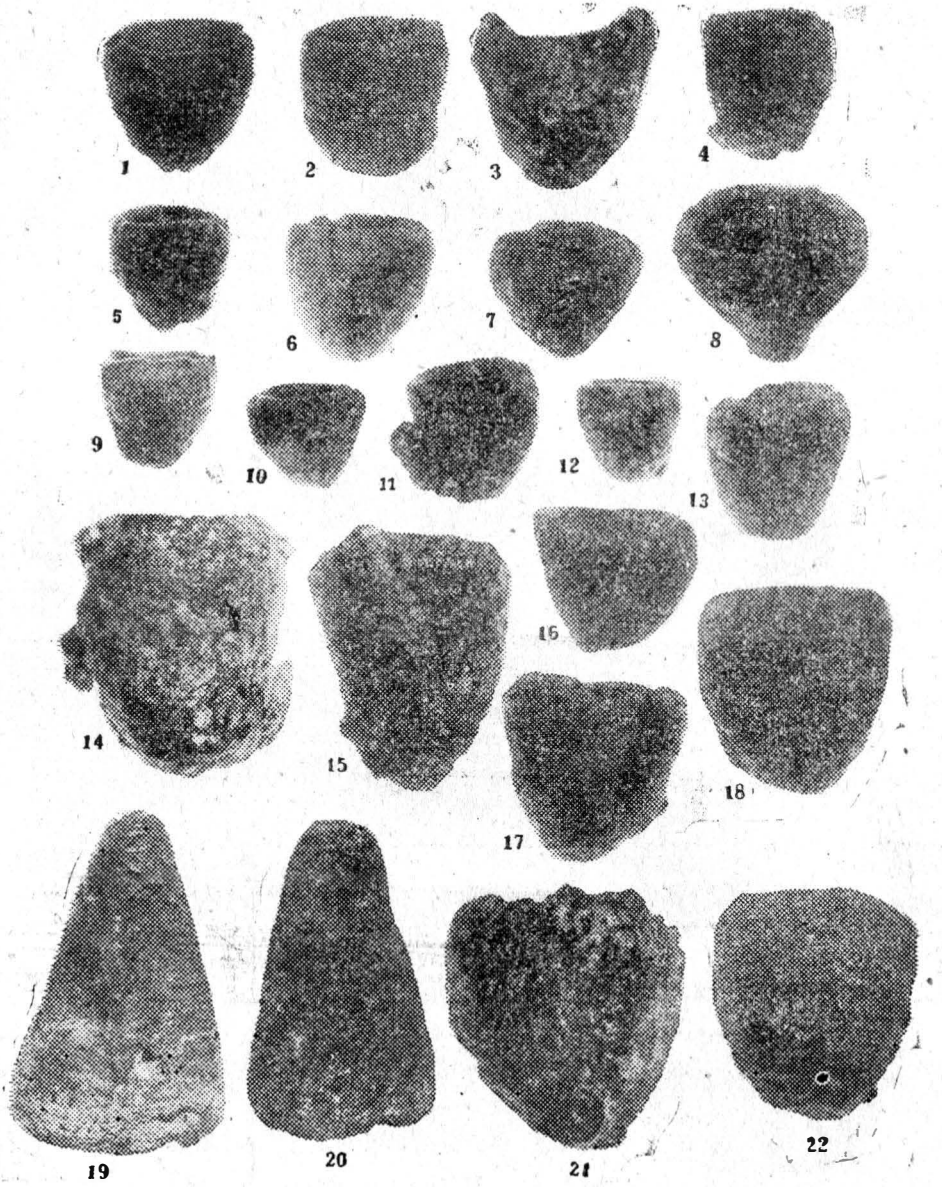

Fig. 19. Răcătău. 1—22 Creuzete, sec I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

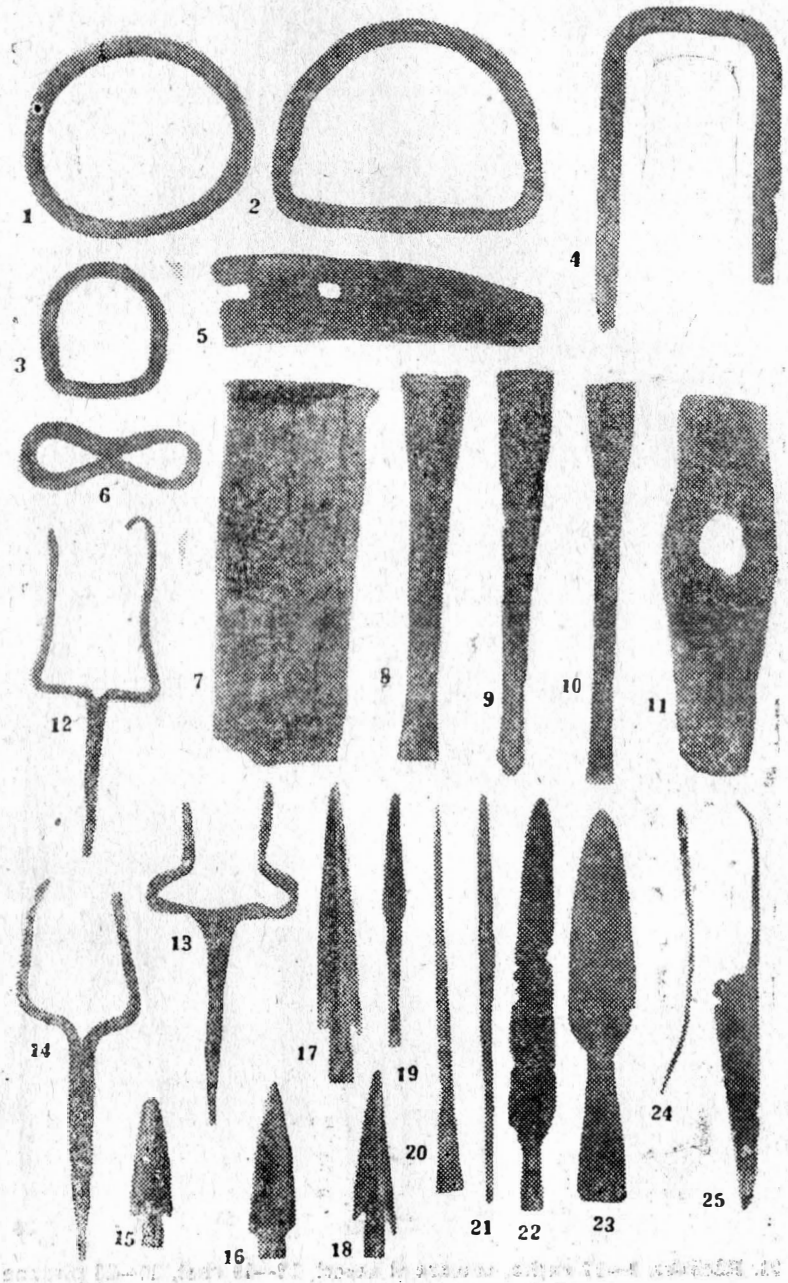

Fig. 20. Răcătău. Obiecte din fier: 1—3 verigi, 4 scoabă, 5 potcoavă, 6 verigă lanț, 7—10 dălți, 11 ciocan, 12—14 furculițe, 15—21 vîrfuri de săgeți, 22—23 vîrfuri lance, 24 ac, 25 foarfece. sec I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

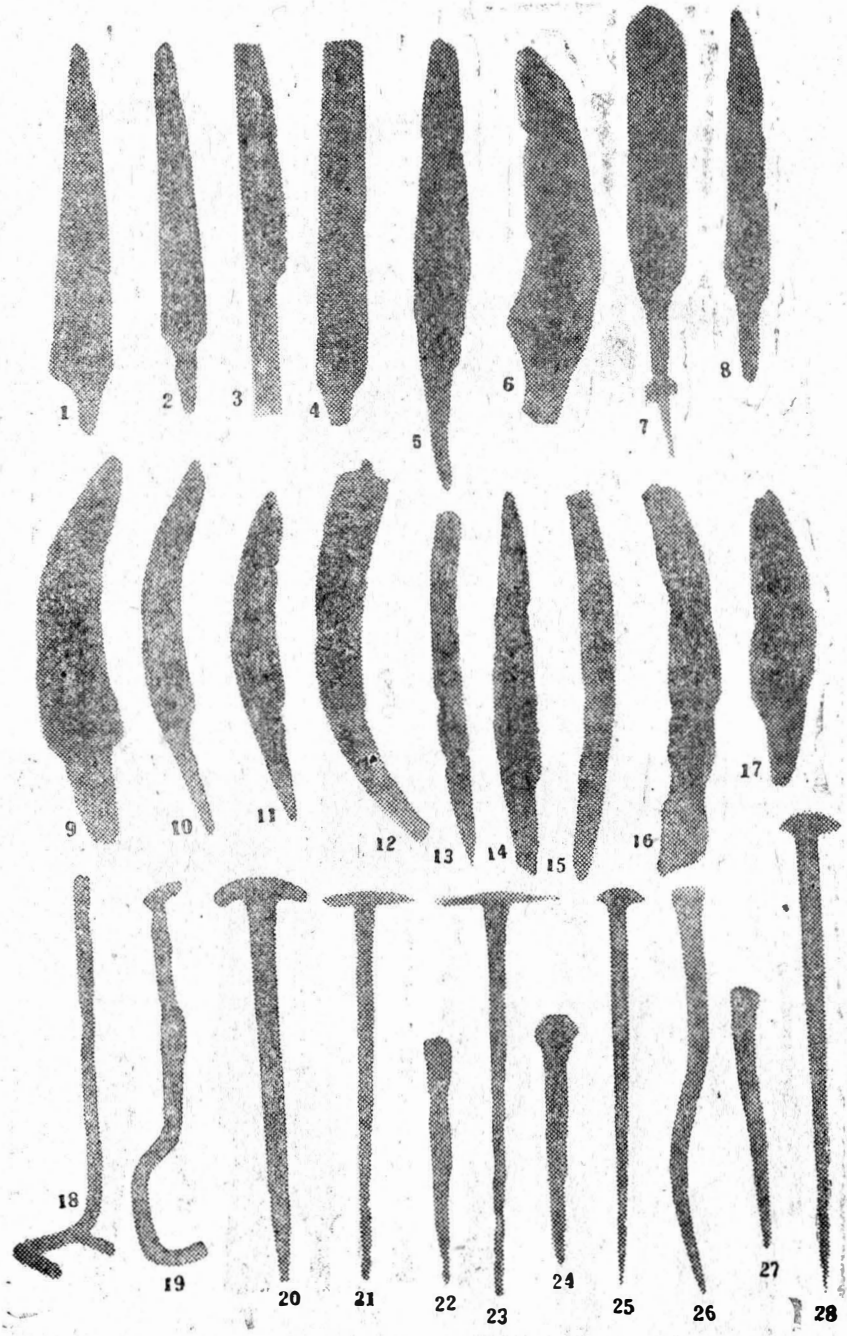

Fig. 21. Răcătău. 1—17 cuțite, cosoare și seceri, 18—19 chei, 20—28 piroane și caiele, sec. I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

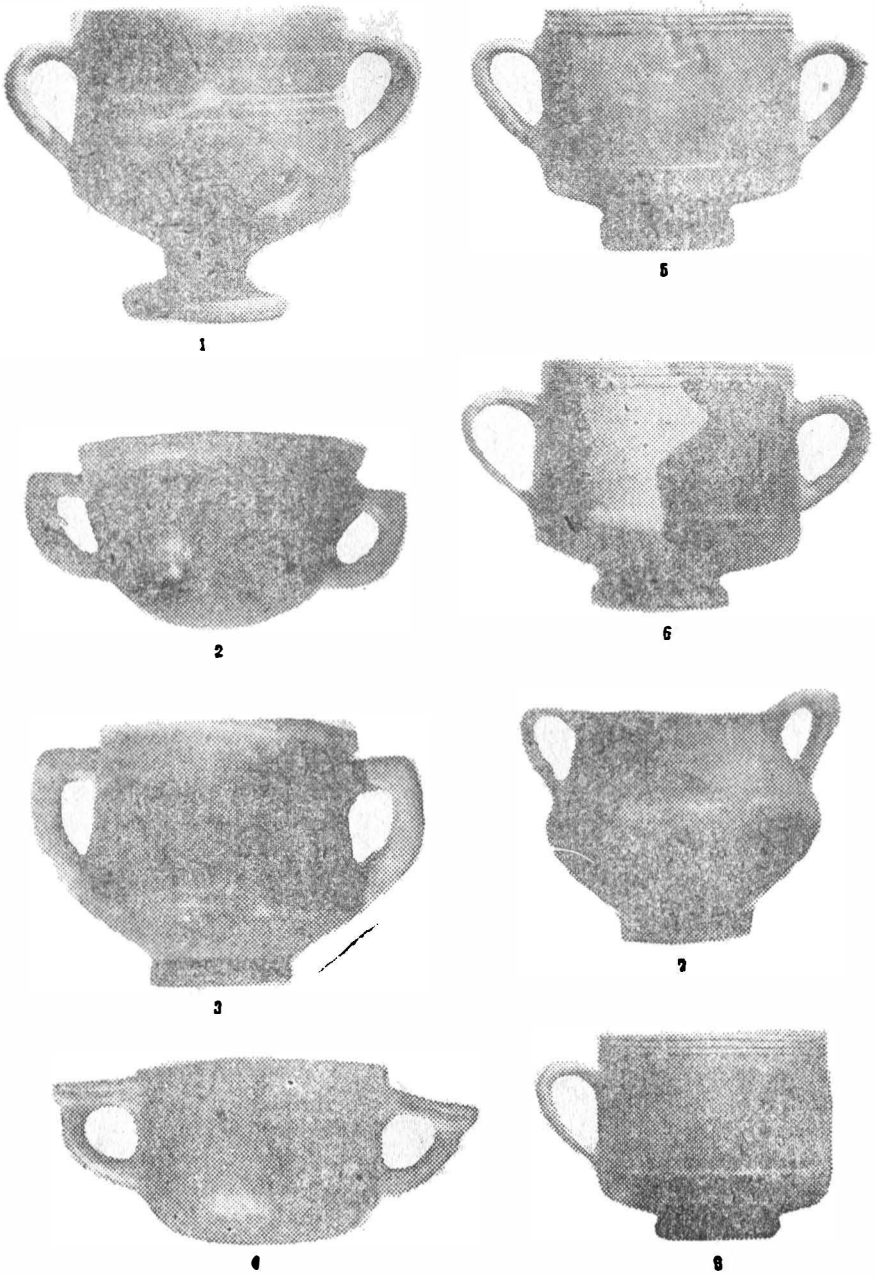

Fig. 22. Răcătău. 1—8. Cupe dacice sec. I î.e.n. — I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

1

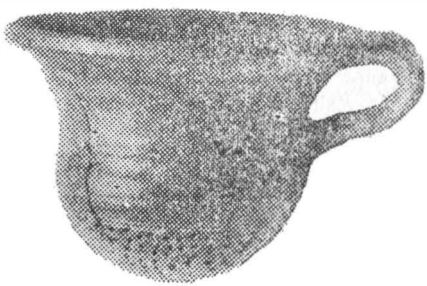

2

Fig. 23. Răcătău. 1 Pilnie. 2 Fructieră.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

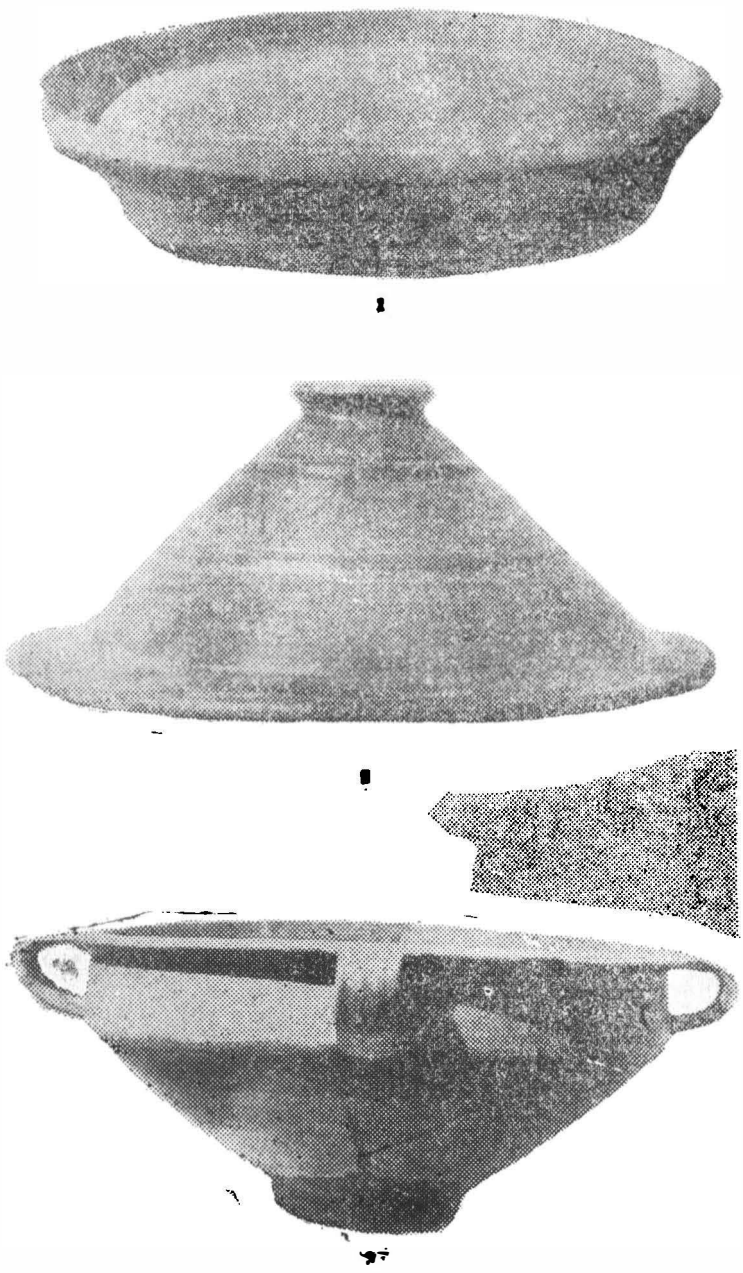

Fig. 24. Răcătău. Ceramică dacică. 1 Platou. 2 Capac. 3 Castron.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

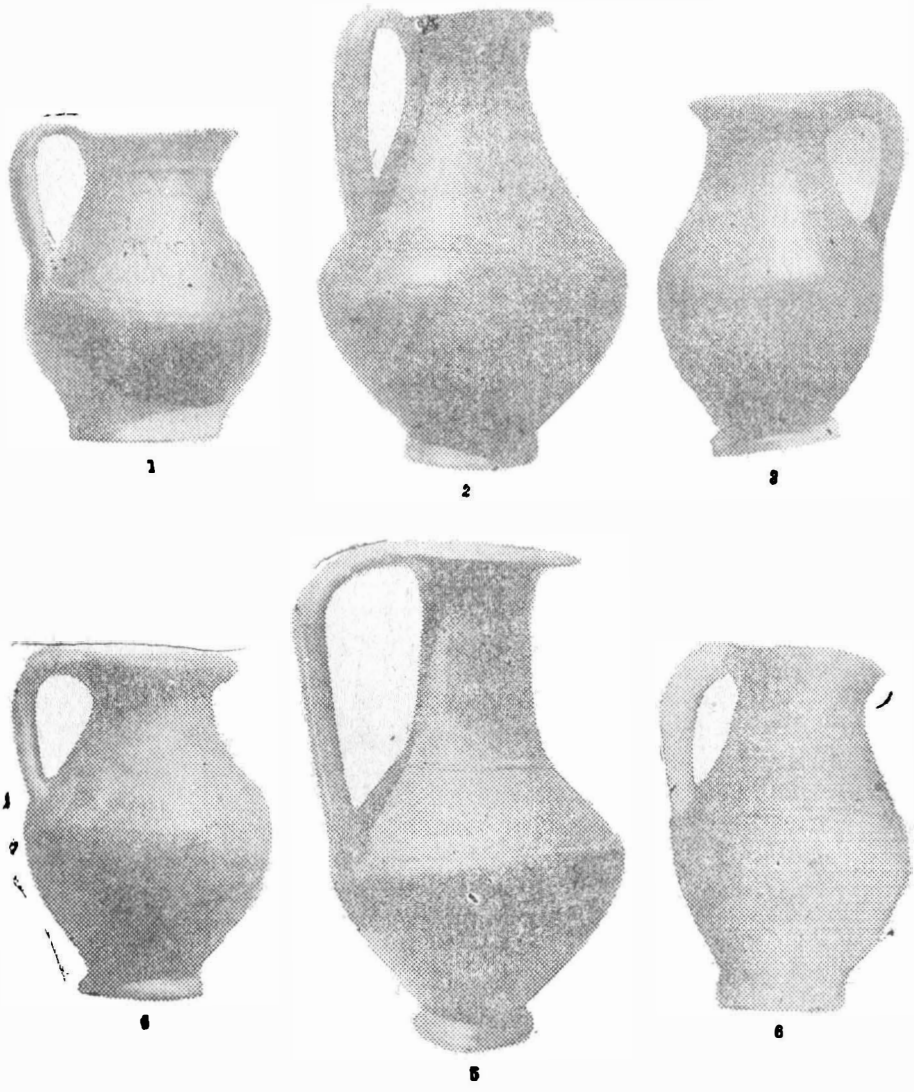

Fig. 25. Răcătău. Ceramică dacică. 1—6 Căni.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 26. Răcătău. Ceramică dacică. 1—3 vase borcan.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

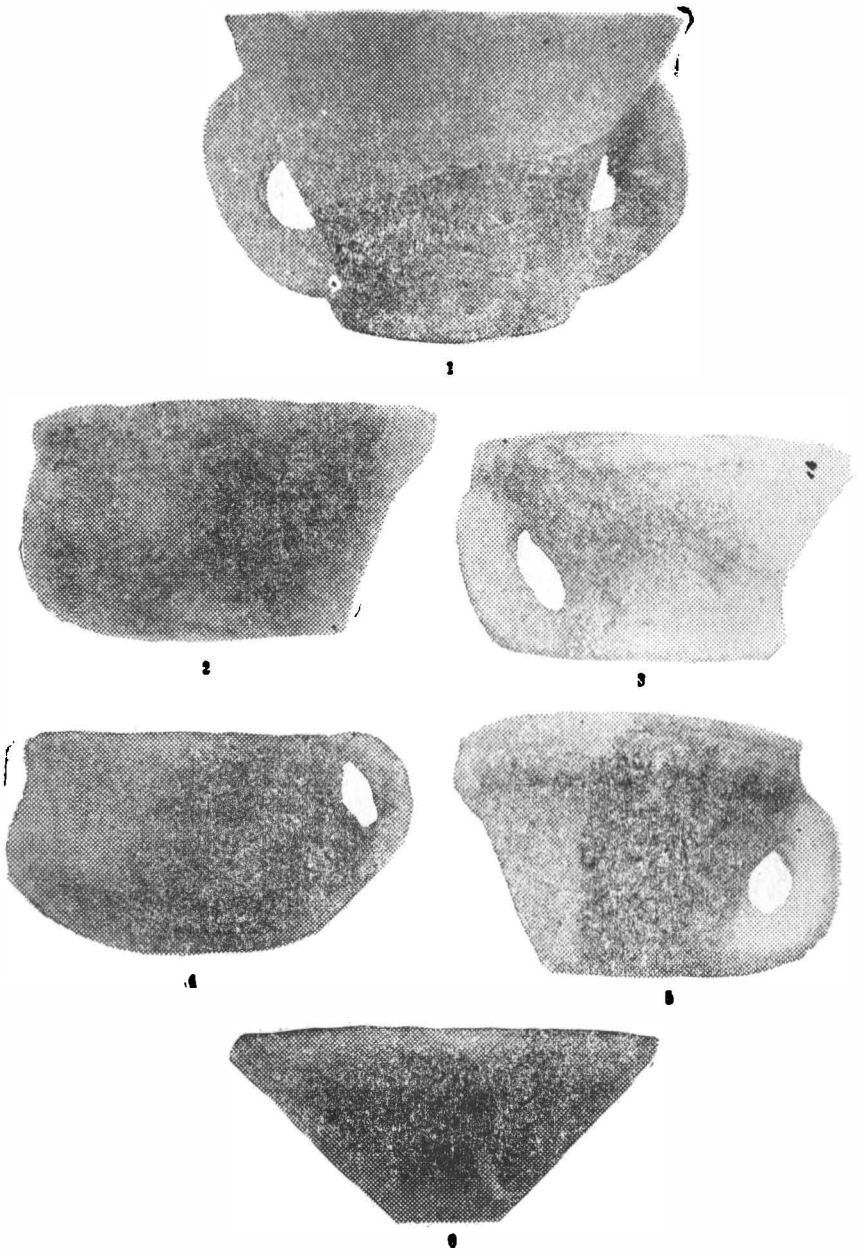

Fig. 27. Răcătău. Ceramică dacică. 1—6 cești dacice.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

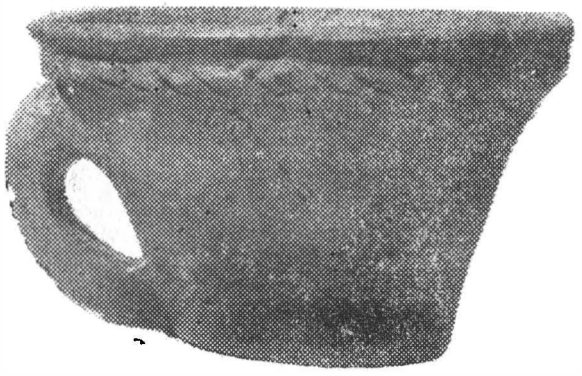

1

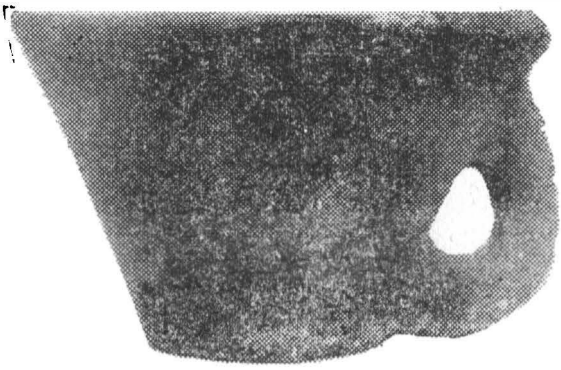

2

3

Fig. 28. Răcătău. Ceramică dacică. 1—3. Cești dacice.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

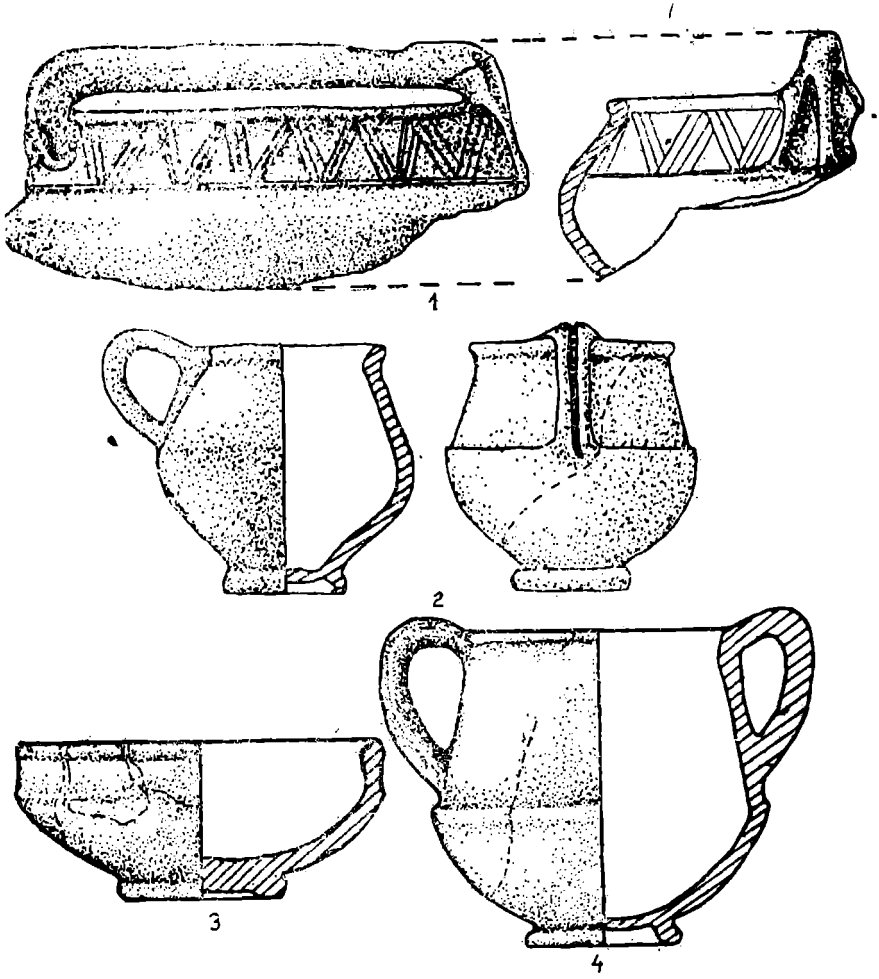

Fig. 29. Răcătău. Ceramică dacică lucrată la roată.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

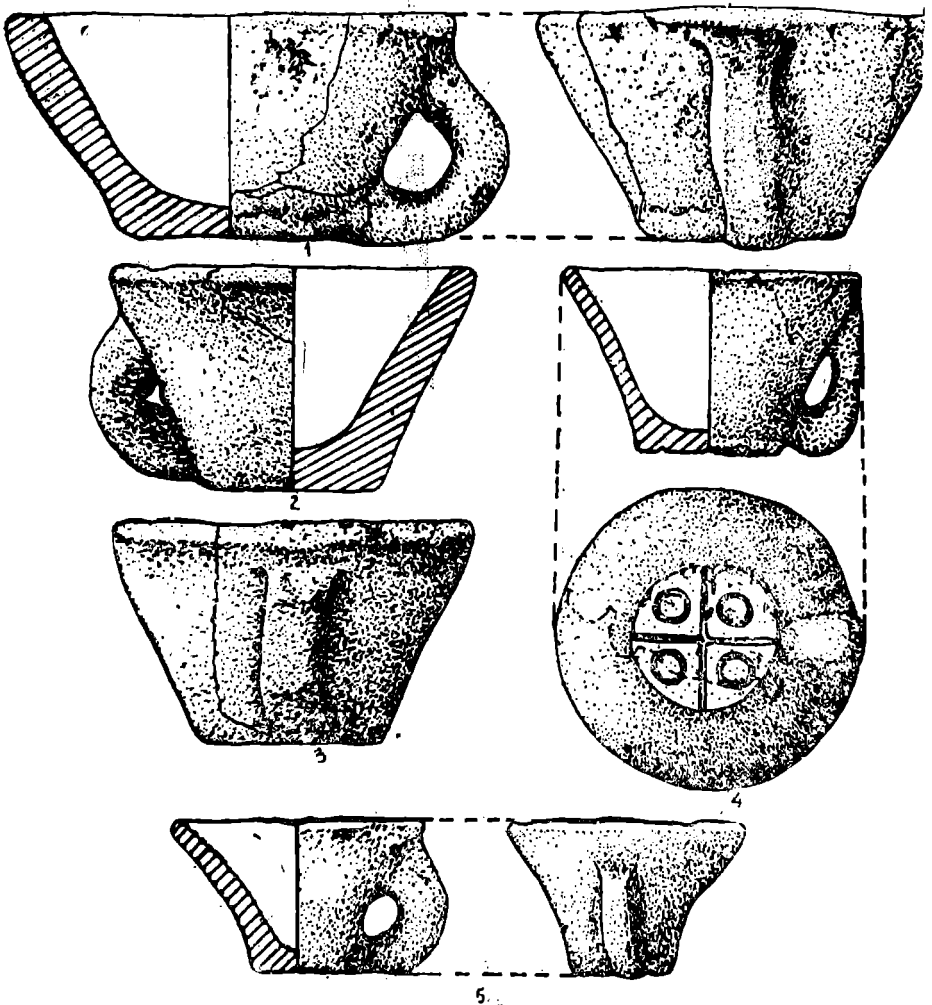

Fig. 30. Răcătău. Ceramică dacică : 1—5 opaițe, 4 cu decor incizat în cruce.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

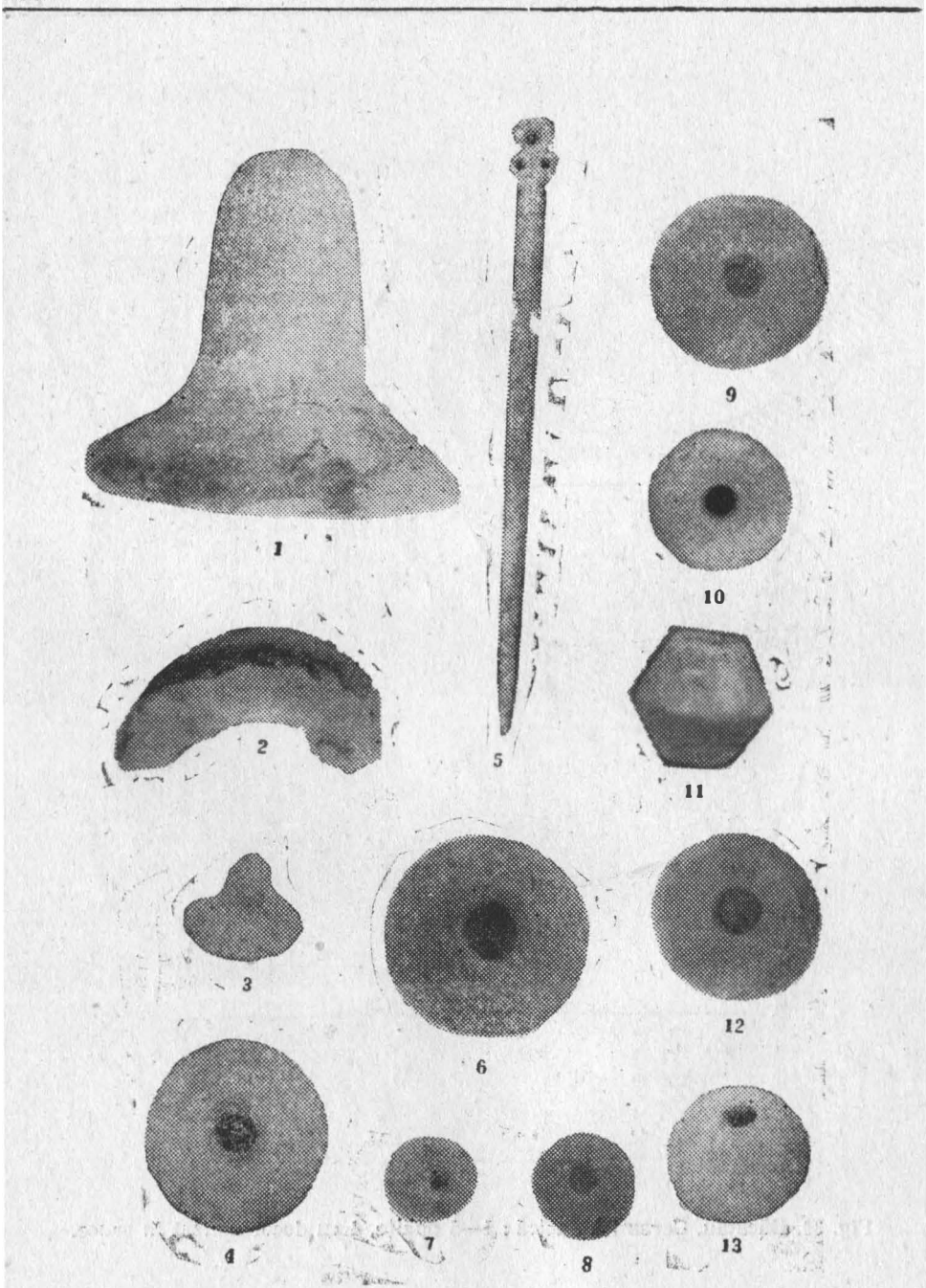

Fig. 31. Răcătău. Obiecte dacice : 1 lustruitor ; 5 ac os ; 2 toartă ceaşcă cu decor în spic de grîu ; 3 figurină umană ; 4, 6—13 fusaiole.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

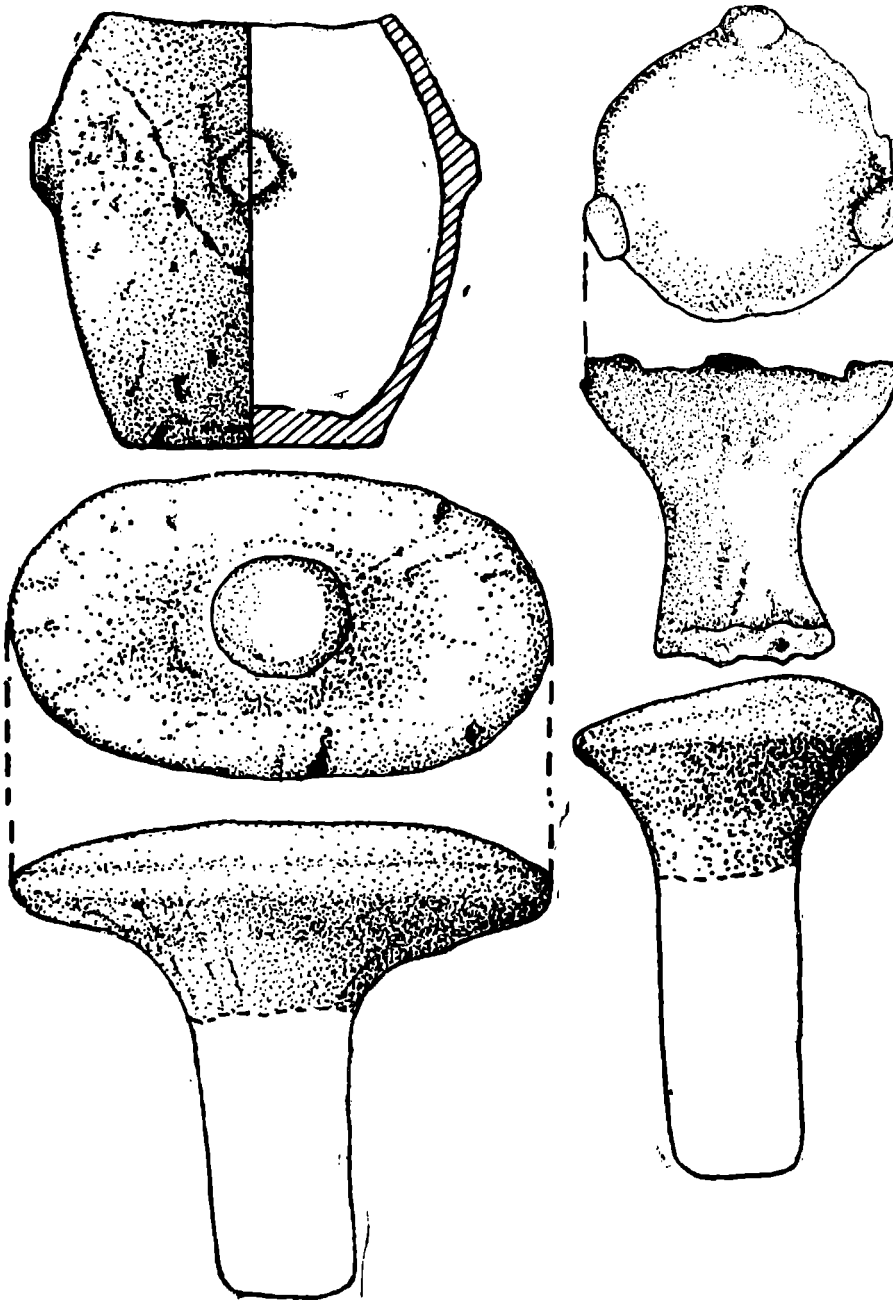

Fig. 32. Răcătău. Obiecte din lut : 1 vas borcan, 2 sfeşnic miniatural ; 3—4 lustruitoare. Sec. I î.e.n. I e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

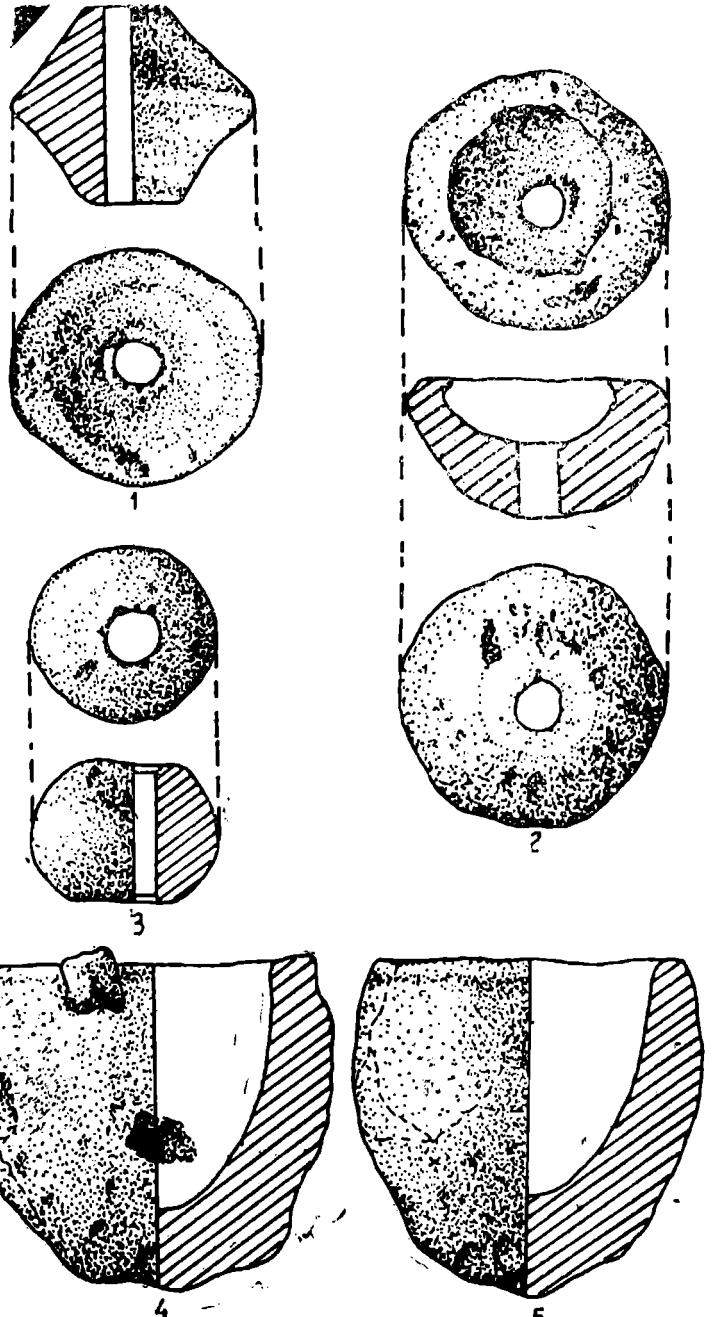

Fig. 33. Răcătău. 1—3. Fusaiole. 4—5. Creuzete.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

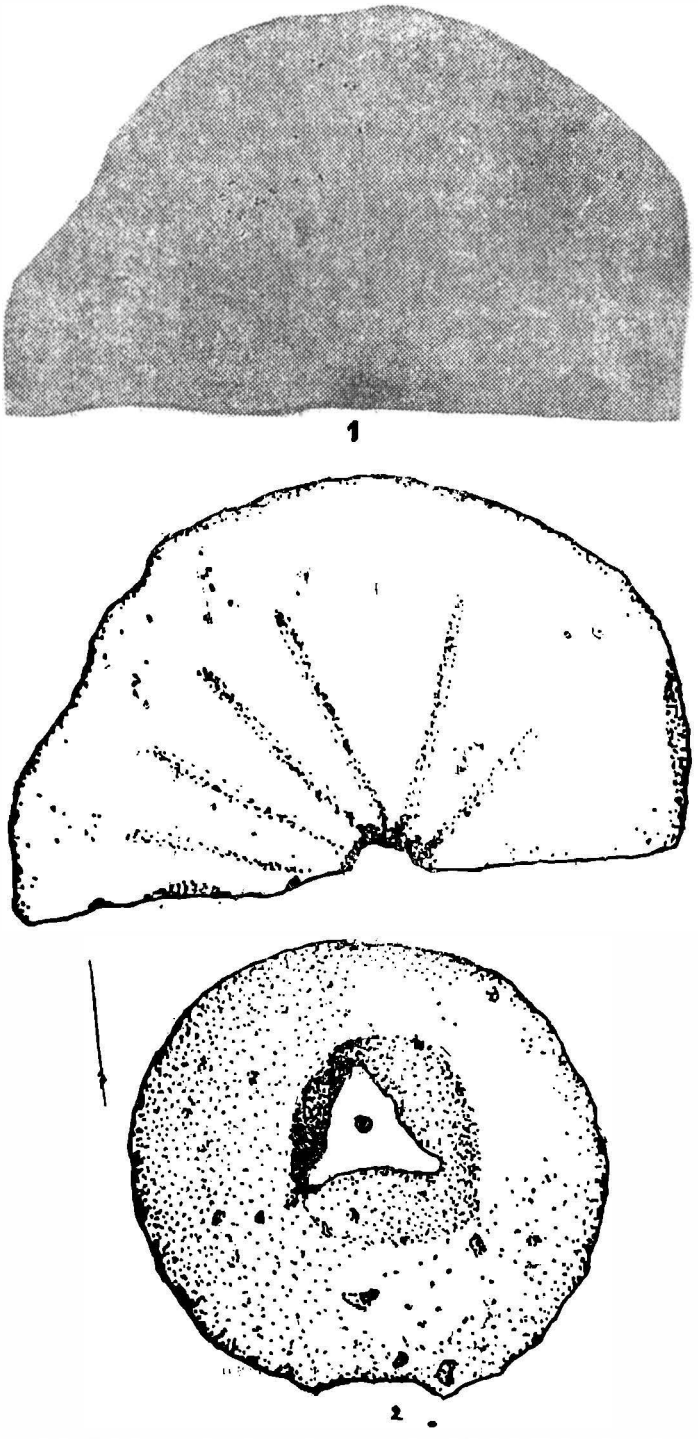

Fig. 34. Răcătău. 1 — Cadran solar. 2 Piatră de rișniță.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

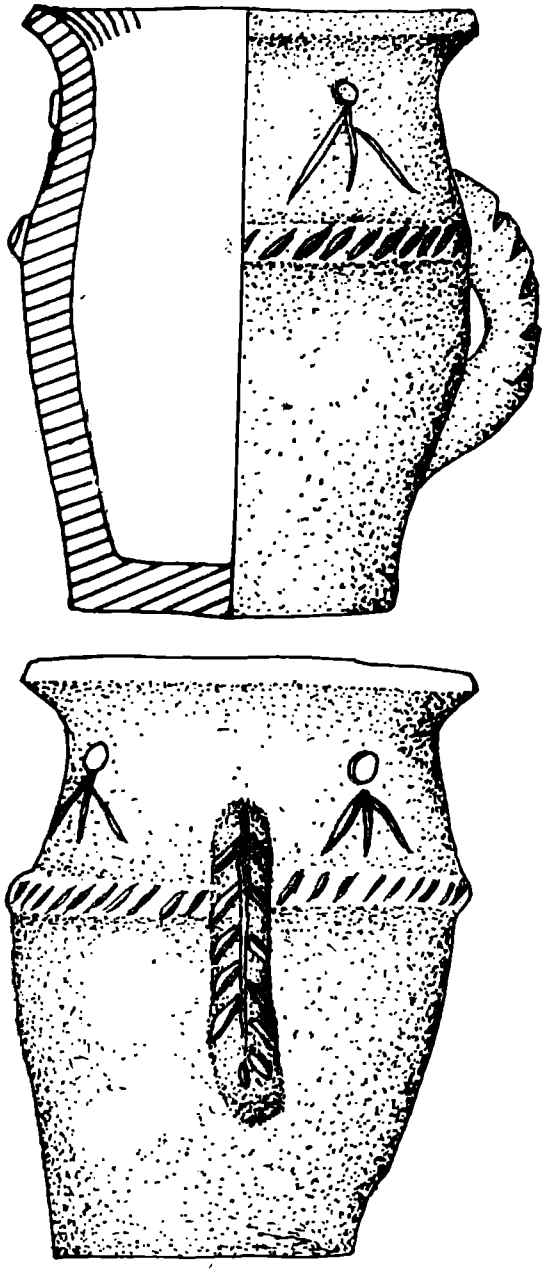

Fig. 35. Răcătău. Cană dacică cu reprezentări umane.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

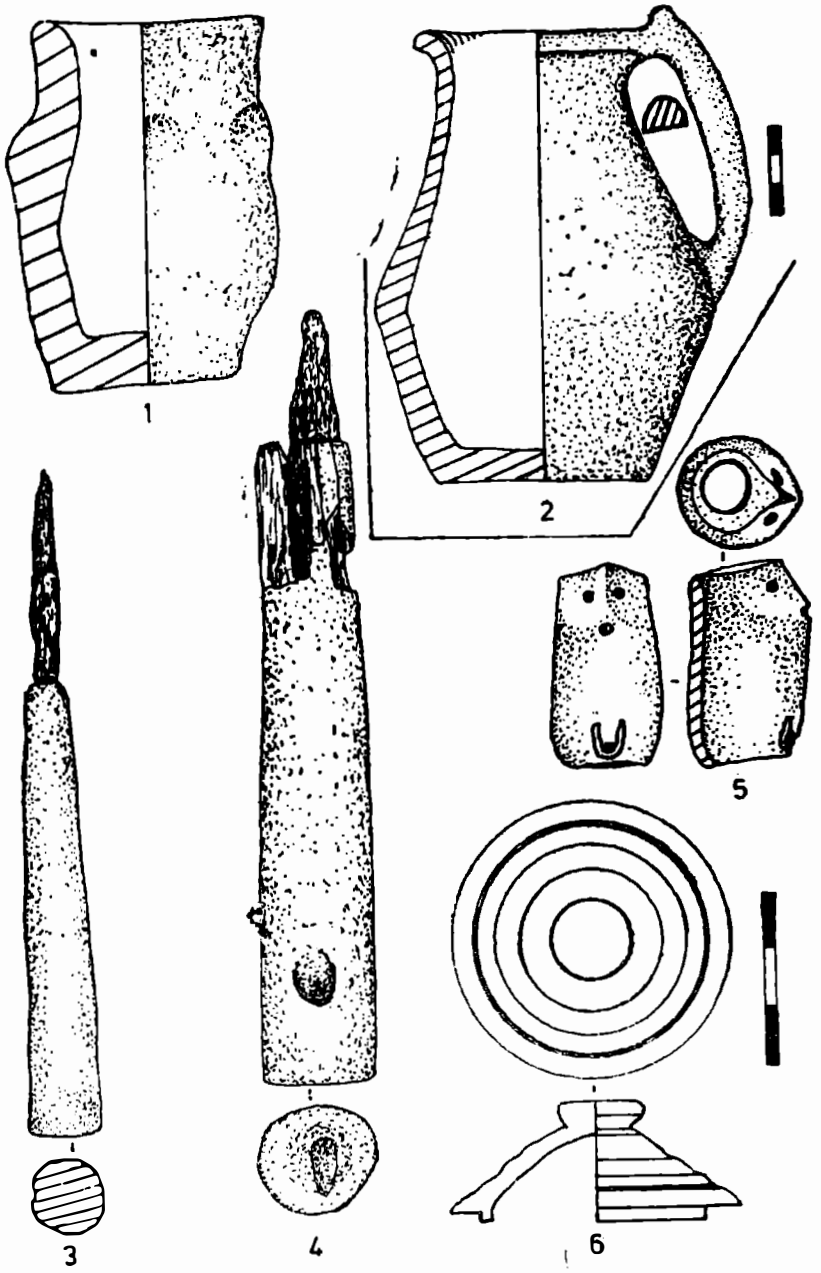

Fig. 36. Răcătău. 1 Vas borcan miniatural. 2 Cană, 3—4 Străpungătoare. 5 Figurină umană. 6 capac miniatural.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

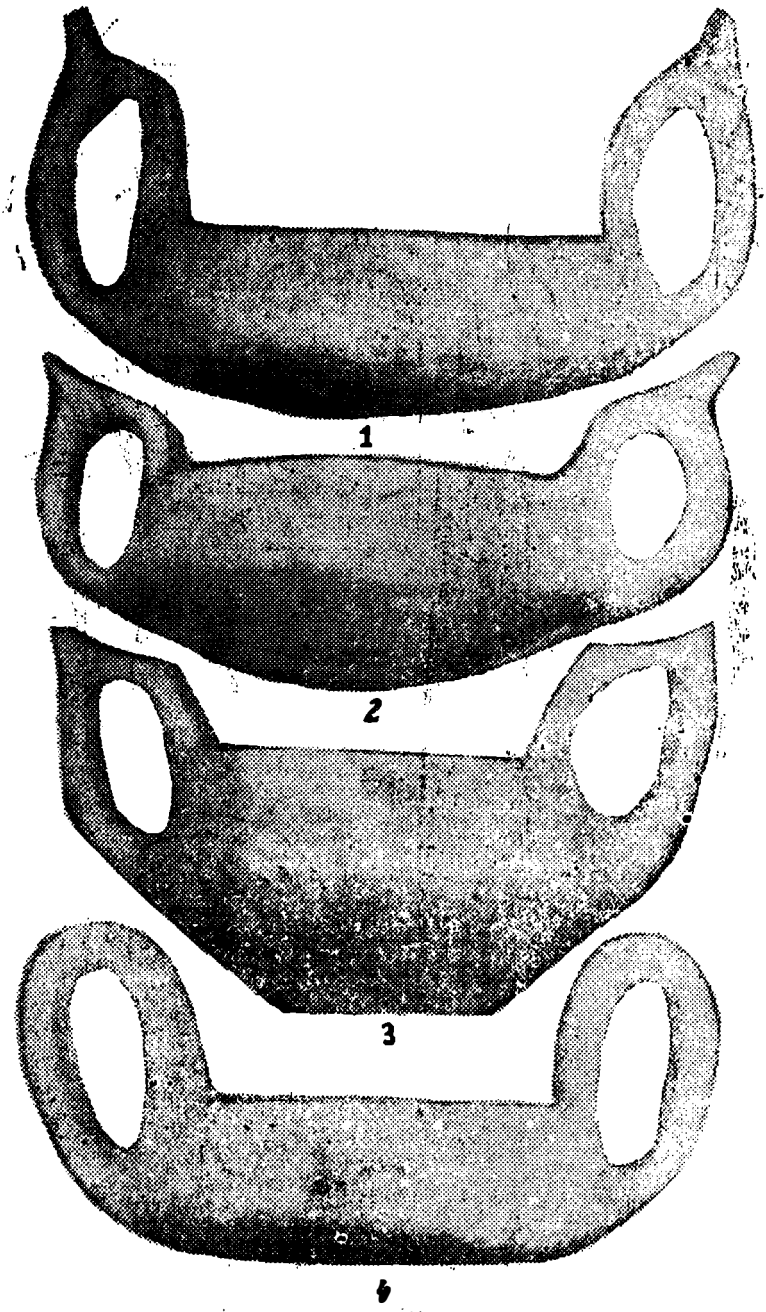

Fig. 37. Răcătău. Ceramică hallstattiană. 1—4 Cești sec. IX î.e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

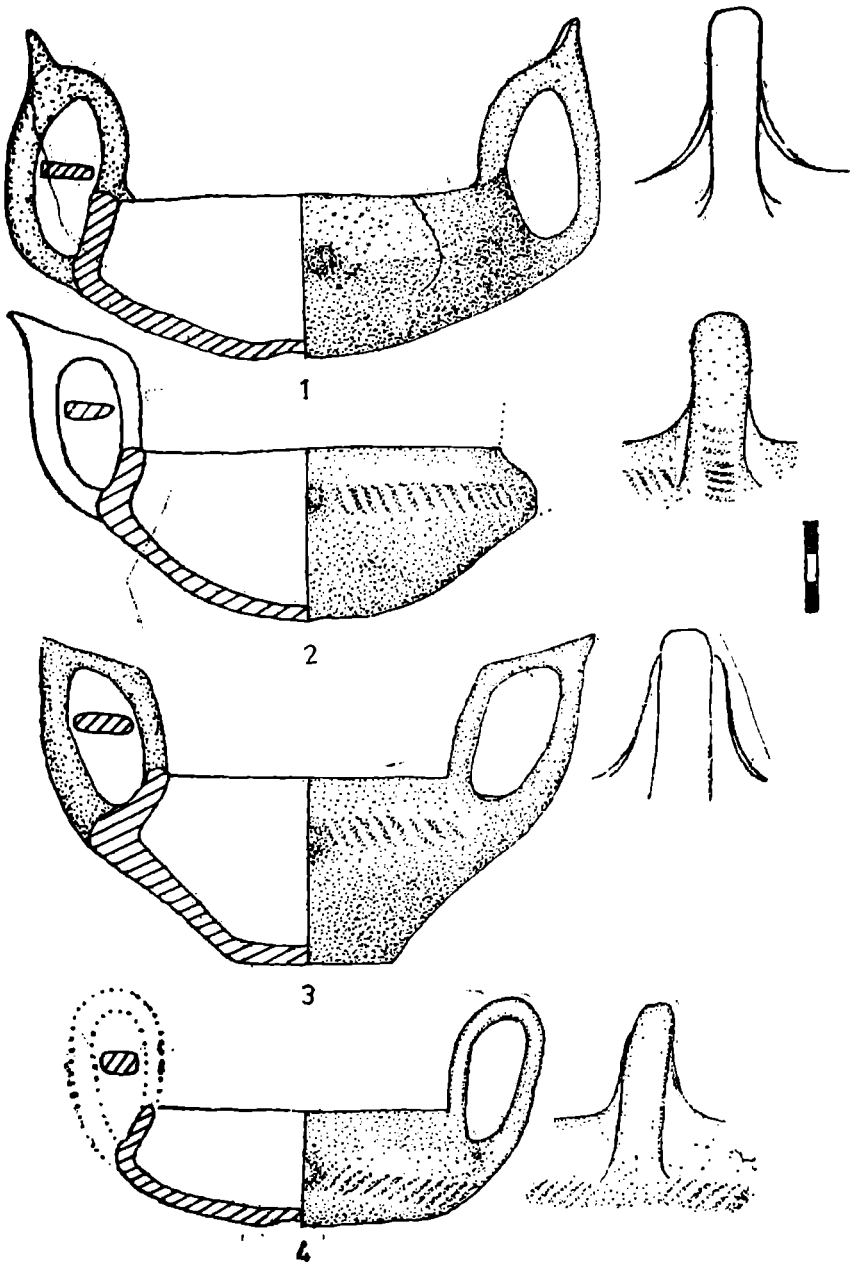

Fig. 38. Răcătău. Ceramică hallstattiană. 1—4 Cești sec. X î.e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

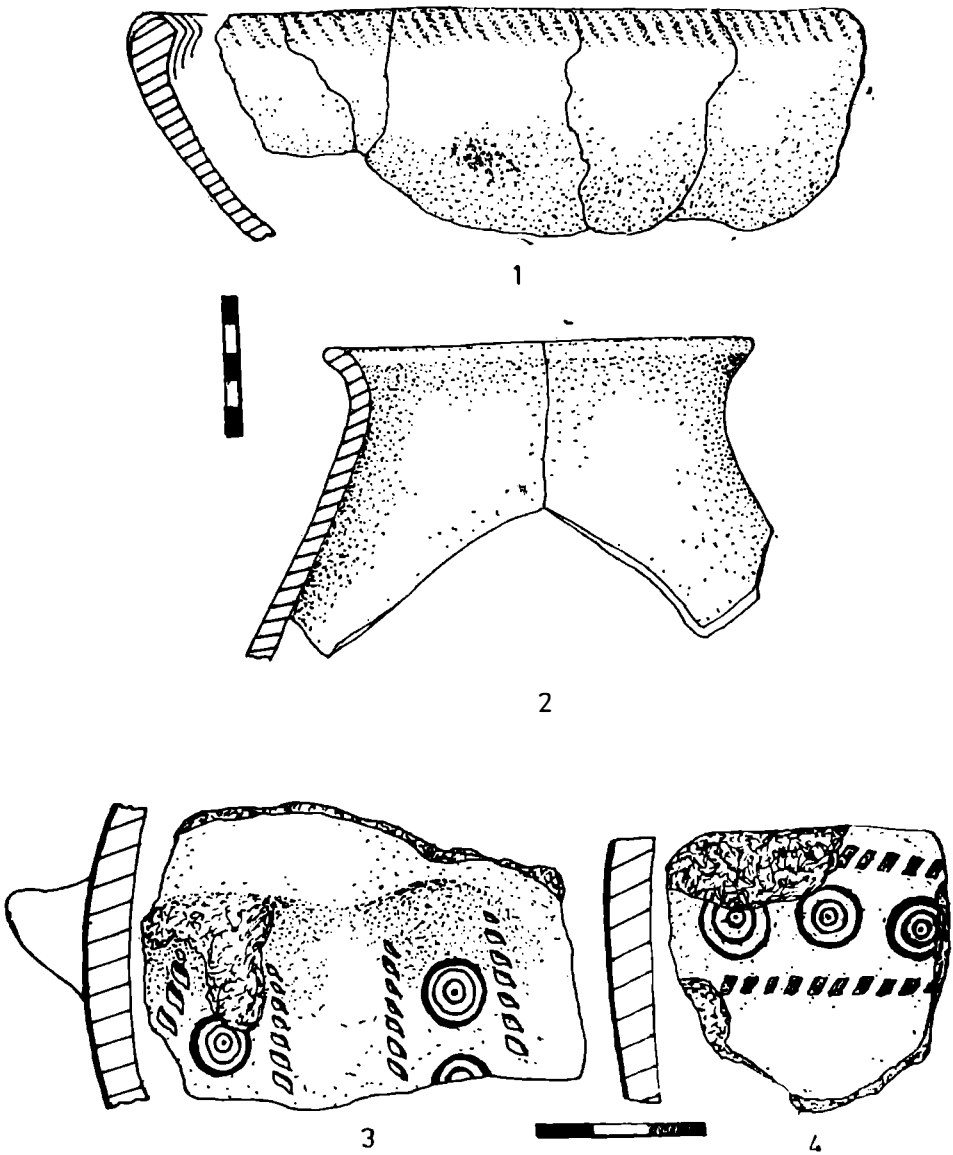

Fig. 39. Răcătău. Ceramică hallstattiană, cultura Cozia — Brad, sec. XI î.e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

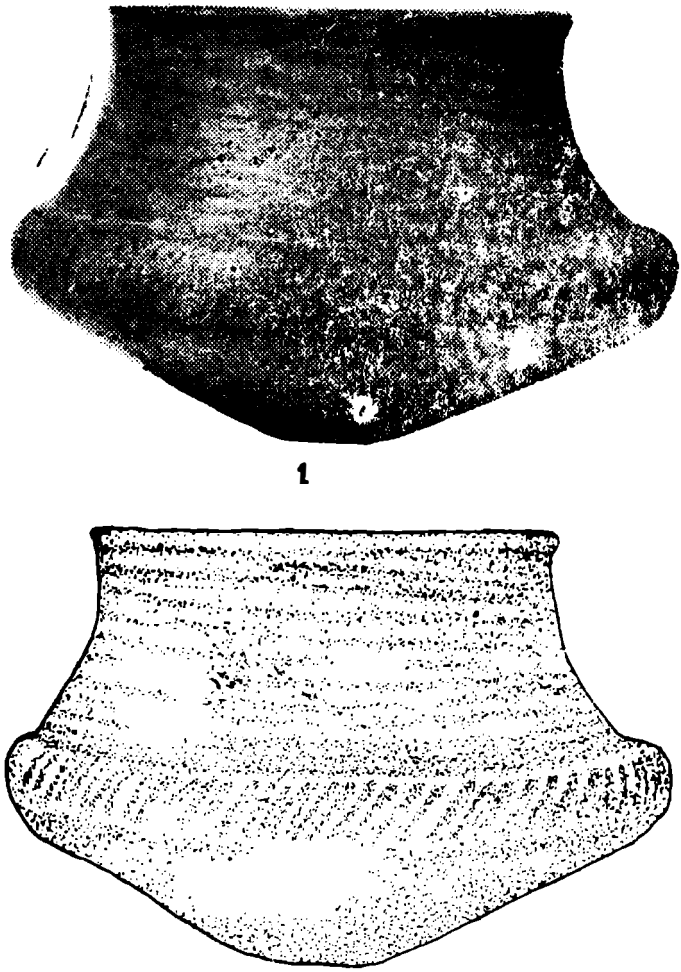

Fig. 40. Răcătău. Vas hallstattian, sec. X i.e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

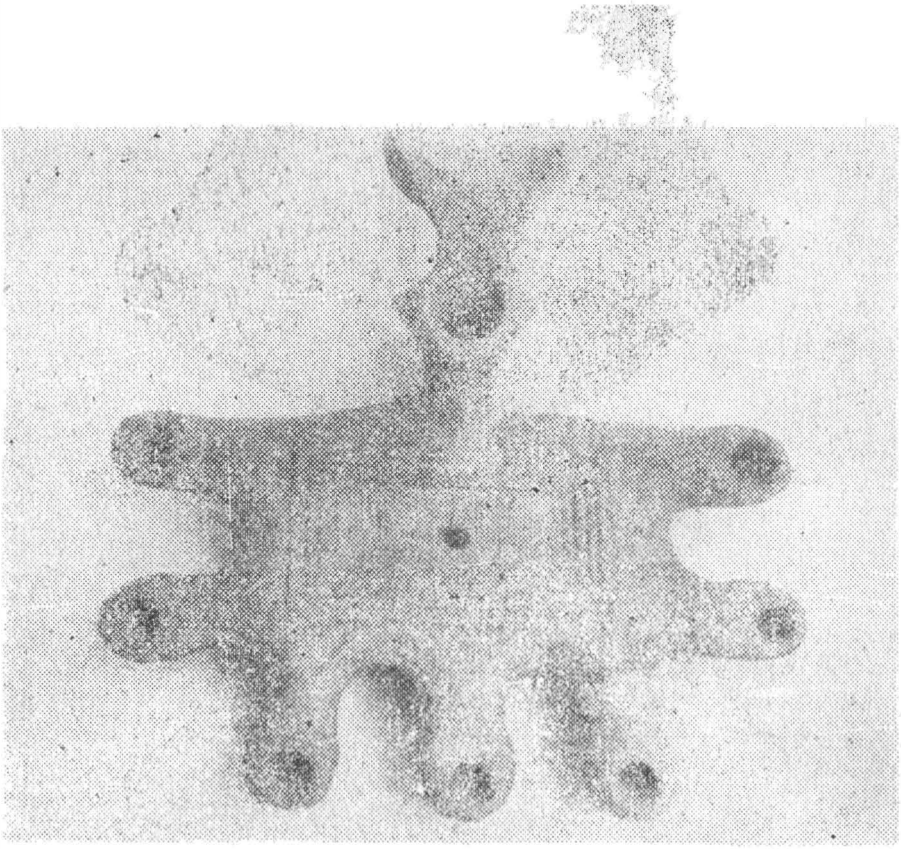

Fig. 41. Răcătău. Opaiț roman, sec. 1 — II e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

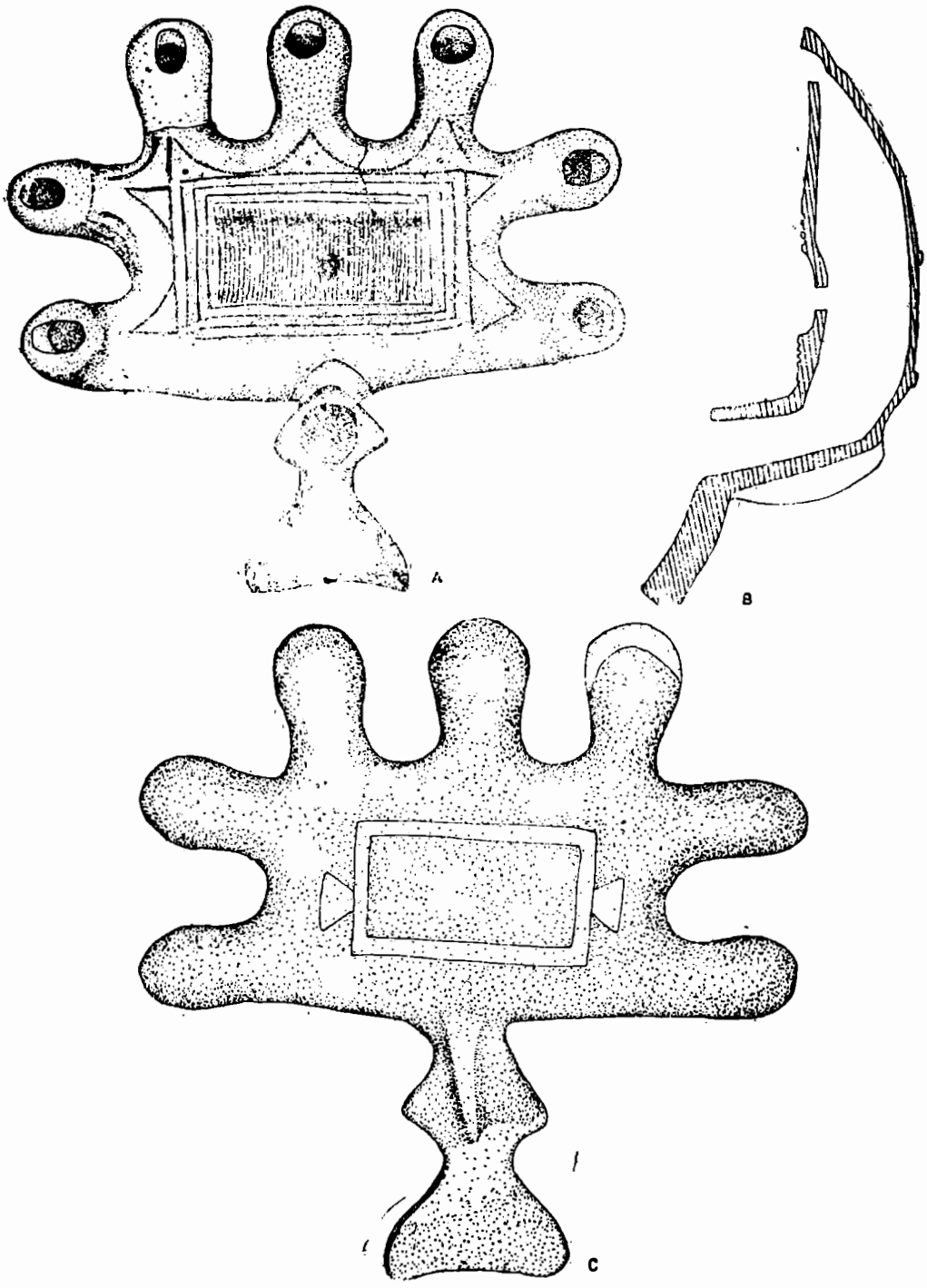

Fig. 42. Răcătău. Opaiț roman, sec. I—II e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

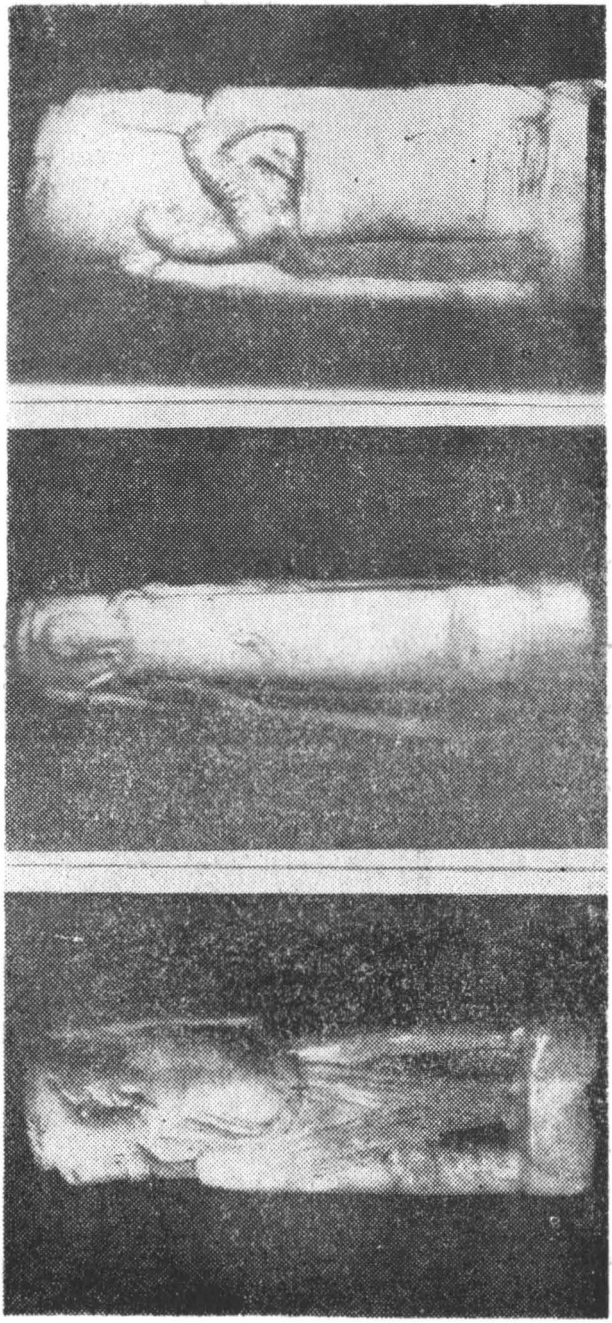

Fig. 43. Reprezentări dionysiace pe os : 1 Dionysos. 2 Hermes. 3 Panteră. Sec. I î.e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

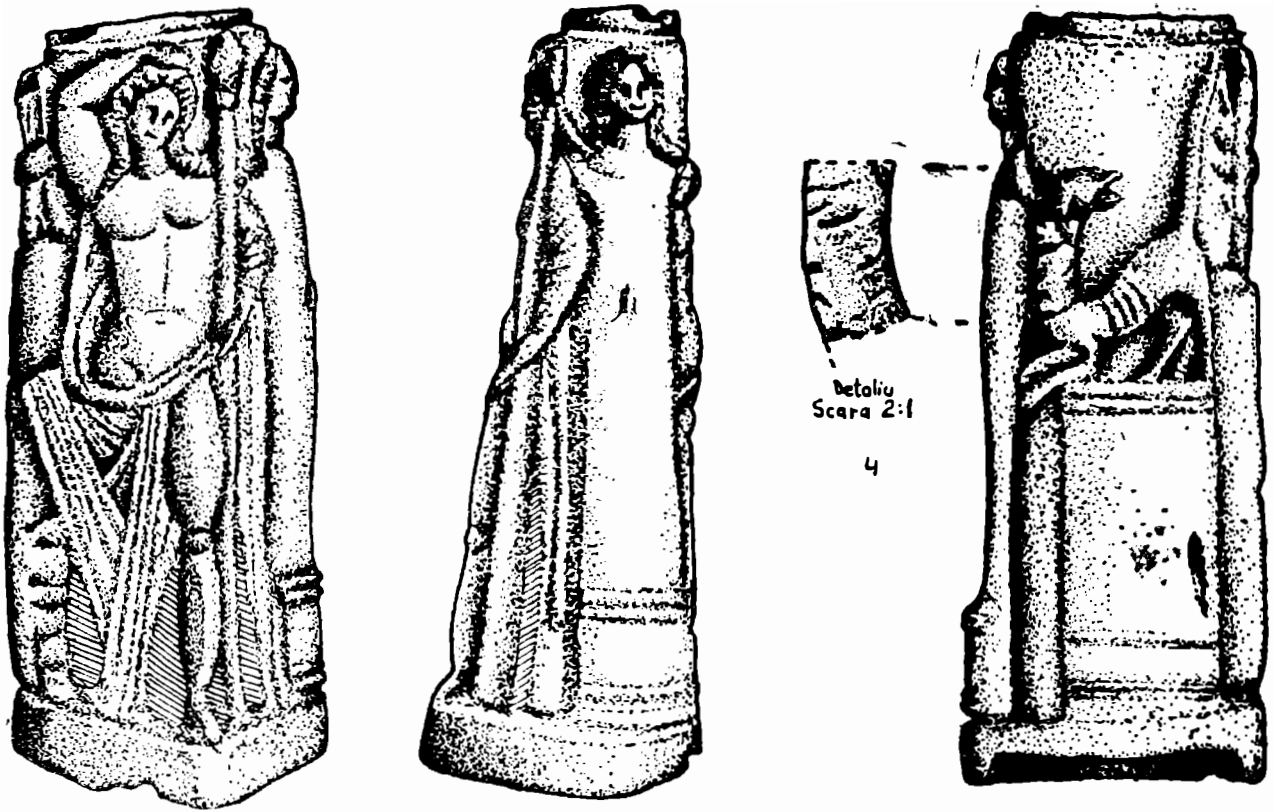

Fig. 44. Răcătău. Reprezentări dionysiace pe os. 1 Dionysos. 2 Hermes. 3 Pantera. 4. Satir. Sec. I i.e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

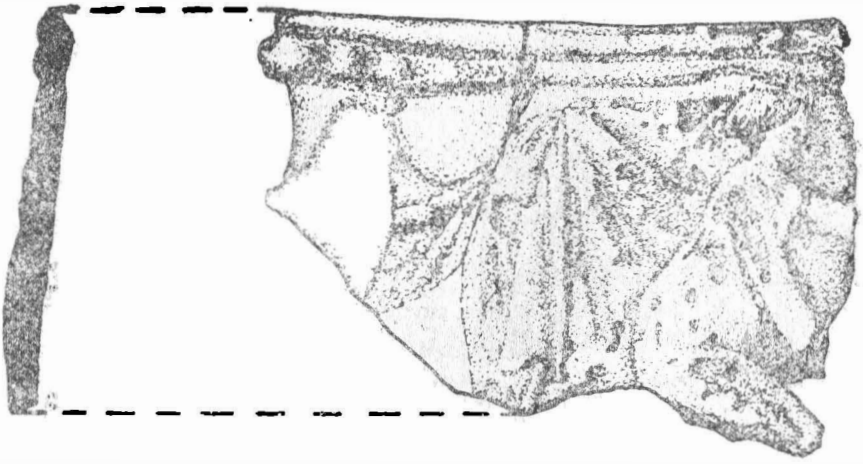

1a.

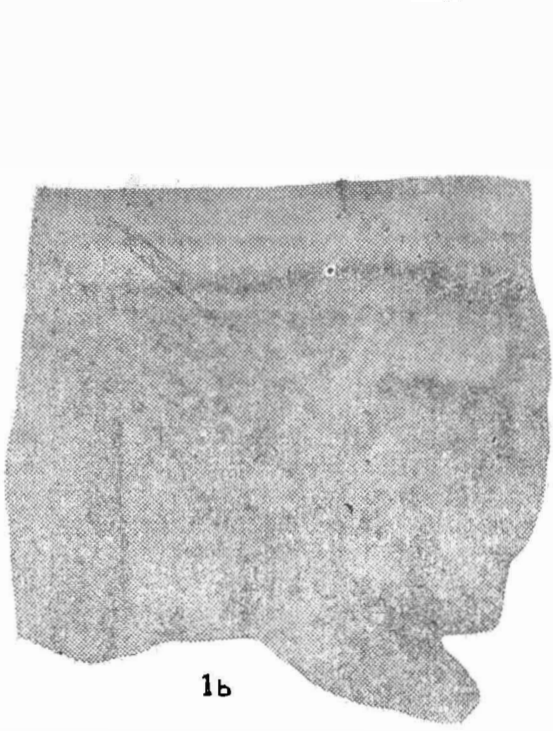

1b

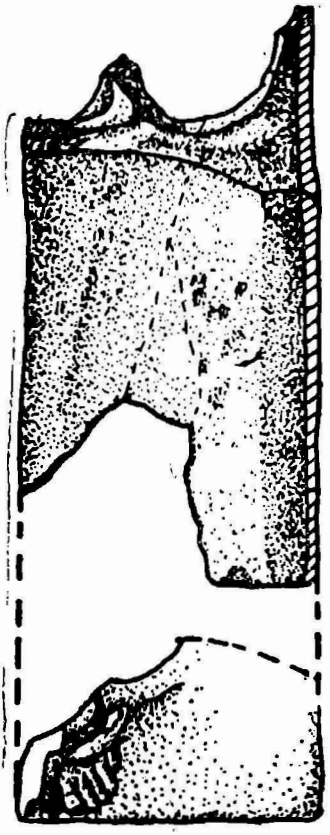

2

Fig. 45. Răcătău. Vase romane. 1 a şi 1 b Skifos. 2 Statuetă fragmentară. Sec. I—II e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

MONEDA ȘI DATAREA COMPLEXELOR ARHEOLOGICE

de VIRGIL MIHĂILESCU-BÎRLIBA

După cum este bine cunoscut, imediat după apariție, încă din secolul VI î.d.H., moneda cunoaște o rapidă și largă răspîndire în lumea mediteraneană, la început și, apoi, treptat, în zona europeană învecinată. Însă, producerea și folosirea monedei proprii în spațiul ultim amintit se generalizează abia după 300 î.d.H., adică în La Tène C_1, potrivit cronologiei stabilite de către Paul Reinecke (1903) [1]. Atît monedele provenite din regiunile civilizației greco-romane, cît și acelea emise de către localnici, datorită însemnatului lor rol economic, dar și social sau politic, vor fi întîlnite începînd din această vreme în aproape toate siturile arheologice. Dorința de a plasa cît mai exact în timp vestigiile descoperite a determinat pe arheologi să utilizeze în acest scop diferite categorii de materiale inscripții, importuri, fibule ș.a., dar mai cu seamă monedele. Datarea complexelor arheologice prin intermediul unor categorii de obiecte importate suferă însă de mai multe dezavantaje, de care arheologul trebuie să țină neapărat seama, în caz contrar demonstrațiile sale vor fi construite pe un fundament nesigur. Pornind de la aceste cîteva considerente expuse sumar mai sus, în rîndurile de față intenționăm să atragem încă o dată atenția asupra acestei probleme și, totodată, să oferim unele soluții viabile. În acest scop, vom începe prin a prezenta două din exemplele pe care le considerăm dintre cele mai sugestive.

Primul caz pe care-l vom aborda este cel al cuceririi romane a Daciei și maniera în care acest eveniment istoric major se reflectă în domeniul numismaticii. Incontestabil, unul din principalele evenimente ale istoriei vechi a României a fost cucerirea romană, care după cum este bine știut, a fost realizată în urma unor lupte crîncene, distrugeri masive și mari deplasări de populație, totul petrecîndu-se într-un interval de timp scurt. Însă, paradoxal, exact acest eveniment

[1] P. Reinecke, *Zur Kenntnis des La Tène-Denkmäler in der Zone nordwärts der Alpen, în Festschrift des röm.-germ. Zentral Museum 1902*, Mainz, 1903, p. 53 și urm.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

istoric de primă însemnătate nu este reflectat din punct de vedere cronologic — cum ar fi fost de așteptat — de o deplină concordanță între datele numismatice și cele arheologice. Astfel, descoperirile monetare din 18 stațiuni geto-dacice ne-au relevat cîteva fapte semnificative și care pot fi sintetizate după cum urmează: 1. În 14 stațiuni cele mai recente monede nu depășesc domnia lui Vespasian. 2. Doar în mari așezări, cu numeroase descoperiri monetare, cum au fost cea de la Barboși sau cetățile din centrul statului dac, situate în Munții Orăștiei, ultimele monede datează din perioada Nerva sau Traian; nu ar fi exclus, chiar în acest ultim caz, ca emisiunile lui Traian găsite la Costești, Grădiștea Muncelului și Blidaru să provină de la unitățile militare romane instalate aici după pacea din 102 sau în 106.

Așadar, dacă ar trebui să datăm sfîrșitul așezărilor dacice numai potrivit cu descoperirile monetare, s-ar ajunge la situația ciudată și neconformă cu restul dovezilor, că doar cîteva din așezările autohtone mai existau în preajma războaielor dintre Traian și Decebal[2]. Și alte informații numismatice, cum ar fi cele furnizate de tezaure, confirmă observația de mai sus. În relație directă cu războaiele daco-romane se pot cita numai 7 tezaure, toate constituite din denari Poiana — Gorj (81 d.H.), Hațeg (80 d.H.), Costești (Domițian), Pasul Vulcan — Mărcușa (92—94 d.H.), Hunedoara (Nerva), Orăștie (98—99 d.H.) și Grădiștea de Munte — „Sub Cununi" (98—101 d.H.)[3]. Este foarte greu de admis, de asemenea, că numai 7 depozite monetare au fost îngropate cu prilejul cuceririi romane a Daciei.

Explicația cea mai apropiată de realitatea istorică, după părerea noastră, trebuie căutată în logica istorică și în analiza aprofundată a materialului numismatic. Numeroase tezaure au fost îngropate în Dacia înainte și în timpul luptelor cu romanii. Dar, studierea circulației monetare din Dacia arată că aceasta se caracterizează în secolul I d.H. prin menținerea prezenței denarului roman republican și a denarului imperial din prima perioadă (pre-neronian)[4]. Iată pentru ce informația furnizată de către Tacitus *(De origine et situ Germanorum,* V, 3) asupra preferinței germanilor pentru denarul republican este, după opinia noastră, valabilă în mare măsură și pentru alte popoare din *Barbaricum,* cum au fost și dacii[5]. De aceea, admițînd și atracția dacilor pentru denarii emiși înaintea reformei lui Nero, lipsa din așezările dacice a monedei romane de argint mai tîrzie este complet justificată. La aceasta trebuie să adăugăm că, între momentul emiterii monedei și data cînd aceasta ajungea în ținuturi mai îndepărtate din afara hotarelor imperiului — cum era și Dacia — trecea o perioadă de timp, uneori destul de îndelungată. Deci, pentru datarea complexelor arheologice din Dacia pre-romană, documentul numismatic trebuie folosit cu multă prudență.

---

[2] I. Glodariu, *Importuri elenistice și romane în Dacia — II i.e.n. — I e.n.*, Cluj, 1973, p. 96—97.

[3] I. Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 136; E. Chirilă, I. Aldea, în *ActaMN*, 5, 1968, p. 431.

[4] V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, București, 1980, p. 72—73.

[5] B. Mitrea, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, *Ephemeris Dacoromana*, X, Roma, 1945, p. 123 și urm.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Un al doilea caz la care ne vom opri, asemănător în multe privinţe cu cel anterior, priveşte datarea aşezărilor dacilor liberi din răsăritul României (cultura carpică). Analiza materialului numismatic găsit în aceste staţiuni a permis formularea următoarelor concluzii: 1. În cele 18 aşezări datînd din secolele II—III d.H., din răsăritul României (Moldova), se întîlnesc numai monede romane emise în secolele I—II, cu o singură excepţie. 2. În afară de denari, care constituie majoritatea exemplarelor (93,96%), se întîlnesc şi monede de bronz (4,31%). Prezenţa acestor piese în aşezări confirmă utilizarea monedei romane în circulaţie. 3. Majoritatea emisiunilor (peste 68%) provine din perioada Traian — Marcus Aurelius, situaţie care concordă cu datele furnizate de tezaure; singura monedă posterioară Severilor este de la Aurelian, din bronz [6].

Deci, dacă s-ar admite că data de emitere a monedei corespunde celei de îngropare, s-ar ajunge la concluzii dezminţite atît de bunul simţ, cît şi de datele istorice şi arheologice. Complexele arheologice din Dacia răsăriteană neocupată de către romani arată — deşi începuturile ei datează din secolul II — că, civilizaţia dacilor liberi (carpii) înfloreşte în secolul al III-lea. Deci, ori relaţiile comerciale şi politice dintre dacii liberi şi romani au cunoscut maxima lor intensitate în secolul II — ceea ce după cum am văzut nu corespunde total realităţii — ori, aceste monede au fost primite şi îngropate în secolul al III-lea, în momente care nu pot fi precizate.

După cum s-a mai arătat, în urma reformei lui Septimius Severus denarul va fi depreciat sub standardul neronian în asemenea măsură încît chiar denarii republicani uzaţi, emisiunile lui Marcus Antonius şi aproape toate monedele de argint anterioare domniei acestui împărat vor începe a fi excluse din circulaţie, datorită „legii lui Gresham" şi vor fi tezaurizate sau topite [7]. Deoarece conţinutul său în metal preţios reprezintă o valoare intrinsecă, denarul se va menţine mult timp în circulaţie, atît pentru tranzacţiile interne din cadrul imperiului, ca şi pentru acelea cu lumea exterioară, ca o valoare sigură şi apreciată [8]. Iată de ce, noi credem, că *denarius perpetuus* — termen valabil pentru moneda romană de argint pînă la Septimius Severus — va avea un alt tarif decît cel al noilor monede şi nu va fi tezaurizat decît începînd din 194 d.H. [9]. Iată principala raţiune care împiedică considerarea monedelor de argint anterioare lui Septimius Severus ca elemente certe de datare. Deci, şi în ceea ce priveşte complexele arheologice dacice din secolele II—III d.H. (cultura carpică), monedele nu pot ajuta prea mult la datare.

La cele două exemple prezentate pot fi adăugate şi altele, pe care doar din motive de spaţiu nu le mai redăm. Studierea unor asemenea situaţii însă ne îndreptăţeşte să susţinem că, datarea pe cale numismatică a siturilor arheologice trebuie să ţină seama de următoarele:

[6] V. Mihăilescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 75 şi urm.
[7] *Ibidem*, p. 198 şi urm.
[8] S. Bolin, în *BerRGK*, 19, 1929, p. 136; idem, *State and Currency in the Roman Empire to 300 A.D.*, Stockholm, 1958, p. 58.
[9] *Ibidem*, p. 58 şi 234.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

1. Monedele de metal prețios nu constituie elemente sigure de datare, în schimb, piesele de bronz și aramă, ca și, în general, nominalurile mici, pot ajuta mai mult la fixarea unor repere cronologice în cadrul descoperirilor arheologice. 2. Întrucît între data de emitere și momentul cînd moneda ajunge în circulație există un anumit interval de timp, cronologia complexelor arheologice trebuie să țină seama și de acest aspect al problemei. De exemplu, la Pompei, într-un complex închis — încheiat sigur în 79 d.H., —, monedele din circulație nu depășeau perioada Caligula — Claudius, fără nici un exemplar din secvența Nero — Vespasian. 3. Folosirea materialului numismatic în cadrul cercetărilor arheologice impune o strînsă colaborare între numismați și arheologi ; numai în acest mod, diversele situații care apar pe parcursul cercetării pot fi explicate corect. De exemplu, în ultimul nivel de locuire a cetății dacice de la Sprîncenata s-a găsit o monedă de bronz, de la Augustus (7—5 î.d.H.), ceea ce ar fi datat acest nivel la sfîrșitul secolului I î.d.H./începutul secolului I d.H. ; din fericire, unul din cei doi specialiști care au condus cercetările era și numismat ; el a reușit să observe că piesa respectivă avea o contramarcă din vremea lui Claudius și, deci complexul se datează pe la jumătatea secolului I d.H., adică cu o jumătate de veac mai tîrziu decît datarea inițială [10]. 4. În sfîrșit, la datarea unui complex arheologic informațiile oferite de descoperirile monetare pot fi utilizate numai prin coroborarea lor cu celelalte categorii de date, furnizate de restul materialelor.

[10] C. Preda, *Dava de la Sprîncenata*, București, 1986, p. 74.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

UNELE OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA ASPECTUL ETNIC AL POPULAȚIEI DIN ARIA CULTURII SÎNTANA DE MUREȘ ÎN LUMINA CERCETĂRILOR DIN AȘEZĂRILE ȘI NECROPOLELE DE LA BÎRLAD — VALEA SEACĂ, ZORLENI — FÎNTÎNELE, BANCA — GARĂ ȘI FĂLCIU — BOGDĂNEȘTI

de VASILE PALADE

În ultimii 15—20 de ani problema apartenenței etnice a culturii materiale și spirituale din secolul al IV-lea d.H. de pe teritoriile Moldovei, Munteniei și din estul Transilvaniei a făcut obiectul a numeroase dezbateri în diferite sesiuni și întîlniri științifice cît și în presă de specialitate. Aceasta s-a datorat, în principal, faptului că importante descoperiri arheologice scoase la lumină în ultimul timp contraziceau vechile opinii, formulate cu peste 30 de ani în urmă, cu privire la caracterul unic al făuritorilor culturii respective.

Reamintim în acest sens faptul că potrivit opiniilor amintite, această civilizație ar reprezenta din punct de vedere etnic neamurile gotice în migrație, alături de care ar fi continuat să viețuiască și populația locală daco-romană, goții fiind socotiți totuși drept principalii ei făuritori și purtători [1].

Conform opiniilor respective, tributare în bună măsură teoriilor cu privire la rolul civilizator al goților în regiunile nord-pontice și carpato-dunărene [2], aria de expansiune a triburilor gotice în migrație ar corespunde, cronologic și teritorial, difuziunii necropolelor și așezărilor aparținînd culturii Cerneahov de pe teritoriul URSS și a culturii Sîntana de Mureș de pe teritoriul țării noastre. Pe acest criteriu, aspectul cultural respectiv, pentru teritoriul țării noastre, a fost denumit Cerneahov — Sîntana de Mureș. S-a conturat astfel teza con-

[1] I. Nestor, *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 682—694.

[2] Max Ebert, *Südrussland im Alterlum*, Bonn—Leipzig, 1921; Gogo Müller Caules, *Die Goten in H. Reinerth. Vorgeschichte der Deutsche Stämme*, vol. III, Berlin Leipzig, 1940; Fr. Altheim, *Die Soldaten Kaiser*, 1939, p. 103, J. Werner, *Archäeologischen Zeugnise der Goten in Südrussland*, Ungarn, în *Goti în Occidente*, Spoleto, 1965, vol. III, p. 127 și urm.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

form căreia, această cultură ar fi luat naștere o dată cu expansiunea gotică pe teritoriile respective și și-ar fi încetat existența din momentul trecerii goților în sudul Dunării la sfîrșitul secolului al IV-lea d.H. [3].

Faptul că aceste opinii s-au impus și își mai păstrează încă actualitatea se explică, în principal, prin prestigiul istoricilor români și străini care le-au emis așa încît foarte puțini dintre discipolii acestora și-au pus problema dacă opiniile respective, așa cum au fost ele formulate și argumentate la acea dată, își mai păstrează sau nu valabilitatea.

În același timp cercetarea și publicarea mai multor necropole și grupuri de morminte de pe teritoriul Munteniei ca cele de la Tîrgșor, Mogoșani, Gherăsăni, Independența, Olteni etc. prin interpretarea dată riturilor și ritualurilor funerare a avut darul să acrediteze valabilitatea opiniilor formulate anterior [4]. Drept urmare, deși în ultimii ani unii cercetători din generațiile mai tinere au scos la lumină numeroase și importante vestigii arheologice aparținînd acestei culturi, totuși în atribuirea etnică au fost adoptate fără rezerve, tezele existente în bibliografia de referință socotind că acestea exprimă, de la sine înțeles, adevăruri care nu au de ce să fie puse la îndoială. Explicația constă, în faptul că de-a lungul anilor studenții de la facultățile de profil au fost orientați prin cursuri și prin bibliografia recomandată spre însușirea acestui unic punct de vedere, devenit astfel oficial, conform căruia cultura denumită Cerneahov — Sîntana de Mureș sau Sintana de Mureș — Cerneahov reprezintă din punct de vedere etnic creația unei populații eterogene formată din goți, sarmați și daco-romani, goților acordîndu-li-se rolul de principali făuritori și purtători ai culturii respective [5].

În ce ne privește, așa cum am remarcat și cu alte ocazii, socotim că în prezent numeroase mărturii arheologice scoase la lumină sînt de natură să indice faptul că mai vechile opinii cu privire la etnosul și cronologia culturii Sîntana de Mureș nu-și mai păstrează actualitatea, că acestea trebuie revizuite și amendate întrucît ele nu reflectă realitatea. Aceasta se impune cu atît mai mult cu cît în ultimii ani au fost scoase la lumină numeroase și valoroase fapte arheologice cu privire la civilizația geto-dacică din secolele II—III d.H. de pe teritoriile Moldovei, ale Munteniei și ale Transilvaniei, fapte care pun în evidență stadiul de dezvoltare propriu al culturii materiale și spirituale dacice pînă în momentul impactului cu lumea gotică. Cu alte cuvinte, în prezent s-a creat posibilitatea să se poată compara civilizația geto-dacică, sub numeroase aspecte, din etapa anterioară infiltrării neamurilor gotice pe aceste teritorii, cu civilizația care se dezvoltă pe aceleași teritorii, în continuare, în secolul al IV-lea d.H. și în cele următoare. Se poate astfel afirma că, la ora actuală, există posibi-

[3] I. Nestor, *op. cit.*, p. 692.

[4] Gh. Diaconu, *Tîrgșor, Necropola din secolele III—IV e.n.*, Buc., 1966, p. 112—127; idem, *Mogoșani, Necropola din sec. al IV-lea e.n.*, Tîrgoviște, 1970, p. 32—54; *idem*, *SCIVA*, 28, 1977, 3, p. 436—442; Bucur Mitrea, C. Preda, *Necropola din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, Buc., 1966, p. 148—164.

[5] *Cf. supranotele* 3 și 4.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

lități reale spre a se stabili dacă cultura geto-dacică continuă să se dezvolte sau nu și sub dominația gotică și dacă da, ce modificări eventuale a suferit după impactul respectiv, care sînt factorii care au determinat aceste modificări și ce anume este gotic în toate sferele vieții materiale și spirituale în cultura Sîntana de Mureș.

Din acest unghi de vedere, este locul să remarcăm faptul că așa cum în teritoriile dacice intrate sub stăpînire romană, civilizația dacă a putut fi identificată și urmărită prin trăsăturile sale caracteristice proprii, fără riscul de a fi confundată cu cea romană, stabilindu-se cu certitudine ce este roman și ce este dacic în așezările rurale din teritoriile dacice stăpînite de romani, același lucru este posibil și absolut necesar și pentru teritoriile intrate temporar sub dominația militaro-politică a triburilor gotice în migrație. Pentru aceasta însă se impune să fie abandonate vechile criterii de departajare etnică, dovedite neconcludente și inoperante [6], iar faptele arheologice să fie abordate într-o viziune nouă, pluridisciplinară, în care sociologia să-și găsească locul ce i se cuvine, alături de antropologie etc. Izvoarele literare la rîndul lor se impune să fie utilizate cu toată obiectivitatea, atît în deslușirea modului de viață a triburilor gotice în migrație cît și în privința relațiilor acestora cu populația băștinașă în mijlocul căreia s-au infiltrat.

În prezent este cunoscut și dovedit faptul că teritoriile Moldovei și Munteniei cît și cele din estul Transilvaniei presupuse a fi intrat sub dominația gotică erau locuite de populația băștinașă geto-dacică care-și edifica propria civilizație tradițională de neconfundat. În același timp este dovedit că vechile teorii cu privire la evacuarea daco-geților și încetarea culturii carpice sînt eronate, ele fiind infirmate în principal de mărturiile arheologice dar și de unele izvoare literare antice [7]. Este prin urmare posibil și absolut necesar ca prin compararea diferitelor trăsături ale culturii materiale și spirituale Sîntana de Mureș din secolele al IV-lea și al V-lea d.H. cu cele geto-dacice din secolele anterioare, din aceleași zone geografice, să se poată distinge dacă în cultura Sîntana de Mureș se află forme de cultură xenocrată — de ocupație — respectiv gotică, străine față de cultura materială și spirituală dacică tradițională, așa cum se presupunea cu mai bine de 30 de ani în urmă cînd volumul mărturiilor arheologice în domeniu erau cu mult mai sărace [8]. Este în aceeași măsură posibil ca printr-o analiză obiectivă a faptelor arheologice surprinse în așezările și necropolele Sîntana de Mureș de pe teritoriul țării noastre să se deslușească în ce măsură substratul cultural dacic se regăsește în toate așezările Sîntana de Mureș și în ce constau modificările aduse acestui substrat ca urmare a impactului populației băștinașe daco-romane cu triburile gotice migratoare. Este în egală măsură posibil și necesar să se stabilească, pe baza relităților arheologice, în ce măsură

[6] V. Palade, *MemAnt*, IX—XI, 1985, p. 518—523 ; idem, *ActaMM*, III—IV, 1981—1982, p. 70—73.

[7] Zosimos, IV, 34, 38 ; *Ammianus Marcellinus*, XXXVII, 5, 3.

[8] I. Nestor, *op. cit.*, p. 690—692 ; R. Vulpe, *Materiale*, I, 1953, p. 499—500 ; *idem*, *Izvoare, săpăturile din 1936—1948*, Buc., 1957, p. 314—315.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

se deosebește cultura materială și spirituală Sîntana de Mureș al cărei substrat daco-roman este aproape unanim recunoscut și acceptat [9], de cultura materială și spirituală a populației daco-romane din afara ariei de răspîndire a culturii Sîntana de Mureș așa cum se presupune [10].

Plecînd de la faptul că pînă la această dată cercetări de mai mare amploare au fost efectuate în așezarea și necropola Sîntana de Mureș de la Bîrlad — Valea Seacă ne propunem să facem o sumară prezentare a rezultatelor obținute în măsură să pună în lumină aspectul etnic al populației de aici Ne propunem, de asemenea, să stăruim și asupra rezultatelor cercetărilor din așezările oarecum vecine de la Zorleni — Fîntînele, Banca-Gară, și a necropolei de la Fălciu — Bogdănești în măsura în care acestea pot lămuri unele dintre problemele pe care le vom aborda.

Topografic așezarea de la Bîrlad — Valea Seacă este situată în partea de nord-vest a orașului, ea ocupînd terasa inferioară a pîrîului. Periana cunoscut de localnici sub numele de Valea Seacă care străbate așezarea de la nord la sud. Locuințele și diferite alte construcții gospodărești sînt răspîndite de o parte și de alta a pîrîului, pe terenul ușor în pantă, pînă sub poala dealurilor care o străjuiesc atît pe partea estică cît și pe cea vestică. Pe suprafața de aproximativ 2 ha, cercetată pînă la această dată, au fost descoperite un număr de 45 de locuințe dintre care 24 de suprafață și 21 bordeie adîncite mai mult sau mai puțin în sol, cît și numeroase alte construcții gospodărești ca bucătării de vară prevăzute cu vetre de foc, gropi menajere și pentru păstrat provizii, gropi cu caracter magic și de cult etc., toate răspîndite relativ neuniform pe întreaga suprafață cercetată.

Locuințele de suprafață realizate dintr-un schelet de lemn și lipitură din lut prin forma lor adesea dreptunghiulară și prezența vetrei de foc realizată dintr-o platformă ovală de lut, direct pe podea, sau așezată pe un pat de pietre de rîu, amplasată cu precădere în centrul încăperii, continuă pînă în cele mai mici detalii tipul de locuință caracteristic populației dacice din secolele anterioare. La rîndul lor bordeiele, unele ovale, altele aproape circulare, cele mai multe dreptunghiulare cu colțurile rotunjite, rareori prevăzute cu vetre în interior, construite pe podea sau reprezentate printr-o calcinare ovală a acesteia, își găsesc de asemenea corespondențe pînă la identitate în așezările daco-getice din etapele anterioare atît în Moldova [11] și Muntenia [12] cît și în Transilvania [13]. Se confirmă astfel faptul că, așa cum stăpînirea romană n-a influențat în nici un fel habitatul rural dacic în teritoriile cucerite, același lucru s-a petrecut în teritoriile

[9] I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi*, Iași, 1982, p. 88—112.

[10] *Ibidem*, p. 100 și nota 77 ; Gh. Diaconu, *SCIVA*, 30, 1979, p. 550—551.

[11] Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Buc., 1973, p. 19—27, 135—142, V. Ursachi, *Materiale*, IX, 1970, p. 266.

[12] Margareta Constantinescu, CAB, II, 1965, p. 157, 184 ; Suzana Dolinescu Ferche, *Așezări din secolele III—VI e.n. în vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca, Buc., 1974, p. 23—58 ; Gh. Bichir, Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, Buc. 1984, p. 10—11.

[13] I. Glodariu, *Așezări dacice și daco-romane la Slimnic*, Buc., 1981, p. 21—46 ; D. Protase, *ActaMN*, VIII, 1971, p. 136—146.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

dominate de neamurile gotice migratoare unde structura internă a așezărilor și tipurile de locuință etc. își păstrează nealterate toate trăsăturile specifice tradiționale. Prezența celor 11 vetre de foc aflate în preajma unor locuințe, indicînd existența unor bucătării de vară, existența numeroaselor gropi pentru păstrat provizii, a celor menajere și cu caracter magic sau de cult, răspîndite pe întreaga suprafață cercetată, întregesc la rîndul lor imaginea satului tradițional daco-getic, păstrată nealterată și sub dominație gotică.

În același timp ceramica existentă în ambele tipuri de locuințe, atît cea lucrată cu mîna cît și la roată reproduce, la rîndul ei, tipurile de vase tradiționale populației dacice din etapele anterioare. Remarcăm în acest sens numărul mare al ceștilor dacice, opaițul tradițional dacic, prezent în locuințe și mai ales în cele amenajate ca ateliere de prelucrare a cornului de cerb. Reprezentative sînt, de asemenea, oalele lucrate cu mîna, de toate dimensiunile, decorate adesea cu brîu alveolat sau crestat, unele avînd buza cu marginea decorată cu crestături oblice sau cu alveole dispuse uneori circular pe umăr și la bază etc., ornamente atît de caracteristice lumii dacice din secolele precedente.

Ceramica respectivă certifică, astfel, cine erau din punct de vedere etnic cei care o realizaseră și care trăiau în locuințele respective, vasele lucrate cu mîna și la roată constituindu-se în mărturii etnice inconfundabile.

Avem prin urmare dovada că dominația gotică s-a produs nici un fel de modificare în privința structurii interne a satelor băștinașe nici în domeniul producției ceramice și nici asupra tipurilor de locuințe tradiționale.

Totodată este infirmată aserțiunea conform căreia „...această cultură s-a constituit în trăsăturile sale de bază (tipuri de așezări și locuințe, cultură materială...) în afara teritoriilor noastre" [14].

În această ordine de idei, vom stărui și asupra altui aspect deosebit de important și anume asupra existenței în așezarea de la Bîrlad — Valea Seacă și în cele de la Zorleni-Fîntînele și Banca-Gară a unor gropi care prin dimensiunile lor mari și mai ales prin conținut fac dovada că ne aflăm în fața unor manifestări magice și de cult constituind continuarea unor credințe și obiceiuri existente în spiritualitatea populației geto-dacice din secolele anterioare. Astfel în groapa nr. 1 din așezarea de la Bîrlad-Valea Seacă fusese depus un cîine adult așezat pe partea stîngă cu capul la sud-est și spatele spre interiorul gropii, cu picioarele întinse în poziție de fugă. În mijlocul gropii fusese depusă o cană lucrată la roată din pastă cenușie, iar lîngă cană mai multe bucăți de corn de cerb prelucrate în toate fazele pînă la produsele semifinite, așezate pachet, o monedă de bronz cu efigia împăratului Filip Arabul și un fragment din corpul unei fibule aparținînd tipului de portagrafă înaltă caracteristică celei de-a doua jumătăți a sec. al III-lea d.H. În pămîntul de umplutură al gropii spre bază se aflau bucăți de lipitură de vatră și urme de cărbune.

Prin prezența scheletului de cîine și a celorlalte obiecte depuse în scopuri magice și de cult, groapa respectivă își găsește corespondențe

[14] Gh. Diaconu, *SCIVA*, 34, 1983, 3, p. 235.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

în așezările geto-dacice datînd din secolele II—III d.H. de la Poiana-Dulcești din Moldova [15] în cele de la Mătăsaru, Udeni, Militari-Chilia etc., din Muntenia [16], cît și în așezarea de la Zalău-Valea Mîții din Transilvania [17], ori în cea de la Timișoara-Freidorf din Banat [18], atestînd unitatea spirituală a lumii geto-dacice de pe întreg teritoriul locuit de aceștia cît și perpetuarea obiceiurilor și credințelor strămoșești în secolele următoare așa cum o dovedesc descoperirile din așezarea de la Bîrlad-Valea Seacă și în cea de la Gherăseni-Cremenea, jud. Buzău [19].

În legătură cu acest obicei a cărui semnificație magică și de cult, ca mesaj ne scapă, surprindem după cît se pare unele modificări în sensul că dacă în secolele II—III d.H. numărul unor astfel de sacrificări de animale este mai bine reprezentat și se întîlnește numai în cazul așezărilor, în secolul al IV-lea d.H. obiceiul este mai rar întîlnit în așezări, în schimb astfel de manifestări se desfășoară în cimitirul satului așa cum o dovedesc descoperirile din necropolele de la Bîrlad-Valea Seacă și cea de la Fălciu-Bogdănești unde au fost identificate mai multe gropi cu schelete de cîini și alte animale domestice probabil sacrificate și îngropate în virtutea unor credințe și practici de cult [20].

În așezările Sîntana de Mureș de la Bîrlad — Valea Seacă, Zorleni — Fîntînele și Banca Gară au fost descoperite numeroase gropi în umplutura cărora spre bază se aflau fragmente și crustă de vatră, cărbuni și cenușă întru totul asemănătoare gropilor descoperite în așezările geto-dacice din secolele anterioare de la Poienești — Vaslui [21], Cocorăni — Botoșani [22], Văleni — Botești [23], Poiana — Dulcești [24], Poiana — Tecuci [25], Mătăsaru, Udeni, Vulturești etc. [26], Cățelul — Nou [27], Slimnic [28], Obreja, Zalău — Valea Mîții [30], Timișoara — Freidorf [31] etc., atestînd perpetuarea în timp a unor elemente de caracter sacru legate de cultul solar, vatra pe care ardea focul rupt din soare bucurîndu-se de o atenție deosebită. Remarcăm, de asemenea, existența în așezarea de la Bîrlad — Valea Seacă a unor gropi prevăzute cu trepte, la fel cu cele descoperite în așezarea de la Poienești — Vaslui [32].

În legătură cu practicile legate de cultul urnao-solar, larg răspîndit în lumea geto-dacică, remarcăm faptul că în secolele IV—V d.H.,

---

[15] Gh. Bichir, *Cultura carpică*..., p. 137—140.
[16] Idem, *Geto-dacii din Muntenia*..., p. 83—85.
[17] Al. V. Matei, *ActaMP*, IV, 1980, p. 232.
[18] Doina Benea, *Comunicare la cea de-a XXIV-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1989*, Arad, 1990.
[19] Eug. Marius Constantinescu, *Comunicare la cea de-a XXIV-a sesiune anuală de rapoarte*, Arad, 1990.
[20] I.E. Lips, *Obiceiul lucrurilor*, Ed. Științifică, 1964, p. 432.
[21] P. Vulpe, *Materiale*, I. 1953, p. 228—251.
[22] Silvia Teodor, *AM*, VIII, 1975, p. 147—148.
[23] V. Ursachi, *Materiale*, IX, 1970, p. 266.
[24] Gh. Bichir, *Cultura carpică*..., p. 135—137.
[25] *Idem*, *Dacia*, *N.S.*, XI, p. 184.
[26] *Idem*. *Geto-dacii din Muntenia*...
[27] V. Leahu, *CAS*, II, 1965, p. 60.
[28] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 43—46.
[29] D. Protase, *op. cit.*, p. 140.
[30] Al. V. Matei, *op. cit.*, p. 232.
[31] *Cf. supranota* 18.
[32] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 228.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

acestea se îmbogățesc printr-un anume sincretism, în sensul că în mai multe gropi în care fuseseră depuse fragmente de vatră, cenușă și cărbuni, acestea se asociau cu cantități relativ însemnate de materie primă de cea mai bună calitate, respectiv corn de cerb în toate fazele de prelucrare, uneori împreună și cu piepteni întregi (gr. 3, 8, 41) și opaițe fragmentare (gr. 41). Prezența materiei prime și a pieptenilor depuși pe fundul gropii în mod intenționat asociate cu fragmentele de vatră, cenușă și cărbuni, pare să reflecte anume credințe magice vizînd invocarea forțelor celeste în vederea ocrotirii cervidelor, în credința că astfel s-ar putea asigura materia primă atît de necesară marelui centru meșteșugăresc (25 de ateliere) de prelucrare a cornului de cerb din așezare, situație surprinsă și în groapa nr. 1 din așezarea de la Zorleni — Fîntînele [33].

În sprijinul caracterului etnic autohton daco-roman al populației din așezările de la Bîrlad — Valea Seacă, Zorleni — Fîntînele și Banca-Gară pledează și faptul că aceasta se ocupa cu agricultura și creșterea vitelor (bovine, ovine-caprine, suine etc.), ocupații atestate prin numeroase pietre de rîșniță dintre care unele tipice pentru sec. al V-lea d.H. [34], prin vasele mari de păstrat produse cerealiere și diferitele unelte agricole ca seceri, brăzdar de plug, ramă de hîrleț etc., unelte specifice populației sedentare.

Semnificative sînt de asemenea urmele unor activități meșteșugărești legate de metalurgia fierului și a bronzului atestate prin lupe și fragmente de lupe de fier descoperite în cele trei așezări în discuție, prin creuzetele folosite la topirea și turnarea bronzului și diferitele obiecte din bronz realizate prin turnare (catarame) și prin batere (ace de cusut, obiecte de podoabă, nituri pentru asamblat piepteni etc.). Practicarea unor astfel de activități presupune existența unor instalații adecvate de folosință relativ îndelungată, specifice numai unor colectivități sedentare. Același lucru se poate spune și despre existența cuptoarelor de ars ceramică fină cenușie în fiecare din cele trei așezări în discuție, iar atelierul de olar din așezarea de la Banca — Gară dispunînd de două cuptoare alimentate din aceeași cameră, atelier în care s-a descoperit și o cantitate de materie primă — lutul gata pregătit pentru modelarea unei șarje de vase — constituie o replică fidelă a atelierului de olărie descoperit în așezarea geto-dacică de la Butnărești — Neamț, datînd din secolele II—III d.H. [35]. Un atelier de olărie asemănător celui de la Banca — Gară a fost descoperit și în așezarea daco-romană din secolul al IV-lea e.n. de la Suceagu — Cluj [36]. Se dovedește astfel că sub aspectul etnic locuitorii din așezările de la Bîrlad — Valea Seacă, Zorleni — Fîntînele și Banca — Gară sînt descendenții generațiilor geto-dacice anterioare dezvoltînd, în condițiile dominației gotice, moștenirea tradițională obștilor sătești strămoșești din secolele anterioare. O atestă în primul rînd tipurile de vase lucrate cu mîna dar și la

[33] V. Palade, *material sub tipar.*
[34] *Idem*, *ActaMN*, VII—VIII, 1985—1986, p. 108, fig. 13.
[35] Gh. Bichir, *Cultura carpică...*, p. 53—55.
[36] Sorin Cociș, *Comunicare prezentată la cea de-a XXIV-a sesiune anuală de rapoarte*, Arad, 1990.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

roată din pastă fină, cenuşie şi zgrunţuroasă cît şi repertoriul lor decorativ. Şansa de a fi descoperit două cuptoare în şarjă (Zorleni — Fîntînele [37] şi Banca — Sat) cu vasele arse integral, alături de fragmentele ceramice descoperite în celelalte cuptoare din aşezările de la Bîrlad — Valea Seacă (două cuptoare) Banca — Gară (două cuptoare) şi Suletea — Fedeşti ne-au oferit mari posibilităţi de comparaţie între ceramica similară din secolele II—III d.H. şi ceramica Sîntana de Mureş precum şi a modificărilor aduse diferitelor forme de vase în secolele IV—V d.H., modificări intervenite pe fondul substratului geto-dacic anterior. Remarcăm în acest context că sub aspectul vieţii social-economice aşezările de la Bîrlad — Valea Seacă, Zorleni — Fîntînele şi Banca — Gară îşi găsesc corespondenţe pînă în cele mai mici amănunte în toate aşezările contemporane din Moldova, Muntenia şi Transilvania, indicînd aceeaşi descendenţă şi unitate etnică atestată pe întreg teritoriul locuit de daco-geţi în secolele II—III d.H. Sub acest aspect, se poate uşor constata că aşezările Sîntana de Mureş nu se deosebesc prin nimic de aşezările daco-romane din secolul al IV-lea d.H., din afara ariei acestei culturi aşa încît opiniile cu privire la caracterul etnic străin al culturii Sîntana de Mureş faţă de cultura daco-romană din Transilvania nu se confirmă [38]. Că este vorba de o departajare artificială, fără acoperire, o atestă o dată în plus descoperirile din aşezarea şi necropola din secolul al IV-lea d.H. de la Sighişoara — Dealul Viilor şi cea de la Suceagu — Cluj, aşa încît încercarea de a elimina aşezările de la Reci, Sf. Gheorghe, Bezid, Lazu etc., din aria culturii Sîntana de Mureş şi atribuirea lor culturii daco-romane nu se susţine prin nici un fel de fapte arheologice [39]. Această unitate etnică se confirmă prin toate aspectele vieţii materiale şi spirituale în cadrul cărora apar şi unele deosebiri regionale nesemnificative care imprimă doar acea coloratură proprie fiecărei aşezări în parte pe fondul general unitar specific civilizaţiei geto-dacice tradiţionale. Remarcăm în acest sens încă un fapt, relativ minor, şi anume acela că în aşezarea de la Bîrlad — Valea Seacă şi în cea de la Banca — Gară au fost descoperite bordeie prevăzute cu cîte patru furci de susţinere a acoperişului dispuse cîte două, distanţate, pe mijlocul laturilor înguste opuse, dar care îşi găsesc corespondenţe şi în aşezările contemporane de la Giurgiu din Muntenia [40] şi în cea de la Hărman — Braşov din Transilvania [41].

Originea etnică daco-romană a populaţiei din aria culturii Sîntana de Mureş este reflectată, în mare măsură, prin producţia ceramică lucrată cu mîna şi la roată. Faptul că unele tipuri de vase lucrate la roată se întîlnesc numai în unele zone geografice nu trebuie să ne mire şi cu atît mai puţin să ne determine să le atribuim din punct de vedere etnic altor culturi [42], deoarece se poate cu uşurinţă observa

[37] *Idem*, *MemAnt*, I, 1969, p. 339—360.
[38] *Cf. supranota* 14
[39] I. Ioniţă. *op. cit.*, p. 101 şi nota 77.
[40] C. Preda, *Materiale*, VII, 1960, p. 212, fig. 5.
[41] A.D. Alexandrescu, I. Pop şi Mariana Marcu, *Materiale*, X, 1973, p. 244.
[42] Gh. Diaconu, *SCIVA*, 30, 1971, 4, p. 550—554.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

că și în secolele precedente anumite forme de vase circulă pe teritorii relativ delimitate așa cum este cazul amforelor geto-dacice cu două torți și fundul inelar răspîndite în general într-o anumită zonă a Moldovei. Diversitatea formelor ceramice lucrate la roată și circulația mai mult sau mai puțin restrînsă a unora dintre ele nu împietează în nici un chip caracterul etnic unitar al populației daco-getice din secolele II—III d.H. Acest fapt își păstrează în întregime valabilitatea și pentru secolele IV—V d.H., așa încît încercarea de a distinge, pe acest criteriu, unele deosebiri etnice între populația din aria culturii Sîntana de Mureș și cea denumită daco-romană din Transilvania și Banat este eronată și artificială [43]. Lipsa unor tipuri ceramice (castronul cu trei torți) invocată nu se datorește faptului că în aceste teritorii nu se extinsese dominația gotică așa cum se pretinde [44], ci împrejurării că asemenea forme de vase nu circulaseră acolo nici în secolele precedente, în timp ce castronul cu trei torți cu buza lățită orizontal se întîlnește în Moldova încă din secolele I î.d.H.—I d.H., drept dovadă descoperirile din așezările getice de la Poiana [45], Răcătău [46], ele continuînd în ceramica din zonă și în secolele II—III d.H., după cum o atestă descoperirile din așezările geto-dacice de la Butnărești și Bărboasa [47] etc.

Se dovedește astfel că din punct de vedere al structurii interne fizionomia așezărilor de tip Sîntana de Mureș prin caracteristicile locuințelor și a altor construcții gospodărești, se dovedesc a fi o continuare fidelă și firească a aceleiași populații de origine geto-dacică pe care goții au găsit-o locuind aceste teritorii și alături de care noii veniți își vor fi organizat propriul lor mod de trai nesurprins însă decît cu totul sporadic în unele dintre așezările băștinașe daco-romane. Acest fapt este pus în evidență cu pregnanță în cadrul producției materiale, în primul rînd a producției ceramice lucrate cu mîna și la roată a cărei origine autohtonă nu poate fi pusă la îndoială. Prezența acestei ceramici în locuințele Sîntana de Mureș din întreaga arie de răspîndire a acesteia certifică apartenența etnică a populației care locuia în aceste așezări, apartenență subliniată și prin acele laturi ale vieții spirituale surprinse arheologic și care se dovedesc a fi de cea mai autentică tradiție daco-getică. Sigur, s-au adus unele modificări la unele tipuri de vase lucrate la roată, a fost îmbogățit repertoriul unor forme de vase și elemente decorative, dar populația a rămas aceeași din punct de vedere etnic. Așezările băștinașe vor fi absorbit unele elemente străine etnic, dar civilizația daco-romană n-a suferit modificări ca urmare a acestui fapt, ci ca urmare a unei dezvoltări firești ce nu putea cunoaște stagnarea.

În scopul înțelegerii cît mai depline a permanenței etnice a populației din aria culturii Sîntana de Mureș aducem în discuție și riturile și ritualurile surprinse în necropolele de la Bîrlad — Valea Seacă și Fălciu — Bogdănești, ambele cercetate exhaustiv. Din punct de vedere

---

[43] *Ibidem*..
[44] *Ibidem*.
[45] R. Vulpe, *Izvoare*... p. 113.
[46] Viorel Căpitanu, *Carpica*, 8, 1976, p. 56—63, fig. 31/1.2.
[47] *Cf. supranota* 24, p. 85. Pl. LVIII/1, 3.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

al riturilor şi ritualurilor de înmormîntare, precizăm că ambele necropole sînt birituale. Necropola de la Bîrlad — Valea Seacă cuprinde un număr de 547 morminte dintre care 252 de inhumaţie şi 295 de incineraţie în urnă şi fără urnă, iar cea de la Fălciu — Bogdăneşti cuprinde 150 de morminte dintre care 96 de înhumaţie şi 54 de incineraţie în urnă şi fără urnă.

Înainte de a stărui asupra unor detalii de înmormîntare surprinse în cele două necropole se cuvine să reamintim faptul că în atribuirea etnică a populaţiei presupuse a fi implicată în geneza şi dezvoltarea culturii Sîntana de Mureş au fost luate în consideraţie aproape în exclusivitate riturile şi ritualurile de înmormîntare. Reamintim, în acelaşi timp, că pînă la acea dată nu fuseseră întreprinse cercetări arheologice de amploare nici în aşezări geto-dacice din secolele II—III d.H. şi nici în aşezări Sîntana de Mureş din secolul al IV-lea d.H. Se cunoşteau în schimb necropolele geto-dacice de la Vîrteşcoiu şi Poeneşti socotite a acoperi cronologic secolele III—IV d.H. caracterizate prin morminte de incineraţie în urnă şi necropolele de la Sîntana de Mureş şi Izvoare —Neamţ etc., încadrate tot în secolele III—IV d.H., dar în care fuseseră descoperite numai morminte de înhumaţie. Plecînd de la premisa că cele două tipuri de necropole sînt contemporane, dar folosind rituri de înmormîntare diferite, necropolele de tip Vîrteşcoiu — Poeneşti au fost atribuite etnic daco-geţilor, iar cele de la Sîntana de Mureş şi Izvoare semiţiilor gotice în migraţie [48].

Momentul următor în istoricul problemei îl constituie descoperirea şi cercetarea mai multor necropole ca cele de la Tîrgşor, Mogoşani, Spanţov, Independenţa, Olteni etc. [49], care au prilejuit observaţii mai detaliate asupra riturilor şi ritualurilor de înmormîntare. Cercetările respective au confirmat că necropolele denumite, după opinia noastră, impropriu Cerneahov — Izvoare IV [50] sau Cerneahov — Sîntana de Mureş [51], se încadrează cronologic în secolul al IV-lea d.H. şi succed necropolelor de tip Vîrteşcoiu — Poeneşti, care corespund cronologic numai secolelor II—III d.H. S-a dovedit în acelaşi timp că necropolele de tip Sîntana de Mureş sînt birituale, fapt atestat şi pentru necropolele geto-dacice de tip Vîrteşcoiu — Poeneşti. Faptul că în necropolele de la Vîrteşcoiu şi Poeneşti n-au fost menţionate şi morminte de înhumaţie, iar în cadrul celor de incineraţie nu se amintea de existenţa unor morminte cu urne arse secundar şi morminte fără urne, cu resturile cinerare depuse direct în groapă, au determinat pe autorul cercetării necropolelor de la Tîrgşor, Mogoşani şi Gherăseni să atribuie mormintele de inhumaţie din necropolele respective neamurilor gotice în migraţie şi sarmaţilor, iar mormintele de incineraţie cu urme arse secundar şi cele fără urme, goto-taifalilor şi hereulilor, populaţia autohtonă rămînînd, să fie reprezentată, pe acest criteriu doar prin morminte de incineraţie cu urne nearse secundar [52]. Faptul că în necropolele

[48] *Cf. supranota* 8.
[49] *Cf. supranota* 4.
[50] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 113.
[51] Bucur Mitrea, *op. cit.* p. 148—164; Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 550—551.
[52] *Ibidem.*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

menționate, numărul mormintelor cu urne nearse secundar socotite a reprezenta populația autohtonă de origine geto-dacică era cu totul redus, a permis autorului săpăturilor să formuleze teoria conform căreia principalii purtători și făuritori ai acestei culturi denumită Cearneahov — Sîntana de Mureș, sînt geto-taifalii și sarmații care „...pe măsură ce purtătorii culturii amintite au pătruns la răsărit și sud de Carpați au încorporat elemente băștinașe care au început a fi identificate și departajate în ultima vreme" [53].

În acest context, se pune problema în ce măsură astfel de opinii în general acceptate în istoriografia românească și nu numai românească reflectă adevărul. Cu alte cuvinte, la ora actuală o analiză comparativă fie și numai a riturilor și ritualurilor funerare documentate în necropolele geto-dacice din secolele II—III d.H. cu cele surprinse în necropolele Sîntana de Mureș este de natură să pună în lumină mărturii arheologice concludente care să confirme sau să infirme teoriile amintite. Opinia noastră, exprimată în mai multe ocazii [54], este că argumentele aduse în favoarea etniei goto-taifalice a celor înmormîntați în necropolele de la Tîrgșor, Mogoșani și Gherășeni, ca de altfel și din celelalte necropole Sîntana de Mureș din Muntenia, nu se susțin prin mărturii arheologice de factură gotică sau taifalică credibile, iar criteriile de departajare etnică folosite sînt inoperante și eronate.

De altfel, chiar autorii cercetărilor din necropolele Sîntana de Mureș din Muntenia ocupîndu-se de inventarul ceramic descoperit în morminte, recunosc că acesta reproduce în marea sa majoritate repertoriul ceramic și decorativ de tradiție geto-dacic neidentificînd forme de vase care să poată fi puse cu certitudine pe seama neamurilor goto-taifalice [55].

Cît privește criteriul riturilor și ritualurilor funerare pe care este fundamentată teoria cu privire la etnosul goto-taifalic al cimitirelor Sîntana de Mureș de la Tîrgșor și Mogoșani remarcăm că din necunoaștere, probabil, se neagă faptul că populația geto-dacică din secolele II—III d.H. ar fi folosit și inhumația ca rit de înmormîntare, pe acest criteriu atribuindu-se goților și sarmaților toate mormintele de inhumație din necropolele respective. Or, la ora actuală, este cunoscut și dovedit faptul că în secolele II—III d.H. geto-dacii foloseau și inhumația ca rit de înmormîntare, e drept, cu precădere a copiilor. O scurtă privire asupra unor necropole geto-dacice din această perioadă este edificatoare, în sensul că aproape nu se cunosc necropole getice în care pe lîngă incinerați să nu se afle și morminte de inhumație, în unele cazuri aparținînd chiar și unor indivizi adulți. Apare, prin urmare, ca fiind arbitrară, atribuirea mormintelor de inhumație din necropolele de la Tîrgșor și Mogoșani doar goților și sarmaților.

Faptul bine cunoscut în prezent că populația daco-getică supusă dominației gotice folosea și inhumația ca rit de înmormîntare nu ne îngăduie să nu ținem seama de aceasta și să excludem prezența autohtonă printre mormintele de inhumație fără riscul de a deforma în mod

[53] *Cf. supranota* 14.
[54] *Cf. supranota* 6.
[55] *Cf. supranota* 4.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

vădit realitatea. Şi aceasta, cu atît mai mult cu cît aproape întreg repertoriul ceramic din inventarul respectivelor morminte este de tradiţie geto-dacică. Deformarea realităţii apare cu atît mai evidentă dacă se are în vedere că geto-dacii îşi inhumau cu precădere copiii, fapt ce n-a fost luat în consideraţie în atribuirea etnică a mormintelor de inhumaţie din necropolele de la Tîrgşor şi Mogoşani.

Situaţia nu este mai fericit rezolvată nici în cazul ritului şi ritualurilor de înmormîntare prin incinerare în necropolele respective. Avem în vedere faptul că sînt atribuite populaţiei băştinaşe numai mormintele de incineraţie cu resturile cinerare depuse în urne nearse secundar, morminte ce reprezintă un procent cu totul redus în comparaţie cu mormintele de incineraţie fără urne (cu resturile cinerare depuse direct în groapă) şi a celor cu urne arse secundar, toate fiind atribuite goţilor şi taifalilor negîndu-se că geto-dacii ar fi cunoscut şi folosit asemenea practici rituale şi în prezent este bine cunoscut că astfel de obiceiuri sînt larg răspîndite şi se întîlnesc în toate necropolele geto-dacice din secolele precedente [56]. Fără îndoială că eliminarea factorului autohton pe asemenea criterii subiective a condus la concluzia că goto-taifalii au fost „...principalii făuritori ai culturii Sîntana de Mureş" sugerîndu-se că aceştia constituiau populaţia majoritară din aria acestei culturi.

În ce ne priveşte, sîntem convinşi că analiza riturilor şi ritualurilor funerare ne poate oferi şansa să surprindem, în cimitire, chiar mai nuanţat decît în aşezări, diferitele grupuri etnice, cu condiţia să fie luate în consideraţie toate elementele de rit şi ritual şi comparate cu cele existente în aceeaşi zonă în secolele precedente. Numai astfel s-ar putea desprinde ce modificări de rit şi ritual intervin în noua etapă şi eventual ce etnos formează substratul cultural al acestei etape.

Din aceste motive revenind asupra necropolelor de la Bîrlad — Valea Seacă şi cea de la Fălciu — Bogdăneşti ne propunem să insistăm în primul rînd asupra acelor aspecte de rit şi ritual cu o largă răspîndire în secolele anterioare la populaţia geto-dacică spre a putea constata dacă acestea se continuă neschimbate şi spre a observa ce eventuale modificări îşi fac loc în obiceiurile de înmormîntare în urma impactului populaţiei băştinaşe cu neamurile goto-taifalice.

Sub acest aspect se poate afirma că atît necropola de la Bîrlad — Valea Seacă cît şi cea de la Fălciu — Bogdăneşti înregistrează relativ puţine modificări de rit şi mai ales ritual în raport cu obiceiurile de înmormîntare geto-dacice din secolele anterioare. Singura modificare evidentă se înregistrează în privinţa sporirii numărului de morminte de inhumaţie în principal al indivizilor adulţi. Anumite detalii de ritual însă ne oferă date în măsură să apreciem că înmulţirea mormintelor de inhumaţie în raport cu etapele precedente nu poate fi pusă pe seama prezenţei gotice, ci mai curînd a populaţiei sarmatice absorbite, la acea dată, în sînul comunităţilor băştinaşe.

În legătură cu mormintele de inhumaţie din necropola de la Bîrlad — Valea Seacă menţionăm că din cele 252 de morminte 72 aparţin unor

[56] I. Ioniţă. V. Ursachi, *Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi* Iaşi, 1988, p. 84—94, cu toată bibliografia problemei.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

copii în vîrstă de pînă la 5—6 ani, alte 44 aparțin unor adolescenți, iar 54 unor indivizi de neam sarmatic așa cum o atestă gropile prevăzute cu trepte și nișe în necropolă.

Iată așadar că modificările sesizate la prima vedere își au o explicație firească dacă avem în vedere că populația geto-dacică își înmormînta copiii și adolescenții, cu precădere prin ritul inhumației, iar aceștia reprezintă 50% din totalul celor inhumați în necropola de la Bîrlad — Valea Seacă ; mormintele sarmatice, la rîndul lor, se ridică procentual la peste 21%.

Aceeași situație întîlnim și în necropola de la Fălciu — Bogdănești, unde numărul mormintelor de inhumație atribuite unor indivizi de neam sarmatic pe criteriul gropilor prevăzute cu nișe și trepte se ridică procentual la peste 23% (22 morminte cu trepte și nișe din cele 93 morminte de inhumație). La rîndul lor, copiii și adolescenții reprezintă 18% față de numărul mormintelor de inhumație din necropolă.

De altfel, necropolele de la Bîrlad — Valea Seacă și cea de la Fălciu — Bogdănești ne oferă și alte dovezi cu privire la prezența redusă a etnosului gotic printre mormintele de inhumație din cele două necropole. Avem în vedere descoperirea unor morminte la care printre accesoriile vestimentare se aflau și fibule pereche identice tipologic, care după opiniile unor cercetători ar fi trebuit să aparțină unor femei de neam gotic pe criteriul că astfel de accesorii sînt caracteristice numai portului gentilic al femeii gote[57]. Ori, diagnoza antropologică asupra scheletelor din mormintele 86, 361 și 513 din necropola de la Bîrlad — Valea Seacă în inventarul cărora se aflau cîte două fibule identice tipologic, a stabilit că acestea aparțin unor indivizi adulți de sex masculin infirmînd astfel teoria sus-amintită[58]. Această teorie este contrazisă și de faptul că la unele morminte feminine cu fibule pereche identice tipologic, gropile acestora sînt prevăzute cu trepte sau nișe, detalii specifice numai mormintelor sarmatice. Este cazul mormîntului de inhumație feminin 39, din necropola de la Fălciu — Bogdănești și a mormintelor 48, 212, 295, 261, 381, 513, 536, 540 din necropola de la Bîrlad — Valea Seacă. În plus, diagnoza antropologică a scheletului din mormîntul 39 de la Fălciu — Bogdănești, deși indică un individ adult de sex feminin, acesta are caractere protoeuropoide și influențe mediteranoide[59] ce nu pot fi atribuite unei femei gote.

În același timp, în necropola de la Bîrlad — Valea Seacă, există cîteva morminte de inhumație în inventarul cărora se găseau cîte două fibule identice tipologic, dar și vase lucrate cu mîna de tradiție gototaifalică. Din combinarea acestor elemente de inventar cu detaliile de construcție ale gropilor depulcrale rezultă că mormintele 48, 295 și 361 în care, pe lîngă fibulele pereche aparținînd aceluiași tip, și vasele de tradiție gotică, acestea aveau gropile prevăzute cu trepte sau nișe ; un singur mormînt dintre cele cu fibule pereche identice tipologic și

[57] V. Bierbrauer, *Atti del 6 Congresso Internazionale di Studi Sull Alto Medievo Kongress Mailand*, 1978 (Spoleto 1980), p. 93—94.

[58] D. Botezatu, C. Miu, P. Cantemir, *Ann. Rom, de Antrop*, 20, 1983, p. 17—26.

[59] *Ibidem.*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

cu vase nordice şi anume mormîntul 287 avea groapa simplă fără trepte sau nişă. Problema se pune cărui etnos atribuim cele trei morminte în care se combină fibulele pereche identice cu vase nordice lucrate cu mîna dar avînd gropile prevăzute cu praguri şi nişe ? Părerea noastră este că ne aflăm în faţa unor cupluri familiale gote — sarmate absorbite în sînul obştei băştinaşe de la Bîrlad — Valea Seacă. În acest context, cele trei morminte pot fi atribuite în egală măsură fie etnosului gotic fie celui sarmatic. Singurul mormînt care ar putea fi atribuit etnosului gotic, dar neprecizat antropologic dacă este de sex feminin sau masculin, rămîne mormîntul 278 din necropola de la Bîrlad — Valea Seacă.

De altfel, teoria cu privire la identificarea femeii gote prin fibulele pereche aparţinînd aceluiaşi tip este contrazisă şi de faptul că în necropola de la Bîrlad — Valea Seacă şi în cea de la Fălciu — Bogdăneşti astfel de fibule au fost descoperite şi în morminte de incineraţie. Este vorba de mormîntul de incineraţie fără urnă nr. 77 din necropola de la Fălciu — Bogdăneşti şi de mormîntul 173, cu urnă, din necropola de la Bîrlad — Valea Seacă.

În acelaşi timp, în mediul geto-dacic, obiceiul de a purta cîte două fibule identice tipologic se întîlneşte în secolele precedente aşa cum o atestă mormîntul 333 din necropola geto-dacică din sec. II—III d.H. de la Văleni — Neamţ [60] şi mormîntul nr. 2 din necropola da la Bîrlad — Prodana datată din a doua jumătate a sec. al III-lea d.H. [61].

Dispunem, prin urmare, de argumente arheologice care atestă faptul că populaţia geto-dacică, obişnuia să poarte cîte două fibule de acelaşi tip încă din secolele II—III d.H., deci cu mult timp înainte ca neamurile gotice să fi migrat în aceste regiuni.

Cît despre goţi, însuşi autorul teoriei cu privire la obiceiul gentilic specific femeii gote de a purta două fibule identice tipologic, este nevoit să recunoască faptul că asemenea accesorii vestimentare sînt necunoscute goţilor în secolele precedente în regiunile lor de baştină [62]. În aceste condiţii nu ne rămîne decît să admitem că goţii vor fi întîlnit această modă vestimentară abia după deplasarea lor în regiunile nord-pontice, modă cu vechi tradiţii la populaţiile care trăiau pe aceste teritorii, şi în mijlocul cărora se stabilesc şi noii veniţi. În ce măsură vor fi împrumutat neamurile gotice de la populaţia băştinaşă elemente privind vestimentaţia acestora este mai greu de precizat, în sensul că mărturiile arheologice şi antropologice existente nu oferă date cît de cît concludente. Ceea ce se desprinde cu claritate este faptul că obiceiul de a purta cîte două fibule identice tipologic se întîlneşte şi la alte popoare în sec. al IV-lea d.H., în regiunile carpatro-pontice şi că acest obicei nu reprezintă portul gentilic specific femeii gote aşa cum se credea, chiar şi pentru motivul că obiceiul respectiv se întîlneşte şi la bărbaţi, aşa cum s-a văzut.

Revenind asupra necropolelor de la Bîrlad — Valea Seacă şi cea de la Fălciu — Bogdăneşti, remarcăm faptul că unele morminte de

[60] I. Ioniţă, V. Ursachi, *op. cit.*, p. 90.
[61] V. Palade, *Şcoala Bîrlădeană*, 3, 1971, p. 93—96.
[62] V. Bierbrauer, *op. cit.* p. 93—94.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

inhumație aveau în inventar cîte două fibule diferite tipologic. Este cazul mormintelor 44, 319 și 390 din necropola de la Bîrlad — Valea Seacă și mormîntul 85 din necropola de la Fălciu — Bogdănești. Faptul că fibulele pereche deosebite tipologic se întîlnesc și în mormintele de incinerație geto-dacice din secolele II—III d.H., așa cum o atestă descoperirile din necropolele de la Horgești [63], Săucești [64] și Dămienești [65] din Moldova, dovedește că și acest mod de prindere a vestimentației este la fel de vechi la populația geto-dacică ca și cel de a purta fibule pereche identice tipologic. Este, prin urmare, firesc ca această modă să se perpetueze, în secolele IV—V d.H. în primul rînd în sînul populației autohtone, așa cum o atestă de altfel descoperirile din mormîntul 9 din necropola Sîntana de Mureș de la Izvorul [66] din Muntenia și din mormintele amintite din necropolele de la Bîrlad — Valea Seacă și cea de la Fălciu — Bogdănești, morminte ce nu pot fi puse pe seama etnosului gotic în sensul că acestea nu cuprind nici un element specific gotic spre a le putea atribui acestora.

În legătură cu diferitele aspecte de rit și ritual surprinse în necropolele de la Bîrlad — Valea Seacă și Fălciu — Bogdănești, remarcăm faptul că în numeroase morminte de înhumație aparținînd unor indivizi de toate vîrstele, pe fundul gropilor se aflau urme de cărbuni, în unele cazuri păstrîndu-se chiar bucăți de lemne carbonizate parțial (M. 29 Bîrlad — Valea Seacă), obicei care se întîlnește în morminte daco-getice aparținînd unor copii așa cum o atestă descoperirile din necropola de la Soporu de Cîmpie [67] cît și în cea de la Văleni — Neamț [68]. Este evident că regăsirea unor astfel de ritualuri de purificare a gropilor în necropolele de la Bîrlad — Valea Seacă și Fălciu — Bogdănești își au rădăcinile în vechi obiceiuri de înmormîntare în spiritualitatea băștinașă, formînd substratul autohton al culturii Sîntana de Mureș.

În multe morminte de înhumație cît și de incinerație din ambele necropole, în inventarul funerar se aflau ace de cusut, cuțite de fier și de bronz, adesea împreună cu ofrande de carne (pasăre, ovi-caprine etc.), obicei răspîndit de asemenea la populația geto-dacică din secolele anterioare [69] și transmis noilor generații în cultura Sîntana de Mureș.

Un alt obicei din spiritualitatea daco-getică se referă la depunerea de ofrande în mormintele de înhumație dar și de incinerație, lîngă urne sau în interiorul acestora a unor cănițe, pahare și boluri de lut lucrate cu mîna și la roată, pahare de sticlă și chiar oale de dimensiuni mici, obicei surprins și în necropolele geto-dacice de la Văleni — Neamț [70] și Soporu de Cîmpie [71], spre a ne opri numai asupra acestora.

---

[63] Viorel Căpitanu. *Muz. Nat.*, 2, 1975, p. 325, fig. 26/1, 2.
[64] *Ibidem*, p. 330, fig. 29/9—10.
[65] I. Mitrea, *Carpica*, XIV, 1982, p. 78 (M. 1).
[66] Bucur Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, p. 71.
[67] D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporul de Cîmpie*, Buc., 1986, p. 73—87.
[68] I. Ioniță. V. Ursachi, *op. cit.*, p. 86 (M. 96, 100, 115, 212, 272).
[69] *Ibidem*, p. 87—89.
[70] *Ibidem*.
[71] D. Protase, *op. cit.*, p. 20, 22, 32, 37, 71 (M. 11, 27, 87, 135).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Remarcăm, de asemenea, existența în necropolele de la Bîrlad — Valea Seacă și Fălciu — Bogdănești a unor morminte de incinerație la care au fost folosite ca urne jumătatea inferioară a unor vase, unele dintre ele avînd capac, partea inferioară provenind de la alte vase ; uneori sînt folosite drept urne vase doar cu buza lipsă, acoperite fie cu fragmente ceramice, fie cu partea inferioară de la alte vase, atestînd faptul că urnele respective fuseseră depuse în groapă în această stare. Obiceiul de a folosi drept urnă vase cu buze lipsă simbolizînd, după opinia unor cercetători „...omorîrea rituală a obiectelor[72], este larg răspîndită în lumea geto-dacică așa cum o atestă descoperirile din necropola getică din sec. III—II i.d.H. de la Babadag[73], cît și din necropolele din sec. II—III d.H. de la Văleni — Neamț[74] și Soporu de Cîmpie[75].

Semnalăm de asemenea prezența în necropola de la Bîrlad — Valea Seacă a unor morminte de incinerație în urne, adesea castroane cu trei torți, așezate în groapă cu gura în jos, avînd fundul perforat prin ciocănire cu scopul vădit de a realiza ceea ce în mod curent se consideră a reprezenta, simbolic, un fel de „fereastră" a sufletului. Astfel de practici, chiar dacă nu absolut identice, dar vizînd realizarea unei presupuse „ferestre" a sufletului se întîlnesc în necropolele geto-dacice din secolele anterioare de la Bugeac[76], Văleni — Neamț[77] și Soporu de Cîmpie[78].

Din punct de vedere al strînsei înrudiri ale necropolelor Sîntana de Mureș în discuție, cu cele geto-dacice din secolele anterioare, remarcăm prezența în necropolele de la Bîrlad — Valea Seacă și Fălciu — Bogdănești a cîtorva morminte de inhumație aparținînd unor adolescenți la care au fost inhumate numai craniile acestora. Dacă în cazul necropolei dacice din sec. II—III d.H. de la Soporu de Cîmpie, autorul săpăturilor are unele îndoieli cu privire la existența unui astfel de ritual de înmormîntare la populația dacică[79], situația din mormintele 13, 58 și 95 din necropola de la Bîrlad — Valea Seacă și din mormintele 99 și 147 din cea de la Fălciu — Bogdănești confirmă întrutotul un astfel de ritual. Din observațiile asupra înmormîntărilor de cranii amintite rezultă că acestea au fost depuse în groapă fără maxilarul inferior sugerînd mai curînd o reînhumare în sensul dislocării craniului după o anumită perioadă de timp și a depunerii acestuia în alt loc fără restul scheletului.

În cazul necropolei dacice de la Soporu de Cîmpie craniile aparțin, după cît se poate deduce, unor copii iar autorul săpăturilor nu precizează dacă acestea sînt împreună cu mandibulele sau nu, spre a putea pune în discuție opinia cu privire la o posibilă decapitare urmată de înhumarea craniului și incinerarea corpului, așa cum autorul săpăturilor înclina să creadă inițial[80].

[72] M. Irimia, *Comunicare susținută la cea de-a V-a sesiune de referate și comunicări*, Piatra Neamț, 13—14 dec. 1985.
[73] *Ibidem*.
[74] I. Ioniță, V. Ursachi, *op. cit.*, p. 85—87.
[75] D. Protase, *op. cit.*, p. 73—74.
[76] M. Irimia, *op. cit.*
[77] I. Ioniță V. Ursachi, *op. cit.* p. 86.
[78] D. Protase, *op. cit.*, p. 73.
[79] *Ibidem*, p. 75.
[80] *Ibidem*.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Revenind asupra craniilor inhumate din necropola de la Bîrlad — Valea Seacă remarcăm că în mormîntul 13 craniul de adolescent fără mandibulă se afla așezat normal, pe verticală, avînd alături un pahar de lut lucrat cu mîna ; atît craniul cît și paharul depuse la picioarele unui copil în vîrstă de sub un an se aflau cu 10 cm mai sus de schelet.

În mormîntul 58 din aceeași necropolă, avînd groapa relativ ovală, se aflau două cranii de adolescent, primul de la baza gropii fiind așezat culcat pe partea dreaptă deasupra unui pahar de luat lucrat la roată după care fusese depus un strat de pămînt pentru egalizare, peste care au fost așezate 3 vase alăturate, fixate din nou printr-un strat de pămînt, iar deasupra a fost așezat normal, pe verticală cel de-al doilea craniu de adolescent.

În mormîntul de inhumație 95 fusese depus un individ adult, iar lîngă umărul stîng al acestuia se afla craniul unui adolescent așezat culcat pe partea dreaptă.

În necropola de la Fălciu — Bogdănești, craniul din mormîntul 99 fusese depus într-o groapă circulară purificată inițial printr-o ardere ușoară, iar în mormîntul 147 din aceeași necropolă craniul de adolescent fusese depus într-o groapă ovală, ambele fără nici un fel de inventar.

Dacă semnificația unor astfel de practici rituale nu poate fi descifrată ceea ce rămîne ca un bun cîștigat este prezența acestora atît în necropola dacică din sec. II—III d.H. de la Soporul de Cîmpie, cît și în necropolele de aspect Sîntana de Mureș de la Valea Seacă — Bîrlad și Fălciu — Bogdănești. În sprijinul înrudirii directe a acestor necropole cu cele geto-dacice din secolele anterioare, în sensul raportului de succesiune etnică dintre ele, ar mai putea fi aduse și alte mărturii vizînd obiceiuri comune în privința diferitelor preferințe pentru accesorii vestimentare, obiecte de podoabă etc., prezente atît în mormintele de inhumație cît și în cele de incinerație din ambele categorii de necropole. Din acest punct de vedere, remarcăm faptul că prin numărul relativ mare al mormintelor de incinerație în urne cu pete de ardere secundară ca urmare a trecerii lor prin flăcările rugului funerar pentru purificare, cît și al mormintelor fără urnă uneori și fără fragmente ceramice existente în cele două necropole, asemănările între necropolele Sîntana de Mureș de la Bîrlad — Valea Seacă și Fălciu — Bogdănești cu cele geto-dacice sînt atît de evidente încît numai inventarul metalic și formele de vase etc., ne permit să le departajăm cronologic.

În legătură cu apartenența etnică autohtonă a indivizilor înmormîntați prin inhumare din cele două necropole în discuție, remarcăm că diagnoza tipologică efectuată asupra unui număr relativ mare de subiecți a stabilit că aceștia aparțin, în marea lor majoritate, tipului mediteranoid, aceasta servind drept test pentru prezența populației autohtone în rîndul subiecților supuși analizei antropologice, astfel de caracteristici neputînd fi puse pe seama niciuneia dintre populațiile migratoare [81].

Sub aspectul etnic al celor înmormîntați în necropola de la Bîrlad — Valea Seacă remarcăm că printre inhumați și incinerați se aflau cîteva morminte în care au fost depuse ca ofrande sau folosite drept

[81] *Cf. supranota* 58.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

urnă vase lucrate cu mîna, tradiționale populației germanice din regiunile nordice ale Europei centrale. Unele vase și mai ales fragmente de vase lucrate cu mîna de tradiție nordică au fost descoperite și în cîteva locuințe din așezarea de la Bîrlad — Valea Seacă [82]. De altfel, în necropolă se aflau și unele morminte de inhumație care prin anumite detalii de săpare a gropilor, cum ar fi păstrarea unor trepte și practicarea de nișe cît și prin unele forme de vase lucrate cu mîna se dovedesc a aparține din punct de vedere etnic unor reprezentanți ai populației de neam sarmatic. Procentual însă, grupul de morminte care pot fi atribuite unor etnosuri străine de populația daco-romană, este nesemnificativ pentru a influența asupra caracterului etnic unitar autohton al așezării și necropolei respective.

În necropola de la Fălciu — Bogdănești, în schimb, surprindem o situație diferită, în sensul că aici n-a fost identificat nici un mormînt în care să se afle vase lucrate cu mîna de tradiție goto-taifalică ; apar însă morminte de inhumație cu gropile prevăzute cu trepte și nișe aparținînd unor indivizi de neam sarmatic al căror procent se ridică la peste 23%.

Vase lucra cu mîna de tradiție nordică n-au fost identificate pînă la această dată nici în așezările de la Zorleni — Fîntînele și Banca — Gară ca de altfel nici în alte așezări Sîntana de Mureș cercetate (parțial). De altfel pentru caracterul etnic daco-roman al populației din aria culturii Sîntana de Mureș pledează și faptul că așezările și necropolele își continuă existența nestingherită atît în ultimele două decenii ale secolului al IV-lea d.H., cît și în întreg secolul următor. Că această cultură n-a avut nici sau aproape nimic gotic în conținut o confirmă faptul că în marea majoritate a așezărilor și necropolelor nu se surprind urme care să indice acea dramatică și masivă părăsire a acestor teritorii de către neamurile gotice înspăimîntate de invazia hunică. Mărturiile arheologice atestă că viața continuă să se desfășoare relativ netulburată, fără să se înregistreze nici un fel de bulversare demografică sau economică, infirmînd teza potrivit căreia cultura Sîntana de Mureș și-ar fi încetat existența din momentul trecerii goților în sudul Dunării [83] și implicit că goții ar fi fost principalii ei purtători și făuritori [84].

În acest context, după opinia noastră, atribuirea culturii Sîntana de Mureș neamurilor geto-taifalice în migrație, egalează cu transferarea acestei culturi de la adevărații ei făuritori și purtători, populația sedentară daco-romană, către populațiile gotice dominante din punct de vedere militaro-politic, dar fără vreo contribuție în domeniul activității economice pe întreaga perioadă cît au stat pe aceste teritorii. Această tendință este cu atît mai nedreaptă și neverosimilă cu cît pînă în prezent nimeni n-a putut face dovada cît de cît convingătoare cu privire la existența fie și a unei singure locuințe sau bordei și cu atît mai puțin a unor așezări care prin ceea ce s-a păstrat să poată fi atribuite goților. După cum nu există dovezi că goții ar fi trăit în număr cît de

[82] V. Palade, *DACIA*, NS, XXIV, 1980, p. 227, MemAnt., IX—XI, 1985, p. 185, fig. 3/1—3.
[83] Gh. Diaconu, *Mogoșani...*, p. 54.
[84] Idem, *SCIVA*, 30..., p. 551.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

cît reprezentativ în așezările comune cu populația băștinașă pe care au găsit-o locuind în teritoriile în care au migrat. Cele cîteva morminte de inhumație și incinerație din necropola de la Bîrlad — Valea Seacă în care se aflau vase lucrate cu mîna de tradiție goto-taifalică și puținele fragmente de aceeași factură apărute în așezare indică, așa cum am opinat și cu alt prilej [85], doar prezența unor indivizi cu totul răzleți care părăsiseră viața nomadă de tabără și se integraseră, probabil, prin cupluri familiale în obștea băștinașă respectivă. Acest adevăr pare să fie pus în lumină și de faptul că pînă la această dată sînt extrem de puține așezări și chiar necropole Sîntana de Mureș în care să fi fost identificate vase sau fragmente ceramice de tradiție goto-taifalică. Descoperirile din mormintele de la Cozia și Todireni [86], sau de la Mihălășeni [87] și din așezările de la Hănești, Băiceni și Botoșani [88] par să confirme tocmai o astfel de supoziție. În această ordine de idei, este posibil ca în unele necropole Sîntana de Mureș să se afle un număr mai mare de morminte aparținînd unor indivizi de neam gotic, iar în așezarea necropolei să nu fie identificați ; o explicație plauzibilă în acest caz ar fi că în preajma satului s-a aflat o tabără gotică care și-a înmormîntat eventualii decedați în necropola satului, imitînd chiar și obiceiurile de înmormîntare ale comunității băștinașe.

De aici se naște însă întrebarea firească : care au fost relațiile dintre obștile sătești băștinașe ocupate cu agricultura și păstoritul și masa gotică migratoare, cu ce se îndeletniceau goții din momentul stabilirii lor pe acest teritoriu ?

Plecînd de la faptul că mărturiile arheologice nu ne oferă date suficiente și concludente spre a-i surprinde pe goto-taifali în așezări și necropole Sîntana de Mureș proprii, iar în așezările și necropolele băștinașe numărul lor este atît de redus procentual, socotim că invocarea izvoarelor literare antice ar putea să ne ajute la deslușirea acestei probleme. La rîndul lor, rezultatele unor studii sociologice care abordează problema relațiilor diferitelor populații migratoare din prima jumătate a mileniului I d.H. cu populațiile în mijlocul cărora s-au stabilit temporar, sînt mai mult decît benefice.

O analiză atentă și obiectivă a izvoarelor literare antice atestă, așa cum remarcă și unii istorici și sociologi români și străini, că goții își duceau viața în triburi alcătuite din cete și pîlcuri organizate pe principii militare locuind în tabere, deosebit de satele băștinașe [88], că „regatele lor, chiar și cele mai puternice au continuat să fie niște tabere nomade conduse de aristocrați războinici [89]". În legătură cu modul de viață al triburilor germanice la care ne referim, izvoarele literare antice ne aduc mărturii din care rezultă că aceștia își duceau viața permanent

[85] V. Palade, *Carpica, XX, 1989, p. 203, 213.*
[86] I. Ioniță, *op. cit.*, p. 92, 93, 97.
[87] O.L. Sovan, *Comunicare susținută la sesiunea științifică* a Institutului de arheologie Iași, iunie, 1990.
[88] I. Ioniță, *Arh. Mold.*, IV, p. 206.
[89] P.P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești, București, 1969, p. 75—79 ; H.H. Sthal. Teorii și ipoteze privind sociologia orînduirii tributale, Buc., 1980*, p. 58, 155, 167 ; G.A. Mansuelli, *Civilizația Europei vechi* vol. II, Ed. Meridiane, 1978, p. 75, 95.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

în tabere, împreună cu întreaga familie, atît în timp de pace cît şi cu prilejul diferitelor raiduri prădalnice în provinciile Imperiului roman [90].

Că goţii se deplasau cu întreaga familie, organizaţi în cete ne informează şi unii dintre panegiricii latini care, comentînd invazia gotică din anul 269, consemnează că la Naisus au fost nimicite grosul forţelor gote care cuprindea şi femei şi copii [91]. Ammianus Marcellinus, la rîndul său, comentînd desele incursiuni gotice la sudul Dunării, ne informează că aceştia, în momente de linişte, se retrăgeau în tabere formate din căruţe aşezate în cerc numite în graiul lor „carrago" [92].

Semnificative, din acest punct de vedere, sînt informaţiile care se desprind din consemnările cuprinse în pătimirile Sfîntului Sava. Faptele confirmă că şi în acest caz goţii vieţuiau în tabere în preajma satelor băştinaşe, de unde se deplasau călări în grupe mai mici „pîlcuri de tîlhari nelegiuiţi" adesea însoţite de căruţe, năvălind pe neaşteptate în satele băştinaşe, uneori în raiduri nocturne, dedîndu-se la acte de violenţă, jaf şi intimidare asupra sătenilor ocupaţi cu munca cîmpului [93]. Themistios, la rîndul său, ne informează că „...goţii organizaţi în întocmiri de cete de hoţi, nu de soldaţi, năvăleau fără veste peste localnicii din apropiere (taberelor) săvîrşind furturi pe care le considerau pradă de război [94]".

Se poate desprinde, aşadar, că cetele gotice îşi exercitau politica lor militar-represivă vizînd foloase imediate legate de nevoile de trai (hrană, îmbrăcăminte, mijloace de tracţiune etc.), prin acţiuni de jaf şi pe seama unui tribut în produse, convenit cu reprezentanţii obştilor băştinaşe ca răsplată pentru a se evita primejdia unor acţiuni prădalnice din partea acestora [95].

O altă dovadă că goţii îşi duceau viaţa în tabere chiar şi în teritoriile în care se susţine că aceştia îşi aveau aşezări proprii sau că locuiau împreună cu populaţia locală, o constituie episodul în care este consemnată organizarea de către Athanaric a taberei de lîngă ţărmurile Nistrului în vederea întîmpinării invaziei hunice. În legătură cu acest episod, Eunapios consemnează că hunii, surprinzînd pe goţi (în tabăra de lîngă Nistru) „...i-au măcelărit, iar cei prinşi au fost ucişi împreună cu femeile şi copiii lor" [96].

Ammianus Marcellinus comentînd aceleaşi evenimente, consemnează că după această înfrîngere, şefii de triburi Fritigern şi Alaviv îl părăsesc pe Athanaric împreună cu o mare parte a populaţiei, pentru ca acelaşi autor să menţioneze mai departe că „...un mare număr de populaţii... rătăcesc pe lîngă fluviul Istru răsfiraţi ici şi colo împreună cu fiinţele lor scumpe" [97].

Că goţii nu trăiau în aşezări stabile şi nu erau ocupaţi în activităţi productive pare să o confirme şi consemnările lui Macarios din Mag-

---

[90] G.A. Mansuelli, *op. cit.* p. 75.
[91] *Panegiricii latini*, VII, (VI). Anonim, II, 2, cf, *Fontes*, II, 1970, p. 85.
[92] *Ammianus Marcellinus*, XXXI, 3, 8, 7, 5.
[93] *Acta Sanctorum*, ASS. II, 3, 4.
[94] *Themistios, Discursul* XXII, 133—140.
[95] H.H. Sthal, *op. cit.*, p. 154—155.
[96] *Eunapios*, tom. I. frag. 42. *cf. Fonted*, II, 1970, p. 241.
[97] *Ammianus Marcellinus*, XXXI, 3, 8.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

nezia, care îi descrie pe aceștia ca fiind „...barbari rătăcitori“ [98], iar Sozomenos ne informează, la rîndul său, că goții de la nordul Dunării erau „...foarte războinici... și totdeauna pregătiți în arme“ [99]. Se poate astfel deduce care erau ocupațiile permanente ale neamurilor gotice răspîndite pe triburi și cete în teritoriile nord-dunărene.

Cele cîteva izvoare literare antice puse aici în discuție confirmă, după opinia noastră, concluziile unor istorici și sociologi, conform cărora goții acționau în cete de călăreți organizate în forma unor uniuni de triburi, profesionalizate militar, că numărul acestora nu trebuia să fie prea mare, dat fiind că era suficientă o mînă de ostași care se puteau deplasa rapid cu caii, organizați ierarhic într-o disciplină militară severă. Aceștia erau totdeauna bine pregătiți în strategia și tactica războinică pentru ca să subjuge, pe rînd, obștile rurale de pe vaste teritorii geografice și să le țină apoi sub presiunea unei spaime permanente prin raiduri de înfricoșare și pedepsire [100]. Că acesta era modul de viață al goților, în sensul că nu se ocupau cu agricultura sau alte activități productive, rezultă și din relatările lui Ammianus Marcellinus în episodul privind obținerea de către goți a îngăduinței împăratului Valens ca populațiile de sub conducerea lui Fritigern și Alaviv să treacă Dunărea și să lucreze ogoarele din părțile Traciei. Aceștia însă după ce au fost primiți în imperiu, condiționează pacea de permisiunea ca ei „...să pună stăpînire pe toate animalele și roadele de acolo“ [101] și să nu lucreze pămîntul. Iordanes, la rîndul său, comentînd aceste împrejurări, consemnează că goții de sub conducerea celor doi șefi, odată ajunși pe pămînturile Traciei „...au început să se comporte nu ca niște noi veniți și străini, ci să comande ca cetățeni stăpîni unor simpli posesori și să țină sub autoritatea lor, cu depline puteri toate regiunile... pînă la Dunăre“ [102]. De altfel, așa cum se menționează și în pătimirile Sf. Sava [103], goții se comportaseră la fel și în teritoriile nord-dunărene, organizați în cete prădalnice, trăind în tabere care-și schimbau locul, pendulînd pe anumite zone în măsură să le satisfacă nevoile permanente de hrană și alte trebuințe pentru viață. Din conținutul scrisorii comunității creștine respective, rezultă cu claritate că cete de goți plecați dintr-o tabără, cutreierau călări și însoțiți de căruțe prin satele băștinașe unde se comportau ca stăpîni și judecători. Rezultă, de asemenea, că în satele băștinașe nu se aflau goți, chiar creștinul Sava aflat în sat nu venise la rude de sînge, ci la frați creștini și la preotul satului. În acest context, se pune problema cît de numeroase erau cetele gotice în cîmpia muntеană și ce spațiu controlau aceștia pentru a-și putea asigura cele necesare traiului sau, altfel spus, ce legături putem face între goți și cele aproape 40 de necropole sau grupuri de morminte Sîntana de Mureș din Muntenia puse pe seama acestora. Ceea ce se poate afirma la ora actuală este că prin riturile și ritualurile funerare, necropolele respec-

[98] Apud, M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, p. 496.
[99] *Sozomenos*, I, 8, 8.
[100] H.H. Stahl, *op. cit.*, p. 155.
[101] *Ammianus Marcellinus*, XXXI, 4, 5, 12, 8.
[102] Iordanes, *Getica*, 137, *cf. Fontes*, II, 1970, p. 427.
[103] *Cf. supranota* 93.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

tive continuă să perpetueze vechile obiceiuri geto-dacice, iar ceramica lucrată cu mîna şi la roată continuă, la rîndul ei, formele şi decorul tradiţional băştinaş cu modificări şi sinteze fireşti evoluţiei istorice.

Din acest punct de vedere se poate afirma că în afara menţionării goţilor ca fiind prezenţi în zona Buzăului din *Acta Sanctum,* nu dispunem de alte surse literare care să-i amintească pe aceştia ca aflîndu-se în tabere în aceste teritorii, în timp de pace.

Nu este mai puţin adevărat că unii specialişti români, din dorinţa de a dovedi prezenţa goţilor în Cîmpia munteană, au recurs la izvoarele literare antice ; numai că izvoarele respective au fost adaptate acestei dorinţe chiar cu preţul unor inadvertenţe mai mult decît evidente. Menţionăm în acest sens aserţiunea conform căreia izvoarele literare antice ar consemna că în prima campanie a împăratului Valens împotriva lui Athanaric, din anul 367, goţii aflaţi în cîmpia munteană ar fi evitat lupta, retrăgîndu-se spre regiunile muntoase [104], ceea ce nu corespunde adevărului. În realitate, Ammianus Marcellinus ne informează concret că armatele romane trecînd Dunărea n-au întîlnit nici o împotrivire şi că „...toţi localnicii se retraseseră în munţi" [105]. Prin urmare, autorul antic stipulează expres că localnicii se retraseseră şi nu goţii.

În literatura noastră de specialitate se acreditează ideea că scriitorul antic ar fi desemnat prin termenul de „localnici" pe goţii lui Athanaric, opinie ce nu se susţine, deoarece acelaşi autor vorbind despre goţii de sub conducerea lui Fritigern şi Alaviv, aflaţi în preajma Dunării cu numai 9 ani mai tîrziu (376), îi descrie pe aceştia ca fiind „...nişte populaţii barbare necunoscute, izgonite din ţinuturile lor" (de către huni). Iată aşadar că goţii fuseseră izgoniţi din ţinuturile lor — altele decît Cîmpia munteană, aici fiind necunoscuţi pînă la acea dată. Prin urmare, localnicii ce se retraseseră din calea armatei romane în anul 367 nu puteau fi alţii decît populaţia obştilor băştinaşe din zonă. Acest lucru este confirmat şi prin anularea de către Valens a celei de a doua companii din anul următor în Cîmpia munteană. Este de presupus că între timp, împăratul Valens fusese informat prin prizonieri şi prin iscoade că goţii lui Athanaric nu se aflau în Cîmpia munteană, determinîndu-l să anuleze această nouă acţiune. Faptul că în cea de-a treia campanie, pornită de data aceasta din nordul Dobrogei (trecerea Dunării se face pe la Isaccea), tribul. războinic al lui Athanaric este surprins şi înfrînt în sudul Basarabiei, atestă că acestea erau ţinuturile unde locuiau goţii tervingi, aşa cum o confirmă şi evenimentele din preajma invaziei hunice, petrecute cu cîţiva ani mai tîrziu.

Prin urmare, izvoarele literare antice analizate cu luare aminte, în întregul lor conţinut, fără extrapolări şi răstălmăciri, ne oferă un tablou al realităţilor Cîmpiei Muntene din ultimul deceniu de dominaţie gotică, de-a dreptul răsturnat în raport cu opinia autorilor monografiilor privind necropolele Sîntana de Mureş de pe teritoriul Munteniei. Se poate astfel constata că izvoarele literare antice contrazic prin conţinutul lor faptul că goţii ar fi locuit vreodată în Cîmpia munteană, aceştia fiind necunoscuţi de către localnici. Singura excepţie o face

[104] Bucur Mitrea, C. Preda, *op. cit.* p. 154.
[105] *Ammianus Marcellinus,* XXVII, 5, 3, 4.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

scrisoarea amintită din *Acta Sanctorum*. Dar și aceasta îi descrie pe goți ca fiind niște cete străine de populația băștinașă, trăind în tabere și ocupîndu-se cu activități prădalnice, motiv pentru care sînt socotiți „nelegiuiți și tîlhari". Prin urmare, chiar și în unicul izvor care-i menționează pe goți înspre nordul Cîmpiei Muntene, aceștia apar ca trăind în cete de războinici nomazi adăpostiți în tabere instalate în apropierea unor sate băștinașe.

Față de aceste realități rezultate din conținutul izvoarelor literare, care nu-i confirmă pe goți ca trăind nici măcar în Cîmpia Munteană, se pune întrebarea : au ajuns aceștia vreodată să se afle fie și temporar, în trecere, în vestul ariei de răspîndire a culturii Sîntana de Mureș ? Mărturiile arheologice n-o confirmă, în sensul că nicăieri n-au fost descoperite dovezi arheologice cît de cît convingătoare care să poată fi puse pe seama goților. Cultura Sîntana de Mureș se dovedește a reprezenta, în covîrșitoare majoritate, continuarea moștenirii materiale și spirituale ale populației de origine geto-dacică. Teritorial și cronologic, prezența gotică în cultura Sîntana de Mureș nu se confirmă nici prin izvoarele literare și nici prin mărturii arheologice decît cu totul și cu totul sporadic, pînă la această dată, în sensul că goto-taifalii n-au lăsat urme proprii de civilizație, în măsură să fie identificați ca atare. Totuși aceștia se aflau masați undeva în teritoriile nord-dunărene și la vest de Nistru. Desele incursiuni războinice în teritoriile sud-dunărene o atestă. Cum am remarcat deja, Ammianus Marcellinus comentînd hotărîrea împăratului Valens de a-l pedepsi pe Athanaric pentru ajutorul dat rivalului său la tron Procopius, aceasta îi surprinde și îi învinge pe goți în sudul Basarabiei. Același autor, comentînd invazia hunică, ni-l prezintă pe Athanaric în aceleași teritorii în preajma Nistrului. Mai mult, autorul antic ne informează că Athanaric se afla în tabăra de pe linia Nistrului în așteptarea hunilor nu numai cu efectivele de luptători, ci cu întreaga populație gotică împreună cu familia și copiii lor. În acest context, se pune întrebarea firească : ce rațiuni de siguranță sau de altă natură l-ar fi putut determina pe Athanaric să adune într-o tabără unică toată populația gotică răspîndită în întreaga arie a culturii Sîntana de Mureș de pe teritoriul Moldovei, Munteniei și a estului Transilvaniei, dacă goții ar fi fost într-adevăr răspîndiți pe aceste teritorii ? În aceeași măsură, se pune întrebarea : ce motive ar fi putut determina familiile gote să-și părăsească gospodăriile și întreaga avuție, dacă aceștia ar fi trăit cu adevărat în sate și ar fi fost ocupați în munci productive, spre a accepta să se maseze într-o tabără atît de vulnerabilă, avîndu-se în vedere iminenta primejdie hunică ?

După opinia noastră, faptele sînt de natură să ne confirme încă o dată și pe această cale, că cetele gotice nu se aflau răspîndite în întreaga arie a culturii Sîntana de Mureș, ci mai curînd că aceștia se aflau masați, cu precădere, în zona din sudul Basarabiei, de unde se deplasau după pradă în teritoriile învecinate, dar revenind în momente de primejdie în preajma taberei principale unde se aflau și conducătorii lor tribali.

În acest sens pledează și mențiunile lui Themistios, care amintește că Delta Dunării fusese pentru goți „...un fel de ascunziș de unde porneau atacurile lor, îndrăznind să năvălească în cete și pe față, fiindcă

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

pacea era doar de formă... şi că aceştia săvîrşeau furturi şi nelegiuiri... stînd la pîndă în luntrile lor ascunşi în ostroave şi năvălind fără de veste peste localnicii din apropiere", că „nu putea să-i urmărească nimeni pentru că, prin mlaştină nu pătrundea nici luntrea şi nici piciorul nu era în stare a păşi". Fără îndoială că ţinta atacurilor şi jafurilor gotice nu se îndrepta numai asupra satelor dobrogene. Pe acestea le surprinde şi le comentează autorul amintit, dar goţii, aşa cum o confirmă şi informaţiile din Acta Sanctorum, oriunde se aflau, procedau nu ca nişte locuitori paşnici ocupaţi în activităţi productive, ci ca populaţii nomade parazitare, ca orice armată în deplasare. Aşa se explică de ce în cadrul culturii Sîntana de Mureş nu apar decît cu totul excepţional mărturii materiale care să poată fi puse pe seama goţilor. Aceasta nu ne dă dreptul însă să transferăm goţilor cultura materială şi spirituală de substrat geto-dacic numai pe criteriul prestabilit de unii istorici vizînd rolul civilizator al goţilor în aceste regiuni. Mărturiile arheologice atestă că goţii aduc cu ei, în momentul pătrunderii la vest de Nistru, foarte puţine elemente culturale specific gotice şi că de fapt aceştia au plecat aşa cum au venit, iar o dată trecuţi la sudul Dunării, cît timp au poposit în Tracia, au avut acelaşi comportament de armate în deplasare, de nomazi jefuitori ale bunurilor populaţiei băştinaşe. Fenomenele de aculturaţie despre care vorbesc unii cercetători germani [106] pot fi invocate abia după stabilirea goţilor în Peninsula Iberică (sec. V d.H.).

Analiza temeinică a măsurilor arheologice, coroborarea lor cu izvoarele literare antice şi cu rezultatele cercetărilor antropologice şi sociologice duc la concluzia că, monumentele de cultură materială şi spirituală de aspect Sîntana de Mureş reprezintă din punct de vedere etnic populaţia daco-romană care şi-a continuat evoluţia sa firească şi în condiţiile dominaţiei triburilor gotice, care reprezentau doar o minoritate de cuceritori nomazi. Se dovedeşte, aşa cum remarcă marele savant Nicolae Iorga, că „...de fapt germanii n-au inovat, ci dimpotrivă, oricare ar fi fost cugetarea lor la un moment dat ei s-au supus, în ce priveşte fapta, influenţei civilizaţiilor superioare în mijlocul cărora i-a adus soarta lor" [107]. Faptul că aspectul cultural Sîntana de Mureş îşi continuă evoluţia nestingherită şi după trecerea goţilor în imperiu, constituie cea mai bună dovadă cu privire la caracterul etnic autohton, daco-roman, al populaţiei care dezvoltă fără întrerupere propria sa cultură materială şi spirituală de substrat geto-dacic. Puţina ceramică lucrată cu mîna, de tradiţie goto-taifalică, existentă doar în cîteva aşezări şi necropole din aria culturii Sîntana de Mureş, nu reprezintă masa gotică propriu-zisă, ci unele elemente răzleţe, pripăşite, rupte de viaţa tribală nomadă şi integrate comunităţilor agricole băştinaşe daco-romane, pe care nu le-au mai părăsit. Masa goto-taifalică, atît cît va fi fost de numeroasă, nu se dovedeşte a fi prezentată, permanent, pe întreg spaţiul în care se află monumente de cultură Sîntana de Mureş. O atestă atît mărturiile arheologice, cît şi izvoarele literare antice.

---

[106] *Cf. supranota* 57.

[107] N. Iorga, *Prolegome la istoria universală. Cugetare şi faptă germană*, Iaşi, 1988, p. 5.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Astfel, ceea ce nu rezultă din mărturiile arheologice se desprinde cu claritate din izvoarele literare antice și anume că goții au venit pe aceste teritorii ca niște nomazi organizați în triburi de cete de războinici, au poposit în teritoriile în care izvoarele literare antice îi consemnează ca atare și s-au comportat ca niște armate în deplasare, pendulînd pe anumite spații de unde își asigurau, prin jaf sau pe seama tributului impus prin amenințare și violență, cele necesare traiului. Ei au părăsit aceste teritorii în aceleași condiții de războinici nomazi, trecînd în Imperiul Roman, sub presiunea neamurilor hunice, de asemenea nomade. În același timp, populația băștinașă daco-romană continuă să viețuiască pe vechile sale vetre strămoșești dezvoltînd cultura materială și spirituală tradițională, așa cum o dovedesc tot mai mult cercetările arheologice, infirmîndu-se în același timp teoriile mai vechi și mai noi, cu privire la rolul civilizator al goților și al presupusei lor expansiuni cronologice și teritoriale pe întreaga arie de difuziune a monumentelor culturii Sîntana de Mureș, din secolele IV—V d.H. de pe teritoriile țării noastre.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

FENOMENUL PÂRVAN

de VALERIU SÎRBU

„Ar fi putut conduce destinele unui popor sau rosturile unei mari religii".

G. Călinescu

A încerca determinarea influenței lui Vasile Pârvan asupra societății românești din primul sfert al secolului XX sau a urmări destinul operei sale ar fi, poate, peste puterile noastre. Aceasta deoarece „fenomenul Pârvan" a constituit unul din cele mai actuale și, uneori, controversate subiecte. Prieteni și adversari, foștii lui studenți sau cercetători din întreaga Europa, diverși oameni de cultură, s-au străduit să-i studieze opera și să-i stabilească locul în cultura și istoria României. Pârvan, savantul și eruditul, fondatorul și magistrul, arheologul și istoricul, filozoful și eseistul, omul și patriotul, sînt tot atîtea laturi ale personalității sale avute în vedere. Un lucru e cert, însă — statura reală a lui Pârvan își are măsura doar în integralitatea operei sale. Dacă oricare din laturile preocupărilor sale sînt amendabile, lucru real și firesc, locul și rolul lui Vasile Pârvan în evoluția societății românești de la începutul acestui secol sînt inconfundabile.

Fiecare generație simte nevoia să-l cunoască și să se raporteze la „fenomenul" și la „misterul" Vasile Pârvan. Fenomen și mister, atît ca destin uman, cît și ca operă. Într-o viață scurtă, măsurată calendaristic, i-a fost dat să treacă aproape prin toate încercările destinului uman: să cunoască prietenia adevărată, dar și adversități inexplicabile, să urce pe cele mai înalte culmi ale ierarhiei și recunoașterii științifice, la o vîrstă cînd alții încă mai învață pe băncile facultăților, să-și vadă patria iubită întregită, dar și familia distrusă.

De aceea, prefer să destăinuiesc faptul că drumul meu în arheologie a început și se desfășoară încă și sub zodia lui Vasile Pârvan, și se va vedea de ce. Cînd am auzit prima dată de Vasile Pârvan ? Probabil că în clasa a VII-a, cînd, fiind un avid cititor, mi-a „căzut" întîmplător în mînă cartea lui Pârvan *„Dacia. Civilizațiile străvechi din*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

regiunile carpato-dunărene", ediția a II-a, București, 1957, în traducerea profesorului Radu Vulpe. O lume veche, dar și nouă, o lume reală, dar și miraculoasă se deschidea în fața ochilor mei uimiți. Întîmplarea (oare ?) face ca în același timp, la Susani (jud. Timiș), sub conducerea lui Alexandru Vulpe, să se cerceteze celebrul tumul tracic de la sfîrșitul mileniului II î.d.H. Vizitînd acest șantier arheologic, aflat în apropierea satului meu natal, lumea fascinantă pe care o citisem în cartea lui Vasile Pârvan se afla, parcă aievea, în fața mea.

Atunci, am ales voi deveni arheolog și mă voi ocupa de această fascinantă lume traco-getică... Ani de zile acest gînd mi-a dat tăria să-mi urmez calea, deși în modesta bibliotecă a liceului din Făget n-am mai găsit nici o carte de Vasile Pârvan. Dar (iarăși șansa !), cineva mi-a împrumutat o altă carte de Vasile Pârvan — *„Începuturile vieții române la gurile Dunării"*, ediția a I-a, București, 1923. Un alt pas pe calea aleasă.

Abia urmînd cursurile Facultății de istorie din București, am reușit să studiez aprofundat opera lui Vasile Pârvan și să încerc să-i înțeleg dimensiunile. Aceasta datorîndu-se studiului în bibliotecă și, mult mai puțin, profesorilor de istorie veche... Apoi, ascultîndu-l de cîteva ori pe regretatul profesor Radu Vulpe evocîndu-și cu atîta dragoste și talent *Magistrul* am cunoscut alte momente zbuciumate din viața lui Vasile Pârvan.

Începînd cu 1978, an de an, fac săpături arheologice într-o importantă *dava* de pe cursul inferior al Buzăului, acolo unde Vasile Pârvan, pe baza coordonatelor transmise de Ptolemeu, plasase antica Zusidava ! Din nou sub semnul lui Vasile Pârvan...

Mai mult chiar... Ceea ce m-a fascinat cel mai mult în opera lui Vasile Pârvan a fost efortul său de a descifra viața spirituală a strămoșilor noștri geto-daci credințele religioase și mitologice, concepțiile despre viață și moarte, despre zei și „lumea de dincolo"... De aproape un deceniu, asupra acestor complexe fenomene mă aplec și eu, cu multă trudă și pasiune. Desigur, multe din punctele de vedere exprimate de Vasile Pârvan în monumentala *Getica,* acum exact șase decenii și jumătate, sînt amendabile, atît în concepție cît și în interpretare. Dar să nu se uite un lucru Vasile Pârvan a fost un întemeietor, un „descălecător" în domenii aproape necunoscute atunci. Este un mister și un miracol că, în baza unor atît de puține descoperiri, Savantul a putut deschide atîtea perspective. Vasile Pârvan a fost și cel mai mare creator de școală arheologică, foștii săi studenți dominînd peste jumătate de secol cercetarea în țara noastră. Pârvan a fost nu numai un Magistru și un Savant, ci și un inegalabil modelator de caractere asupra unei întregi generații de eminenți oameni de cultură.

Parafrazîndu-l pe Mircea Eliade, am putea spune că Pârvan a fost Omul și Savantul Exemplar, Arhetipul la care vor trebui mereu să se raporteze arheologii și cercetătorii români.

Abia în toamna anului 1991, prin bunăvoința unei excursii de studiu organizată de directorul Muzeului din Bacău, dl. Viorel Căpitanu, am reușit să ajung în locurile unde s-a născut și în școala primară în care a învățat Magistrul. Un nou reper, pentru mine, în cunoașterea lui Vasile Pârvan, dar și un nou element de mister...

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Mereu te întrebi cum, dintr-un fiu de simplu învățător de țară, s-a zămislit un Om și un Savant de talia lui Vasile Pârvan... Privind la dealurile unde a copilărit, la școala unde a învățat, la oamenii din jur se părea că nimic nu explică acest lucru... Doar darul divin și forța ascunsă a acestor pămînturi, ca și sufletul neliniștit al acestor țărani ne pot arunca unele raze de lumină în „misterul Pârvan". Căci, după Mircea Eliade, misterul are o dublă calitate — în timp ce se revelează, el se și ocultează. Din acest punct de vedere, Vasile Pârvan va fi un etern mister.

Iată, deci, cum alegerea profesiunii de arheolog, ca și a domeniului special de care mă preocup s-a desfășurat, de circa trei decenii, și sub zodia lui Vasile Pârvan.

Aș vrea, din nenumăratele idei expuse de Vasile Pârvan, să selectez citeva pasaje ce mi se par mie astăzi atît de actuale.

„Călcarea cuvîntului dat e astăzi lege, iar înlăuntrul țării tale nu vezi decît necinste, cățărare disperată către locurile cele mai de sus, goană după avere, murdărire a tuturor numelor curate de luptători fără frică împotriva răului, aprobare stupidă a mulțimei, dată nu celor care îi cer virtute, ci celor ce-i laudă viițiile... Cei ce vor veni după noi ne vor amesteca în același primitivism cu cel al societății în care trăim și nici nu vor bănui tragedia de precursori, chinuiți, batjocuriți, neînțeleși, trădați, care a fost în noi" (*Idei și forme istorice*, 1920).

„Amară și grozavă pedeapsă a Destinului a căzut însă apoi și asupra conducătorilor sălbateci. Mulțimile dezlănțuite... au început distrugerea propriei lor țări, uciderea în masă a propriilor conducători, dărîmarea întregei orînduiri a societății de pînă la ei ; cei săraci, cei înfometați, cei nenorociți, au aruncat la pămînt pe cei mai norocoși ca ei din propria lor patrie, i-au maltratat, i-au batjocurit, i-au ucis. Din robi ei au devenit tirani sîngeroși. Din exploatați ei au devenit exploatatori. Și pînă și roadele geniului creator, în viață și știință, ale vremurilor trecute, au fost nimicite, fiindcă erau rude bune cu foștii stăpînitori, deveniți acum martiri" (*Rozalia*, 1918).

„Din respectul și iubirea personalității pentru marea masă, bună, răbdătoare și harnică, din respectul și iubirea masei pentru personalitatea creatoare, care luminează, conduce și însănătoșează, rezultă puterea și armonia socială. Cele două manifestări patologice simetrice, ale individualismului și socialismului : supraumanismul estetizant și comunismul materialist, deopotrivă de tiranice și anarhice, sînt suprimate încă de la origine" (*Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*, 1919).

„Cînd semenii tăi te urcă în vîrful piramidei sociale, trebuie să arzi tot sufletul tău pentru a rămîne acolo nu pentru tine, că tu ești un om, trecător, dar pentru oameni, pentru idealul lor, pe care nu trebuie să-l lași să decadă, pentru sublimul pe care trebuie să-l faci să înflorească în inima contemporanilor tăi, chiar de-ar fi să-l crești cu tot sîngele vieții tale, pe care numai o dată o ai !" (*Datoria vieții noastre*, 1919).

„Scopul vieții trebuie să fie însăși viața, în totalitatea ei ; nu ca efecte, nu ca forme, nu ca modalități, ci ca esență. Viață împotriva morții, spirit împotriva materiei, ritm împotriva inerției" (*Ibidem*, 1919).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Aceste fraze par a fi scrise (nu-i așa ?) în anul de grație 1992 și nu acum peste șase decenii. Numai un profund și perspicace truditor și cunoscător al evoluției istorice, românești și europene, putea să surprindă și să enunțe aprecieri atît de limpezi și de adevărate asupra unor fenomene și procese istorice ce par a fi „vocea" unui misterios oracol sau a unui inspirat profet.

Și, într-adevăr, Vasile Pârvan poate fi considerat atît un martir și un profet, cît și un învățător al neamului său, căruia i-a închinat nu numai toate darurile cu care a fost înzestrat, cunoștințele obținute cu atîta trudă, neobosita-i putere de muncă, dar și sănătatea sa atît de șubrezită de eforturi aproape supraomenești. Deci, în esență, însăși viața lui.

În încheiere, și în esență, cea mai potrivită mărturisire pe care aș putea s-o fac, ar fi în deplin acord cu cea făcută de un alt geniu al neamului românesc, Mircea Eliade : „Dar te simt renăscînd în mine, trăind prin mine, o noapte de îndoieli amare. Ai coborît în jurul meu tristețea apelor turburate de lună. Tu trăiești, Vasile Pârvan !"

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

DAN GH TEODOR,

Creștinismul la est de Carpați de la origini și pînă în secolul al XIV-lea,
Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1991, 230 p.

Exceptînd demersurile specialiștilor în istoria ecleziastică din cinul preoțesc, istoriografia deceniilor postbelice a înregistrat destul de puține încercări de a urmări specificul rînduielilor creștine de la cele mai vechi manifestări ale lor pînă la întemeierea statelor românești de sine stătătoare, prin aceasta neglijîndu-se, în mod mai mult sau mai puțin deliberat, o componentă esențială din structura vieții comunităților locale din spațiul carpato-dunărean, fără de care reconstituirea procesului romanizării și al etnogenezei este pregnant văduvită. Evaluînd la justa valoare rolul major avut de latura confesională în realitățile așa-zisului mileniu întunecat — subliniat, de altfel, în trecut de toți marii istorici români — și excamotînd dogmele oficiale reducționiste, cu riscurile ce decurgeau dintr-o asemenea atitudine, unii specialiști și-au axat preocupările și asupra domeniilor mai puțin investigate ale trecutului îndepărtat al bisericii române. În rîndul acestora, demersurile lui Dan Gh. Teodor s-au dovedit dintre cele mai rodnice. Abordînd teme din categoria în discuție, reputatul cercetător ieșean pornește de la poziția privilegiată ce i-o conferă excelenta cunoaștere a materialului arheologic de la est de Carpații Orientali și din spațiul geografic înconjurător din secolele marilor migrații, ceea ce i-a permis să le găsească o încadrare adecvată în ansamblul vieții comunităților daco-romane și românești.

Noua sa lucrare este prefațată de Înalt Prea Sfințitul Daniel, mitropolitul Moldovei și Bucovinei, care — în rînduri cu un parfum aparte, emanînd din slova arhaică bisericească — relevă importanța eforturilor lui Dan Gh. Teodor în direcția confirmării mărturiilor izvoarelor scrise și a celor consemnate de tradiția înregistrată în scrierile patristice privitoare la începuturile evanghelizării în zona Dunării Inferioare. Înaltul ierarh enumeră totodată principalele știri referitoare la viața creștină în regiunile locuite de daco-romani în perioada de început a marilor migrații.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Volumul cuprinde o introducere şi patru capitole, succedate de ilustraţie, repertoriul descoperirilor arheologice de factură sau influenţă creştină din teritoriul est-carpatic, un rezumat tradus în patru limbi de circulaţie internaţională şi un indice general.

În introducere sînt schiţate trăsăturile generale ale îndelungatei perioade investigate, ce depăşeşte un mileniu, şi se subliniază însemnătatea creştinării daco-romanilor, fapt pus în evidenţă de numeroase vestigii arheologice scoase la iveală de specialişti îndeosebi în ultimele decenii. Perioada avută în vedere corespunde în parte cu procesul de etnogeneză românească, desfăşurat paralel cu adoptarea şi statornicirea vieţii creştine la nordul Dunării de Jos, romanizarea neputîndu-se detaşa de creştinare. În absenţa unor mărturii documentare lipsite de echivocuri, materialele arheologice capătă o relevanţă aparte pentru momentul primelor manifestări de evanghelizare în teritoriile nord-dunărene, dar, aşa cum s-a accentuat, circulaţia respectivelor antichităţi trebuie pusă în raport direct cu stadiul global de dezvoltare a societăţii locale, pentru ca semnificaţia lor să fie decriptată în mod corespunzător.

Primul capitol este dedicat evoluţiei societăţii locale de la răsărit de lanţul carpatic în mileniul marilor migraţii, autorul reconstituind pe baza analizei unui vast şi divers material istoric şi arheologic momentele marcante dintr-o epocă de profunde transformări, datorate atît convulsiunilor etnico-demografice, cît şi diverselor procese de ordin economic, social, politic, cultural şi religios înregistrate în arealul carpato-nistrian. Firul expunerii porneşte de la civilizaţia geto-dacică puternic contaminată de prezenţa romană efectivă din extremitatea sudică a Moldovei şi de contactele constante cu provincia Dacia, recompunîndu-se imaginea geopolitică conferită de coexistenţa mai multor uniuni tribale ale dacilor liberi. Autorul enumeră principalele complexe de locuire din secolele II—III descoperite pînă în prezent pe ambele maluri ale Prutului, complexe care conturează nivelul de dezvoltare al societăţii locale şi natura legăturilor cu spaţiile geografice din jur. În continuare se fac precizări cu privire la etapele pătrunderii şi aşezării temporare a triburilor sarmatice şi gotice în vecinătatea gurilor Dunării, precum şi la fenomenele de aculturaţie generate de aceste mişcări etnice prin contactele stabilite cu civilizaţia dacică şi romană. Cu perioada ce succede marii invazii hunice la vest de Nistru, Dan Gh. Teodor păşeşte pe făgaşul diapazonului cronologic căruia i-a dedicat peste trei decenii de stăruitoare şi fructuoase cercetări arheologice, de natură să-i confere calitatea incontestabilă de cel mai avizat specialist pentru teritoriul est-carpatic. Pe lîngă consecinţele penetraţiei slavilor în teritoriile nord-dunărene, sînt urmărite trăsăturile societăţii locale în etapa definitivării procesului de formare a poporului român, corespunzătoare largii extensii a culturii de tip Dridu, ca şi în secolele ulterioare, cînd este atestată arheologic cultura Răducăneni, dezvoltată direct din structurile civilizaţiei anterioare. Partea de sfîrşit a capitolului este consacrată evenimentelor tensionate din deceniile premergătoare constituirii statului românesc de la est de Carpaţi, dominate de încercările de infiltrare ale regalităţii arpadiene şi angevine, prin utilizarea cavalerilor teutoni şi a propriului potenţial militar, ca şi de marea invazie mongolă din 1241, urmată de crearea Hoardei de Aur şi de apariţia unor

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

formațiuni politice locale. În ceea ce privește identificarea Cruceburgului ordinului teutonic cu așezarea întărită de la Bîtca Doamnei — Piatra Neamț, nu credem că se pot invoca argumente convingătoare în acest sens, cetățuia de pe valea Bistriței fiind situată mai la nord de perimetrul unde s-a extins autoritatea cavalerilor.

Un al doilea capitol al lucrării retrospectează viața creștină din spațiul est-carpatic în secolele II—XIV prin prisma izvoarelor scrise. Mărturiile cunoscute pentru segmentul cronologic avut în vedere nu sînt nici numeroase și nici deosebit de clare, ceea ce a impus un mare efort de colectare și interpretare, autorul dovedindu-se pe deplin familiarizat cu literatura de specialitate din ultimele decenii. Pentru începuturile misionarismului apostolic la Dunărea Inferioară se acordă credit informațiilor — nu întru totul explicite — potrivit cărora propovăduirea slovei *Evangheliei* s-ar datora Sfîntului Andrei, opinie în sprijinul căreia converge și tradiția înregistrată de folclor pe ambele maluri ale marelui fluviu. Raportarea la ținuturile de la Dunărea de Jos a tuturor mărturiilor privind începuturile propagării creștinismului în „Scythia" sau la „sciți", fapt acceptat de numeroși specialiști, este în unele cazuri cu totul incertă, toponimul „Scythia", aplicat întregului spațiu ponto-caspic, ca și etnonimul „sciți", avînd accepțiuni mai largi (cf. F.A. Ukert, *Skythien und das Land der Geten oder Daker nach den Ansichten der Griechen und Römer*, Weimar, 1846 ; Moravcsik, *Byzantinoturcica, II, Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*, ed. a 2-a, Berlin, 1958, p. 279—283). Autorul explică sărăcia și ambiguitatea informațiilor privind propovăduirea *Sfintei Scripturi* în regiunile carpato-dunărene prin statutul creștinismului în Imperiul roman pînă la edictul din Milan din 313, cînd noua religie dobîndește recunoașterea oficială. După această decizie istorică a lui Constantin cel Mare, scrierile vremii înregistrează o activizare a prozelitismului creștin la nordul Dunării, care a afectat atît pe goți cît și pe dacoromani. Mențiunile despre viața confesională din teritoriul fostei Dacii dispar în mare parte în vremea invaziei hunilor și a triburilor înrudite, reîntîlnindu-se sporadic spre sfîrșitul mileniului I. Controversatul pasaj despre așa-numita populație creștină N-n-d-r din opera persanului Gardizi este considerat de D. Gh. Teodor ca referindu-se la populația autohtonă din Moldova și estul Munteniei. În continuare, se acordă un spațiu relativ întins problemelor legate de tentativele de statornicire în regiunile est-carpatice a unor eparhii romano-catolice, precum episcopia cumanilor în 1228 și episcopia Milcoviei în veacul următor, dieceze ce au avut de înfruntat rivalitatea cu clerul ortodox, care în secolele XIII—XIV accede, de asemenea, spre forme de organizare de rang superior, corespunzător nivelului de dezvoltare al societății românești.

Ca element complementar al temei tratate în cel de al doilea capitol și — am sublinia — indispensabil reconstituirii problematicii care face obiectul volumului, se înscriu mărturiile arheologice asupra creștinismului, analizate în capitolul următor, nu numai cel mai amplu, dar desigur și cel mai important din lucrare, întrucît aportul nemijlocit al autorului la reperarea, încadrarea și interpretarea materialului luat în discuție este cu adevărat consistent. Pentru prezentarea acestui material s-a recurs la compartimentarea sa pe criterii cronologice, în patru

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

subdiviziuni aferente secolelor III—V, VI—VIII, IX—XI şi XII—XIV. Departajarea a avut în vedere evenimentele politice majore şi transformările din sfera vieţii spirituale şi social-economice. Cele mai vechi antichităţi creştine din regiunile est-carpatice au fost semnalate în importantul centru roman de la Barboşi — Galaţi, fiind datate în prima jumătate a secolului al III-lea. În multe cazuri semnele cruciforme redate pe unele vase geto-dacice din secolele II—III, de altfel ca şi pe ceramica din veacurile IV—V şi VI—VIII, incizate atît înainte cît şi după ardere, este puţin probabil că aveau o semnificaţie simbolică creştină, dat fiind modul lor neglijent de figurare. În schimb, numeroase alte piese prezintă o evidentă factură paleocreştină, provenind atît din complexe arheologice investigate metodic, cît şi din descoperiri întîmplătoare — unele puse în valoare pentru prima dată în volumul pe care îl înfăţişăm —, propagarea lor intensificîndu-se la sfîrşitul mileniului I şi la începutul celui următor. Aşa cum a constatat autorul, în a doua jumătate a mileniului I coexistă înmormîntările de înhumaţie cu cele de incineraţie, acestea din urmă reflectînd persistenţa elementelor de ritual păgîne, ceea ce, la o analiză fugară, ar părea incompatibil pentru nişte comunităţi care adoptaseră de mai multă vreme preceptele *Evangheliei* lui Iisus Hristos. În stadiul actual al cercetărilor problema rămîne încă insolvabilă, fiind necesară, aşa cum s-a precizat, o extensie a săpăturilor arheologice. Circulaţia obiectelor de cult creştin se dinamizează în mod evident după ce hotarele nordice ale Imperiului bizantin sînt împinse din nou pe cursul inferior al Dunării în vremea domniei lui Ioan Tzimiskes, o frecvenţă mai mare avînd cruciuliţele simple şi dublerelicviar (pentru care este preferabil să nu se folosească grafia *engolpion*, ci *encolpion*, la fel ca originalul grecesc — ἐγκόλπιον —, ca în latină şi în celelalte limbi europene), dar şi alte piese. Totodată, în perioada în discuţie se încadrează mai multe necropole, cu un număr variabil de morminte. În aceste complexe funerare se constată înlocuirea trptată a biritualismului cu înhumaţia, persistînd însă dispoziţia neunitară a braţelor în raport cu corpul. În primele secole ale mileniului II, pe lîngă cruciuliţe pectorale de factură bizantină, apar şi piese similare produse în cnezatele ruseşti, care, la un moment dat, le întrec numeric pe acelea provenind din schimburile comerciale cu Imperiul, fapt explicat pe bună dreptate ca datorîndu-se perturbaţiilor de ordin politic din sud-estul Europei. Pentru cîteva piese prezentate credem că se impun anumite corecţii de atribuire cronologică. Ne referim, între altele, la capacul de cadelniţă de la Coşna, din componenţa unui depozit datat de o spadă şi două scări de şa în secolele XIII—XIV (nu X—XI), şi la cruciuliţele de la Fedeşti şi Oprişeşti, care se pot încadra pe baza analogiilor din Rusia în secolele XVI—XVIII (nu XIII—XIV). De asemenea, trebuie să se renunţe la datarea în secolele XI—XII, propusă de M.D. Matei şi E.I. Emandi (*Habitatul medieval rural din Valea Moldovei şi din bazinul Şomuzului Mare (Secolele XI—XVII)*, Bucureşti, 1982, p. 115—125), a necropolei de la Vornicenii Mari, aceasta fiind în realitate cu circa două secole mai tîrzie. Capitolul se încheie cu referiri la lăcaşele de cult de la Bîtca Doamnei—Piatra Neamţ, Vasileu şi Vicno—„Martinovca" din secolele XII—XIII — cele mai vechi monumente

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

certe de acest fel de la răsărit de Carpații Orientali —, precum și la necropole din deceniile premergătoare formării statului de sine stătător al Moldovei.

Al patrulea capitol al volumului este rezervat concluziilor generale, autorul folosindu-se pentru elaborarea lor de principalele rezultate reieșite din investigarea surselor scrise și arheologice, a căror coroborare îi permite să pătrundă spre intimitatea unor fenomene de ordin religios de largă reverberație pentru întreg spațiul daco-roman și românesc și să facă anumite particularizări îndeosebi pentru ținuturile est-carpatice. Aspectele confesionale sînt urmărite în paralel cu principalele evenimente de pe eșichierul politic din teritoriile carpato-dunărene și balcanice, singura modalitate de a le explica credibil în condițiile penuriei și ambiguității materialelor informative. Aceste lacune l-au obligat pe autor să-și formuleze uneori reconstituirile la modul dubitativ, ceea ce este absolut îndreptățit.

Un material ilustrativ de bună calitate, compus din 35 de figuri — desene și fotografii —, dintre care patru hărți, constituie un suport prețios al afirmațiilor din text. Urmează apoi un consistent și util repertoriu al tuturor descoperirilor arheologice de factură sau de influență creștină din perioada supusă investigării și un rezumat tradus în franceză de Iulia Ocneanu, în germană de Astrid Agache, în engleză de Emil Chiosa și în rusă de Alexandru Andronic.

Rod al unor preocupări statornice, fructificate de-a lungul anilor în mai multe articole, volumul lui Dan Gh. Teodor îi încununează eforturile, profilîndu-se ca un reper neignorabil pentru toți ce vor aborda vreodată problema originii și evoluției vieții creștine din regiunea carpato-nistriană pînă în pragul secolului al XIV-lea. Valențele principale ale lucrării sale monografice constau în faptul că reunește pentru prima oară în mod coerent toate vestigiile creștine din perimetrul geopolitic amintit și le raportează la informațiile izvoarelor scrise asupra rînduielilor bisericești și asupra stadiului general al evoluției societății daco-romane și românești. Aceasta se impune totodată prin bogăția documentației și a interpretărilor, ce acoperă goluri resimțite de mult și proiectează noi lumini într-un domeniu de real interes, constituind într-o anumită măsură și o reparație morală pentru inerția manifestată față de tematica în discuție de o parte a istoriografiei românești din deceniile postbelice.

VICTOR SPINEI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro